

MENU

- E-Posta Okuma | User Mail
- Dokümantasyon | Documentatation
- Hakem Başvuru Formu | Reviewer Application Formu
- Makale Değerlendirme Formu | Evaluation Formu
- Makale Şablonu | Article Template
- Hakkımızda | About Us
- Dünyalar | Announcements
- Editoriya | Editorial Board
- İletişim | Contact Us
- Logo & EXPANSION
- Makale Yazarları | Article Authors
- Misyon | Corporate Mission
- Reklam Tarifesi | Advertisement Fee
- Yayın İlkeleri | Publication Principles
- Yayın Süreci | Publication Process

Sıra	Yazı İçeriği	Yazar	Sayfa
1	Publication Petisi: 23 - Yayı: 2018 / Editorial Board		3-IV
2	A Few Things About Our Future Issues / Gelecek Sayılarımızla İlgili Birkaç Değişiklik / Editörden		VE-VIII
3	An Assessment Through Relationship Between Air Pollution and Climate Resilience in City of Söğüt / İklimde Hava Kirliliği ve İklim Değişikliği Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme / Ahmet KOÇ, Canan KOÇ		1-10
4	Analysis and Comparison of Ravansaray and Samatya Five Areas' Current Urban Patterns as Historic Peninsula of İstanbul Reorganized in the 13th Century / XIX. Yüzyıldan Buana İstanbul Tarih Varlıklarında İki Alanın Ravansaray ve Samatya Varlığı Alanlarında Güncel Üç Belediyedeki Kentin Dönüşüm Sürecini ve Karşılaştırması / Güneş YÖRÜKTEM, Çemek HANAMCIOĞLU		11-28
5	A General Review On The Implementatıon Of The Environmental Impact Assessment And Strategic Environmental Assessment In Turkey / Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesi Ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulamaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme / Hakan YAŞ		29-43
6	Forma Popolo Meydanı Başlangıçta Kamusal Mekân Kalitesinin Ölçülmesi Mesleğin Public Space Quality, Case Study Popolo Square / Roma / Ersin ABAY, Ebru ERDOĞMUŞ		44-59
7	A Collaborative Model for Evanescent Sports Productıonı Surface Coating Project in Mahmut Özer Street in Denizli Belediyesi / Bölümlük Mekân Üzerine Dair Katılım Bir Örneği Örneği: Denizli Belediyesi Mahmut Özer Caddesi Yüzey Renklendirme Projesi / Tijen UÇMAN ALTINTIŞIK		60-75
8	A Research on Determination of Environmental Factors Affecting Urban Flora of Akarsay Province / Akarsay İlinde Kentin Florası Etkileyen Çevre Faktörlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma / Büknur ESKEN		76-85
9	Maritime Jurisdiction areas of Turkey in the Black Sea, the Aegean Sea and the Mediterranean Sea and Disputes Related to Jurisdictions / Türkiye'nin Karadeniz, Ege ve Akdeniz'deki Yurt Dışı Alanları ve Yurt Dışı Alanı Arşivizasyonu / İsmet BALKİ		86-95
10	An Empirical Analysis Of Renewable Energy And Economic Growthı The Case Of Dead Countries / Yenilenebilir Enerji Kaynakları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi: OECD Örneği / Eray KARAKAŞ, Berna BALCI İZGİ		96-107

A Few Thing About Next Issue and Publications | Gelecek Sayı ve Yayınlarımızla İlişkin Birkaç Husus

Yayıncı: Ekim 2018 | 60-60 | İletişim: 0312 704 12 93

Yayın Kurulu Adına
Dr. Ahmet FİDAN

A Few Thing About Next Issue and Publications

From the Editor

A Few Issues About Urbanization Processes

We are together again in the 33rd issue. While people is continuously increasing, the increase of individual prosperity is not rising in a capitalist spirit, unfortunately. The living of consumer society in a rate of outlasting fund, but never getting strong prediction and plan continues unfortunately. However, illiterate and poor individuals make a lot of failure and educated and wealthy persons make a few failures, therefore we are concerned about complex demographic contents of the world population. This progress is naturally able to turn undesirable in the earth.

Because limited to the earth, the increase in housing areas, land and house depending on automatically increase of population leads to environmental environment. On the other hand, the increase of population leads to increase of consumption and production. On the other hand, the increase of population leads to increase of consumption and production. On the other hand, the increase of population leads to increase of consumption and production.

Gelecek Sayı ve Yayınlarımızla İlişkin Birkaç Husus

Konu: 33. sayı 30 Eylül'de çıktı. Dönüşüm İleri sayı 30 Eylül'de çıktı. Dönüşüm İleri sayı 30 Eylül'de çıktı. Dönüşüm İleri sayı 30 Eylül'de çıktı.

11	Physical Environment Control: Its Importance and Place Within Interior Architecture Education / Fiziksel Çevre Kontrolü: Önemi ve İç Mimarlık Eğitiminde Yeri / Şen YÜKSEL	108-116
12	Transformation of Roman-Natıon Relation : A Historical Perspective / İnter-Şöbe İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif / Nafise SULAK	117-124
13	The Effects Of European Urban Regional Policy On Public Administration Reform In Turkey / Türkiye'deki Kamu Yönetimi Reformlarında Avrupa Birliği Bölgesel Politikalarının Etkileri / Yıldıız ATMACA	125-136
14	An Overview of University and Teacher Training Between 1950-1995 Years: The Democrat Party and the Government of Post-May 27th Period / Üniversite ve Öğretmen Yetiştirme Maselalarına Bir Bakış: 1950-1995 Yılları Arasında Demokrat Parti ve 27 Mayıs Sonrası Hükümetleri Dönemi / Hasan YILDEZ	137-143
15	Education and Information Features in Contemporary Art / Çağdaş Sanatta Eğitim ve Bilgi Özellikleri / Osman DOĞARAS, Abdül TEKİN	144-152
16	The Impact of Minimalist Music and Electronic Music / Minimalist Müzik ve Elektronik Müzik Üzerine Bir İnceleme / Rukan GÜLERİYUZ	153-162
17	The Contribution of Zaza Language and Literature Departments of Bingöl and Mardin Universities to Their Universities / Bingöl ve Mardin Üniversitelerinde Aplan Zaza Dil ve Edebiyat Bölümü ve Bölümü Üniversitelerine Katkıları / Hatip ERDOĞMUŞ, Şeyhan ÖZKAN	163-172
18	The Current Consumption Culture And Magazine Journalism Analysis From The Serbal Magazine / Serbal Dergisinin Günümüzde Tüketim Kültürü ve Magazin Dergisi Analizi / Yasın SOĞUT, Celalettin AKTAŞ	173-185
19	Women and Children in The Women's World Narrative / Kadınlar Dünyası Dergisinde Kadın ve Çocuk / Samiye TUNÇ	186-199

ROMA.

Papolo Meydanı

Kentsel Yaşamda

mikro girişimciler:

Sokak Sanatçıları

KA

KENT AKADEMİSİ

*Yayın Kurulu Adına
Dr. Ahmet FİDAN*

A Few Thing About Next Issue and Publications

From the Editor

A Few Issues About Urbanization Process

We are together again in the 33rd issue. While people is continually increasing, the increases of individual prosperity is not rising in a capitalism spiral, unfortunately. The living of consumer society in a rate of cultivating fund, but never getting strong prediction and plan continues unfortunately. However, illiterate and poor individuals make a lot of babies and educated and wealthy persons make a few babies, therefore we are concerned about complex demographic contents of the world population. This progress is naturally able to turn wasteyard in the earth.

Because limited to the earth, the increase in housing areas, land and house depending on arithmetically increase of population leads to centripetal evolvment. On this point, it is inevitable that environmental organizations and non-governmental organizations form

Gelecek Sayı ve Yayınlarımıza İlişkin Birkaç Husus

Kentleşme Sürecine İlişkin Birkaç Husus

33. yayın dönemimizde yine birlikteyiz. Dünyadaki insan sayısı artmaya devam ederken, kapitalizm sarmalı içinde insanların bireysel refah artışları maalesef insan sayısı kadar artamamakta, tüketim toplumunun sermayeyi besleyebileceği oranda yaşaması ama asla güçlenmemesi öngörüsü veya planı maalesef sürmektedir. Buna karşın, eğitimsiz ve fakir kitleler hala çok çocuk yaparken, eğitilmiş ve varlıklı bireyler az çocuk yapmakta olduğundan, dünya nüfusunun demografik içeriğinin çöplüğe dönüşmesi endişesi içindeyiz. Bu gelişim, doğal olarak aritmetik artan nüfusa karşı, geometrik artışa yaklaşan dünya üzerindeki maddi manevi eksi dışsallıklar, bir çok açıdan korkarız ki, yerküremizi çöplüğe çevireceği benziyor.

Nüfusun aritmetik artışına paralel yürütülmeye çalışılan iskan alanları, arsa ve konut üretimi yer kürenin sınırlı olmasından dolayı, lineer genişlemeden ziyade, merkezci vertical genişlemeye evrilmektedir. Bu konuda dünya şehir ve çevre örgütleri, sivil toplum kuruluşları, iskan alanlarının kentsel alanlardan kırsal alanlara doğru dengeli dağılımına yönelik küresel politika oluşturmaları

global politics towards balanced distribution from urban areas to rural areas of the housing areas. Otherwise, it is aforementioned that millions of people dies in the territorial and global major disasters.

As for urbanization in Turkey, it can not be performed in the expected manner since urban transformation politics and expropriation phases which performs ministry of environment and urban planning and local governments are difficult and slow. On the condition the field of urban transformation, these organizations must take further responsibility. One of the biggest and urgent responsibility for central administration is incentive policies towards dwelling individuals joined employment in the near workplaces. This situation is especially to show in two necked or canyon settlement cities.

Although we think of Istanbul in particular, even though there are tube gates, tube tunnels and crossed throat pass systems, the population participating in employment should be provided with micro scale to reside in close geography. This structure will provide employees with economic added value while reducing unnecessary occupation of the urban traffic while saving additional time when they are reaching out to individuals while at the same time facilitating micro solutions in possible natural disasters.

Relating to future issue and articles

Valuable readers, in the each new issues, it becomes increasingly heavier. In this issue, we are faced with a much more full and satisfying content.

In previous issues, while essay circulation is ordinary process, onwards especially 2018 year, our essay circulations highly increase. Therefore, instead of determining upper limit for publishing article in one issue, we considered a separate international journal for language, literature and art sophisticated articles together with our journal background. Until future issue process, we decided to consist variety in this journal.

From last issue to this issue, our journal is added to new indexes. New reviewers are added to our journal reviewer repository. Our journal archive expecting since one year on Journalpark was loaded on Journalpark system.

As the editorial board, we decided to govern on <http://www.dergipark.gov.tr/> adress due to belonging to state instead of article submission server www.kentakademisi.com adress. However, articles in kentakademisi.com adress will continue publish process as cover and contents main page and editor letter with

kaçınılmazdır. Aksi takdirde, insanlığın bölgesel ve küresel büyük felaketlerde milyonlara varan can kayıplarına maruz kalması söz konusudur.

Türkiye'deki kentleşme ise, çevre ve şehircilik bakanlığının ve yerel yönetimlerin yürütmekte oldukları kentsel dönüşüm politikaları, kamulaştırma aşamalarının zorluğu ve yavaşlığından dolayı, beklenen hızda yürütülememektedir. Kentsel dönüşüm alanı kapsamında kalmak kaydıyla, bu kurumlara daha fazla yetki verilmesi kaçınılmaz görülmektedir. Merkezi yönetime düşen en büyük ve ivedi sorumluluklardan birisi de, iş ve konut ikileminde, istihdama katılan bireylerin iş yerlerine yakın alanlarda ikamet etmelerine yönelik teşvik politikalarıdır. Bu durum özellikle iki yakalı veya vadi yerleşimli kentlerde kendini göstermektedir. İstanbul özelinde düşündüğümüzde, her ne kadar tüp geçit, tüp tünel ve raylı boğaz geçiş sistemleri olsa da, istihdama katılan nüfusun, mikro ölçekli olarak istihdam alanına yakın coğrafyalarda ikamet etmeleri sağlanmalıdır. Bu yapı, çalışanlara bir yandan ekonomik katma değerler sağlayacak, bir yandan kentçi trafiğin gereksiz işgalini azaltacak, bir yandan bireylere ulaşımaya ayırdıkları zamandan ilave zaman kazandıracak, bir yandan da, olası doğal felaketlerde, mikro çözümleri kolaylaştıracaktır.

Gelecek Sayı ve Yayınlarımıza İlişkin

Değerli okurlarımız, her yeni sayıda, yükümüz daha da ağırlaşmakta. Bu sayıda, çok daha dolu ve doyurucu bir içerikle karşınızdayız.

Önceki sayılarımızda, makale sirkülasyonumuz, olağan seyrinde iken, özellikle 2018 yılından itibaren, makale sirkülasyonumuz hayli artmış, şimdiden haziran sayımız dolmaya başlamıştır. Durum böyle olunca, bir sayıda yayınlanacak makale için yayın kurulu olarak üst limit getirmek yerine, dergimiz alt yapısı ile, dil, edebiyat, literatür ve san'at içerikli makaleler için ayrı bir uluslar arası dergi oluşturmayı düşündük. Gelecek sayı sürecine kadar bu dergiyi dergimiz bünyesinden (teknik olarak mitoz, sonuçları bakımından mayoz bölünerek))) çeşitlilik oluşturmaya karar verdik.

Geçen sayımızdan bu sayımıza, dergimiz yeni indekslere eklendi. Birbirinden kıymetli yeni hakemlerimiz dergimiz hakem havuzuna eklendi. Dergipark üzerinde bir yıldan fazla zamandır beklemekte olduğumuz dergimiz arşivi (eski sayıları) dergipark sistemine yüklendi.

Yayın kurulu olarak makale yüklenme kanalının (serverinin) varsayılan olarak www.kentakademisi.com adresi yerine devlete ait bir kurum olmasından dolayı <http://www.dergipark.gov.tr/> adresine yönlendirmesine karar verdik. Ama makalelerin yüklenmekte olduğu ana site dergipark olsa da, kentakademisi.com adresindeki yayınlar, linkli kapak ve içindekiler ana sayfası ve editör

two cd's a data. Our updates will simultaneously continue on both www.kentakademisi.com and <http://www.dergipark.gov.tr/>. Lonesome, literature/art/language journal will obtain only on Journalpark.

For new language/literature content international journal born our journal is to continue seeking name. In this respect, we expected to suggest a journal name from author and readers to our.

In respect of 2018, we are loaded updated article and reviewer evaluation forms in this system. The last update in this processes will complete when our journal is indexed by SSCI. We will use available template during long years.

Especially, authors must pay attention below processes. While you are registering to system, your profile consist of according to name and surname formats, namely in the formed of name SURNAME. When new article is loading, you must use both Turkish and English tabs. Also, we plead that you added to gsm telephone number in this system in view of fast performing processes.

These are the things we are going to talk about for the present. For our country and humanity, with the vision of bright tomorrows, yours sincerely.

yazısı olarak iki id'lik bir veri ile yayın sürecini devam ettirecektir. Bütün güncellemelerimiz, hem www.kentakademisi.com dan hem de <http://www.dergipark.gov.tr/> üzerinden eşzamanlı olarak devam edecektir. Yalnız, dergimizden doğacak / bölünecek dil / edebiyat dergisi, sadece dergipak üzerinden varlığını sürdürecektir.

Dergimiz bünyesinden doğacak yeni dil/edebiyat içerikli uluslar arası dergi için isim arayışlarımız devam etmektedir. Bu konuda yazar ve okurlarımızdan bize dergi adı önermelerini bekliyoruz.

2018 yılı itibarıyla makale ve hakem değerlendirme şablonlarını da güncelleyerek sisteme yükledik. Bu süreçlerdeki son güncellememiz, ssci li indekse girdiğimizde tamamlanacak ve varolan şablonumuzu uzun yıllar kullanacağız.

Yazarlarımızdan özellikle beklediğimiz önemli husus şudur. Sisteme yeni kaydolurken, profillerini, Adı, ve SOYADI, formatına göre oluşturmaları, yani ad küçük soyad büyük şeklinde oluşturmalarını, yeni makale eklerken, hem Türkçe sekmesini hem İngilizce sekmesini birlikte kullanmalarını, sisteme mutlak surette gsm telefonlarını eklemelerini süreçlerin hızlı yürütülmesi açısından önemine binaen istirham ediyoruz.

Şimdilik dile getireceğimiz hususlar bunlardır. Ülkemiz ve insanlık için aydınlık yarınlar temennisiyle, esen kalınız.

Kent Akademisi

ONLINE INFORMATION-COMMUNICATION AND MEDIA SERVICES

Karadeniz Yazarlar ve Şairler Derneği Yayınları (KAŞYAD) | Black Sea Writers and Poets Association Publishing
Ahmet Emin Fidan Cultural and Research Center, Evkaf Mah. Evkaf Sok. No: 34 Fatsa ORDU
Publication Technical E Mail: online@kentakademisi.com, editor@kentakademisi.com
For article submit: bilgi@kentakademisi.com, editor@kentakademisi.com

Phone / Fax: +90 425 310 20 30

Corporate GSM: +90532 486 45 03

* * *

Our journal undertakes to comply with the professional principles of the press. All legal rights of the articles belong to their writers. It cannot be quoted partly or completely without the permission of our writers and without giving reference in anywhere.

Publication Type:

Scientific, International Refereed Indexed Journal

* * *

Publication Period:

Urban Academy is Published Tri-monthly

PUBLICATION MANAGEMENT	YAYIN YÖNETİMİ
Owner in the Name of Online Information, Culture, Art, Communication and Media Services M. Edip DEMİR Konsept Danışmanı Nena Danışmanlık Adına Nurdan KIZILAY Legal Advisers Lawyer Gamze AKDERİN Lawyer Sibel SEVİNÇ Informatics Technical Adviser Baran Kadir GERAY ***** REPRESENTATIVE AGENCIES Ankara Regional Representative Mustafa Nevruz SINACI İstanbul Regional Representative Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ Black Sea Regional Representative Asst. Prof. Dr. Osman SİRKECİ Akdeniz Regional Representative Prof.Dr. Yakup BULUT	Online Bilgi, Kültür, Sanat, İletişim ve Medya Hizmetleri Adına Sahibi M. Edip DEMİR Konsept Danışmanı Nena Danışmanlık Adına Nurdan KIZILAY Hukuk Danışmanları Av. Gamze AKDERİN Av. Sibel SEVİNÇ Bilişim Teknik Danışmanı Baran Kadir GERAY ***** TEMSİLCİLİKLER Ankara Bölge Temsilcisi Mustafa Nevruz SINACI İstanbul Bölge Temsilciliği Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ Karadeniz Bölge Temsilcisi Yrd.Doç.Dr. Osman SİRKECİ Akdeniz Bölge Temsilcisi Prof.Dr. Yakup BULUT

EDITORIAL BOARD

EDITORIA	EDİTÖRYAL KURUL
<p>Executive Editor Asst. Prof. Dr. Ahmet FİDAN Editor in Chief and Managing Director Dr. Halit SUİÇMEZ Publication Editor Assoc. Prof. Dr. Armağan ÖZTÜRK</p> <p>BRANCH EDITORS</p> <p>Prof. Dr. Yakup BULUT / Public Administ.Political Sciences Assoc.Prof.Dr. Ebru ERDÖNMEZ /Architecture and Urbanism Prof. Dr. Mehmet TEKİN / Transportation Shipment Assoc.Dr. Sevim BUDAK / Environment Problems and Policies Prof. Dr. İsmet BALIK / Maritime Management Assist. Prof. Dr. Nedim DİKMEN / Economics Asst.Prof.Dr.Ercan YÜKSEKYILDIZ / Maritime Transportation Doç.Dr. Mehmet YILMAZ Communication and Media RohitKumar VERMA / Multidiciplinary Literature Asst.Prof.Dr.Orhan İYİBİLGİN / Theology Prof. Dr. A. İhsan KOLCU / Literature Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI / History & Civilization History</p> <p>TECHNICAL EDITORS Ayşe YILMAZ YABANCI DİL EDİTÖRLERİ Arş.Gör. Enes Fatih PEHLİVAN Arş.Gör. Barış Anıl ÇETİN Ali KÖKNEL Proof Reading Editor Emine Dönüş ÖZATAR</p>	<p>Genel Yayın Editörü Yrd.Doç.Dr. Ahmet FİDAN Yazı İşleri Müdürü ve Sorumlu Müdür Dr. Halit SUİÇMEZ Yayın Editörü Doç.Dr. Armağan ÖZTÜRK</p> <p>BRANŞ EDİTÖRLERİ</p> <p>Prof.Dr. Yakup BULUT / Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ / Mimari ve Şehircilik Prof.Dr. Mehmet TEKİN / Ulaştırma Taşımacılık Doç.Dr. Sevim BUDAK / Çevre Sorunları ve Politikaları Prof.Dr. İsmet BALIK / Denizcilik İşletmeciliği Yrd.Doç.Dr. Nedim DİKMEN / Kent Ekonomisi Yrd.Doç.Dr. Ercan YÜKSEKYILDIZ / Deniz Ulaştırma Doç.Dr. Mehmet YILMAZ / İletişim ve Medya RohitKumar VERMA / Multidisipliner Yazın Yrd.Doç.Dr. Orhan İYİBİLGİN / İlahiyat Prof.Dr. A. İhsan KOLCU / Edebiyat Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI / Tarih & Uygarlık Tarihi</p> <p>TEKNİK EDİTÖR Ayşe YILMAZ YABANCI DİL EDİTÖRLERİ Arş.Gör. Enes Fatih PEHLİVAN Arş.Gör. Barış Anıl ÇETİN Ali KÖKNEL Redaksiyon Editörü Emine Dönüş ÖZATAR</p>
INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY BOARD	ULUSLAR ARASI BİLİMSEL DANIŞMA KURULU
<p>(Hierarchic Criteria: Academic Title and Alphabetical)</p> <p>Prof.Dr. Adem ESEN / İstanbul University Prof.Dr. Ahmet YÖRÜK / Kadir Has University Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU / Giresun University Prof.Dr. Bedriye TUNÇSİPER / İzmir Demokrasi University Prof.Dr. Cansevil TEBİŞ / Balıkesir University Prof.Dr. Cavide UYARGİL / İstanbul University Prof.Dr. Claus OTTE / Bonner Istitut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen Prof.Dr. Fatih SAVAŞAN / Sakarya University Prof.Dr. Hülya BAYKAL /Marmara University Prof.Dr. Ing. Iuliu (Gyula) SZÉKELY / Transylvania University Prof.Dr. İnci ARTAN / İstanbul University Prof.Dr. Mehmet TEKİN / Gaziosmanpaşa University Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI /Yüzüncüyıl University Prof.Dr. Mustafa ILICALI / Erzurum Milletvekili Prof.Dr. Ruşen KELEŞ / Ankara University Prof.Dr. Thomas A. BRYER / University of Central Florida / School of Public Administration Prof.Dipl.Ing. Ulrich EXNER / Siegen University Germany Doç.Dr. Aynur CAN / Marmara University Faculty of Political Sciences Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ / Yıldız Teknik University</p>	<p>(Sıralama Ölçütü: Unvana göre, alfabe sırası)</p> <p>Prof.Dr. Adem ESEN / İstanbul Üniversitesi Prof.Dr. Ahmet YÖRÜK / Kadir Has Üniversitesi Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU / Giresun Üniversitesi Prof.Dr. Bedriye TUNÇSİPER / İzmir Demokrasi Üniversitesi Prof.Dr. Cansevil TEBİŞ / Balıkesir Üniversitesi Prof.Dr. Cavide UYARGİL / İstanbul Üniversitesi Prof.Dr. Claus OTTE / Bonner Istitut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen Prof.Dr. Fatih SAVAŞAN / Sakarya Üniversitesi Prof.Dr. Hülya BAYKAL /Marmara Üniversitesi Prof.Dr. Ing. Iuliu (Gyula) SZÉKELY/Transylvania Üniversitesi Prof.Dr. İnci ARTAN / İstanbul Üniversitesi Prof.Dr. Mehmet TEKİN / Gaziosmanpaşa Üniversitesi Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI /Yüzüncüyıl Üniversitesi Prof.Dr. Mustafa ILICALI / Erzurum Milletvekili Prof.Dr. Ruşen KELEŞ / Ankara Üniversitesi Prof.Dr. Thomas A. BRYER / University of Central Florida / School of Public Administration Prof.Dipl.Ing. Ulrich EXNER / Siegen University Almanya Doç.Dr. Aynur CAN / Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi</p>

<p>Doç.Dr. Mahabat BAIMYRZAEVA / Middlebury Inst. of International Studies at Monterey</p> <p>Doç.Dr. Merziyye NECEFOVA / Azerbaijan National Scientific Academy</p> <p>Doç.Dr. Pelin Pınar ÖZDEN / I.U. Faculty of Political Sciences</p> <p>Doç.Dr. Tuna BASKOY / Ryerson University</p> <p>Doç.Dr. Zhanna YUSHA / Rusya Scientific Academy Siberian Institute of Phylology</p>	<p>Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ / Yıldız Teknik Üniversitesi</p> <p>Doç.Dr. Mahabat BAIMYRZAEVA / Middlebury Inst. of International Studies at Monterey</p> <p>Doç.Dr. Merziyye NECEFOVA /Azerbaycan Milli İlimler Akademisi</p> <p>Doç.Dr. Pelin Pınar ÖZDEN / İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi</p> <p>Doç.Dr. Tuna BASKOY / Ryerson University</p> <p>Doç.Dr. Zhanna YUSHA / Rusya Bilim Akademisi Sibirya Filoloji Enstitüsü</p>
REVIEWER BOARD	HAKEM KURULU
<p>(Hierarchic Criteria: Academic Title and Alphabetical)</p> <p>Prof.Dr. Ahmet Güner SAYAR Beykent University / Faculty of Econ. and Administrative Sciences</p> <p>Prof.Dr. Ahmet Vefik ALP Chairman Boss Alp Architects Ing Company</p> <p>Prof.Dr. Ahmet YÖRÜK Kadir Has University / The Faculty Applied Sciences</p> <p>Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU Giresun University / The Faculty of Literature and Science</p> <p>Prof.Dr. Cansevil TEBİŞ Balıkesir University / Necatibey Educational Faculty</p> <p>Prof.Dr. Cavide Bedia UYARGİL İstanbul University / Business and Economy Institution</p> <p>Prof.Dr. Claus OTTE Bonner Institut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen</p> <p>Prof.Dr. Fatih SAVAŞAN Milli Savunma University</p> <p>Prof.Dr. Gönül UZELLİ İstanbul University / The Faculty of Literature</p> <p>Prof.Dr. Gürbüz GÖKÇEN Marmara University / The Faculty of Business</p> <p>Prof.Dr. Halis Yunus ERSÖZ İstanbul University / The Faculty of Economy</p> <p>Prof.Dr. Hamza AL Sakarya University / Faculty of Political Sciences</p> <p>Prof.Dr. Harun DEMİRKAYA Kocaeli University / The Faculty of Business</p> <p>Prof.Dr. Havva İnci Erdem ARTAN İstanbul University / The Faculty of Business</p> <p>Prof.Dr. Ing. Iuliu (Gyula) SZÉKELY Sapientia Hungarian University Faculty of Tech and Human Sciences</p> <p>Prof.Dr. Kemal YILDIZ Marmara University / Faculty of Theology</p> <p>Prof.Dr. Mehmet TEKİN G.Osmanpaşa Univ. / Tokat VET School of Technical Sciences</p> <p>Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI Yüzüncüyıl University / Faculty of Literature</p> <p>Nilgün SAZAK Sakarya University State Conservatory</p> <p>Prof.Dr. Serap İNCAZ Nişantaşı Univ. / Faculty of Eco. and Administrative Sciences</p>	<p>(Sıralama Ölçütü: Unvana göre, alfabe sırası)</p> <p>Prof.Dr. Ahmet Güner SAYAR Beykent Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Ahmet Vefik ALP Alp Architects Yönetim Kurulu Başkanı</p> <p>Prof.Dr. Ahmet YÖRÜK Kadir Has Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Öğr.Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Ali İhsan KOLCU Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Cansevil TEBİŞ Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Cavide Bedia UYARGİL İstanbul Üniv. İşletme İktisadi Enstitüsü Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Claus OTTE Bonner Institut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen</p> <p>Prof.Dr. Fatih SAVAŞAN Milli Savunma Üniversitesi Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Gönül UZELLİ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi</p> <p>Prof.Dr. Gürbüz GÖKÇEN Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Halis Yunus ERSÖZ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Hamza AL Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Harun DEMİRKAYA Kocaeli Üniversitesi İİBF İşletme Fak. Öğretim Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Havva İnci Erdem ARTAN İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Ing. Iuliu (Gyula) SZÉKELY Sapientia Hungarian University of Transylvania, Faculty of Tech. and Human Sciences</p> <p>Prof.Dr. Kemal YILDIZ Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Mehmet TEKİN Gaziosmanpaşa Üniv. Tokat Teknik Bilimler MYO Öğr. Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Metin AYIŞIĞI Yüzüncüyıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi</p> <p>Nilgün SAZAK Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuarı Öğr.Üyesi</p> <p>Prof.Dr. Serap İNCAZ Nişantaşı Üniv. İİSB Fakültesi Öğr. Üyesi</p>

Prof.Dr. Thomas A. BRYER University of Central Florida / School of Public Administration	Prof.Dr. Thomas A. BRYER University of Central Florida / School of Public Administration
Prof.Dipl.Ing. Ulrich Exner Siegen University / Lecturer Almanya	Prof.Dipl.Ing. Ulrich Exner Siegen University Öğretim Üyesi Almanya
Prof.Dr. Yakup BULUT M. Kemal University / Faculty of Econ. and Administr. Sciences	Prof.Dr. Yakup BULUT Mustafa Kemal Üniversitesi İİBF Öğr. Üyesi
Assoc.Prof.Dr. Aynur CAN Marmara University / Faculty of Political Sciences	Doç.Dr. Aynur CAN Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğr. Üyesi
Assoc.Prof.Dr. Dünder DENİZER Anadolu University / The Faculty of Tourism	Doç.Dr. Dünder DENİZER Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi Öğr. Üyesi
Assoc.Prof.Dr. Ebru ERDÖNMEZ Yıldız Teknik University / The Faculty of Architecture	Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğr. Üyesi
Assoc.Prof.Dr. Mahabat BAIMYRZAEVA Middlebury Inst. of International Studies at Monterey	Doç.Dr. Mahabat BAIMYRZAEVA Middlebury Inst. of International Studies at Monterey
Assoc.Prof.Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN Erzincan University / The Faculty of Educational Sciences	Doç.Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi
Doç.Dr. Mehmet YILMAZ Ordu University, Faculty of Fine Arts	Doç.Dr. Mehmet YILMAZ Ordu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Assoc.Prof.Dr. Merziyye NECEFOVA Azerbaijan National Sciences Academy	Doç.Dr. Merziyye NECEFOVA Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Öğr. Üyesi
Doç.Dr. Mustafa KIRKIZ Bingöl University, Faculty of Theology	Doç.Dr. Mustafa KIRKIZ Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Assoc.Prof.Dr. Pelin Pınar ÖZDEN İstanbul University / Department of Urbanisation and Environment Problems	Doç.Dr. Pelin Pınar ÖZDEN İstanbul Üniv. SBF Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilimsel Öğretim Üyesi
Assoc.Prof.Dr. Sevim BUDAK İstanbul Üniv. Faculty of Political Sciences	Doç.Dr. Sevim BUDAK İstanbul Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğr. Üyesi
Assoc.Prof.Dr.Serkan PERKMEN Balıkesir University / Necatibey Educational Faculty	Assoc.Prof.Dr.Serkan PERKMEN Balıkesir Üniversitesi / Necatibey Educational Faculty
Doç.Dr. Şen YÜKSEL Beykent University, Faculty of Engineering and Architecture Department, Interior Architecture Department	Doç.Dr. Şen YÜKSEL Beykent Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü
Assoc.Prof.Dr. Tan BAYKAL The University of Tampa / Florida	Doç.Dr. Tan BAYKAL The University of Tampa Öğr. Üyesi / Florida
Assoc.Prof.Dr. Tuna BASKOY Ryerson University Politics and Public Administ. Toronto	Doç.Dr. Tuna BASKOY Ryerson Univ. Politics and Public Administration Toronto
Assoc.Prof.Dr. Yüksel DEMİRKAYA Marmara University / Faculty of Political Sciences	Doç.Dr. Yüksel DEMİRKAYA Marmara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğr. Üyesi
Assoc.Prof.Dr. Zhanna YUSHA Russia Science Academy / Siberian Institute of Phylology	Doç.Dr. Zhanna YUSHA Rusya Bilim Akademisi Sibirya Filoloji Enstitüsü Öğr. Üyesi
Asst.Prof.Dr.Ahmet FİDAN Ordu University/ Fatsa Marine Sciences	Yrd.Doç.Dr. Ahmet FİDAN Ordu Üniversitesi Deniz Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi
Asst.Prof.Dr. Ayşe Derya IŞIK Bartın University / Faculty of Education	Yrd.Doç.Dr. Ayşe Derya IŞIK Bartın Üniv. Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi
Asst.Prof.Dr. Bora GÖKTAŞ Bayburt University / Management Information Systems	Yrd.Doç.Dr. Bora GÖKTAŞ Bayburt Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri
Asst.Prof.Dr. Ercan YÜKSEKYILDIZ Ordu University / Fatsa Marine Sciences	Yrd.Doç.Dr. Demet BİLTEKİN Ordu Üniv. Deniz Bilimleri Fakültesi
Yrd.Doç.Dr. Demet BİLTEKİN Ordu University / Fatsa Marine Sciences	Yrd.Doç.Dr. Ercan YÜKSEKYILDIZ Ordu Üniv. Deniz Bilimleri Fakültesi Öğr.Üyesi
Asst.Prof.Dr. Güran YAHYAOĞLU (Merhum, The First Review of Our Journal	Yrd.Doç.Dr. Güran YAHYAOĞLU (Merhum, Dergimizin İlk hakem hey. üyesi)
Asst.Prof.Dr.Hasan YILDIZ Ordu University / Faculty of Econ. and Administrative Sciences	Yrd.Doç.Dr. Hasan YILDIZ Ordu Üniversitesi Ünye İİBF Öğretim Üyesi
Asst.Prof.Dr. Hatice YALÇIN	Yrd.Doç.Dr. Hatice YALÇIN

Karatay University / The Faculty of Healt Sciences Asst.Prof.Dr. Hülya YOLASIĞMAZOĞLU Giresun University / The Faculty of Education Asst.Prof.Dr. İsmail Hakkı TEKİNER Gelişim University / The Faculty Aplied Sciences Asst.Prof.Dr. Nedim DİKMEN Ordu Üniv. Faculty of Ünye Econ. and Administrative Sciences Asst.Prof.Dr. Osman SİRKECİ Giresun University / School of Civil Aviation Asst.Prof.Dr.Nurcan SÜKLÜM Hitit University / Sungurlu Vocational School Yrd.Doç.Dr. Serkan PERKMEN Balıkesir University Yrd.Doç.Dr. Sezai ÖZTOP M. Akif Ersoy Univ. Administrative Sciences Dr. Hasan TAŞÇI The Deputy Mayor Esenler Dr. Halit SUİÇMEZ General Directurate of Productivity / Technology Specialist Dr. Setenay EKŞİOĞLU European Court Of Human Right / Judge Dr. Simon GRİM Malta University Finances and Insurance Department Dr. Kerim TUZCU Manas University Ahmet DURAN Deputy Leader of Blacksea Poet and Author Assoc.	Karatay Üniv. Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Öğr. Üyesi Yrd.Doç.Dr. Hülya YOLASIĞMAZOĞLU Giresun Üniv. Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi Yrd.Doç.Dr. İsmail Hakkı TEKİNER Gelişim Üniversitesi Uyg.Bil.Yüks. Öğretim Üyesi Yrd.Doç.Dr. Nedim DİKMEN Ordu Üniv. Ünye İİBF Öğr. Üyesi Yrd.Doç.Dr. Osman SİRKECİ Giresun Üniv. Siv.Hav. Y.Okulu Havacılık Yön. Öğr. Üyesi Yrd.Doç.Dr. Nurcan SÜKLÜM Hitit Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd.Doç.Dr. Serkan PERKMEN Balıkesir Üniv. Öğr. Üyesi Yrd.Doç.Dr. Sezai ÖZTOP M. Akif Ersoy Üniv. Öğr. Üyesi Dr. Hasan TAŞÇI Esenler Belediye Başkan Yardımcısı Dr. Halit SUİÇMEZ Verimlilik Genel Müdürlüğü Sanayi ve Teknoloji Uzmanı Dr. Setenay EKŞİOĞLU European Court Of Human Right / Judge Dr. Simon GRİM Malta University Finances and Insurance Department Dr. Kerim TUZCU Manas Üniversitesi Ahmet DURAN Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği Gen.Bşk.Yrd.
---	---

Kent Akademisi

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	An Assessment Through Relationship Between Air Pollution and Climatic Parameters in City of Iğdır	
Corresponding Author	Ahmet KOÇ, Iğdır Üniversite ve Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü ahmetkoc0625@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	10/01/2018 / 10/03/2018	
How to Cite	KOÇ A, KOÇ C. (2018). Iğdır Kentinde Hava Kirliliği ve İklim Parametreleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme. Kent Akademisi, 11 (33), ... Retrieved from, Link :	ORCID NO: .....

An Assessment Through Relationship Between Air Pollution and Climatic Parameters in City of Iğdır

Ahmet KOÇ¹, Canan KOÇ²

¹ Iğdır Üniversite ve Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

³ Dicle Üniversite ve Mimarlık Fakültesi Şehircilik Anabilim Dalı

ABSTRACT:

Air pollution problems due to the use of fossil fuels to meet the energy needs of large and small-scale cities, creates a negative impact on people and the urban ecosystem. Due to the bowl-shaped structure of Iğdır formed by Mount Ararat in eastern Turkey and the Caucasus Mountains, in the winter air pollution in the city center of Iğdır has increased in line with population growth. In this study, the relationship between air pollution and climatic parameters were analyzed statistically. The data obtained by the General Directorate of Meteorology in Iğdır. By the analysis, relationships between the climatic elements such as temperature, wind speed, wind direction, humidity, and the air pollution parameters such as particles and the amount of SO₂ in the air are examined. According to the results obtained from the research in city of Iğdır, there is a significant correlation between the climate and air pollution and also topographic factors and land use that affect both of them.

KEYWORDS:

Air pollution, climate elements, ordination analysis, city of Iğdır

Kent Akademisi

Iğdır Kentinde Hava Kirliliği ve İklim Parametreleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme

ÖZET:

Büyük ve küçük ölçekli şehirlerin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan fosil yakıtlar sebebiyle oluşan hava kirliliği sorunları insan ve kent ekosistemine olumsuz bir etki yapar. Doğu Anadolu'da Ağrı Dağı ve Kafkas Dağlarının oluşturduğu kase şekli sebebiyle Iğdır kent merkezinde kışın hava kirliliği nüfus artışıyla artmaktadır. Çalışmada, hava kirliliği ve iklimsel parametreler arasındaki ilişki istatistiksel olarak analiz edilmektedir. Veriler Iğdır'daki Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden elde edildi. Analizlerle, ısı, rüzgar hızı, rüzgar yönü, nem gibi iklimsel elemanlar ve havadaki partikül ve SO₂ miktarları gibi hava kirliliği parametreleri arasındaki ilişki incelenmektedir. Iğdır kentinde elde edilen sonuçlara göre iklim ve hava kirliliği ve ayrıca topoğrafik faktörler ve onları etkileyen arazi kullanım arasında önemli korelasyon vardır

Anahtar Kelimeler: Hava kirliliği, iklim elementleri Iğdır kenti, koordinasyon analizi

INTRODUCTION:

Air pollution is defined as increase of pollutants in the atmosphere composition result of men's activities. Raising of energy necessity in parallel with developing technology and increasing world population also enhance the demand for fossil fuels. Depending on increasing the use of fossil fuels, in atmosphere the emissions of carbon-di-oxide (CO₂), sulfur di-oxide (SO₂) and particulate matter (PM) pollutants, are fuel originated, have increased (Galloway, 1998). Indeed, in 2011 the amount of CO₂ emitted in the world has reached to 34 billion tons and the value is more 50% than 2009 when the Kyoto Protocol was signed (Anonymous, 2012).

Air pollution is occurred with the emissions sources are emerged by human influence or various natural events (eg. volcanic eruptions) (Pitts and Pitts, 1986). Air pollution continues to increase especially in developed and developing countries and worldwide and also represent a major threat for human health and environment (Chak and Xiaohong, 2008; Moriarty, 1999). In terms of ecological perspective, organisms in the ecosystem is affected in different ways depending on the environmental pollutants (Moriarty, 1999). People's health problems increase due to increasing the pollution of city air. It is possible to range various health problems in humans caused by air pollution such as lung diseases, respiratory tract diseases, shortness of breath, cough, wheezing, cardio-vascular diseases (Schwartz and Dockery, 1992; Smith et al., 1994; Bozkurt et al., 1998; Cohen, 2000; Vineis et al., 2006; Bisht et al., 2013). World countries have searched for solutions to eliminate or mitigate the effects of this problem and demonstrated remarkable progress about this issue (Erden, 1999; Altıntaş, 2004; Yalçın, 2009).

Although atmosphere generally deactivates the toxin agents, involved in, by melting, speed of deactivation changes depending on meteorological and topographic conditions (İbret and Aydınözü, 2009). In other ways, present land use generally effects on the concentration of pollutants in the atmosphere and change of this intensity in time (Nişancı, 1988; Güler, 1994; Çiçek, 2004). In addition to the usage of low polluting fuel sources (as natural gas), air stream corridors for cities in the figure of settlement planning is one of the best methods to fight against air pollution (Güler and Çobanoğlu, 1994).

Movements of the atmosphere has an impact on air pollution. Increasing air movement over the city are quite effective in distributing the polluted air (Eser et al., 1999). Indeed, studies on air pollution in the city of Iğdır (Şahin, 1987, Boncukoğlu et al., 1992; Turaloğlu and Bayraktar, 2004; Bayraktar et al 2005; Sever 2008; Kopar and Zengin, 2009) point out suggestions for solutions after exploiting the seasonal patterns of air pollution. The aim of this study is to describe through statistical analysis the relationship between climatic parameters and air pollution prevailing in Iğdır and offer solutions related to urban planning based on the results.

1. Materials and Methods

In this study, records of climate and air pollutants in the city center of Iğdir since 2009 and 2010, are evaluated by computer. (Table 1, Figure 2-3 and 4). Iğdir is located between east longitude $44^{\circ} 49'$ - 45° and north latitude $39^{\circ} 38'$ - 40° in the part of Erzurum-Kars at East Anatolia Region (See. Figure 1).

Iğdir is located between the Mount Ararat with its extensions at south and the Caucasus Mountains at north, also it is settled on a plain is situated in the valley where the Aras River passes through. The total surface area of Iğdir Plain where the city is installed, is 83,211 ha and it is above nearly 850 m from sea level. The plain is settled in the valley which narrows from east and west, has a feature in terms of geomorphological, is defined as a pot.

Climatic data were obtained from the General Directorate of State Meteorological Station and air pollution data were obtained from the Iğdir Provincial Directorate of Environment and Urbanization for the years 2009 and 2010. Relationships between climate and air pollution were evaluated by analysis method of the ordination that is done with computer program as CANOCO version 4.5 (Ter Braak and Milau, 1998). Relationships between climate and air pollution follow almost linear trend. If there is trend like this, generally RDA (Redundancy Analysis) is preferred in the ordination analysis, so in this study RDA is used.

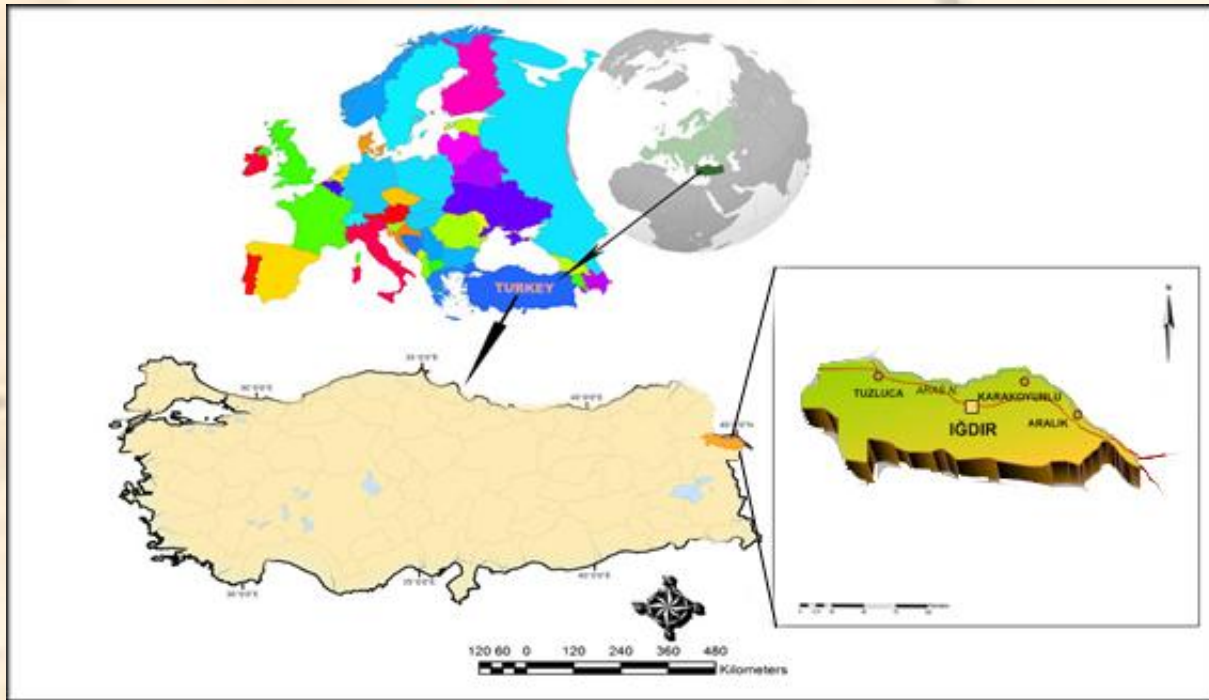

Figure 1. Location of Iğdir

Kent Akademisi

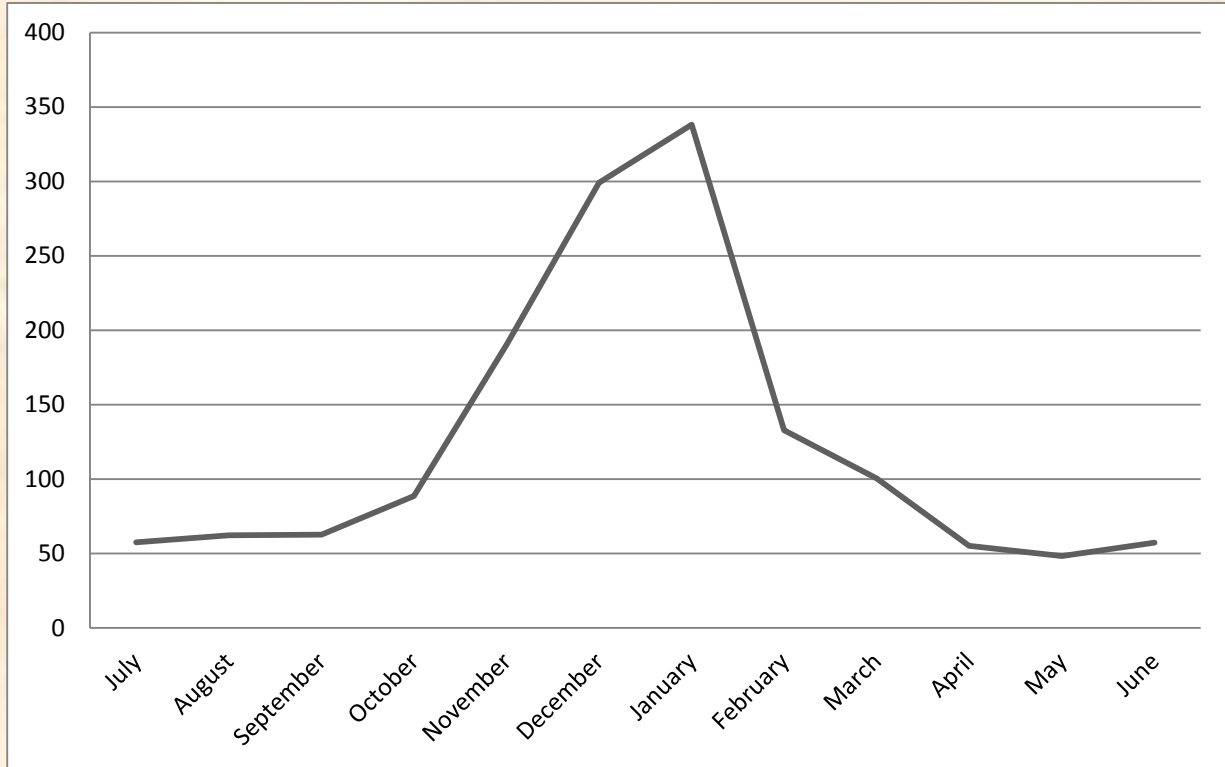

Figure 2. Annually changing of amount of particulate matter in the air of Iğdir (Source: The Iğdir Provincial Directorate of Environment and Urbanization)

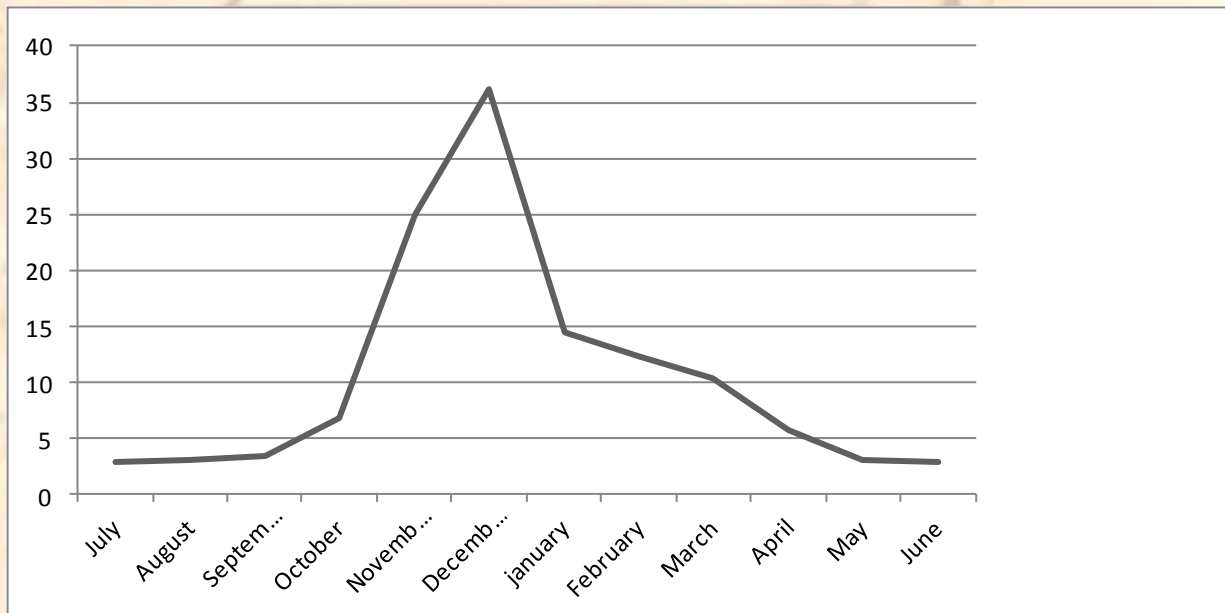

Figure 3. Annually change of amount of sulphur dioxide in the air of Iğdir (Source: The Iğdir Provincial Directorate of Environment and Urbanization)

Months													
	January	February	March	April	May	June	July	August	Semptember	Ocober	November	December	Avarage/total
Rains (mm)													
2009	8,2	24,7	21,8	34,3	26,3	55,2	47,7	13,5	27,4	10,4	22,2	12,2	25.3/303.9
2010	24,2	34,1	8,6	88,2	91,9	18,7	12,7	4,6	0,9	61,1	0,0	1,3	28.9/346.3
UYO	13.2	18.1	21.6	36.5	48.1	32.3	14	9.2	10.1	26.4	17.7	11.6	21.56/258.8
Temperature (°C)													
2009	-5,8	4,2	7,3	12,0	18,6	22,3	25,6	23,6	19,1	15,0	7,7	3,8	12.8/153.4
2010	2,4	5,0	10,5	12,5	17,2	25,0	28,2	26,8	23,4	15,0	6,6	2,4	14.6/175
UYO	-3.3	-0.5	6.4	13.1	17.7	22.1	25.8	25.1	19.9	12.7	5.7	-0.1	12.05/144.6
Wind Speed (m/sec)													
2009	0,9	1,3	2,1	2,0	1,9	1,8	2,1	2,0	1,6	0,9	1,1	0,8	1.5/18.5
2010	1,3	1,1	2,4	1,5	1,3	1,6	1,8	1,6	1,3	1,1	0,6	0,7	1.4/16.3
UYO	1	1.3	2.1	1.9	2	2.3	2.3	1.9	1.6	1.2	0.9	1.1	1.63/19.6

Table 1. Monthly change of average precipitation, temperature and wind speed in Iğdir for 2009 and 2010, also for long-terms (1960-2012). (Source: The General Directorate of State Meteorological Station in Iğdir)

2. Results and Discussion

2.1. Air Pollutants

The amount of particulate matter of air in Iğdir, starts to increase since October when heating system started to operate because of falling temperature and it reaches the highest value on January. After February the amount of particulate matter starts to decrease and it has minimum level on May. Change of the amount of sulphur dioxide in city air is similar to the amount of particulate matter. Both pollutants have critical value on November and February (Figure 1 and 2). The particulate matter and sulfur dioxide emissions from the chimney increase due to using of fossil fuels to meet the heating requirements depend on decreasing of temperatures and researchers' common idea is that if air movement is less in urban areas, it causes serious air pollution problems (Taşdemir, 2002; Türkeş et al., 2000).

2.2. Climate

When the meteorological records for Iğdir are examined, it is seen that according to the average rainfall for long-term (1960-2012) it rains 260.6 mm as annual. According to the average rainfall for long-term the most rainy month is May with the rainfall of 47.9 mm while the least rainy month is August with rainfall of 10.5 mm. At the researched years the total rainfall is 304 mm of in 2009 and the most rainy month is June with the rainfall of 55.2 mm and the least rainy month is January with rainfall of 8.2 mm. In the second year (2010) the total rainfall is 346 mm and the most rainy month is May with the rainfall of 91.9 mm while the November has no rain. As shown in Table 1, a significant difference is emerged in terms of distribution and total of precipitation. This case shows an irregularity in the city in terms of rainfall. Researchers have expressed that irregularity of precipitation will increase depending on increasing effects of global warming (Simsek et al., 2010). Indeed, deviations emerged in researched years, can be interpreted as the effects of global climate change.

The average temperature is 12.05 °C for long-term (1960-2012) and July is the warmest month with 25.8 °C and January is the coldest month with -3.3 °C. Similarly, the average temperature for long-term, in 2009 the warmest month with is July (25.6 °C) while the coldest month is January (- 5.8 °C) (Table 1). In this year the warmest month is similar the average for long-term while the coldest month is less as 2.5 °C than average for long-term. In the second year the warmest month with is July (28.2 °C) while the coldest months are December and January (2.4 °C). In this year both average temperature and the warmest month and the coldest month is higher than average for long-term. According to the data in researched years, although the warmest and the coldest month are in the same period, a serious fluctuations is seen in terms of the recorded temperature values. There will be fluctuations as annual at the speed and direction of air flow with effects of global warming is expressed by experts (Türkeş, 1995; Türkeş et al., 1995; Türkeş et al., 2000; Kadioğlu, 1997). Although there is no deviation in the data for The current temperature of warm and cold period, it is seen that in the middle of this period there is large deviation in terms of the lowest and

highest temperatures. These data can be interpreted as in the winter months extreme low temperatures will be risen due to global warming. In the first year of research January was more cold as -2.5°C than average temperature of long-term.

Long-term average wind speed is 4 m/s in Iğdir. July has The fastest winds and November has slowest winds (Table 1). According to avrage of researhed years, the dominated wind directions are respectively East, Northeast, Southeast and Northeast at the November-February period that air pollution is felt intensively. Also the wind direction is South at the July and August have warmest temperature. These results show that in Iğdir the dominated wind direction is east-west in the months which air pollution is felt intensively and the north-south in the summer months which temperature affects adversely human comfort.

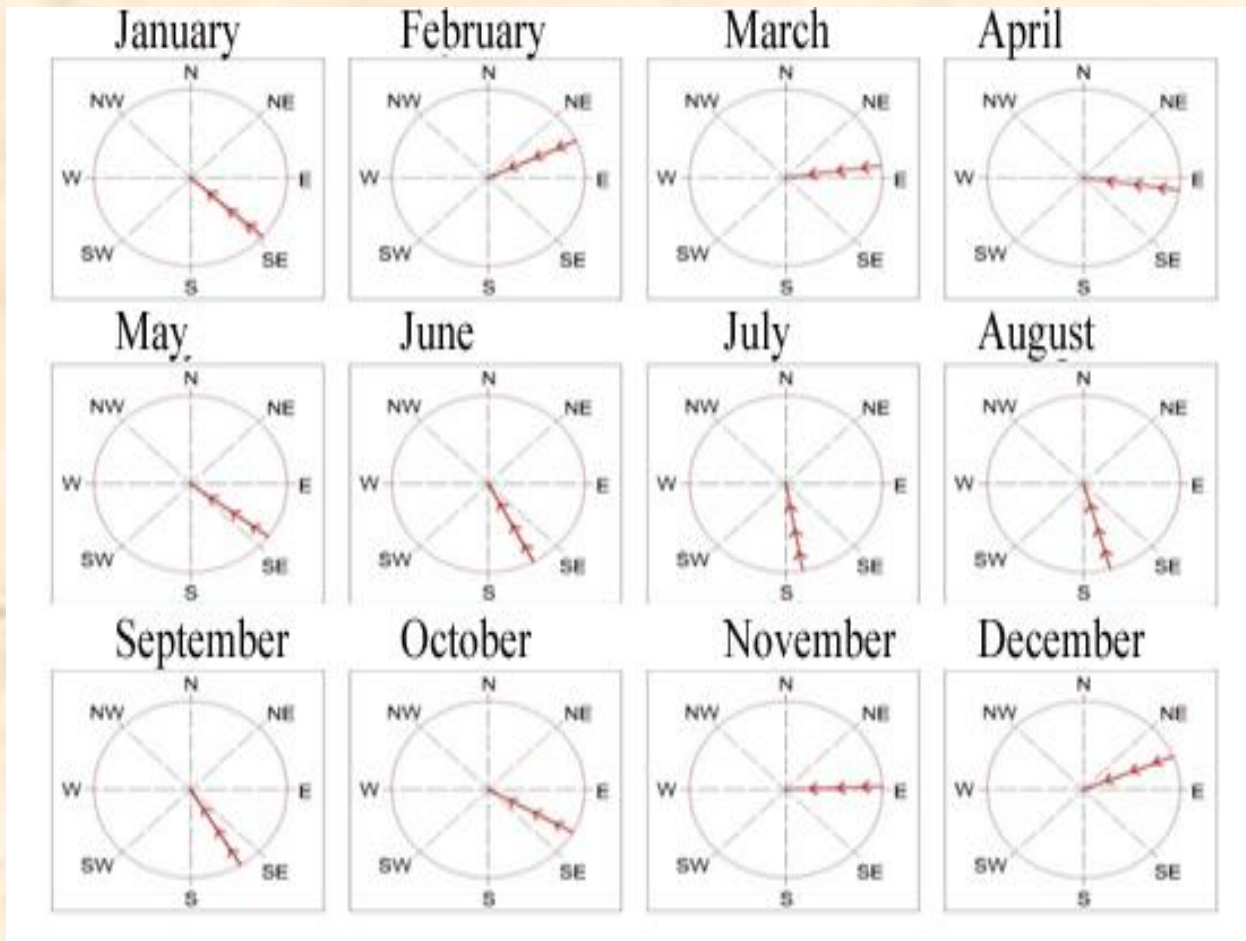

Figure 4. Monthly Average Wind Direction in 2010 (Source: The General Directorate of State Meteorological Station in Iğdir)

3.3. Relationship Between Air Pollution and Climatic Data

Figure 5. by program CANACO, results of ordination analysis of relationship between air pollutants and meteorological data for the year 2009 and 2010 in Iğdir

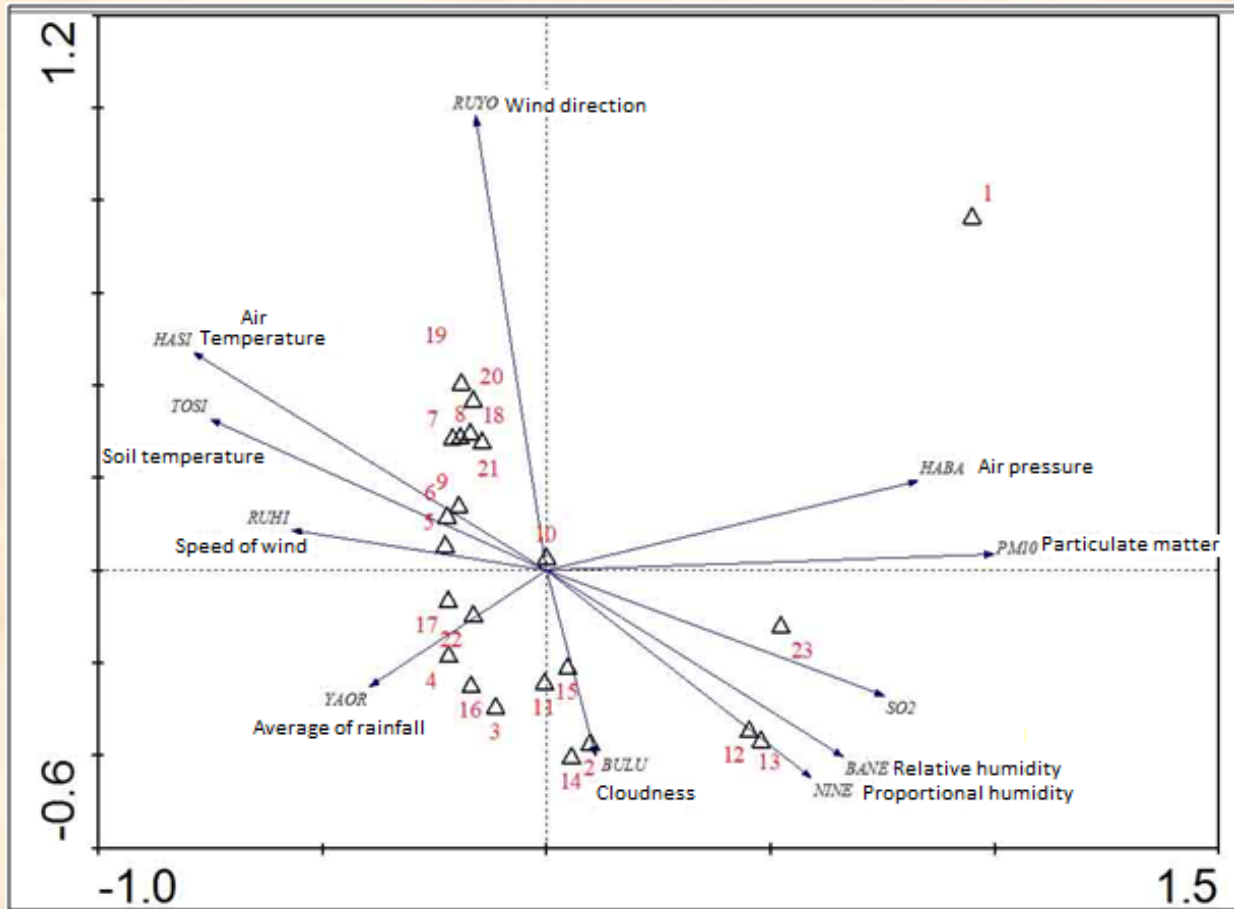

Figure 5. Results of Ordination Analysis

Results of ordination analysis for the purpose to determine relationships between air pollutants and meteorological data, is shown in Figure 5. The amount of particulate matter in the atmosphere of cities has close relationship with the air pressure, temperature and relative humidity. In addition, opposite relationship between sulfur di-oxide and air temperature and opposite relationship between wind speed and the amount of particles are drawn the attention.

According to results of ordination analysis, amount of particles increases depend on increasing wind speed and the sulfur dioxide decreases depend on temperature decrease. SO_2 emissions and particulate matter on fuel increases due to increasing usage of fossil fuels as result of the operation of the heating system depending on temperature decrease (Öztürk, 2002; Stellmana et al.,1998; McKenzie et al., 2002, Soysal et al., 2007). Temperature decrease causes increasing of intensity of these pollutants in the atmosphere by slowing the rare of pollutants into the same atmosphere. So air movement has important task to remove pollutants from urban air. Opposite relationship between pollutants and wind speed show this situation clearly. Indeed, there are studies to draw attention for the effect of the wind in the distribution of air pollution such as studies in Taşdemir, 2002 and Anıl et al, 2009. When the relationship between air pollution and atmospheric movements is realized, importance of this condition in the urban plans increases. in this context. For example arrangements not preventing the wind and encouraging the wind stand out. One of the most remarkable applications in this regard, is the creation of urban air corridor.

Results in this study show that air pollution in period of November-February and high temperature in period of July- August have negative effects on human health and comfort in Iğdir. Dominated wind direction is east and close to east and it is south in period has disadvantage on human comfort by high temperature. In the light of these findings, city plans in Iğdir, airflow corridor is necessary for decreasing the effects of air pollution at direction of east-west and decreasing the effects of high temperature in summer at direction of South-north and so creation of a more comfortable urban life.

As seen in Fig.4 air movement is from direction of South-East and North-East and East in Iğdir. Air masses coming from these directions are blocked by buildings located in city and wind speed decreases. Decreased wind speed causes hanging of pollutants such as SO₂ and particulate matter and also affect human health negatively. Also they cause the temperature is felt more than it is by the greenhouse in the city.

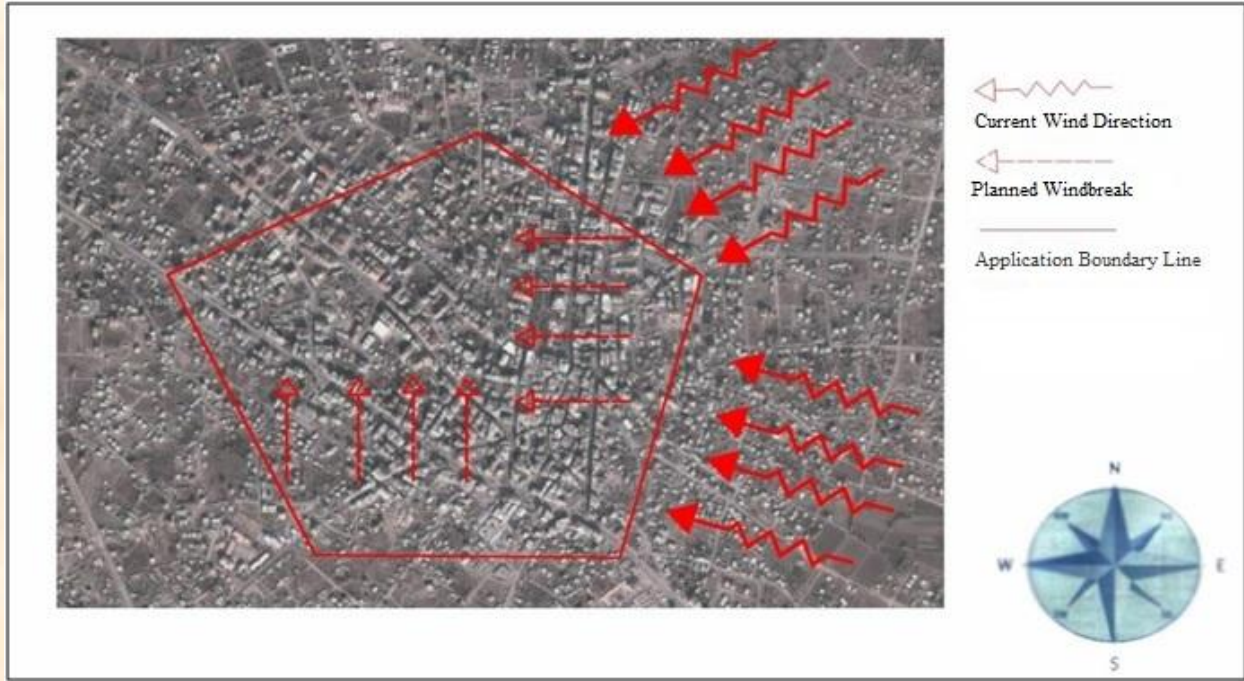

Figure 6. Proposed Wind Corridor as Planning

By means of proposed wind corridor (Figure 5) It is predicted that pollutant factors will be removed from the city by providing airflow from the East-West in winter, and sensible temperature within the city will reach an optimal level in terms of temperature and bioclimatic by providing airflow from the North-South in summer.

KAYNAKÇA:

- Anonymous (2012). Cerin Planı-İklim Korumasına Yatırım. www.cerina.org/tr/cerina-plan
- Barrón-Adame, J.M., Cortina-Januchs, M.G., Vega-Corona, A., Andina D. (2012). Unsupervised system to classify SO₂ pollutant concentrations in Salamanca, Mexico. [Expert Systems with Applications Volume 39, Issue 1](#), January 2012, Pages 107–116)
- Anıl, İ., Karaca, F., Alagha, O.(2009). İstanbul'a Uzun Mesafeli Atmosferik Taşınım Etkilerinin Araştırılması: "Solunabilen Partikül Madde Epizotları, Ekoloji Çevre Dergisi, Cilt:19, No:73, Sayfa: 86-97.
- Altıntaş, H. (2004). Ortak malların trajedisini: Karadeniz ve Hazar denizlerindeki kirlilik. İçinde M. Marin ve U. Yıldırım (Ed.), Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar. İstanbul: Beta Yayınları, 204- 248
- Bayraktar, H., Turalıoğlu, F.S. (2005). Average Sulphur Dioxide Concentration Estimation by Percentage Weighting Polygon Method in Erzurum Urban Centre, Turkey, Atmospheric Environment 39: 5991-5999.
- Bisht, S. D., Tiwari, S., Srivastava, A.K., Srivastava K.M.(2013). Assessment of air quality during 19th Common Wealth Games at Delhi, India. Natural Hazards Volume 66, Issue 2, March 2013, Pages 141-154

- Bozkurt A., Bozkurt N, Filiz A.(1998). Hava kirliliğinin orta derecede astımı olan hastalarda hayat kalitesine etkisi. Toraks Derneği II. Yıllık Kongresi; 1998:47
- Boncukcuoğlu, R., Tosunoğlu, V., Özbay, O. (1992). Hava Kirliliğine Etki Eden Etmenler Arası İlişkiler Ve Erzurum Örneği, Marmara Üniversitesi, 8. Kimya ve Kimya Mühendisliği Sempozyumu 5:209-214, İstanbul.
- Çiçek, İ., Türkoğlu, N., Gürgen, G.(2004). Ankara’da hava kirliliğinin istatistiksel analizi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, Sayfa: 1-18, Elazığ-2004
- Chak, K. C., & Xiaohong, Y. (2008). Air pollution in mega cities in China. Atmospheric Environment, 42(1), 1–42.
- Cohen, A.J., (2000). Outdoor air pollution and lung cancer. Environmental Health Perspectives 108 (Suppl. 4), 743-750
- Erden, S.H.(1999). “Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı”, Trakya’da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu III Bildiriler Kitabı, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Edirne, Kasım 1999, Yayın No:240, s 333-337.
- Eser, E., Dinç, G., Özcan, C., Tartan, M. (1999). Rutin hava kirliliği ve meteoroloji verileri ile bir gün sonraki hava kirliliğinin tahmini üzerine bir deneme. Hava Kirlenmesi ve Kontrolü Ulusal Sempozyumu, İzmir, 105-114
- Eğri, M.(1997).1996-1997 Kış Döneminde Malatya İl Merkezi Hava Kirliliği Parametrelerine Meteorolojik Koşulların Etkisi. Journal of Inonu University Medical Faculty. Vol:4 No:3. Malatya.
- Finlayson-Pitts, B.J., Pitts., J.N. (1986) Atmospheric Chemistry: Fundamentals and Experimental Techniques, John Wiley and Sons.
- Hiena., P.D. Locb., N.U. Daob (2011). Air Polution Episodes Associated With East Asian Winter Monsoons, Volume:409 Issue:23 1 Novenber 2011, Pages:5063-5068
- Güler, Ç., Çobanoğlu, Z. (1994). Dış Ortam Hava Kirlenmesi, Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi, No:8 Ankara.
- Kadioğlu, M. (1997). ‘Trends in surface air temperature data over Turkey’, Int. J. Climatol, Volume:17, Pages:511-520.
- Kopar, İ., Zengin, M. (2009). Coğrafi Faktörlere Bağlı Olarak Erzurum Kentinde Hava Kalitesinin Zamansal ve Mekansal Değişiminin Belirlenmesi, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:53, Sayfa: 51-68, İstanbul.
- Galloway, J.N., (1998). The global nitrogen cycle: changes and consequences. Environmental Pollution 102, 15-24.
- İbret Ü.B., Aydınöz D.(2009). Şehirleşmede Yanlış Yer Seçiminin Hava Kirliliği Üzerine Olan Etkisine Bir Örnek: Kastamonu Şehri İstantanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi, Sayı:18 Sayfa:71-88.
- Mc Kenzie JF., Pinger RR., Kotecki JE (2002). An Introduction to Community Health. 4th edition. Jones and Barlett Publishers. Sudbury, Massachusetts. p:442–511.
- Moriarty, F., (1999). Ecotoxicology: The Study of Pollutants in Eco-systems. Academic Press, London.
- Nişancı, A.(1988). Karadeniz Bölgesinin İklim Özellikleri ve Farklı Yörelere. On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi S:223-233 Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun.
- Nişancı A.(1994). Belli hava durumlarında Erzurum’da Hava Kirliliği, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi 15: 319-324, Erzurum.

- Öztürk, K.(2002). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ Olası Etkileri, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:22, Sayı:1, Sayfa: 47-65, Ankara.
- Şahin, C. (1987). Hava Kirliliği ve Hava Kirliliğini Etkileyen Doğal Çevre Faktörleri, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 1(1): 194-208.
- Şahin, C.(1989). Hava kirliliği ve Hava Kirliliğini Etkileyen Doğal Çevre Faktörleri G.Ü. Coğr. Arş. Cilt:1 Sayı:1, Ankara.
- Sever, R. (2008). Malatya’da Hava Kirliliğine Coğrafi Bakış, Doğu Coğrafya Dergisi, 13(20): 59-77.
- Schwartz, J, Dockery, D.W. (1992). Increased mortality in Philadelphia associated with daily air-pollution concentrations, American Review of Respiratory Disease, vol. 145(3), pp. 600–4.
- Şimşek, Z., Öner, N., Kondur, Y., Şimşek, M. (2010). Önemli Biyolojik Zenginliklerimizden Ilgaz Dağı Milli (Yenice-Doruk)’nın Böcek ve Bitki Çeşitliliği, Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi, Sayı:3, Sayfa:169-174.
- Smith, E.G., Haines, J.H., Stone, S.L. (1994). Review of the national ambient air quality standards for sulfur oxides. Assessment of scientific and technical information1, EPA-452R-94-013, Research Triangle Park, NC: Air Quality Management Division, Office of Air Quality Planning and Standards, U.S. Environmental Protection Agency.
- Soysal, A., Demiral, Y.(2007). Kapalı Ortam Hava Kirliliği, TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, Cilt:6, Sayı:3, Sayfa: 221-226, İzmir.
- Stellman JM, McCann M, Warshaw L, Brabant C, Finklea J, Messite J. (1998). Encyclopaedia of Occupational Health and Safety. 4th edition International Labour Office. Geneva; 1998. p:44;.1-30, 45;1-25.
- Taşdemir, Y.(2002). Bursa’da Kükürt Dioksitten Kaynaklanan Hava Kirliliği, Ekoloji Çevre Dergisi, Cilt:11, No:42, Sayfa: 12-15.
- Turalıoğlu, F.S., Bayraktar, H. (2004). Erzurum Şehir Merkezi Üzerinde Hava Kirleticilerin Zamansal ve Bölgesel Dağılımı, İTÜ 9. Endüstriyel Kirlenme Kontrolü Sempozyumu, Sayfa: 581-587, İstanbul.
- Türkeş, M., Sümer, U. M., Çetiner, G.(2000). ‘Küresel iklim değişikliği ve olası etkileri’, Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları, 7-24, ÇKÖK Gn. Md., Ankara
- Türkeş, M. (1995). ‘Türkiye’de yıllık ortalama hava sıcaklıklarındaki değişimlerin ve eğilimlerin iklim değişikliği açısından analizi’, Çevre ve Mühendis, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası yayın organı, 9, 9-15, Ankara
- Ter Braak, C, F. F., (1991). CANOCO-AFORTRAN program for Canonical Community ordination by (partial) (detrended) (canonical) Correspondence Analysis, Principle Component Analysis and Redundancy Analysis (Version 2.2). Technical Report LWA-88-02. Agricultural Mathematics Group, Wageningen, Holland.
- Ter Braak, C, F. F and S. Milayer, (1998). CANOCO version 4.5.
- Vineis, P., Hoek, G., Krzyzanowski, M., Taglianti, F.V., Veglia, F., Airolidi, L. (2006). Air pollution and risk of lung cancer in a prospective study in Europe. International Journal of Cancer 119 (1), 169-174.
- Yalçın, A.Z.,(2009). Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12 Sayı 21 ss.288-309.

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	19. Yüzyılda Düzenlenen İstanbul Tarihi Yarımada'daki Ayvansaray ve Samatya Yangın Alanlarında Günümüzdeki Kentsel Dokuların İncelenmesi ve Karşılaştırılması	
Corresponding Author	Güneş YÖRÜTEN, Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / Şehircilik Anabilimdalı gunesyoruten@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	13/01/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	YÖRÜTEN G., HAMAMCIOĞLU C. (2018). 19. Yüzyılda Düzenlenen İstanbul Tarihi Yarımada'daki Ayvansaray ve Samatya Yangın Alanlarında Günümüzdeki Kentsel Dokuların İncelenmesi ve Karşılaştırılması, Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1 Link:	ORCID NO: .....

19. Yüzyılda Düzenlenen İstanbul Tarihi Yarımada'daki Ayvansaray ve Samatya Yangın Alanlarında Günümüzdeki Kentsel Dokuların İncelenmesi ve Karşılaştırılması

Güneş YÖRÜTEN¹
Doç.Dr. Cenk HAMAMCIOĞLU²

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / Şehircilik Anabilimdalı
² Yıldız Teknik Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / Şehircilik Anabilimdalı

Analysis and Comparison of Ayvansaray and Samatya Fire Areas' Current Urban Patterns at Historic Peninsula of Istanbul Reorganized in the 19th Century

ABSTRACT:

Urban patterns are the main features that determine the physical structure and identities of cities. For this reason analyzing the urban patterns plays an important role in understanding and resolving the physical and socio-economic structures of cities. The aim of this study is to point out that urban patterns that have similar typologies and have been organized/reorganized under same circumstances, rules and point of views can differ from each other and therefore urban patterns should be analyzed both in second and third dimensions. The purpose of the study is to define the topics that should be considered while analyzing the urban patterns in third dimension. According to these aim and purpose the scope of study includes analysis and comparison of current urban patterns of Ayvansaray and Samatya fire areas in both second and third dimensions that have been reorganized under same circumstances in the 19th century. For this study, historical process, literature and map analysis has been done firstly, in order to understand and analyze the circumstances of these two areas that have been reorganized under, in the 19th century. Secondly, observations that are gathered while walking inside the current urban patterns expressed over by using visual analysis techniques such as plans and photographs in the article.

Keywords: Istanbul Historic Peninsula, Ayvansaray, Samatya, fires, urban pattern

ÖZ:

Kentsel dokular kentlerin fiziksel yapılarını ve kimliğini belirleyen en önemli özellikleridir. Bu nedenle kentsel dokuların incelenmesi kentlerin fiziksel ve sosyo-ekonomik yapılarının anlaşılabilmesi ve çözümlenmesinde önemli rollere sahiptir. Çalışmanın amacı aynı koşullar, kurallar ve bakış açıları çerçevesinde düzenlenen, benzer tipolojilere sahip olan kentsel dokuların birbirinden farklılaşabileceğini bu nedenle kentsel dokular incelenirken hem ikinci hem de üçüncü boyutta ele alınması gerektiğini vurgulamaktır. Çalışmanın hedefi ise kentsel dokuların üçüncü boyutta ele alınırken hangi konularla birlikte incelenmesi gerektiğini belirlemektir. Bu amaç ve hedef doğrultusunda çalışmanın kapsamı 19. yüzyılda aynı örgütlenme ve mevzuat koşulları altında düzenlenmiş olan Ayvansaray ve Samatya yangın alanlarında günümüz dokularının hem ikinci hem de üçüncü boyutta birbiriyle karşılaştırılması olarak belirlenmiştir. Çalışmada öncelikle bu iki alandaki kentsel dokuların ortaya çıkış koşullarını incelemek amacıyla tarihsel süreç, literatür ve haritalar üzerinden doküman analizleri yapılmıştır. Ardından alan çalışmasında görsel analiz tekniği ile alanların günümüz dokuları içerisinde gezilerek tespitler yapılmış, elde edilen gözlemler planlar ve fotoğraflar üzerinden aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Tarihi Yarımada, Ayvansaray, Samatya, yangınlar, kentsel doku

GİRİŞ:

Kentsel dokular, mekânsal açıdan kentlere imaj, karakter ve kimliklerini veren en önemli bileşenlerdir. Her kentsel doku; ortaya çıkış koşulları, izlenen politikalar, sosyo-ekonomik, kültürel etkenler ve bunların yapılı çevrenin fiziksel özellikleri üzerindeki etkileriyle birbirinden farklılaşmaktadır. Aynı ya da benzer tipolojiye sahip kentsel dokular dâhi sahip oldukları özellikler sayesinde gerek ikinci gerekse üçüncü boyutta birbirinden ayrışabilmektedir.

Çalışmada düzenlenme koşulları aynı olan alanların karşılaştırılabilmesi amacıyla İstanbul Tarihi Yarımada'da 19. yüzyılda düzenlenen yangın alanları incelenmiştir. Söz konusu alanların düzenlendiği dönemdeki mevzuata erişilebilir olması, düzenlemelerin haritalar üzerinden gözlemlenebilmesi ve düzenlemelerin aynı koşullar altında, benzer tipolojik özellikler barındıran birden fazla alanda yapılmış olması yangın alanlarının araştırma konusu olarak seçilmesinde önemli rol oynamıştır. Tarihi Yarımada'daki bu alanlar arasından tipolojik açıdan ikinci boyutta birbirine benzer özellikler taşımaları nedeniyle Ayvansaray ve Samatya yangın alanları çalışma alanları olarak seçilmiştir. Günümüzde bu iki alanın 19. yüzyılda düzenlenmiş olan kentsel dokularını plan düzleminde önemli oranda koruyor olmaları ve ayrıca literatürde az çalışılmış alanlar olmaları diğer yangın alanları arasından tercih edilme nedenleri olmuştur.

Çalışmanın çerçevesi dâhilinde, Tarihi Yarımada'da yangın alanlarında düzenlemelerin yapıldığı 19. yüzyılda kentsel dokuların ortaya çıkış koşullarının anlaşılabilmesi için kente gerçekleşen yönetsel ve mekânsal değişiklikler incelenmiştir. Söz konusu dönem gelinmeden önce de yangınların önlenmesi ve kentin düzenlenmesine dair bazı kararlar olduğundan makale içerisinde bu kararlardan ve özellikle kentsel dokunun planlı müdahalelere uğramadan önceki durumundan da söz edilmiştir. Sonrasında Ayvansaray ve Samatya'da yapılan mekânsal düzenlemeler daha detaylı olarak ele alınmış ve düzenlenen bu dokuların günümüzdeki durumu plan düzleminde ve üçüncü boyutta birbiriyle karşılaştırılmıştır.

1. Tarihi Yarımada'nın 19. Yüzyıl Öncesi Kentsel Dokusuna Genel Bakış

İstanbul'da tarih boyunca meydana gelen yangınlar kentin dokusunu önemli oranda etkilemiştir. Osmanlı Dönemi'nde de sıklıkla yaşanan yangınlar kentte geniş alanlarda etkili olmuştur. Bunun başlıca nedenleri 18. yüzyıldan itibaren yaşanan ekonomik istikrarsızlık ve savaşlar nedeniyle kırsaldan İstanbul'a yönelen göçler sonucunda kent nüfusunun ve yapı yoğunluğunun artması ve genellikle ahşap yapıların tercih edilmesidir.

Ahşap yapıların tercih edilmesinin başlıca nedenleri depreme karşı dayanıklı olması, geleneğin getirdiği alışkanlıklar, ahşap strüktürün geniş açıklıklara imkân vermesi ve böylelikle iç mekânların aydınlık olması, kışın ısıtılmasının, yazın serin tutulmasının kolay olması, maliyetinin az, malzeme nakliyesinin ucuz, yeniden inşanın hızlı ve kolay olmasıdır (Cezar, 2002, s. 354-356; Ortaylı, 1987, s. 34). Ancak kentte ahşap yapıların çoğalması hem yangın sayısını artırmış hem de yangın alanlarının büyümesine neden olmuştur. Yapı yoğunluğunun artmasıyla konutlar bahçeli ve avlulu karakterini giderek kaybetmiş, bitişik nizam düzenlemeleri kentsel dokuda oldukça

yaygınlaşmıştır (Cezar, 2002, s. 354). Bitişik nizam nedeniyle yapı yoğunluğunun artması ve yapıların genellikle cumbalı olmasından dolayı, enkesiti dar olan sokaklarda, birbirine yaklaşması yangınların kolayca yayılmasında önemli bir etken haline gelmiştir.

Osmanlı İstanbul'unun organik sokak dokusu Doğu Roma ve Bizans dönemlerinin ana aksları çevresinde süreç içerisinde örülmüştür. Bu dönemde sokakların doğrusal ya da geniş olmalarına ihtiyaç duyulmamış, bu nedenle geometrik olmayan ve enkesiti değişkenlik gösteren sokaklar ortaya çıkmıştır (Kuban, 2015, s. 143, 76). Genellikle özel bir planlamanın söz konusu olmadığı, kendine özgü bir örüntüye sahip olan sokak düzenleri, yapıların güneşten en iyi yararlanılacak şekilde yönlendirilmesi ve konumlandırılması, parsel düzenleri ve topoğrafyaya göre şekillenmiştir (Ceraci, 1999, s. 99-101; Gül, 2012, s. 38). 19. yüzyıla kadar yangın alanlarının sokak düzenlerinde de planlı bir değişiklik yapılmadığı, çoğu zaman bu bölgelerde önceki dokuya uygun biçimde yapı ve sokakların tekrar inşa edildiği düşünülmektedir (Pinon, 1997, s. 53). Tarihi Yarımada'da kentsel dokunun önemli bir özelliği olan ve altında sosyal ve kültürel birçok nedeni de barındıran bu nitelikler, özellikle Tanzimat dönemi ile birlikte, hem Avrupalılar hem de imparatorluk yönetimi tarafından düzeltilmesi gereken bir durum olarak ele alınmıştır.

Sokaklar yangınlara müdahaleyi, ulaşımı ve nakliyat işlerini güçleştirdiğinden Avrupa kentlerinde görülen geometrik sokak düzenine geçilmesi imparatorluk yönetimi tarafından bir zorunluluk olarak görülmüştür (Hürel, 2016, s. 637). Böylelikle 19. yüzyılda başta yangınlar olmak üzere, ulaşım ve yeni kentsel gereksinimler nedeniyle kentsel dokulara müdahaleler yapılmış, kentin pek çok parçası yeniden düzenlenmiştir.

2. 19. Yüzyılda Tarihi Yarımada Yangınları, Örgütlenme, Mevzuat ve Yangın Alanlarında Yapılan Düzenlemeler

Yangınların kente verdiği zararı azaltmak için Osmanlı Dönemi boyunca çeşitli yönetmelikler çıkarılmıştır. Ancak en etkili düzenleme ve uygulamaların 19. yüzyıl ve sonrasında gerçekleştiği görülmektedir. 19. yüzyıla kadar, tulumbacılar biriminin kurulması, yangın kulelerinin ve taş setlerin inşa edilmesi gibi uygulamalar yangınlara daha çabuk müdahale edilebilmesini ve yangınların yayılmasının önlenmesini amaçlayan tedbirlerden bazılarıdır (Ortaylı, 1985, s. 189-191). 19. yüzyıl sonrasında ise kent sorunları, Avrupa'daki yerel yönetim örneklerinin kente uyarlanmasıyla çözülmeye çalışılmıştır (Çelik, 2010, s. XIV). Günümüze kadar konu üzerine yapılmış çalışmaların bazılarında bu dönemde yapılan yenilikler doğrudan batılılaşma çabalarının bir sonucu olarak görülürken, bazılarında ise İstanbul'da gerçekleşen yangınların, yeni düzenlemeler yapılması için bir fırsat yarattığı ve bu doğrultuda batı uygulamalarının örnek alındığı görüşü ağır basmaktadır.

Sakaoğlu (1993, s. 427), Osmanlı Dönemi'nde ortalama her yıla, semt ölçeğinde bir yangın düştüğünü belirtmektedir. Mecelle-i Umûr-ı Belediye kayıtlarına göre Tarihi Yarımada'da 1633-1834 yılları arasında 81, 1853-1907 yılları arasında 229, 1907-1919 yılları arasında 31 yangın meydana gelmiştir. 1853-1919 yılları arasında meydana gelen yangınlarda toplam 27.867 yapı yanmıştır (Ergin, 1995, s. 1185-1238). Yangınlar hem kentte mekânsal düzenlemenin zorunluluğunu ortaya çıkarmış hem de yapılması hedeflenen uygulamalar için bir fırsat oluşturmuştur. Bu bağlamda yeni örgütlenmeler ve nizamnameler hazırlanmıştır.

19. yüzyılda gerçekleştirilen Tanzimat reformları yönetim, hukuk, eğitim, askerî alanlara dair düzenlemeler getirirken kentlerin fiziki yapısını da etkilemiştir. Tanzimat'ın hedefi, batının teknik ve kültüründen yararlanarak, sarsılan merkezî otoriteyi yeniden kurmak, yeni bir sisteme geçmek, devleti ve toplumu modernleştirmektir (Ortaylı, 2000, s. 12; Yerasimos, 1999, s. 1, 4, 13). Öte yandan kente düzen verme isteği de söz konusudur. Bunun için gerekli düzenlemelerin batı tarzı şehircilik ilkeleri ile sağlanabileceği düşünülmüştür (Dumont ve Geogon, 1999, s. viii). Bu dönemden itibaren başta İstanbul olmak üzere Osmanlı kentlerinde hem yasal-yönetimsel hem de fiziki yönde düzenleme hareketleri başlamıştır.

Klâsik dönemde Osmanlı kentinin idaresi ve yargı görevi kadıların olmuştur. Kadıların yanısıra mimarbaşı, şehremini gibi başka görevliler ve kurumlar da yönetimde yer almıştır. Ancak sözkonusu geleneksel kent yönetimi birtakım hizmetleri yerine getirememiştir (Ortaylı, 2000, s. 12, 124, 126, 128). Bu kurumlar zamanla güçlerini yitirmiş, kente özgü yerel ve örgütlenmiş bir yönetimin gerekliliği fikri doğmuştur (Dumont ve Geogon, 1999, s. viii).

1831'de şehreminilik ve mimarbaşılık kaldırılarak Ebniye-i Hâssa Müdürlüğü kurulmuş ancak inşaat ve imar hareketleri beklendiği şekilde ilerleyememiştir (Ergin, 1995, s. 928, 987). 1848'de İstanbul ve çevresinin kentsel ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla Nafia Nezareti kurulmuştur (As, 2013, s. 38; Ergin, 1995, s. 936). 1855'te bugünkü

belediyelerin temellerini oluşturan Şehremaneti kurulmuştur. Şehremaneti'nin kuruluşuna kadar kent yönetimi merkezden yapılırken, Şehremaneti ile kent, yerel bir yönetime sahip olmuştur (Tekeli, 2010, s. 56; Tekeli, 1996, s. 529). Ancak teknik uzmanlık, tecrübe eksikliği ve mâli sorunlar nedeniyle Şehremaneti'ne verilen görevler sınırlı ölçüde yerine getirilebilmiştir (Gül, 2012, s. 63). Bunun üzerine İntizam-ı Şehir Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun kuruluş beyannamesinde Avrupa başkentlerinin özelliklerinden söz edilirken, İstanbul'un da bu kentler gibi düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çeşitli bölgelere yerel yönetim yetkilerinin verilmesini hedefleyen komisyon, kentin on dört daireye ayrılmasını öngörmüştür. 1857'de bu dairelerden, Pera, Galata ve Tophane'yi kapsayan Altıncı Daire-i Belediye'nin oluşturulduğu ve pilot bölge olarak seçildiği bildirilmiştir. Avrupalılar için en gözde semt olması dolayısıyla pilot bölge olarak seçilen Altıncı Daire, sonraki tüm belediyelere de model oluşturmuştur (Çelik, 2010, s. 58, 59). 1868'de hükümet belediye yönetiminin tüm kenti kapsamaması kararını almış, başkent tekrar on dört bölgeye ayrılmış, 1878'de bu sayı on daire ile sınırlanmıştır (Çelik, 2010, s. 60, 61). Fakat bu dönemde ekonomik kriz içerisinde olan hükümetten mâli destek alınamamış, hedeflenen belediye meclisleri kurulamamıştır (Gül, 2012, s. 69). Özetlemek gerekirse bu dönemde kentin yönetimine dair örgütlenmeler istenilen sonuçlar elde edilemediğinden tekrar tekrar değişime uğramış, başarısız olan yönetim örgütlerinin yerine yenileri kurulmuştur. Bu durum çıkarılan mevzuat alanında da görülmektedir.

Yapıların ve yolların inşaatı Osmanlı tarihi boyunca düzen altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak yangın yerleri için planlar hazırlanması hem ekonomik hem de teknolojik engeller nedeniyle 19. yüzyılı bulmuştur (Schild, 2014, s. 128). Ergin (1995, s. 975, 1031), Tanzimat'tan önceki dönemlerde yayınlanan hükümlerde öne çıkan konuları; inşaat ruhsatı verilmesi, plan hazırlanması, yapılaşmaya izin verilen alanlar, inşaat malzemeleri, yapı yükseklikleri, sokak genişlikleri, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında gözetilen farklar, çalışanlara verilen ücretler, malzeme fiyatları ve eski İstanbul evleri şeklinde sınıflandırmıştır. Halk, bu hükümlere her zaman uymamış bu nedenle 19. yüzyılda nizamnameler yaptırımları daha ağır olacak şekilde hazırlanmıştır (Eyice, 2006, s. 210, 217-219). Yerasimos (1999, s. 7) Tanzimat'tan önceki kentsel düzen yokluğunu, yaptırımların hayata geçirilememesinin sonucu olarak görmektedir.

Kent tasarımına ilişkin bilinen ilk öneriler 1836 yılında dile getirilmiştir. Avrupa başkentlerinde diplomatik görevler yapan Mustafa Reşid Paşa, İstanbul'un da bu kentlerdeki standartlara sahip olmasını hedeflemiş, sağlanacak ulaşım kolaylığı ve yeni yapı teknolojisinin, yangınların kontrolünü mümkün kılacağını belirtmiştir (Gül, 2012, s. 44, 45). Ancak Mustafa Reşid Paşa'nın bu önerisi uygulamaya konulamamıştır.

1839'da Von Moltke İstanbul'un haritasını çıkarmakla görevlendirilmiştir. Bazı araştırmacılar, 1839'da çıkarılan ilmühaberin de Moltke'nin belirlediği plan kararları olduğunu düşünmektedir. (Kuban, 2010, s. 74; Tekeli, 2010, s. 53). İlmühabere göre İstanbul'da yeni yapılacak binalar kâgir olacak, bina yapmak isteyenlere geniş ve geometrik kurallara uygun biçimde düzenlenen sokaklarda yer gösterilecektir. Kâgir bina yapmaya ekonomik gücü yetmeyenlerin binalar arasına taş duvar örmeleri şartıyla, ahşap konutlar inşa etmelerine izin verilmiştir. Yollar 15, 11.25, 9 ve 7.5 metre genişliğinde olmak üzere dört kademeye ayrılmıştır. Çıkma sokaklar yasaklanmıştır. İlmühaberde açılması hedeflenen güzergâhlar belirtilmiş, uygun yerlerde meydanlar açılması, yolların ağaçlandırılması ve yaya kaldırımlarının yapılması, bu yollar üzerinde yapılacak binaların yüksekliklerinin 15 metreden ve 3 kattan fazla olmaması ve konutlara cumba yapılmaması öngörülmüştür. İlmühaberin hazırlanmasındaki esas hedefin yangınların önünü almak olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu öneri yayınlandığı dönemde uygulamaya konulamamıştır (Gül, 2012, s. 46, 47; Tekeli, 2010, s. 54). 1839 ilmühaberi daha sonraki yıllarda hazırlanan nizamname ve kanunların öncüsü olmuştur. Bu dönemden sonra sırasıyla 1848 Ebniye Nizamnamesi, 1849 Ebniye Nizamnamesi, 1858 Sokaklara Dair Nizamname, 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi, 1875 İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de Yapılacak Ebniye'nin Suver-i İnşâiyyesine Dair Nizamname, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ve 1882 Ebniye Kanunu çıkarılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Yapılan öneri, nizamname ve kanunların özelliklerinin karşılaştırılması (Yörüten tarafından kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır, 2017)

İsim	Tür	Yıl	Yapı Tipi	Sokak Genişliği	Yapı Yüksekliği	Çıkmaz Sokaklar	İstiklak ile İlgili Bilgi	Farklı Maddeler
Mustafa Reşid Paşa Önerisi	Öneri	1836	Kâgir	-	-	-	-	-
İlmühaber	Öneri	1839	* Kâgir * Ekonomik gücü yetmeyenler ahşap (şehir dışında, yangın duvarı yapılması şartıyla)	15, 11.25, 9, 7 metre (20, 15, 12 ve 10 zira)	15 metre (20 zira), 3 kat	Yapılmayacak	* Vâkıfların mâli kayıpları karşılanacak * Evlerini kaybedenlere kira desteği sağlanacak	* Açılması gereken güzergahlar ve meydanlar * Yollara kaldırım ve ağaçlandırma yapılması * Yapılara cumba yapılmaması
Ebniye Nizamnamesi	Nizamname	1848, 1849	* Kâgir, tam kâgir, yarı kâgir * Ekonomik gücü yetmeyenler ahşap (yangın duvarı yapılması şartıyla)	9, 7.5, 4.5 metre (12, 10, 6 zira)	Kamu binaları hariç, * Ahşap binalar 10.5 metre (14 zira) * Kâgir binalar 15 metre (20 zira)	Var olanlar ortadan kaldırılacak	Yapılar ana caddelerden ve yan sokaklardan geriye çekilerek mal sahiplerinin mâli kayıpları karşılanacak	Meydan ve camilerin etrafına yeni binalar inşa edilmesine izin verilmemesi
Turuk ve Ebniye Nizamnamesi	Nizamname	1863	* Kâgir * Ahşap	11.25, 9, 7.5, 6 metre (15, 12, 10, 8 zira)	* Kâgir yapılar 13.6 metre * Ahşap yapılar 9.5 metre	En az 4.5 metre (6 zira)	Sokağın iki yanından eşit oranda yapı yıkılması	* Harita yapılması * Parsellerin bölünmesi
İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de Yapılacak Ebniye'nin Suver-i İnşâiyesinin Dair Nizamname	Nizamname	1875	* Ana bölgelerde kâgir, * Tâli bölgelerde ahşap (yangın duvarı yapılması şartıyla)	-	* Ebniye Nizamnamesi esas alınacak * 11.5 metreden geniş caddelerde 18 metre	-	Turuk ve Ebniye Nizamnamesi esas alınacak	Ana ve tâli bölgeler
Ebniye Kanunu	Kanun	1882	* Kâgir	Yol genişlikleri belediye meclisi tarafından belirlenecek	Sokak genişlikleri ile orantılı	Yapılmayacak	Yangın öncesi arsanın azami dörtte birini aşamayacağı kısıtlaması	* Harita yapımı ve halka ilanı * Cephesi kesilen yapıların yeni cephelerinin belediye tarafından yapılması * Tarla kuralı

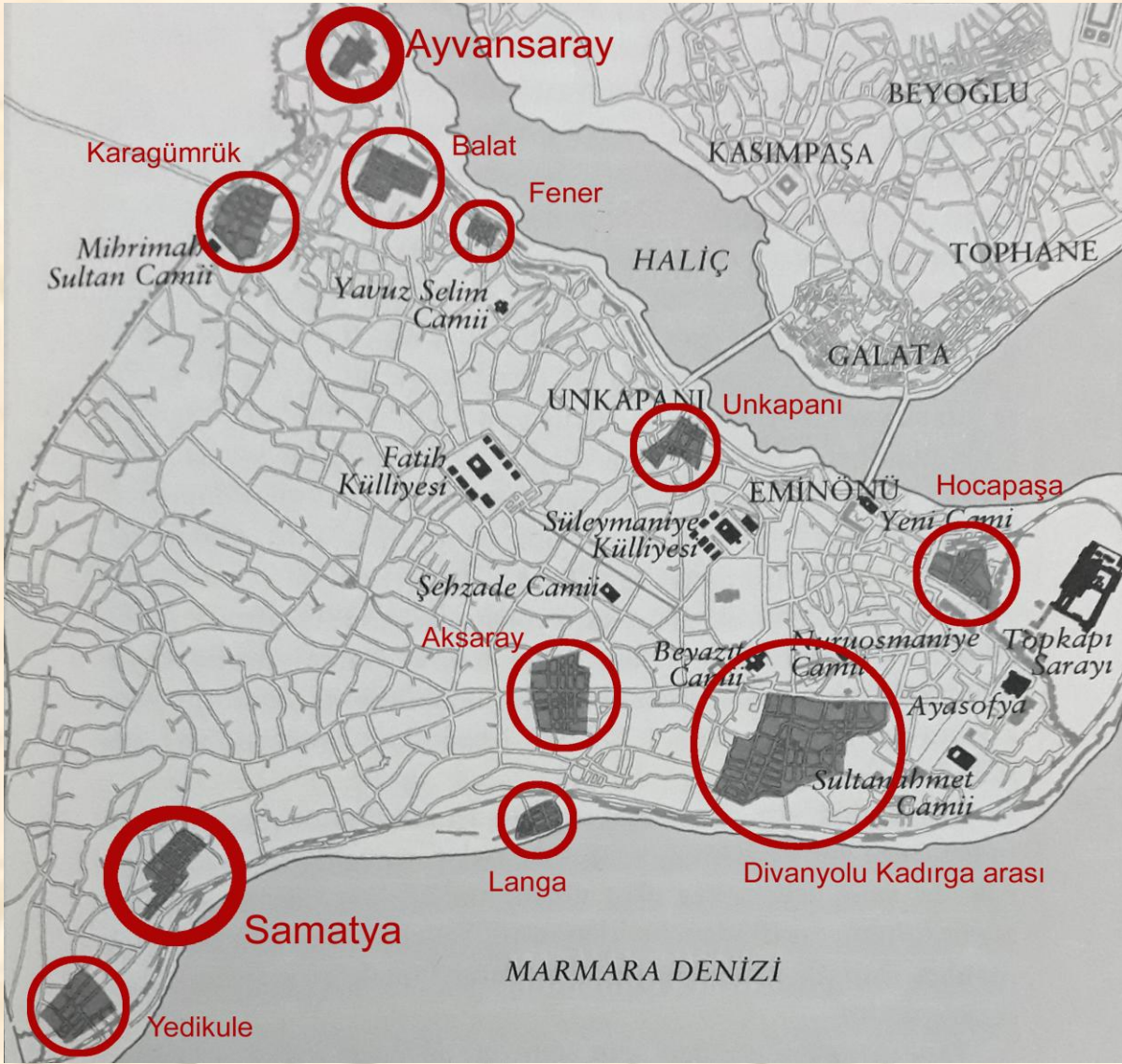
Genellikle aynı konulara eğilen tüm bu nizamname ve kanunlarda; yapı malzemelerine ve yüksekliklerine, cephe özelliklerine, yapım tekniklerine, yangın duvarlarının yapımına, imara kapalı alanların belirlenmesine, düzenlenecek ya da yeni tasarlanacak mahalle ve sokakların geometrik örüntülere sahip olmasına, çıkmaz sokaklara izin verilmemesine, yol genişliklerine, kamulaştırma ve istimlak konularına değinilmektedir. Ancak Tablo 1’de de görüldüğü üzere alınan kararlar her yeni mevzuatta farklılık göstermektedir. Denel (1982, s. 57, 58), çıkarılan her yeni nizamname ve kanunda bu maddelerin tekrar edilmesinin nedenini, halkın belirlenen maddelere uymaması ve yönetimin uygulama konusunda tavizler vermesi şeklinde yorumlamaktadır.

Yeni örgütlenmeler ve çıkarılan nizamnameler doğrultusunda 1850’lerin ortalarında İstanbul’da sokak düzenlemelerine başlanmış, büyük yangınlar kentsel dokudaki değişiklikleri belirleyen başlıca etken haline gelmiştir. Özellikle 1856 Aksaray yangını ve 1865 Hocapaşa yangını kapladıkları geniş alanlar ve kente verdikleri büyük tahribatlar nedeniyle Tarihi Yarımada’nın yeniden şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Schild, 2014, s. 128; Çelik, 2010, s. 69). Bu yangınlardan sonra kentte başta yangın alanları olmak üzere yeniden düzenlenen alanların hemen hemen hepsinde çıkmaz sokaklar kaldırılmış, organik dokunun yerini ızgara dokular almıştır.

İstanbul sokaklarının ızgara planlı olacak şekilde yeniden düzenlenmesine 1856’da başlanmıştır. Aksaray yangınının ardından kentin yanmış bölgelerinin yeni haritalarını çıkarmakla görevlendirilen Storari, 1856’dan 1863’e kadar kentin farklı yerlerinde çeşitli sokak düzenleme çalışmaları yürütmüştür (Çelik, 2010, s. 69). Daha önce organik dokuya sahip olan Aksaray yangın alanı Storari planı ile ızgara dokulu olacak şekilde düzenlenmiş, daha sonraki yıllarda Tarihi Yarımada’nın çeşitli alanlarında yapılacak düzenlemelerin öncüsü olmuştur.

1865 Hocapaşa yangınının boyutları daha kapsamlı bir çözüm arayışına girilmesine neden olmuş, yangınlardan etkilenen alanların düzenlenmesi amacıyla İslahat-ı Turuk Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun düzenlediği sokaklar, mevzuatta öngörülen özelliklere göre yapılmış, topoğrafya ve mevcut yapılar da planlamayı etkilemiştir. Sokakların genişletilmesi ve eğimin düşürülmesi fazla harcamalara yol açtığından, önemli görülen cadde ve sokaklar düzenlenmiş, stratejik noktalardaki yolların yapımına öncelik tanınmıştır. Hocapaşa yangın alanının düzenlenmesi amacıyla kurulan komisyonun 1868 raporu çok daha büyük ölçekli planlama projelerine girişildiğini göstermektedir. Başlıca anıtların etrafı açılarak ön plana çıkmaları sağlanmış, Divanyolu’nun iki tarafında yıkımlar yapılmış, bazı yapılar kesilmiş ya da başka yere taşınmış ve yol genişletilmiştir. Bazı alanlarda yanmamış yapılar da yıkılmıştır. 1869 raporunda komisyonun temel hedefinin, kentin Avrupa üslup ve beğenisine göre düzenlenmesi olduğu anlaşılmaktadır. Komisyon 1869’da son verilene kadar hem yanmış bölgelerde hem de kentin diğer bölgelerinde birçok sokak düzenlemesi gerçekleştirmiştir (Çelik, 2010, s. 72-83; Tekeli, 2010, s. 57, 58; Cezar, 2002, s. 317, 321, 323, 430; Ergin,1995, s. 938-940, 944-948, 960, 961). 19. yüzyılda Tarihi Yarımada’da Divanyolu, Aksaray ve Hocapaşa yangın alanları dışında düzenlenen başlıca alanlar; Karagümrük, Ayvansaray, Balat, Fener, Unkapanı, Kadirga, Langa, Samatya ve Yedikule’dir (Şekil 1). Bunlar haricinde daha küçük ölçekli düzenlemelerin yapıldığı alanlar da olmuştur.

Kent Akademisi

Şekil 1. 19. yüzyılda Islahat-ı Turuk Komisyonu'nun Tarihi Yarımada'da düzenlediği yangın alanları (Yörüten tarafından Çelik, 2010:103'teki haritadan yararlanılarak hazırlanmıştır, 2017)

Yapılan planlar yangın alanının büyüklüğüne, topoğrafyasına ve konumuna göre değişiklik göstermiş, düzenlenen alanlar genellikle birbirlerine ya da ana arterlere bağlanmamış, anıt eserlerin bulunmadığı bölgelerde ızgara planlar daha kolay oluşturulmuştur (Çelik, 2010, s. 68, 88). Yapılan uygulamaların kentin bazı bölgelerinde olması, eski ve yeni dokunun yanyana gelerek kentin genelinde ikili bir görünüm ortaya çıkarmıştır. 19. yüzyılda mevzuat doğrultusunda Tarihi Yarımada'da yapılan düzenlemelerin kent üzerindeki fiziksel etkileri incelendiğinde;

- yeni düzenlenen sokaklarda yapıların ahşap yerine kâgir olarak yapıldığı ve Tarihi Yarımada'da ahşap dokunun yok olmaya başladığı,
- yapı malzemelerinin değiştirilmesi ile yapılarda cephe özelliklerinin, yüzeylerin, strüktürün ve kütle boyutlarının değiştiği,
- yapılara dair getirilen yeni kurallar doğrultusunda yapı yüksekliği, taban alanı, açıklık oranları, çıkmalar, cumbalar vb. kütle özelliklerinin değiştiği,

- sokak genişletmeleri ve yıkımlar nedeniyle yapılar arasındaki mimari ilişkilerin ve yapı-sokak ilişkilerinin değişikliğe uğradığı,
- düzenlemelerle birlikte kanal mekânların taşıt ölççeğine geçtiği,
- yapı adaları ve parsellerde biçim ve boyut değişiklikleri olduğu
- yapı yoğunluğu nedeniyle sokaklardaki doluluk-boşluk ilişki ve oranlarının değiştiği,
- daha önce topoğrafyaya ve yapılara bağlı olarak organik biçimde gelişen sokak dokusuna sahip kentte, keskin hatları olan ızgara dokuların yapılması ile sokak örüntülerinin ve topoğrafya ile olan ilişkilerinin değiştiği,
- çevresi boşaltılan anıt yapılar ve açılan meydanlar ile kamusal mekânların niteliklerinin ve ölçek kademelenmesinin değiştiği,
- parça parça düzenlenen alanlarda kentin geri kalan dokusu ve mekânlarıyla bütünleşememe sorununun ortaya çıktığı,
- tüm bu değişimler doğrultusunda kentsel dokunun ve kent silüetinin değişmeye başladığı

sonuçlarına varılmaktadır. Bütün bu değişiklikler kentin geçmişten beri taşıdığı bazı fiziksel özellikleri kaybetmesine sebep olmuştur. Kentin ve halkın güvenliğinin ve refahının sağlanması hedeflenirken ve batıya benzeme çabaları gösterilirken, kentin özgün tarihi dokusu giderek zedelenmiştir. Bu dönemde yapılan düzenlemeler, Tarihi Yarımada'nın dokusunda kalıcı etkiler yaratmış, gelecekte geçireceği değişimlerin temelini atmış ve günümüzde sahip olduğu dokunun başlangıcını oluşturmuştur.

3. 19. Yüzyılda Ayvansaray ve Samatya Yangın Alanlarında Kentsel Doku Düzenlemeleri

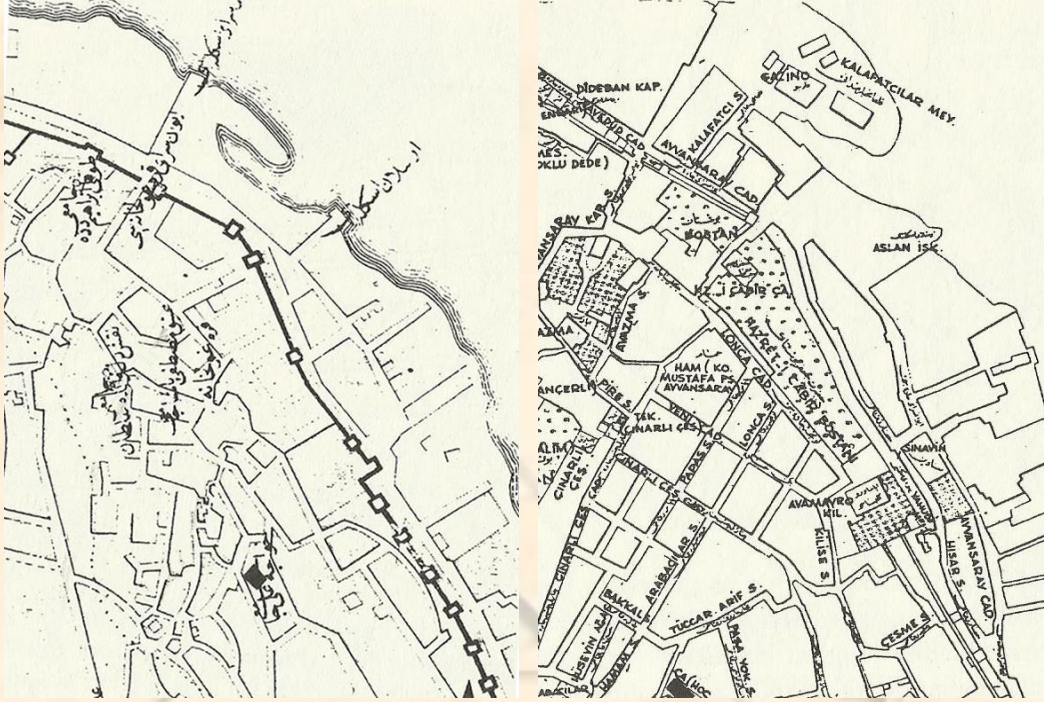
19. yüzyıla kadar İstanbul'un konut bölgelerinde farklılaşma dini inançlara göre oluşmuş, azınlıkların yaşayacağı alanlar belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır (Ortaylı, 1987, s. 212, 214). Osmanlı döneminde Müslümanlar genellikle kentin denizden uzak, yüksek ve düz bölgelerine yerleşirken; azınlıklar Haliç ve Marmara kıyılarına yerleştirilmiş ve kent bu yapısını 1960'lara kadar önemli ölçüde korumuştur (Yoker, 2016, s. 41; Türker, 2010, s. 11; Ortaylı, 1987, s. 212). Bu çalışmada ele alınan yangın alanlarından Ayvansaray ve Samatya da azınlıkların yaşadığı bölgeler arasında yer almıştır.

Ayvansaray, Tarihi Yarımada'nın kuzeybatısında Haliç'e yönelen küçük bir vadinin tabanında yer almaktadır (Şekil 1). Ayvansaray, İmparator II. Teodosios döneminde Bizantion'un bitişiğinde yer alan bir yerleşme iken, 5. yüzyılda, günümüze kadar ulaşan kara surlarının inşa edilmesiyle kent batı yönünde büyütüldüğünde, suriçinde kalmış ve kentin bir parçası haline gelmiştir. İstanbul'un fethinden sonra Ayvansaray'da bulunan Sahabe mezarları nedeniyle Müslümanlar bölgeye yerleşmiştir. Ancak semtin Ortodoksluk açısından önemi nedeniyle Hristiyanlar da semtte varlıklarını sürdürmüş, iç kesimlerde ise Romanlar yaşamıştır (Eyice, 1993, s. 492, 494, 495). Ayvansaray Bizans ve Osmanlı dönemlerinde birçok yangın geçirmiştir, bu yangınlar semtin körelmesine ve gerilemesine neden olmuştur (Eyice, 1993, s. 494).

Samatya ise Tarihi Yarımada'nın güneybatısında Marmara Denizi'ne bakan yamaçta konumlanmaktadır (Şekil 1). Doğu Roma-Bizans döneminde sur dışında yer alan Samatya, Ayvansaray'da olduğu gibi, kentin büyümesi ve yeni surların inşa edilmesiyle suriçine alınmıştır. Bu bölge İstanbul'un en eski yerleşim alanlarından biridir (Yoker, 2016, s. 41). Fetih öncesinde Rumların ikamet ettiği Samatya'ya fetihten sonra Ermeniler de yerleştirilmiştir (Kuban, 2015, s. 140). Samatya özellikle 19. yüzyıl yangınlarında büyük tahribata uğramıştır (Türker, 2010, s. 24).

1861'de yangın geçiren Ayvansaray ve 1866'da yangın geçiren Samatya semtlerinde yapılan düzenlemelerle yangın öncesi dokuların yerini ızgara dokular almıştır (Çelik, 2010, s. 88, 89). Her iki alanın da azınlıkların yaşadığı yerleşimler olması, görece uygun topoğrafik yapıları ve alan olarak küçük olmaları geometrik dokunun uygulanabilmesini kolaylaştırmıştır.

Literatür araştırmasında incelenen kaynaklarda Ayvansaray yangın alanının düzenlenmesine dair detaylı bilgi bulunamamıştır. Ancak Mecelle-i Umûr-ı Belediye kayıtlarına göre bu alanda yangınlar gerçekleştiği bilinmekte, Çelik'e göre de bu alanın düzenlenmesi Islahat-ı Turuk Komisyonu'nun kentte düzenlemeler yaptığı yıllara tekabül etmektedir (Çelik, 2010, s. 88, 89; Ergin, 1995, s. 1186-1238). Yangın alanı haritalar üzerinden incelendiğinde ise alandaki değişimin 1850-1870 yılları arasında gerçekleştiği görülebilmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Ayvansaray yangın alanında yapılan mekânsal düzenleme öncesi (1850 civarı) ve sonrası (1870 civarı) (Sol: Library of Congress, sağ: Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası)

Çelik (2010, s. 88, 89), Ayvansaray'ın yangından önce çıkmaz sokaklardan oluşan organik bir dokuya sahip olduğunu, yapılan yeni geometrik düzen ile yangın öncesine göre %28 arsa kaybı gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayvansaray'da yangın alanının düzenlenmeden önceki planında organik doku görülürken Ayverdi Haritası'nda birbirini dik kesen, uzun aksları denize yönelen, 13 sokak görülmektedir. Bu sokaklar 6, 7 ve 7.5 metre genişliğinde yapılmış ancak tam bir ızgara elde edilememiştir. Bu durumun sınır elemanı rolü oynayan topoğrafyadan ve alanda yer alan yanmamış dini yapılardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Düzenlenen sokakların hemen bitiminde ise müdahaleye uğramamış olan organik doku devam etmektedir.

Samatya yangın alanı ise düzenleme öncesinde, kentin diğer bölgeleri kadar yoğun bir yerleşime sahip değildir. Bu alanda yapılan düzenleme ile yangın öncesine kıyasla çok daha düzenli bir doku oluşturulmuştur (Çelik, 2010, s. 88, 89) (Şekil 3). Ayverdi Haritası'nda Samatya'nın düzenlenmiş yeni dokusunda birbirini dik kesen, uzun aksları denize paralel olan 17 sokak görülmektedir. Bu sokaklar 6.5, 7, 7.5, 8, 9 ve 10 metre genişliğinde yapılmıştır. Sokak genişliklerinin değişken olması öngörülen bir yol kademelenmesi olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu alanda ızgara plan Ayvansaray'dan daha düzgün bir biçimde oluşturulabilmiştir. Ayvansaray'da olduğu gibi düzenlenen sokakların hemen bitiminde müdahaleye uğramamış olan organik doku devam etmektedir.

Şekil 3. Samatya yangın alanında yapılan mekânsal düzenleme öncesi (1850 civarı) ve sonrası (1870 civarı) (Sol: Library of Congress, sağ: Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası)

Her iki örnekte de yeniden düzenlenen alanlar ile kentin diğer bölgeleri arasında bağlantı kurulmadığı, ızgara dokuya sahip, düz, yeni sokakların çevrelerindeki yollara gelişigüzel biçimde bağlandığı görülmektedir (Çelik, 2010, s. 89). İki alan birbiriyle karşılaştırıldığında Samatya’da yapılan düzenlemenin Ayvansaray’da yapılan düzenlemeden daha geniş bir alanı kapladığı görülmektedir. Ayvansaray’da düzenlenen yangın alanı yaklaşık 2.7 hektar iken, Samatya’da düzenlenen yangın alanı yaklaşık 4.6 hektardır. Samatya’da, yapı adaları genellikle Ayvansaray’a kıyasla, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde görece daha dar ve güneybatı-kuzeydoğu istikametinde daha uzun olacak şekilde düzenlenmiştir.

Alanların topoğrafyası plan üzerinde incelendiğinde, Ayvansaray yangın alanının iki tepe arasında, Haliç’e doğru eğimi olan bir bölgede yer aldığı görülmektedir. Marmara Denizi’ne doğru eğimi olan Samatya yangın alanı ise Ayvansaray’a göre daha az eğimli bir bölgede yer almaktadır. Ayvansaray’da incelenen alanın en yüksek ve en düşük noktası arasında 24 metre, Samatya’da ise 25 metre kot farkı bulunmaktadır. Ancak Samatya yangın alanının yüzölçümü Ayvansaray’dan daha geniş olduğundan eğim daha az hissedilmektedir. Samatya’da alanın kuzey ve batı kısımlarında eğim azalırken güney ve doğu kısımlarında artmaktadır (Şekil 4, 5).

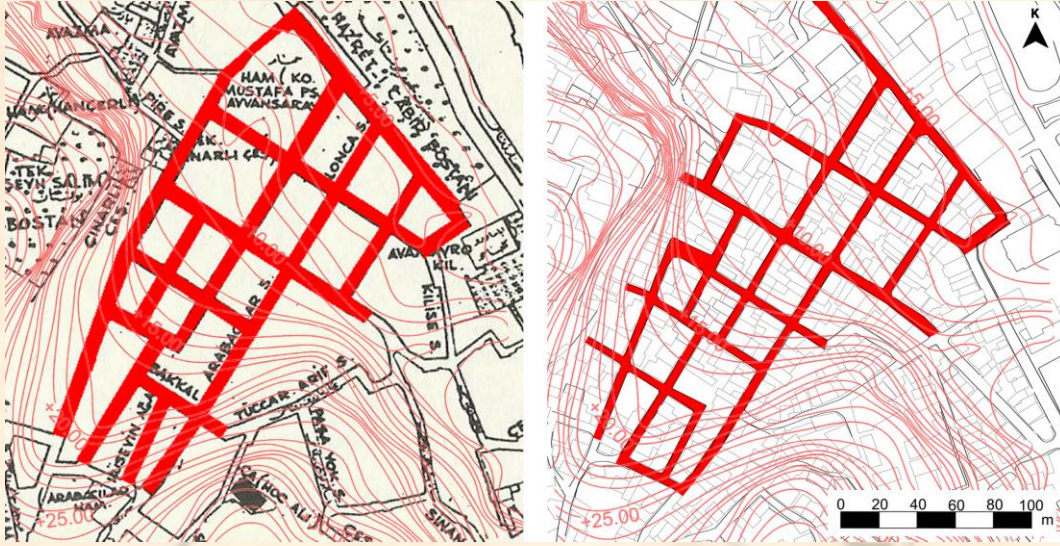
Ayverdi haritalarında yalnızca yapı adaları ve yollara yer verildiğinden bu dönemde inşa edilen yapılar plan üzerinde görülememektedir. Ayvansaray’da yer alan yapılar 1929 tarihli Pervititch Haritası’nda görülebilmektedir. Ancak Samatya’da düzenlemelerin yapıldığı döneme yakın tarihli, yapıların görüldüğü bir harita çalışma sürecinde bulunamamıştır. Öte yandan bu alanların düzenlendiği yıllarda 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi’nin geçerlilikte olduğu bilinmektedir.

Turuk ve Ebniye Nizamnamesi’nde yapı yükseklikleri kagir yapılar için 13.6 metre, ahşap yapılar için 9.5 metre olarak belirlenmiş, yapıların üst katlarında cumba yapımına izin verilmiştir. Ancak bu cumbaların parsel sınırını geçmemesi ve zemin kattan 3.4 metre yüksekte olması gerekmektedir. Her yapının çıkma ya da cumbaları diğer yapılardan 1.3 metre uzaklıkta olacaktır. Nizamnamede kapı eşiklerinin, cephelerdeki sütunların, pencere pervazlarının ve kanatlarının, panjurların, yağmur suyu borularının, dükkân vitrinlerindeki parmaklıkların, tentelerin ve kepenlerin, tenteler için kullanılacak taşıyıcıların, saçakların, bacaların, yapı girişlerindeki basamakların ölçü, yükseklik ve diğer özellikleri gibi detaylarına dâhi yer verilmektedir (Ergin, 1995, s. 1673-1685). Düzenlenen bu alanlarda inşa edilen tüm yapıların fiziksel özelliklerine dair kesin bir bilgi bulunmadığından nizamnameye uyulup uyulmadığı bilinmemekte ancak nizamnamede yer alan bu maddeler yeni oluşturulan dokunun üçüncü boyuttaki

özellikleri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Ayrıca günümüzde her iki alanda bulunan tarihi yapılar da yangın sonrası yapılan düzenlemelere ışık tutmaktadır.

4. Düzenlenen Kentsel Dokuların Günümüzdeki Durumu

Ayvansaray ve Samatya'da 1860'lı yıllarda yaşanan yangınların ardından yapılan düzenlemeler alanların günümüzde sahip olduğu kentsel dokuların temelini oluşturmuştur. Bu dönemde yapılmış olan düzenlemelerin günümüz dokusu üzerindeki etkileri plan düzleminde bütünüyle, üçüncü boyutta ise dokunun içinde dolaşarak kısmen görülebilmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında düzenlenmiş bu iki alanın bugünkü planları incelendiğinde yolların ve yapı adalarının biçimlerini büyük oranda koruduğu görülmektedir (Şekil 4, 5).

Şekil 4. Ayvansaray yangın alanının 19. yüzyılda düzenlenen yapı adası-yol dokusu ve günümüz yapı adası-yol dokusu (Yörüten tarafından mevcut haritalar üzerinden çizilmiştir, 2017, solda: Ayverdi, 19. Asırda İstanbul, sağda: Şehir Planlama Müdürlüğü, 2013, Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı)

Şekil 5. Samatya yangın alanının 19. yüzyılda düzenlenen yapı adası-yol dokusu ve günümüz yapı adası-yol dokusu (Yörüten tarafından mevcut haritalar üzerinden çizilmiştir, 2017, solda: Ayverdi, 19. Asırda İstanbul, sağda: Şehir Planlama Müdürlüğü, 2013, Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı)

Bu planlar karşılaştırıldığında Ayvansaray'da günümüzde bazı sokak genişliklerinin değişime uğradığı ya da çıkmaz sokağa dönüştürüldüğü görülmektedir. Samatya'da ise bazı sokakların uzatıldığı, ızgaranın devam ettirildiği ya da sokakların hizalanarak birleştirildiği ve sokak genişliklerinin yer yer değişime uğradığı görülmektedir. Ancak yapı adası biçimleri her iki semtte de 19. yüzyılda düzenlendiği halini büyük oranda korumuştur (Şekil 6).

Şekil 6. Ayvansaray ve Samatya yangın alanlarının 19. yüzyılda düzenlenen yapı adası-yol dokusu ile günümüz yapı adası-yol dokusunun karşılaştırılması (Solda Ayvansaray, sağda Samatya, Yörüten tarafından 2013 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı üzerinde çizilmiştir, 2017)

Alanların günümüz dokuları plan düzleminde incelendiğinde her iki alanda da yapıların biraraya geliş biçiminde bitişik nizamın egemen olduğu görülmektedir. Samatya'da yapı adaları 19. yüzyılda olduğu gibi günümüzde de Ayvansaray'a kıyasla daha dar ve uzundur. Her iki alanın yapı adalarının toplam alan büyüklüğü içinde yapılaşmış ve yapılaşmamış alan oranları değerlendirildiğinde Ayvansaray'ın yaklaşık %57'sinin Samatya'nın ise yaklaşık %59'unun yapılaşmış alanlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Her iki alanda da yapı adası ortası boşluklarına yer verildiği ancak Ayvansaray'da bu boşlukların Samatya'dakilerden daha küçük olduğu görülmektedir. Bu durum alanlarda yapı adası boyutlarının ve yapı derinliklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. İki alanda da yapı ön cepeleri dar, derinlikler ise ön cephelere göre daha fazladır. Yapılar sokağa bakan parsel sınırına dayanacak şekilde konumlandırıldığından ön bahçelere ya da yapıların geri çekilmesine rastlanmamaktadır. Yapı adası ortası boşlukları haricinde yapılaşmamış alanlar genellikle dini yapıların ve okulların avluları/bahçeleri ya da yıkılmış yapılardan geriye kalan alanlardır (Şekil 7).

Şekil 7. Ayvansaray ve Samatya yangın alanlarında günümüzdeki dokuların doluluk boşluk analizi (Solda Ayvansaray, sağda Samatya, Yörüten tarafından 2013 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'ndan yararlanılarak çizilmiştir, 2017)

Bu iki alan görece farklı ölçek, yapı adası, parsel ve yapı boyutlarına rağmen ızgara doku tipolojisine sahip olduklarından dolayı plan düzleminde kısmen benzer görünmektedir. Ancak bu dokular üçüncü boyutta sahip oldukları özellikler nedeniyle birbirinden oldukça farklılaşmaktadır. Dokuların, topoğrafya, yapı-yapı ilişkileri, yapı kat adedi, kat yükseklikleri, cephe boyutları ve malzemeleri, zemin kat kullanımları, sokak enkesitleri, cephe renk ve karakterleri, cephelerde yer alan açıklık oranları ve saçak cumba gibi hacimsel taşmaların özellikleri ile üçüncü boyutta birbirinden farklılaştığı görülmektedir.

Örneğin fotoğraf 1'de Ayvansaray'da yer alan Kundakçı Sokak'ta ve Ağaçalı Çeşme Sokak'ta yapıların genellikle üç ya da dört katlı olduğu, cephelerde ahşap malzemelere, cumbalara, payandalara ve saçaklara yer verildiği, cephelerin genellikle dar olduğu ve tarihi dokunun kısmen korunduğu görülmektedir. Bu alanda yeni yapılan yapılar da kısmen de olsa tarihi dokuya uyumlu cephe özelliklerine sahiptir. Bu sokaklarda yapılaşmamış alanlarda yeşil öğeler görülmekte ve bu öğeler de dokunun bir parçası haline gelmektedir. Öte yandan fotoğraf 2'de Samatya'da yer alan Sarraf Tahsin Sokak ve Berber Şefik Sokak'ta ise yapıların kat adetlerinin bir ile altı kat arasında değiştiği ve apartman yapı tipolojisinin ortaya çıktığı, cephelerde genellikle birbirinden farklı ve niteliksiz malzemeler kullanıldığı, bitişik nizam içerisinde yıkılan yapılar nedeniyle sağır duvarların ortaya çıktığı, eski yapıların müdahaleye ya da yıkıma uğramasından ötürü cumbalara cephe dokusunda Ayvansaray'a oranla çok nadir rastlandığı ve cumbaların tipolojik özelliklerinin bozulmaya uğradığı, cephe genişliklerinin değişken olduğu, cephelerin tarihi dokuyu çok fazla yansıtmadığı ve zemin katlarda ticaret işlevi nedeniyle cephelere ekler yapıldığı görülmektedir. Bu alanda yapı ölçeğinde müdahaleler nedeniyle yapı giriş basamaklarının, girişlerde yer alan ve kullanıcıları yağıştan ya da güneşten koruyan mekânsal hacimleri meydana getiren girinti ve çıkıntılar ortadan kaldırıldığı, cephe karakterinin bozulduğu ve hem yapıların hem de dokunun kimliğinin bu nedenle karakteristik özelliklerini önemli ölçüde kaybettiği görülmektedir.

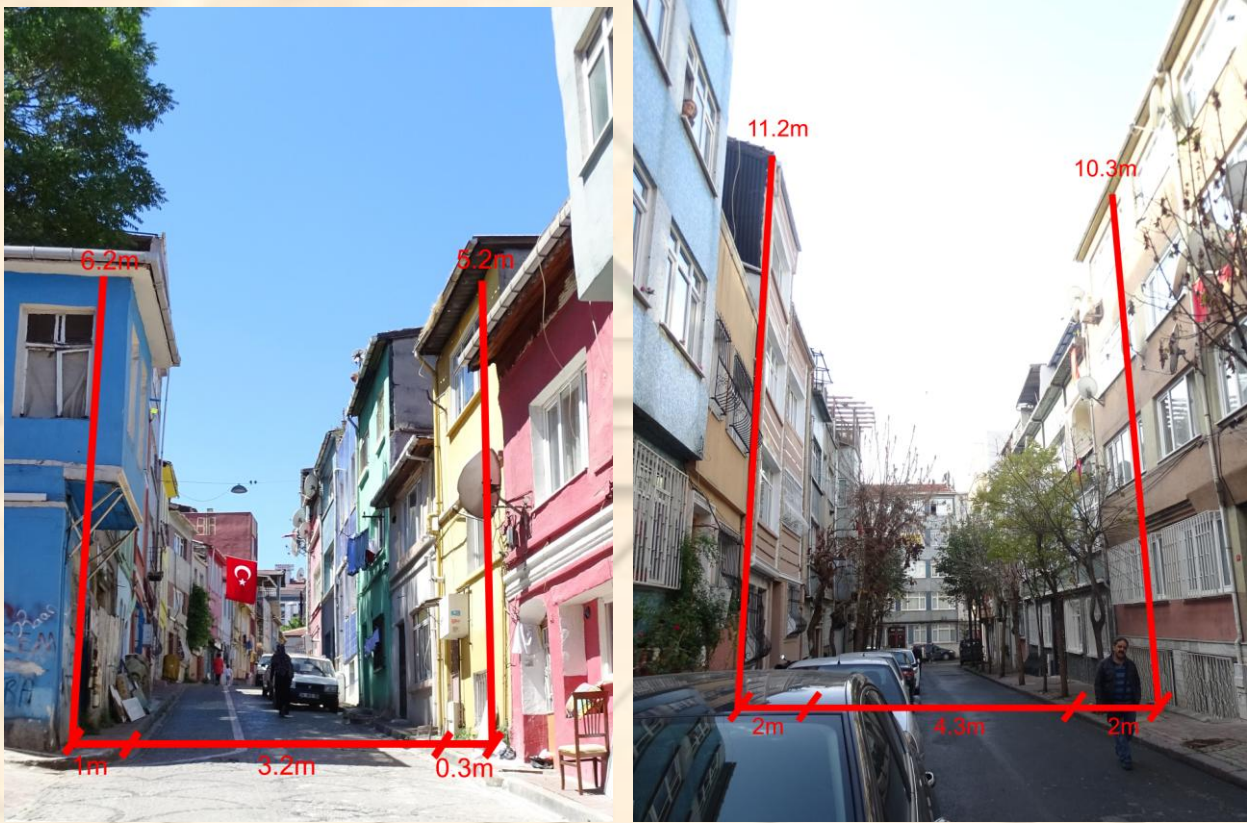
Fotoğraf 1. Ayvansaray'da sokak ve yapı cephelerinin oluşturduğu dokulara örnekler, solda Kundakçı Sokak (a), sağda Ağaçalı Çeşme Sokak (b) (Yörüten, 2017)

Fotoğraf 2. Samatya'da sokak ve yapı cephelerinin oluşturduğu dokulara örnekler solda Sarraf Tahsin Sokak (a), sağda Berber Şefik Sokak (b) (Yörüten, 2017)

Her iki dokuda sokak enkesitlerine bakıldığında sokakların Samatya'da daha geniş, Ayvansaray'da ise daha dar olduğu görülmektedir. Ayvansaray'da bu genişlikler 4 ve 6 metre, Samatya'da ise 6 ve 8.5 metre arasında değişmektedir. Örneğin fotoğraf 3'te görülen Ayvansaray'da yer alan Yatağan Hamamı Sokak'ta sokak genişliği 4.5 metre, sokağın iki yanında yer alan yapı yükseklikleri ise yaklaşık 6.2 ve 5.2 metredir. Samatya'da yer alan Pamukçu Sokak'ta ise sokak genişliği 8.3 metre, sokağın iki yanında yer alan yapı yükseklikleri ise yaklaşık 11.2 ve 10.3 metredir. Sokak genişlikleri Ayvansaray'da Samatya'dan daha az olmasına rağmen sokağın iki yanındaki yapıların daha yüksek olması Samatya'da kapalılık ve çevrelenme hissini daha kuvvetli algılanmasına neden olmaktadır. Bu durum yapılarla bazı katların ve sokağın bazı kısımlarının güneş ışığı almasını sınırlamakta ya da önlemektedir.

Alanların tamamında yukarıda söz edilen özellikler homojen olarak yer almasa da her iki alanda da baskın özellikler gözlemlenebilmektedir. Ancak Ayvansaray her ne kadar Samatya'ya göre tarihi dokusunu korumuş gibi görünse de bu alanda da müdahaleye uğramış ve doku içinde farklılaşan yapılar görülmektedir (Fotoğraf 4). Samatya'da ise dokunun geneli tarihi özelliklerini kaybetmiş görünse de tarihi dokuya ait cephe açıklıklarının, oranların, hacimsel hareketlerin ve malzemelerin kısmen korunduğu yapılar yer yer görülebilmektedir (Fotoğraf 5). Bu durum alanlarda kentsel dokunun daha iyi anlaşılabilmesi ve gözlemlenebilmesi için üçüncü boyutta daha detaylı bir biçimde incelenmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 3. Ayvansaray ve Samatya'da sokak enkesitlerinin karşılaştırılması, solda Ayvansaray Yatağan Hamamı Sokak (a), sağda Samatya Pamukçu Sokak (b) (Yörüten, 2017)

Fotoğraf 4. Ayvansaray’da doku içinde farklılaşan alanlara örnekler, solda Pazarcık Sokak (a), sağda Yatağan Hamamı Sokak (b) (Yörüten, 2017)

Fotoğraf 5. Samatya’da tarihi doku özelliklerinin kısmen korunduğu alanlara örnekler, solda Pulcu Sokak (a), sağda Marmara Caddesi (b) (Yörüten, 2017)

5. Değerlendirme ve Sonuç

19. yüzyılda yapılan düzenlemelerle Tarihi Yarımada’nın genelinde kentsel dokunun değiştiği görülmektedir. Ayvansaray ve Samatya’da günümüzde varolan kentsel dokunun temelleri de bu dönemde atılmıştır. Günümüzde bu bölgelerdeki kentsel dokular ikinci boyutta hâlen 19. yüzyılda düzenlenmiş halleriyle benzerlik göstermektedir. Öte yandan çalışmada incelendiği üzere aynı dönemde, aynı koşullar, kurallar ve hedefler çerçevesinde düzenlenmiş olan bu dokular günümüzde plan düzleminde yani ikinci boyutta birbirleri ile benzer görülmelerine rağmen dokuların içinde gezildiğinde, her iki alanda da kentsel dokunun üçüncü boyutta değişim geçirdiği görülmektedir. Bu alanlarda

kentsel dokunun üçüncü boyutunun başlangıçta, nizamname çerçevesinde belirlenen kurallar ve dönemin tercih edilen genel yapı cephe özellikleri nedeniyle büyük oranda birbirine ve Tarihi Yarımada'nın bu dönemdeki diğer semtlerine benzediği düşünülmektedir. Ancak günümüzde bu alanlarda kentsel dokunun üçüncü boyutu hem 19. yüzyılda düzenlendikleri hallerinden hem de birbirinden farklılaşmıştır.

Her iki alan da, özellikle 1950'lerden sonra İstanbul'a yönelen göç ile birlikte, hem kültürel hem de fiziki açıdan değişime uğramış, süreç içerisinde yapılan yeni planlama hareketleri ve yapı ölçeğinde değişimler de bu alanların dokusunu ve kimliğini değiştirmiştir. Ayvansaray'da Samatya'ya kıyasla geçmişe ait yapı cephe özellikleri, cephelerde yer alan çıkma, cumba gibi kütleli hareketler ve oranlar kısmen daha iyi korunmuştur. Samatya'da ise süreç içerisinde dokunun müdahaleye uğradığı, apartman yapı tipolojisinin dokuda sayısının arttığı ve cephelerin geleneksel niteliklerini kaybettiği görülmektedir. Üçüncü boyutta meydana gelen bu farklılaşmalar, düzenlemelerin yapıldığı tarihten günümüze geçirilen süreç, sosyo-ekonomik ve kültürel durumla da ilişkilidir.

Kentsel dokuların iki boyutlu ifadesi bir gösterirken, dokuyu meydana getiren fiziksel bileşenler gerçekte üç boyutlu olduğundan bu bileşenlerin gözlemlenmesi üçüncü boyutu ilgilendiren bir konudur. İkinci boyutta benzer olan dokular üçüncü boyutta fiziksel nitelikleri doğrultusunda birbirinden farklılaşabilmektedir. Bu durum kentsel dokuların yalnızca plan ve haritalar üzerinden iki boyutlu olarak değil, dokunun içinde dolaşarak üçüncü boyutta da incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Üçüncü boyuttaki bu farklılaşmaların ele alınabilmesi için kentsel dokuların içinde bulunularak ve dolaşarak, dokuyu meydana getiren fiziksel bileşenlerin özelliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu özelliklerin başlıcaları;

- topoğrafya, iklim ve su öğeleri gibi coğrafi özelliklerin doku üzerindeki etkileri,
- yapıların cephe uzunluğu, yükseklik, derinlik, kat adedi, çatı/örtü biçimleri, saçak özellikleri, baca yükseklikleri, yapı-yapı ilişkileri gibi hacimsel özellikleri,
- yapıların malzeme, açıklık oranları, çıkma, geri çekme, saçak, ışık alımı ve renk gibi cephe özellikleri,
- yapı yükseklikleri ve sokak genişliklerinin birbiri ile ilişkisini gösteren sokak enkesitleri,
- sokakta yer alan döşemeler ve bunların malzemeleri,
- sokakların gün ışığını alma derecesi ve süreleri, gölgelenme ve sokaklarda ya da yapılaşmamış alanlarda yer alan yeşil elemanlar,
- yapı adaları ve parsellerin doluluk boşluk oranları
- tüm bu fiziksel bileşenlerin meydana getirdiği dokunun tasarım ilkeleri bağlamında kompozisyon özellikleri ve
- dokuyu meydana getiren fiziksel bileşenlerin bütün içerisindeki yaygınlığıdır.

Kentsel dokular kendilerini meydana getiren tüm bu fiziksel bileşenlerin özellikleri ve ilişkileri ile birlikte ele alındığında gerçekçi biçimde gözlemlenebilecek ve değerlendirilebilecektir.

KAYNAKÇA:

As, E. (2013). *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Cerasi, M. M.(1999). *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi* (A. Ataöv, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cezar, M. (2002). *Osmanlı Başkenti İstanbul*. İstanbul: Eğitim Kültür ve Araştırma Vakfı.

Çelik, Z. (2010). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul* (S. Deringil, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (1996).

Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Dumont, P. ve Georgeon, F. (1999). *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Dumont, P. ve Georgeon, F. (Ed.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye, c:2*. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye, c:3*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye, c:4*. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Eyice, S. (2006). *Tarih Boyunca İstanbul*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Eyice, S. (1993). *Ayvansaray*, Akbayar N., Işın E., Sakaoğlu N., Baydar O., Tanman B., Koz, M. S. ve diğerleri (Ed.). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (s. 491-495), c:1. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Gül, M. (2012). *Modern İstanbul'un Doğuşu Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hürel, H. (2016). *Efsanevi İstanbul Yarımadası*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Kuban, D. (2010). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: YEM Yayın.

Kuban, D. (2015). *Sanat, Mimarlık, Toplum Kültürü Üzerine Makaleler*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Ortaylı, İ. (1987). *İstanbul'dan Sayfalar*, 2. Baskı. İstanbul: Hil Yayın.

Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*. İstanbul: Hil Yayın.

Pinon, P. (1997). *Urban Transformation Between the 18th and 19th Centuries. Rassegna, Istanbul, Constantinople, Byzantium, sayı 4*, s.53-61.

Sakaoğlu, N. (1993). *Yangınlar*, Akbayar N., Işın E., Sakaoğlu N., Baydar O., Tanman B., Koz, M. S. ve diğerleri (Ed.). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (s. 427-438), c:7. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Schild, R. G. (2014). *19. Yüzyıl'da Kentsel Dönüşümün Meşruyeti Olarak Yangın, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Şehir Yazıları II*, sayı: 68, Şubat, Mart, Nisan 2014, s.127-144.

Tekeli, İ. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü*, İncalcık, H. ve Seyitdanlıoğlu, M. (Ed.). *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tekeli, İ. (2010). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türker, O. (2010). *Psomatia'dan Samatya'ya Bir Bizans Semtinin Hikayesi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Yerasimos, S. (1999). *Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine*, Dumont, P. ve Georgeon, F. (Ed.). *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yoker, M. (2016). *Parev Kumkapı Kalimera Samatya Öteki Mahalle*. İstanbul: Çatı Kitapları.

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulamasının Genel Bir Değerlendirmesi	
Corresponding Author	Hakan YAŞ , Finance Banking and Insurance Department / Finance Programme hakanyas@trakya.edu.tr	
Submission Date Admission Date	06/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	YAŞ, Hakan, (2018). Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulamasının Genel Bir Değerlendirmesi, Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	ORCID NO: 0000-0001-6686-1899

Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulamasının Genel Bir Değerlendirmesi

Hakan YAŞ¹

¹ (Asst.Prof.Dr.) Trakya University Havsa Vocational College

ABSTRACT:

Environmental impact assessment was formerly a part of cost – benefit analysis. Later, cost – benefit analysis has become a part of environmental impact assessment. Environmental impact assessment of which origin is USA is one of the implementation tool of both sustainable development and environmental politics. Environmental politics have been determined in the context of sustainable development with many meetings gathered by international organizations and hereby these meetings it has been stated that one of the implementation tool of those politics is environmental impact assessment.

Environmental impact assessment has been come into force late due to rapid development in Turkey. Bylaw on strategic environmental assessment, however, has been able to be adopted in 2017. Turkey, who is in the European Union membership process, also must comply with EU environmental impact and strategic environmental assessment legislation. In this context, directives of European Union legislation on environmental impact and strategic environmental assessment have been given along with the implementation in Turkey. In consequence of the research, we make out that Turkey has complied with European Union requirements on environmental impact and strategic environmental assessment.

KEYWORDS:

Environmental impact assessment, strategic environmental assessment, methods of environmental impact assessment, European Union legislation on environment

ÖZ:

Çevresel etki değerlendirme önceleri “fayda – maliyet analizinin” bir parçasıyken, daha sonra fayda maliyet analizi çevresel etki değerlendirmesinin bir parçası haline gelmiştir. Çıkış noktası Amerika Birleşik Devletleri olan çevresel etki değerlendirme sürdürülebilir kalkınmanın ve çevre politikalarının uygulama araçlarından biridir. Uluslararası örgütler nezdinde yapılan pek çok toplantılarla sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevre politikaları belirlenmiş ve bunların uygulama araçlarından birinin de çevresel etki değerlendirme olduğu belirtilmiştir.

Çevresel etki değerlendirme hızlı kalkınma süreci nedeniyle Türkiye çevre mevzuatına geç girmiştir. Stratejik çevresel değerlendirmeye ilişkin yönetmelik ise ancak 2017 yılında yürürlüğe girebilmiştir. Avrupa Birliği üyelik

süreci içerisindeki Türkiye, Avrupa Birliği çevresel etki ve stratejik çevresel değerlendirme mevzuatına da uyum göstermek durumundadır. Bu bağlamda bu çalışmada Türkiye’deki uygulamayla birlikte, Avrupa Birliği çevresel etki ve stratejik çevresel değerlendirme yönergelerine de yer verilmiştir. Yapılan incelemelerde Türkiye’nin Avrupa Birliği sürecinde, çevresel etki ve stratejik çevresel değerlendirme konusunda yeterli uyumu sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel etki değerlendirmesi, stratejik çevresel değerlendirme, çevresel etki değerlendirme yöntemleri, Avrupa Birliği çevre mevzuatı

Makale Başlığı

Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi Ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulamasının Genel Bir Değerlendirmesi

GİRİŞ

Her ne kadar sürdürülebilirlik, 1987 tarihli Dünya Çevre Kalkınma Komisyonunca hazırlanan ve Brundtland Raporu olarak da bilinen “Ortak Geleceğimiz” adlı raporla tanınmış olsa da, sürdürülebilirlik alanında yapılan çalışmalar yirminci yüzyılın ortalarından itibaren, sanayileşmiş ülkelerin çevresel sorunlarına çözüm arayışları neticesinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Çevresel sorunları ve bu sorunların etkilerini azaltma çabalarına da gelişmiş ülkeler öncülük etmiştir.

Dünyadaki en büyük ekonomiye sahip olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), çevre sorunlarının artmasını engellemek için pek çok girişime öncülük etmiştir. Bunlardan biri de 1969 yılında kabul edilen “Ulusal Çevre Politikası Kanunu (NEPA)” ile çevre literatürüne giren çevresel etki değerlendirmesidir (ÇED). ÇED sürdürülebilir kalkınmanın uygulama araçlarından biri olarak gelişimini proje bazlı faaliyetler bağlamında sürdürmektedir. Avrupa Birliği’nin (AB) geliştirdiği, çok daha yeni bir kavram olan stratejik çevresel değerlendirme (SÇD) ise politika, plan ve program gibi kararların çevre ve sağlık üzerindeki etkilerinin irdelendiği daha genel ve geniş kapsamlı bir süreçtir.

Bu çalışmada, sürdürülebilir kalkınmanın bir aracı olan ÇED ile SÇD’nin Türkiye’deki durumu AB çevre temel yasal metinleriyle karşılaştırılarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda öncelikle literatürdeki ÇED sürecine ve yöntemlerine yer verilecektir. Ardından Türkiye’deki ÇED ve SÇD ve ilgili yönetmelikleri ile AB ÇED ve SÇD yönergelerine değinilecektir. Çalışmanın son kısmında ise Türkiye’deki uygulama literatür ve AB yönergeleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmada literatür ve mevzuat araştırması yöntemi kullanılmıştır.

1. ÇED Süreci

ÇED’in amacı, önerilen özgül kalkınma faaliyetleri hakkındaki tüm önemli karar aşamalarına çevresel sorunların sistematik olarak irdelenmesini etkili bir biçimde dâhil etmektir (UNEP, 1996). Bu sürdürülebilir kalkınmanın bir gereğidir. NEPA’nın uygulama alanında ise söz konusu etkilerin karar alıcı makamlara, halka ve hatta devlet üst yöneticilerine iletilmesi de ÇED’in amaçları arasında gösterilmiştir. Etkilerin belirtilen kişilere açıklanmasında amaç, sürekli bir çevresel irdeleme bilincini karar alma mekanizmaları içinde yapılandırmaktır (Jain, Urban, & Stacey, 1977, s. 20). ÇED sonuç itibarıyla bu amaçlara yönelik ve planlama kararının daha ilk aşamalarında devreye girmesi gereken bir süreç olmasından dolayı çeşitli aşamaları vardır. Bu aşamalar hazırlık çalışmaları ve projenin tanımlanması, eleme, kapsamaştırma veya kapsam belirleme, halk katılımı ve raporun hazırlanması olarak toplam beş tanedir.

1.1. Hazırlık çalışmaları ve projenin tanımlanması

Hangi projenin uygulanacağına karar verildikten sonra ÇED’e başvurulması etkili ve çevre duyarlı bir planlama için anlamsızdır. Dolayısıyla öneri proje fizibilite çalışanları ile ÇED çalışma kadrosu projenin henüz ilk aşamasından itibaren beraber hareket etmek zorundadır. ÇED yürütme planı, ÇED ve fizibilite çalışması kadroları arasında çevresel sorunlar hakkındaki bilgi alışverişini ve ihtiyaç duydukları yanıtları almak için sıkça koordinasyon toplantılarına yer verilmelidir (The World Bank, 1991, s. 8).

1.2. Eleme

Eleme (screening) aşaması ÇED çalışmasının, dolayısıyla ÇED raporunun hazırlanıp hazırlanmayacağına saptandığı aşamadır. Öneri proje hakkındaki ÇED çalışmasının geleceği bu aşamadan elde edilecek sonuca bağlıdır. Çoğu ülkede eleme kriterleri ÇED mevzuatlarında ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Hangi tip projelerin ÇED'e tâbi olup hangilerinin olmadığı genelde proje türlerinin tek tek sayılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla listede yer almayan projeler ÇED süreci ve ÇED raporuna tâbi olmazken, bir öneri projenin listede belirtilen genel türdeki projelerin en azından her hangi birisinin kapsamına giriyor olması o projeyi ÇED'e tâbi kılacaktır.

Her ne türde olursa olsun, ÇED çalışmaları açısından göz önünde bulundurulması gereken husus öneri proje veya faaliyetin çevresel etkilerinin önemliliğidir; öyle ki, önemli addedilmeyen etkilere sahip herhangi bir proje için ÇED yapılması boşa sarf edilmiş çabalar olacaktır (Marriott, 1997, s. 10). Ancak, yine de hangi proje veya faaliyetlerin ÇED'e tâbi olacağına ilişkin evrensel bir kural yoktur (Bekhechi and Mercier, 2002, s.15). Birkaç ülkede ÇED mevzuatı, önemli etkilere sahip olabilecek tüm projeler için ÇED çalışması yapmayı genel bir zorunluluk olarak vurgulamaktadır. Bununla birlikte hangi projenin ÇED'e tâbi olması gerektiğini karar vermeye yardımcı yararlı bir araç olarak bir ön ÇED çalışması da yapılmaktadır. Ön ÇED çalışması ne kadar ayrıntılı olursa, ÇED'in gerekli olduğu sonucuna varıldıktan sonra yapılacak çalışmanın maliyeti ve zamanından önemli şekilde tasarruf edilmiş olur. Kanada, Nijerya, Türkiye ve daha pek çok ülkenin ÇED mevzuatlarında Ön ÇED (initial environmental assessment) kurumu mevcuttur.

1.3. Kapsamlaştırma

ÇED'e tabi olan projeler için ilgili kurumlara sunulmak üzere hazırlanan çevresel bilgiler içerisinde yer verilmesi gereken konuların kapsam ve genişliğini saptamaya yarayan bir süreç (EC, 2001, s.8) olarak tanımlanabilecek kapsamlaştırma veya kapsam belirleme (scoping) aşamasında projenin, tüm alternatifleriyle, çevresel etkilerinin belirlenmesi ve bunların analizi önem kazanmaktadır.

ÇED çalışmalarında mevcut çevresel şartlar belirlendikten sonra, yapılacak olan faaliyetin çevre üzerindeki fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkileri belirlenmeli ve sonuçta bu etkilerin maddi ve manevi değerleri hesaplanmalıdır (Curi, 1985). Etki, öneri proje ihtiyaçlarını karşılayan çalışmalar altındaki alternatiflere ilişkin beşeri faaliyetlere dayandırılan, fiziksel-kimyasal, biyolojik, kültürel ve/veya sosyoekonomik çevresel sistemdeki herhangi bir değişimdir (Canter, 1977, s. 173). ÇED yöntemleri bu etkilerin öngörülmesi ve değerlendirilmesi için düzenli bir yaklaşım sağlamaktadır. Üstelik bu yöntemler, karar alıcılar ve halkın yorumlamaları için bir görsel biçimler çeşidi içinde sunulan bilgilere yardımcı olan araçlardır.

ÇED süreci içindeki çeşitli faaliyetleri gerçekleştirmeye yardımcı olacak pek çok yöntemler geliştirilmiştir. Bir ÇED çalışması içinde birden çok benzer tekniklerin kullanılması da olasıdır. Bunların tümü, birlikte, özel bir çalışmada kullanılacak ÇED yöntemlerinin düzenleyici ilkelerine uygun olarak sonradan toplanan, düzenlenen ve sunulan verileri sağlarlar (Biswas & Geping, 1987, s. 9). Zaten, bütün proje tiplerine ve her çevre koşuluna uygun düşecek tek bir ÇED yöntemi de bulunmamaktadır (Salihoğlu, 1991, s. 67).

Yöntemler sadece ÇED çalışmasının etkilerin kapsamının belirlendiği ve analiz edildiği kapsamlaştırma aşamasına özel olarak geliştirilen yöntemler değildir; etkilenen çevrenin tarif edilmesinde, öneri faaliyetin alternatiflerinin değerlendirilmesi temelinde seçiminde ve çalışmanın özeti ve bildiriminde de bu yöntemler kullanılmaktadır.

Pek çok çeşidi olan etki analizi yöntemlerinden ÇED çalışmalarında en çok kullanılanları şunlardır (Erickson, 1994, s. 36):

1. Kontrol Listeleri Yöntemi
2. Matrisler
3. Ağ Yöntemleri
4. Örtmeler Yöntemi

1.3.1. Kontrol Listeleri Yöntemi

Kontrol listeleri yöntemi, herhangi bir faaliyetin neden olabileceği birincil ve ikincil etkileri içeren listeler hazırlamaktan ibarettir (Curi, 1985). Bu yöntemler çevresel etkenlerin listelenmesinden her etken hakkındaki her alternatifin etkileri için ölçekleme tekniklerinin uygulanması ve etkenler için önem ağırlıklarını ihtiva eden yüksek derecedeki yapısal yaklaşımlara kadar sıralanmaktadır (Canter, 1996, s. 86). Başka bir deyişle olası etkiler için araştırılacak çevresel parametreleri tek tek kaleme almaktadırlar (Erickson, 1994, s. 36).

Kontrol listeleri sunacakları bilgilere göre aşağıdaki belirtildiği gibi sınıflandırılabilirler (Curi, 1985).

- Basit Kontrol Listeleri

Basit kontrol listeleri NEPA'ya geçişi izleyen ilk yıllarda geniş çapta kullanılmıştır (Canter, 1996, s. 87) (Curi, 1985). Çevresel etkenlerin sadece bir listesini içeren bu tür listelerin kullanımı çok kolaydır (Biswas & Geping, 1987, s. 9). Genellikle etkilerin etkenler üzerinde nasıl değerlendirilmesi gerektiği, kullanılacak önleyici tekniğin tipi ve gerekli veri tipi hakkında herhangi bir yol göstermezler.

- Tarif Edici Kontrol Listeleri

Basit listelerden farklı olarak tarif edici kontrol listeleri değerlendirme hakkında kılavuzluk yapar (Biswas & Geping, 1987, s. 9). Bu yöntemde herhangi bir faaliyetten kaynaklanabilecek etkileri sistematik bir şekilde değerlendirmeyi sağlayacak çevresel etkenler sıralanmaktadır (Curi, 1985). ÇED çalışmalarında yaygın olarak faydalanılan bu yöntem genellikle, su kaynakları, ulaşım ve arazi gelişim projeleri için kullanılmaktadır (Canter, 1996, s. 87). Bununla birlikte her proje tipi için de çeşitli listeler geliştirilmiştir. Hem tarif edici kontrol listelerinin hem de basit kontrol listelerinin tutarlılığı bu listeleri hazırlayanların bilgi düzeyi ve deneyimleri ile sınırlıdır (Uslu, 1996, s. 175).

- Derecelendirmeli Kontrol Listeleri

Çevresel etkilerin önem derecelerinin alfabetik veya nümerik karakterlerle gösterildiği derecelendirmeli kontrol listeleri özellikle alternatiflerin karşılaştırılmalı değerlendirmeleri için yardımcı olurlar (Salihoglu, 1991, s. 54). Buna göre, çevresel etkilerin önem dereceleri '++', '+', '0', '-', '- -', 'A+'dan 'C-'ye ve '-5'ten '+5'e kadar çeşitli karakterlerle ifade edilirler. Bu bağlamda pozitif karakterler olumlu etkileri negatif karakterler ise ters/olumsuz etkileri göstermektedir (Uslu, 1996, s. 175) (Curi, 1985).

Kontrol listelerinin, etkileri farklı biçimlerde sunan diğer türleri de mevcuttur. Hazırlanması ve kullanımı basit olduğu için kolay yorumlanabilecek yapıya sahip bu listelerin bazı eksik ve olumsuz yanları da vardır. Örneğin basit kontrol listeleri sadece listelerde yer alan etkenleri irdelediklerinden katı/değişmez olma eğilimindedirler. Ayrıca tüm listelerin paylaştığı bir sakınca sadece çevreye değinmeleridir. Etki görüngülerinin sadece bir tarafına önem verilmektedir. Hâlbuki bir çevre bileşeni üzerindeki etkiye bir proje ile ilişkisi olan bir özellik veya faaliyetin neden olması gerekmektedir. Kontrol listeleri, bir veya daha fazla gelişim faaliyetleri tarafından etkilenebilen bir çevresel özellik hakkında herhangi bir bilgi veya yönlendirme vermezler (Biswas & Geping, 1987, s. 21).

1.3.2. Matrisler

Matris yöntemi özünde, muhtemel olarak etkilenecek çevre bileşenlerinin bir kontrol listesi ile proje faaliyetlerinin kontrol listesinden oluşur (Jain, Urban, & Stacey, 1977, s. 72). Matris yöntemlerine de projelerin tiplerine göre değişik uygulamalarla rastlanmakla birlikte genel içerik olarak bu yöntemler kendine özgü proje faaliyetleri ve etkileri arasındaki sebep – etki ilişkileri arasında bağlantı kurmaktadır (Erickson, 1994, s. 36). İlk ÇED yöntemlerinden biri olan matrislerin en önemli özelliklerinden biri, faaliyetlerin çevre üzerinde yaratacağı doğrudan etkiler ile birlikte ikincil ve üçüncül etkileri de görme imkânı sunmasıdır (Canter, 1996, s. 59-69).

Matris yöntemlerinde bir ekseninde proje faaliyetleri diğer ekseninde ise çevresel etkenler sıralanmakta ve herhangi bir faaliyetin çevresel bir bileşeni etkilemesi iki eksenin kesiştiği noktaya bir işaret konmasıyla gösterilmektedir (Curi, 1985).

ÇED uygulamalarında en yaygın kullanılan matrislerden biri Leopold tarafından geliştirilen ve kendi adını taşıyan matristir. Bu yöntemde düşey ekseninde 100 adet proje faaliyeti ve yatay ekseninde yaklaşık 90 adet çevresel parametre tanımlanmaktadır (Canter, 1996, s. 59) (Uslu, 1996, s. 184).

Bir çevresel etki beklendiğinde uygun etkileşim kutucuğu işaretlenir. Leopold matrisinin diğer önemli özelliği ise etkinin büyüklüğü ve önemini sayısal olarak ifade edebilme özelliğidir. Proje faaliyeti ve çevresel parametrenin kesiştiği kutucuk gibi ikiye ayrılır. Üst kısma etkinin büyüklüğü ve alt kısma ise etkinin önemini vurgulayacak 1'den 10'a kadar sayılar yazılarak değerlendirme yapılır.

Matris yöntemlerinden biri de Kanada Federal Çevre Değerlendirme Bürosu tarafından geliştirilen matris tipidir. Bu matris çevresel parametrelerin birbirine etkilerini belirlemeyi ve dolayısıyla ikinci ve daha yüksek dereceli dolaylı etkilerin saptanmasını amaçlamaktadır (Curi, 1985). Her iki eksende de çevre bileşenleri karşılıklı yazılmıştır. Bu bileşenlerden herhangi ikisinin birbirine bağımlı olması durumunda, kesiştikleri noktaya "1", aksi takdirde "0" yazılmaktadır. Bu şekilde oluşturulan ve doğrudan/birincil etkileri gösteren matrisin karesi ikincil etkileri, küpü ise üçüncül etkileri göstermektedir (Uslu, 1996, s. 186).

Environment Canada tarafından geliştirilen bu matris tipi etkilerin kapsam ve şiddetini belirlemede yetersiz kalmaktadır. Ayrıca ikincil ve daha fazla derecedeki etkileri gösterebilme imkânlarına rağmen oldukça zaman alıcı bir işittir. Tüm matris yöntemlerinde kesişme noktalarının işaretlenmesi nedeniyle sübjektif değerlendirmelere açık olması, ikincil ve üçüncül etkileri tam anlamıyla gösterememesi ve her defasında tek bir proje alternatifini değerlendirilerek alternatifler arasında kıyaslama yapılamaması bu yöntemlerin eksik yanlarını oluşturmaktadır (Uslu, 1996, s. 188) (Salihoglu, 1991, s. 60) (Özer, Arapkirlioglu, & Erol, 1996, s. 55).

1.3.3. Ağ Yöntemleri

Ağ yöntemi bir ön etkiden doğabilecek ikincil, üçüncül ve daha yüksek derecedeki etkileri açıkça irdelemek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir (Biswas & Geping, 1987, s. 24). Etkilere neden olması beklenen faaliyetler ile çevre bileşenleri arasındaki ilişki ağları diyagramlar çizilerek belirlenmektedir.

Adı genellikle ağ yöntemleri ile birlikte anılan "sistem diyagramları" birbirine çok benzemekle birlikte ayrıldıkları nokta sistem diyagramlarında faaliyet – çevre – etki ilişkisinde ekolojik sistemdeki enerji akışının esas alınması ve dış etkenlerden olan bu faaliyetlerin bu enerji akışına etkilerinin irdelenmesidir (Özer, Arapkirlioglu, & Erol, 1996, s. 53).

Ağ yöntemlerinin bir proje faaliyetinden kaynaklanan dolaylı etkileri kolayca anlaşılabilir şekilde gösterebilmesi nedeniyle kullanımı kolaydır. Bu yönüyle kontrol listelerinden ve matrislerden öndedir ancak özel bir etkinin diğerinden daha önemli olup olmadığına karar verebilmek için herhangi bir kıstas sunmaması bu yöntem türlerinin eksik yanını oluşturmaktadır (Biswas & Geping, 1987, s. 47).

1.3.4. Örtmeler Yöntemi

Örtmeler yönteminin fiziksel planlamalar ve şehir planlamaları da dâhil olmak üzere pek çok planlama faaliyetlerine dayanan bir tarihi vardır. Bu yöntemde şeffaf bir kaplama kâğıdı çevresel değerlendirmede irdelenecek alanın sınırlarını ve projenin konumunu gösteren bir harita gibi düzenlenir. Değerlendirilecek her diğer özellik için de ayrı şeffaf kaplama kâğıdı düzenlenir. Bu kağıtlarda incelenen bölgenin topoğrafya, ekolojik, hidrolojik, tarımsal, endüstriyel ve estetik özellikleri gösterilmektedir (Biswas & Geping, 1987, s. 22) (Uslu, 1996, s. 170).

Bu yöntem ile coğrafi alan üzerinde etkinin uzamsal genişlik ve yoğunluğu, farklı arazi kullanımları ve tasarımları, öneri faaliyetin farklı mekân sınırları ve alternatif yerleşimlerin tanımlanmasını bir arada görebilmek mümkündür. Önceleri elle hazırlanan haritalar bilgisayar kullanımının artmasıyla dijital ortamda hazırlanmaya başlanmıştır. Böylece genelde on ikiden fazla haritanın üst üste konması fiziksel olarak mümkün olmazken sayısal ortamda sınırsız sayıda gerçekleştirilebilmektedir (Uslu, 1996, s. 171).

Kavramsal açıdan basit, görsel açıdan kusursuz ve yüksek derecede esnek olan ve net bir sunum sağlayıp etkilerin coğrafi konumunu öngörmek gibi üstünlüklere sahip olan örtmeler yönteminin parametrelerin ağırlığını yeterince sunmamasından başka önemli bir eksikliği bulunmamaktadır (Biswas & Geping, 1987, s. 24).

Öneri faaliyetin muhtemel çevresel etkilerinin detaylı bir listesi hazırlandıktan sonra bunların içinde hangilerinin birinci derecede önem taşıdıklarının ve ÇED çalışmasında ayrıntılı olarak incelenmeleri gerektiğinin belirlenmesi gerekir (Uslu, 1996, s. 37). İrdelenmekte olan proje için önemli olmayan olası etkiler de belirlenir. Çok da önemli olmayan etkilerin belirlenmesi ana hususları belirlemek kadar değerlidir; çünkü bu, çalışmalarını ilgili konulara odaklar (Marriott, 1997, s. 42).

ÇED literatüründe etkilerin belirlenmesi belli başlı sınıflamalara ayrılmıştır. Genellikle çevre bileşenleri temelinde yapılan çevresel irdelemeler su çevresi, hava çevresi, gürültü çevresi, toprak çevresi, biyolojik çevre, kültürel çevre ve sosyoekonomik çevrenin üzerindeki etkilerin irdelenmesi konularına ayrılmıştır. Bu irdelemelerin gerçekleştirilebilmesi için de farklı bilim dallarındaki uzmanlara ihtiyaç vardır. Bu sınıflamaların içinde belki de en karışık olanı sosyoekonomik çevre üzerindeki etkilerin irdelenmesidir. Sosyoekonomik çevre içine sosyoloji, kamu yönetimi, antropoloji, ekonomi, maliye ve benzeri bilim dalları dâhil olmaktadır.

Çevresel etkilerin irdelenmesi aşamasında önemli bir husus, söz konusu çevre bileşeni hakkında ayrıntılı bir bilgiye önceden sahip olmaktır. ÇED çalışmasının öncelikli aşamalarından biri olan çevresel hâlihazır durumun belirlenmesi veya çevresel envanterin oluşturulmasıyla öneri faaliyete konu olacak çevre hakkında çeşitli bilgiler elde edilir. Sadece çevresel verileri toplamak bir mevcut durumun belirlenmesinden öteye gidemeyecektir (Uslu, 1996, s. 46).

Ölçüm ve gözlem teknikleri ile belirli bir dönem içinde elde edilecek bilgileri ortaya koymak kadar bu bilgilerin yorumlanması da önemlidir. Doğru yorumlanacak bilgiler çevre üzerindeki olası etkilerin irdelenmesinin de sağlıklı bir şekilde yapılmasına uygun ortam oluşturacaktır. Bunun sağlanabilmesi için ölçüm programları dikkatli ve geniş kapsamlı bir biçimde hazırlanmalıdır (Uslu, 1996, s. 42). Ancak salt statik çevresel raporlama etkilerin büyüklüğünü ve kapsamını saptamada yeterli olamamaktadır.

Her öneri faaliyet için ayrı ayrı uygulanan kapsamlaştırmaya proje sahibi ve/veya proje sahibi adına ÇED raporu hazırlayacak kuruluşun dışında söz konusu projeden etkilenecekler veya etkilenecekler adına temsil yetkisine sahip olanlar da katılırlar (Özer, Arapkirlioğlu, & Erol, 1996, s. 39). Projeden etkilenecek olanlar o yörede yaşayanlar olacaktır. Bu nedenle proje sahibi, etkilenecek kişilerin de dinlenmesine ve görüşlerinin alınmasına fırsat vermelidir. “Halk katılımı” olarak adlandırılan bu olgu sadece kapsamlaştırma aşamasında değil, aslında ÇED çalışmasının tüm aşamalarında etkin kılınmaktadır.

1.4. Halk katılımı

Çevre, herkesin, üzerinde bir şekilde tasarrufta bulunduğu ve bu tasarruftan doğan etkileşimlerin önem kazandığı bir ortamdır. Bu nedenle ideal olan, çevre üzerinde bir etki yaratabilecek faaliyetten herkesin haberdar olması ve bu faaliyet hakkındaki her türlü görüşlerini dile getirebilmeleridir. Ancak bu sorunsalın sınırlarını çizebilmek de ayrı bir sorun oluşturmaktadır.

Bir projenin etkileyeceği herhangi bir topluluğun “bilme hakkına” saygı duyulması gerektiği gibi projenin hedefleri de öncelikle açıkça ifade edilmelidir (The World Bank, 1991, s. 208). Bu doğrultuda katılım toplantılarında yer alacak bireylerin belirlenmesi de önemlidir. Bir ÇED çalışması kapsamında yapılacak halk katılımı toplantılarında yer alacak bireyler dört grupta toplanabilir (Canter, 1977, s. 223):

1. Projenin doğrudan etkilediği ve proje çevresinde yaşayan bireyler.
2. Çevre korumacılar, gelişmenin mümkün olduğu kadar verimli olarak çevrenin gerekleriyle bütünleştirildiğini garanti etmek isteyenlere kadar sıralanan ekolojistler.
3. Öneri faaliyetin başlayışından yarar sağlayacak olan iş ve ticari geliştiriciler.
4. Yüksek kalitede bir yaşam standardına sahip ve kirli olmayan hava ve su veya el değmemiş veya manzaralı alanları korumak amacıyla bu standarttan feragat etmek istemeyen genel halkın bir kısmı.

Dünya Bankası Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesi’nde Banka’nın, proje sahibinden, etkilenecek gruplar ve yerel sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinin proje tasarımı ve yürütülmesi ve özellikle ÇED’in hazırlığında tam olarak hesaba katılmasının beklendiği ifade edilmektedir. Ayrıca Banka, etkilenen kişilerin görüşlerinin hesaba katılmasındaki amacın proje yaşama kabiliyetinin değerini artırmak olduğunu belirtmektedir (The World Bank, 1991, s. 191).

ÇED sürecinin her aşamasında, kapsamlaştırma aşamasından daha geç olmamak üzere, öneri faaliyetten etkilenecek bireylerin ve diğer kuruluşların görüşlerine başvurulmalı ve önem verilmelidir (The World Bank, 1991, s. 193). ÇED raporunun hazırlanıp sunulmasının ardından yapılan inceleme ve değerlendirmelerde de katılım gerçekleştirilebilir.

Katılım yöntem ve teknikleri öneri faaliyetin bağlı olduğu çevre mevzuatına göre değişik şekillerde olabilir. Bu yöntem ve teknikler teknolojinin getirdiği olanaklara göre de değişiklik arz edebilir. Katılım sürecinde kullanılan bu yöntem ve tekniklerden bir kısmı şunlardır (Özer, Arapkirlioglu, & Erol, 1996, s. 41) (Canter, 1996, s. 607-608):

1. Açık oturumlar: Resmî ve epey yüksek derecede yapıldırlar.
2. Halk toplantıları: Açık oturumlara göre daha az resmi olup tutanak gerektirmezler.
3. Gayri resmi, küçük grup toplantıları: Küçük ölçekli halk toplantıları işlevine sahip olup daha samimi temaslar kurulur.
4. Bilgilendirme ve eşgüdüm seminerleri: Halkı doğrudan bilgilendirmekten ziyade özel çıkar gruplarını ve halkı temsil eden gruplara yöneliktir.
5. Diğer kurum veya grupların forumları: Vatandaşlık grubu toplantıları ve organizasyon toplantıları vb
6. Yerel planlama ziyaretleri: İşbirliği içinde olan kurumlar, bilgili halk çıkar grupları ve bireylerle anlayış ve eşgüdümüne yöneltilmiş ziyaretlerdir.
7. Alan gezileri ve proje konum ziyaretleri: Mesleki olmayan ziyaretler olup halk gruplarını, yerel memurları ve medyayı bilgilendirmek üzere yapılır.
8. Kamusal gösterimler ve model uygulamaları: Uygun koşullar altında gösterim ve uygulamalar bir projenin gözden geçirimini, alternatiflerin hızlı bir değerlendirmesini ve projenin etkilerinin belirtilmesini sağlamaktadır.
9. Çalıştaylar: Değişik tipteki broşürler, planlama ziyaretleri ve ilgili taraflar ile doğrudan temasın uygun dağıtımını içermektedir.
10. Özel komiteler: Temsil yeteneğine sahip halk yapıları olarak komiteler, vatandaşlık komiteleri, geçici komiteler ve özgül projeler için tavsiye komiteleri ÇED çalışmaları için yararlı bir amaca hizmet ederler.

Halk katılımı, önemlilik sorunlarının saptanmasında, yerel bilginin elde edilmesinde ve alternatiflerin belirlenmesine yardımcı olmada önemli rollere sahiptir (Clark, 1984, s. 6). Bu nedenle, halk katılımı sürecinden beklenen pek çok işlev vardır. Proje sahibi veya ÇED çalışmasını yürüten ÇED bürosu halkın veya sivil toplum kuruluşlarının hangi hususlarda etkilenebileceklerini düşündüklerini bilmek ister. Eş zamanlı olarak, proje hakkında elinde bulunan bilgileri de halkla paylaşmak durumundadır. Her iki tarafın mütalaası esnasında ortaya çıkacak olası ihtilaflar da yine bu katılım süreci içinde çözülmeye çalışılır. Doğacak ihtilafların tümünün her iki tarafı da memnun edecek düzeyde çözümü elbette mümkün olamamaktadır. Ancak tarafların karşılıklı iyi niyetlerinin beyanı en azından bir güven ortamı yaratmaya zemin hazırlayabilir. Bu da, hazırlanacak ÇED raporunun, karar mekanizmalarında olumlu yönde değerlendirilmesine uygun ortam oluşturabilir.

Katılım toplantıları veya diğer yöntemler projeden etkilenecek çevrelerin etkilene düzeyini saptamanın yanında proje hakkındaki yoğun bilgilendirme çabalarına da sahne olmaktadır. Her halk grubu içinde farklı düzeylerde çıkar gruplarının varlığı katılımın erkini olumsuz etkileyebilmektedir. Doğası gereği yeni bir projeden memnunluk duyan ve rahatsız olan çevreler ortaya çıkacaktır. Bu nedenlerle, halk katılımı toplantılarında bu olumsuzluğu giderecek veya en aza indirecek önemli detaylar şunlardır (Marriott, 1997, s. 44-48):

- Önemli konuların önemi yükseltilmemeli ve büyük bir konu haline dönüştürülmemelidir. Böylece çok sayıda toplantıya gerek kalmayacaktır.
- Çevresel çalışmaların ön sonuçlarına ulaşılabilir olunmalıdır.
- Proje alternatifleri listeleri incelenmelidir.
- Taslak ÇED raporu halk görüşü için ulaşılabilir hale getirilmelidir.
- İrdelenen alternatifler listesi küçültülmelidir.

ÇED sürecinin hemen her aşamasında gerçekleştirilmesi beklenen ancak özellikle kapsamaştırma aşamasında daha fazla ağırlık verilen halk katılımının üstün ve eksik yönleri vardır. Çevresel değerlendirme sürecinde projeden etkilenenlerin görüşlerini sunmalarına fırsat verilmesi katılımdan beklenen faydaları çoğaltacaktır. Hatta katılım, dış vurulmamış duyguların bir tartışma alanı imkânı sağlayarak bir güvenlik supabı olarak hizmet edebilir. Pek çok yeni bakış açısı ortaya konabileceği için halk katılımı bir sorunlar karmaşası olasılığını da barındırır. Bunun yanında hatalı veya yanlış bilgilendirme ve kışkırtma katılım sürecini uzatabilir. Katılım sürecinin, dolayısıyla proje değerlendirme sürecinin uzaması vatandaşların ilgisinin kaybolması eğilimini taşımaktadır. Ancak, usulüne uygun planlanmış halk katılımı, bu katılımın olumsuz sonuçlarını engeller (Canter, 1977, s. 221).

1.5. Raporun hazırlanması

Çevresel etkilerin, hazırlanan proje alternatifleri bağlamında ayrı ayrı değerlendirilmesinin ve bunlar hakkındaki görüşlerin kamusal katılım aracılığıyla elde edilmesinin ardından ÇED raporunun yazımına geçilir. ÇED raporu, değerlendirme sonuçlarının, proje, plan veya politikaya ilişkin irdelenen yararlı veya ters etkilerin tartışıldığı bir belge olarak sunulan ve eninde sonunda karar alıcıların, hakkında tercih yapacağı bilgilerin bir bileşenidir (Clark, 1984, s.6). ÇED raporunun hazırlanmasında önemli ve ulaşılmaması gereken sonuç çevresel irdelemeleri karar alma mekanizmaları içinde yapılandırmaktır (Jain, Urban and Stacey, 1977, s.20). Bu doğrultuda, ÇED raporuna nihai şekil verilmeden önce taslak (draft) ÇED adı verilen bir ön rapor hazırlanır. Taslak ÇED raporu görüş ve yorum almak üzere federal makamlara, eyalet ve yerel kurumlara ve kamu ve özel çıkar gruplarına sirküle edilir (Canter, 1996, s.28).

Taslak raporu inceleyen kişi ve kurumlar rapor, dolayısıyla proje hakkındaki görüşlerini, eksik veya yanlış gördükleri hususları belirtirler. Bu durumda raporun tekrar yazılması gerekmektedir. Proje sahibinin, taslak raporun eksikliklerini görüşler doğrultusunda tamamlayıp yanlışlıklarını düzelterek sunduğu rapora “revize ÇED raporu” adı verilir (Özer, 1996, s.47).

Revize ÇED raporunda görülen eksikler üzerine ve üzerinde uzlaşa sağlanıncaya dek süreç baştan başlar. Eğer hazırlanan ilk taslak raporda herhangi bir eksiklik veya yanlışlık görülmezse veya revize rapor kabul görürse “nihai ÇED raporu”nun yazımına geçilir. Nihai ÇED raporu, tercih edilen alternatifin seçimini belgelemekte olup değişikliklerle birlikte sunulan taslak veya revize ÇED raporundan ibarettir. Raporda belirtilen alternatifler, öneri projenin çevreye yapacağı ters etkilerin bir kısmının veya tamamının nasıl azaltılacağını veya hafifletileceğinin ifade edildiği alternatiflerdir (Bekhechi & Mercier, 2002). Daha küçük değişikliklerin gerektiği bazı durumlarda gerekli belgeler veya herhangi değişiklikler, nihai ÇED’in kısaltılmış bir formu olarak taslak ÇED’e eklenir. Bununla birlikte, genelde taslak ÇED nihai ÇED olmak üzere revize edilir (Marriott, 1997, s.35).

Artık, projenin uygulanmasında ÇED raporu bağlamında kalınıp kalınmadığının izlenmesi gerekmektedir. Proje akışı çerçevesinde yapılan işlemlerdeki olası sapmalar kontrol edilerek ÇED raporunda yüklenen hususlara uyumlu duruma getirilmeye çalışılır. Genellikle merkezi yönetim veya diğer yetkili makamlar tarafından gerçekleştirilen izleme ve kontrol, başka kurum veya ilgililerin yardımıyla da yapılabilir. ÇED olumlu veya ÇED gerekli değildir kararına sahip olması, proje sahibini, izleme ve kontrol sürecinden muaf etmemektedir. Özellikle bu kararlardan sonra ilgili projede yapılacak değişikliklerde yetkili makamlar bilgilendirilmek zorundadır.

2. Stratejik Çevresel Değerlendirme

ÇED ile SÇD birbirine benzerlik gösteren iki araçtır. ÇED’ler münferit projeler için hazırlanırken, SÇD’ler alansal ve sektörel plan ve programlar için hazırlanmaktadır (Ortolano, 2008). SÇD’ler politika, strateji, plan ve program gibi daha üst düzey kararların çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi iken ÇED’ler münferit düzeydeki projelerin değerlendirilmesi sürecidir. SÇD genel bir tanımlamayla planların, programların veya politikaların çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinin değerlendirilerek, bu etkilerin en aza indirgenmesi süreci olarak özetlenebilir (Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, 2013, s. 142). AB’nin 2001/42/EC sayılı Belirli Plan ve Programların Çevre üzerindeki etkilerinin Değerlendirilmesi başlıklı Yönergesi (The European Parliament and The Council of The European Union, 2001) ise strateji kavramını kullanmadan bir tanımlama yapmıştır. “...çevreye olası önemli etkileri bulunan belirli plan ve programların hazırlanması ve kabul edilmesinde çevresel etmenlerin bütünleştirilmesinde kullanılan önemli bir araç” şeklinde yaptığı tanımlama literatürde SÇD tanımlaması olarak kabul edilmektedir.

SÇD sürecinde de eleme, kapsam belirleme ve raporlama aşamaları bulunmaktadır. Yine bu aşamalara halk katılımını da eklemek mümkündür. Yapılacak işlemler ve uygulamalar açısından ÇED sürecinden tek farklılığı makro kararlar için uygulanan bir süreç olması nedeniyle, SÇD'nin bu aşamalarına ÇED sürecinde yer verildiğinden ayrıca değinilmeyecektir.

3. Türkiye’de ÇED ve SÇD

Çevresel sorunların hızlı kalkınma süreciyle büyüdüğü Türkiye’de çevre mevzuatı çeşitli düzenlemeler içermektedir. Pek çok kirlilik yönetmeliği, tebliğ ve genelgelerle giderilmeye çalışılan çevre sorunları genellikle Beş Yıllık Kalkınma Planları çerçevesinde uygulamaya konan ulusal çevre politikalarıyla da yönetilmektedir. Bir çevre politikası aracı olan ÇED’e Türkiye’de uzun zaman yeterli önem verilmemiş ve toplum bu konuda yeterince bilinçlenmemiştir. ÇED’in ve SÇD’nin gelişimi hem siyasi hem de toplumsal nedenlerle Türkiye’de çok ağır kalmıştır.

ÇED ve SÇD uygulamaları, Türkiye Cumhuriyeti çevre mevzuatına 1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu ile girmiştir. Kanunun 10’uncu maddesinde, “(g)erçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum kuruluş ve işletmeler bir “Çevresel Etki Değerlendirme Raporu” hazırlarlar. Bu raporda çevreye yapılabilecek tüm etkiler göz önünde bulundurularak çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve artıkların ne şekilde zararsız hale getirilebileceği ve bu hususta alınacak önlemler belirtilir. “Çevresel Etki Değerlendirme Raporu”nun hangi tip projelerde isteneceği, ihtiva edeceği hususlar ve hangi makamca onaylanacağına dair esaslar yönetmelikle belirlenir.” Çevre Kanununun 2’inci maddesi ise SÇD’yi açıklamış; ancak, SÇD’ye tâbi plan ve programlar ve SÇD’ye ilişkin yöntem ve esasların belirleneceği yönetmelik 2017 yılında çıkarılmıştır.

Kanunun 10’uncu maddesine dayanarak toplamda altı kez yeni yönetmelik yayımlanmış, pek çok kez de yürürlüğe konan yönetmelikler değişikliğe tabi tutulmuştur. 07 Şubat 1993, 23 Haziran 1997, 6 Haziran 2002, 16 Aralık 2003, 3 Ekim 2013 ve 25 Kasım 2014 tarihlerinde yeni Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği çıkarılmıştır. 8 Nisan 2017 tarihinde ise mevzuata Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği eklenmiştir.

3 Ekim 2013 tarihli ÇED Yönetmeliği ÇED sürecinin çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmesini sağlayan çevrimiçi ÇED süreci yönetim sistemini getirmiştir. 2017 yılındaki değişiklikle e-ÇED adını alan bu yöntemle ÇED sürecine ilişkin tüm iş ve işlemler Bakanlık tarafından oluşturulan internet sayfası üzerinden gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

18 Aralık 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Yeterlik Belgesi Tebliği ise, ÇED Raporunu hazırlayacak kurum ve kuruluşlarda aranacak koşullar ve Yeterlik Belgesini verecek Komisyon hakkındaki düzenlemeleri içermektedir.

3.1. 25 Kasım 2014 Tarihli ÇED Yönetmeliği

Bir projenin ÇED’e tâbi olup olmadığının belirlenmesi için öncelikle Yönetmeliğin 1 sayılı ekindeki liste içerisinde yer alıp almadığı saptanmalıdır. Bu listedeki projeler doğrudan ÇED sürecine tâbi kılınmıştır. Ek 2 listesinde yer alan projeler içinse literatürde eleme yöntemi olarak geçen seçme ve eleme kıstasları geçerlidir. Seçme ve eleme kıstasları uygulama yönteminde ilgili proje için ÇED’in gerekli olup olmadığına Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (Bakanlık) tarafından veya taşra teşkilâtının yetkilendirmesi durumunda Valilikçe karar verilir. Bu nedenle, “ÇED Gereklidir” veya “ÇED Gerekli Değildir” kararları, seçme ve eleme kıstaslarına tâbi projeler için verilen kararlardır.

Doğrudan ÇED’e tâbi projeler veya 2 sayılı listede yer alıp da Bakanlık tarafından “ÇED Gereklidir” kararı verilen projeler için ÇED Raporu hazırlanması zorunludur. ÇED’e tâbi olacak proje sahibi gerçek veya tüzel kişiler başvuru dosyası ve ÇED Raporunu kendileri hazırlamak veya Yeterlik Tebliği çerçevesinde Bakanlık tarafından yetkilendirilmiş kurum veya kuruluşlara hazırlatmakla yükümlüdürler.

ÇED başvuru dosyası Yönetmelik Ek 3’te yer alan genel formata göre hazırlanarak Bakanlığa sunulur. Bakanlık tarafından ilgili kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, Bakanlık yetkilileri, proje sahibi ve Bakanlıkça yetki verilmiş kurum ve kuruluşlardan oluşan bir komisyon kurulur. Bu komisyonun görevi proje için verilecek ÇED raporu özel formatının kapsamını belirlemek ve hazırlanacak olan ÇED raporunu inceleyip değerlendirmektir. Özel formatın belirlenmesinin nedeni, genel formatın her projenin spesifik koşullarını tek tip biçimde karşılayamayacak olmasıdır. Bu bakımdan, bir projenin teknik ayrıntılarını ve özgün yapısını yansıtan özel formattır.

Komisyonun oluşturulması ve özel formatın kapsamının belirlenmesinin ardından Bakanlık veya yetkilendirilmesi durumunda Valilik ÇED sürecinin başladığını ve ÇED başvuru dosyasının halkın görüşüne açıldığını uygun araçlarla

halka duyurur. Gerçekleştirilmesi planlanan projeden etkilenen veya etkilenmesi olası olan ilgili halkın görüş ve önerilerini almak üzere halkın katılımı toplantısı Bakanlık tarafından belirlenen yer ve tarihte düzenlenir. Toplantı tarihi dışında da, Valilik tarafından halkın görüş ve önerilerini bildirebileceği süreç için bir zamanlama takvimi duyurularak toplantı sonrasında halkın görüş ve önerilerinin pekişmesi ve daha sağlıklı bir biçimde iletilebilmesi imkânı verilmiştir.

Komisyon üyesi kurum ve kuruluşlar ile halktan gelen görüş ve öneriler doğrultusunda Bakanlık tarafından özel format hazırlanır. Komisyon tarafından belirlenen özel format ÇED raporunu hazırlayacak kurum veya kuruluşa verildikten sonra bu kurum veya kuruluş on iki ay içinde ÇED raporunu Bakanlığa sunmak zorundadır. Bu süreye altı ay daha uzatılabilir. Söz konusu sürelerin aşılması durumunda ÇED süreci sona erer.

Halkın görüşlerinin de yer aldığı ve yetkili kurum veya kuruluşlarca hazırlanan ÇED raporu Bakanlığa sunulur. Bakanlık, rapor hakkındaki ön inceleme kararını beş gün içinde verir. Raporun özel formata uygun olmadığı ve/veya belirlenen çalışma grubunca hazırlanmadığı anlaşıldığı takdirde ÇED raporu yetkili kurum veya kuruluşa iade edilerek, bu tarihten itibaren bir ay içerisinde düzeltmelerin yapılması ve raporun Bakanlığa yeniden sunulması istenir. Bu süre içerisinde rapor teslim edilmez veya yapılan düzeltmelerin yeterli görülmemesi durumunda ÇED süreci sonlandırılır.

Yönetmelikteki koşulları sağlayan ÇED raporu, komisyon üyelerine gönderilir. Komisyon bu kez inceleme ve değerlendirme toplantısı yapmak üzere bir araya gelir. Bu aşamada yine halkın görüşünü almak üzere rapor uygun araçlarla kamuoyuyla paylaşılır. Valiliğe bildirilen görüşler Bakanlığa iletilir ve komisyon tarafından dikkate alınarak yetkili kurum veya kuruluşlar tarafından ÇED raporuna yansıtılır. İnceleme ve değerlendirme toplantısını gerçekleştiren komisyon proje hakkında yerinde inceleme, analiz yaptırma, ek evrak ve bilgi isteme yetkisine sahiptir. Bu taleplerin karşılanmaması durumunda ÇED süreci durdurulabilir. Elde edilen bilgiler ışığında ÇED raporunda düzeltme istenmesi durumunda eksiklikler en geç on iki ay ve buna ek olarak verilebilecek altı ay içerisinde giderilerek ÇED raporu tamamlanır.

Eksiklik saptanmayan veya eksiklikleri giderilen ÇED raporu komisyon tarafından inceleme ve değerlendirme toplantısında değerlendirilir. Bu aşamada raporun ve eklerinin yeterli ve uygun olup olmadığı; proje ayrıntılarının yeterli düzeyde veri, bilgi ve belgeye dayandırılıp dayandırılmadığı; çevreye olası etkilerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilip değerlendirilmediği; olası olumsuz çevresel etkiler için gerekli önlemlerin alınıp alınmadığı; halkın katılımı toplantısında görüş veya önerilerin dikkate alınıp alınmadığı incelenir ve değerlendirilir.

Komisyon tarafından nihai şekli verilen rapor, toplantı bitimini takiben on gün içerisinde yetkili kurum veya kuruluş tarafından Bakanlığa sunulur. Bakanlık tarafından eksiklik saptanması durumunda doksan gün içerisinde bu eksikliklerin giderilmesi için yetkili kurum veya kuruluşa rapor iade edilir. Bu süre içerisinde teslim edilmeyen raporların ÇED süreci sonlandırılır.

Nihai ÇED raporu yine halkın görüş ve önerilerini almak üzere Bakanlık veya Valilik tarafından on gün süreyle görüşe açılır. Halkın görüşlerini de dikkate alarak Bakanlık veya Valilik söz konusu projeye ilişkin ÇED Olumlu veya ÇED Olumsuz kararı verir. Hakkında ÇED Olumsuz kararı verilen projeler, çevre üzerindeki olası olumsuz etkileri nedeniyle gerçekleştirilmesinde çevre açısından sakınca görülen projelerdir. Bu projelerin konu olduğu yatırımlar gerçekleştirilemez. ÇED Olumlu kararı verilen projeler için yedi yıl içerisinde yatırıma başlanması gerekmektedir; başlanmadığı takdirde bu projeler için ÇED süreci yeniden başlatılmaktadır.

Yönetmeliğin Ek 2 listesinde yer alan projeler için önce ÇED sürecinin gerekli olup olmadığının belirlendiği seçme eleme kriterleri uygulanır. Bu tür projeler için, yetkili kurum veya kuruluşlar tarafından proje tanıtım dosyası hazırlanır. Bakanlık kendisine sunulan tanıtım dosyasını Yönetmeliğin 4 sayılı ekinde yer alan kriterler çerçevesinde beş gün içerisinde değerlendirir. Eksiklikleri bulunan dosyanın ikmal edilmesi için altı aylık süre verilir.

Bakanlık, gerekli görmesi durumunda yetkili kurum veya kuruluştan kapsamlı bilgi vermesini, araç ve gereç sağlamasını, analiz, deney ve ölçümler yaptırmasını veya diğer yetkili kurum veya kuruluşlardan görüş vermelerini isteyebilir. Bu bilgiler ışığında Bakanlık on beş gün içinde inceleme ve değerlendirmelerini tamamlayarak, beş gün içinde proje hakkında “ÇED Gereklidir” veya “ÇED Gerekli Değildir” kararını verir. “ÇED Gerekli Değildir” kararı verilen projeler için beş yıl içinde yatırıma başlanmaması durumunda bu karar geçersiz sayılır. “ÇED Gereklidir” kararı verilen projeler içinse bir yıl içerisinde ÇED’e tâbi projeler için yukarıda yer verilen süreç başlatılır.

“ÇED Olumlu” veya “ÇED Gerekli Değildir” kararı verilen projeler için Bakanlık tarafından izleme ve kontrol süreci başlatılır. Bu süreçte nihai ÇED raporu veya proje tanıtım dosyasındaki yükümlülüklerin yerine getirilmesi gözetilir. Bu aşamada Bakanlık veya Valiliklere proje yatırım, iş ve işlemlerini durdurma yetkisi tanınmıştır. “ÇED Olumlu” kararı alınmadan başlanan faaliyetler Bakanlık tarafından, “ÇED Gerekli Değildir” kararı alınmadan başlanan faaliyetler ise mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından süresiz durdurulabilir. Bu projeler için “ÇED Olumlu” veya “ÇED Gerekli Değildir” kararı alınmazsa faaliyet alanı eski durumuna döndürülmek zorundadır. Ayrıca, söz konusu kararlara sahip olup da nihai ÇED raporu veya proje tanıtım dosyasındaki yükümlülüklere uymayan projeler için Bakanlık veya yetkilendirilmesi durumunda Valilik tarafından bir defaya özel ve bir yılı aşmamak üzere yükümlülükler uymunun sağlanması için süre verilir. Bu süre sonunda yükümlülükler uylmazsa yatırım durdurularak Çevre Kanunu yaptırım ve ceza hükümleri uygulanır.

3.2. 8 Nisan 2017 Tarihli SÇD Yönetmeliği

Çevre Kanununda yer almasına rağmen, SÇD Yönetmeliği otuz dört yıl sonra mevzuata girmiştir. Yönetmelik, plan ve programların yalnızca çevre üzerindeki etkileri değil aynı zamanda sağlık üzerindeki etkilerini de değerlendirme kapsamına almaktadır. Yönetmeliğe göre, hazırlanıp kabul edilecek bu plan veya programlar özel değil kamusal nitelik taşımaktadır. İstişare toplantısı, kapsam belirleme toplantısı, taslak SÇD raporunun duyurulması, Bakanlık incelemesi ve bilgilendirme ve izleme programında ilgili plan veya programın çevreye ek olarak sağlık üzerindeki etkileri tartışılmakta veya söz konusu toplantılara sağlık kurum veya kuruluş yetkililerinin de iştiraki sağlanmaktadır. Bu açıdan, ÇED Yönetmeliği’nden farklı olarak, SÇD’de sağlık unsurunun da sürece eklendiği görülmektedir.

Yönetmelikte SÇD “Bu Yönetmeliğin kapsamında yer alan sektörler için kamu kurum / kuruluşlarınca hazırlanacak onaya/kabule tabi plan / programların planlama / programlama sürecinin başlangıcından itibaren, çevresel değerlerin plan/programa onayından/kabulünden önce entegre edilmesini sağlamak, plan/programın olası olumsuz çevresel etkilerini en aza indirmek, olumlu etkilerini de en üst düzeye çıkarmak ve karar vericilere yardımcı olmak üzere katılımcı bir yaklaşımla sürdürülen ve yazılı bir raporu da içeren çevresel değerlendirme çalışmaları” olarak tanımlanmıştır. Hangi plan veya programların SÇD’ye tâbi olup olmadığı Yönetmeliğin Ek 1 listesinde sayılmış, yetkili kurum ise tanımlar kısmında açıklanmıştır. Bu doğrultuda, örneğin, büyükşehir olmayan bir ilin çevre düzeni planının hazırlanmasına karar verildiği an SÇD süreci de başlamış olacak ve çevre düzeni planını yapmaktan sorumlu o ilin il özel idaresi aynı zamanda SÇD çalışmalarını da yürütecektir.

SÇD süreci ilgili plan veya programın SÇD’ye tâbi olup olmadığı belirlenmesiyle başlar. Ardından, tıpkı ÇED sürecinde olduğu gibi kapsam belirleme aşamasına geçilir. Kapsam belirleme toplantısında yetkili kurum, Bakanlık, çevre ve sağlıkla ilgili kuruluşlar, üniversiteler, meslek odaları ve çevre ve sağlıkla ilgili sivil toplum kuruluşları gibi kurum veya kuruluşların temsilcileri katılır. Bu aşamadan sonra yetkili kurum tarafından çevre ve sağlıkla ilgili kurum veya kuruluşlar ile halkın katılımından oluşan istişare toplantısı gerçekleştirilir.

Hazırlanan taslak SÇD raporu yetkili kurum tarafından otuz gün boyunca uygun araçlarla duyurulur ve Bakanlık tarafından kalite ve kontrol sürecine tâbi tutulur. Bu görüş ve bilgilendirmeler doğrultusunda yetkili kurum SÇD Raporunu da içerecek şekilde söz konusu plan veya programı karara bağlayarak Bakanlığa gönderir.

Bakanlık otuz gün içerisinde, ÇED sürecinde olduğu gibi; proje ayrıntılarının yeterli düzeyde veri, bilgi ve belgeye dayandırılıp dayandırılmadığı; çevreye olası etkilerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilip değerlendirilmediği; olası olumsuz çevresel etkiler için gerekli önlemlerin alınıp alınmadığı; istişare toplantısında görüş veya önerilerin dikkate alınıp alınmadığı hususlarını inceler ve değerlendirir. Giderilmesi istenen eksiklikler yetkili kuruma bildirilir ve SÇD raporundaki bu eksiklikler giderilmeden ilgili plan veya programlar onaylanmamalıdır. Bu düzeltmelerden sonra nihai SÇD raporu internet aracılığıyla halka ve kurumlara bildirilir.

Yetkili kurum nihai SÇD raporu sonuçlarını, çevresel ve sağlığa ilişkin kurum veya kuruluşlar ile halkın görüşlerini ve Bakanlığın bildirimlerini dikkate alarak SÇD’ye konu plan veya programda gerektiği değişiklik yaparak kabul eder veya onaylar.

SÇD süreci nihai raporun tamamlanmasından ve ilgili plan veya programın onaylanmasından sonra da izleme programıyla sürmektedir. İzleme programı yetkili kurum tarafından Bakanlıkla ortaklaşa kararlaştırılan süre ve kapsam doğrultusunda plan veya programın uygulanması aşamasında ortaya çıkabilecek önemli olumsuz çevresel etkilerin en kısa sürede belirlenmesi ve bu etkilere karşı en kısa sürede çözüm üretilmesi amacıyla hazırlanan bir

rapordur. Böylece, SÇD süreci uzun soluklu kılınarak olası çevresel etkiler ÇED'e göre daha uzun süre izlenebilecektir.

Yönetmeliğin Geçici 1'inci maddesi yürürlük tarihinden önce onaylanmış veya yürürlüğe girmiş plan veya programlara bu Yönetmeliğin uygulanmayacağını hüküm altına almıştır. Dolayısıyla, bölge planı, çevre düzeni planı, kırsal kalkınma programları, Türkiye Sanayi Stratejisi ve benzeri plan veya programlar eğer bu Yönetmelik yürürlük tarihinden önce onaylanmış veya yürürlüğe girdiyse Yönetmelik hükümlerin tâbi olmayacaktır.

3.3. Yeterlik Tebliği

18 Aralık 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Yeterlik Belgesi Tebliği, ÇED Raporunu hazırlayacak kurum ve kuruluşlarda aranacak koşullar ve Yeterlik Belgesini verecek Komisyon hakkındaki düzenlemeleri içermektedir. ÇED Yönetmeliğinin 26'ncı maddesine dayanılarak çıkarılan Tebliğ'de yeterlik belgesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Başvuru Dosyası, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu ve Proje Tanıtım Dosyası hazırlamak için gerekli şartları taşıyan kurum/kuruluşlara Bakanlıkça verilen belgeyi; komisyon ise yeterlik belgesi ile ilgili başvuruları incelemek, yeterlik belgesi verilip verilmeyeceğine karar vermek, yeterlik belgelerini vize etmek veya iptal etmek veya askıya almak üzere Genel Müdürlükçe oluşturulacak komisyonu ifade etmektedir.

Yeterlik Belgesi alacak kurum ve kuruluşların sağlaması gereken koşullardan ilki kamu veya özel sektörde mesleği ile ilgili olarak en az üç yıl çalışmış üç adet Raporun hazırlanmasında yer almış veya üç adet raporun ÇED inceleme değerlendirme komisyonunda görev almış veya üç adet rapora ait faaliyetin izleme kontrolünde bulunmuş veya on beş adet ÇED uygulanmasının gerekli olup olmadığının belirlenmesi amacıyla hazırlanan dosya olan PTD hazırlanmasında yer almış bir çevre mühendisini sürekli olarak istihdam etmeleridir, Tebliğ'de yeterlik belgesi almak isteyen kurum veya kuruluşların istihdam edecekleri personele ilişkin ayrıntılı bilgi de verilmiştir. Yine yukarıdaki belirtilen hususlarda görev almış ve farklı mezuniyet grubundan olmak kaydıyla mühendislik veya mimarlık fakülteleri mezunları, fakülte, akademi veya dört yıllık yüksekokul veya fen-edebiyat fakültelerinin; fizik, kimya, matematik, istatistik, biyoloji bölümleri ile ziraat, peyzaj mimarlığı, jeoloji, hidrojeoloji, zooloji lisans veya mühendislik mezunları ile dört yıllık yüksekokulların; arkeoloji, veteriner hekim, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, işletme, ekonomi, maliye, hukuk, iktisat, ekonometri, sosyoloji bölümleri mezunlarından iki personeli sürekli olarak istihdam koşulu yer almaktadır.

c) (a) ve (b) bentlerinde belirtilen meslek dallarından; Raporu hazırlayacak kurum/kuruluşların Raporunun hazırlanması, incelenmesi veya denetiminde en az üç yıl çalışmış bir personeli rapor koordinatörü olarak ÇED sürecinde görevlendirmeleri, gerekmektedir.

Tebliğ, ÇED Raporu hazırlayacak kurum ve kuruluşlar için sıkı denetim getirmiştir. Zira Yeterlik Belgesi alınması için yerine getirilmesi gereken koşullar da bu belgeyi almayı zorlaştırmaktadır. Ülkemizde bu koşulları yerine getirerek Yeterlik Belgesine sahip olmuş kuruluşların yeterlik belgesi iptal edilenler düşüldükten sonraki sayısı 31.05.2005 tarihi itibarıyla 63 iken (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2005), 18.01.2018 tarihi itibarıyla bu sayı 295'e yükselmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018).

3.4. ÇED ve SÇD'nin Genel Durumu

AB'nin 2014/52/EU Yönergesiyle değiştirilen 2011/92/EU sayılı Bazı Kamusal ve Özel Projelerin Çevre Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi Hakkında Yönergesi (The European Parliament and The Council of European Union, 2014) metni ve ekleriyle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin ÇED'e ilişkin yükümlülüklerinin yerine getirildiği görülmektedir. Doğrudan ÇED'e tâbi projelerin belirlendiği listede metal endüstrisi, suyolları, limanlar ve tersaneler, su aktarma ile kâğıt üretim tesislerine ilişkin kıstaslar AB Yönergesi'ne göre daha kapsamlıdır. Hidroelektrik santralleri, jeotermal kaynağın çıkartılması ve kullanılması ile elektrik enerjisi iletim hatları inşası projeleri ilgili Yönerge'de seçme – eleme kıstaslarına tâbi projelerin yer aldığı Ek 2'de yer almasına rağmen, Türkiye'deki ÇED Yönetmeliği'nde doğrudan ÇED'e tâbi projeler arasındadır. Seçme – eleme kıstasları uygulanacak projeler listesi Türkiye'deki ÇED Yönetmeliği'nde daha ayrıntılı ve spesifik nicelikler taşımaktayken, AB'nin ÇED Yönergesi'nden daha belirli ve katı kurallar taşıdığı söylenebilir.

AB'nin SÇD Yönergesi de Türkiye'deki SÇD Yönetmeliği'yle benzer nitelikte, planlama veya programlama düzeyindeki çevresel değerlendirme sürecinin kabul edilmesinin çevreyi karar alma sürecine katma amacı

taşımaktadır. Duyarlı yörelerin dikkate alınması, SÇD raporu hazırlama gerekliliği, çevreyle ilgili kurum veya kuruluş veya sivil toplum kuruluşlarının bilgilendirilmesi genel benzerlikler arasındadır.

AB, SÇD sürecine tâbi olan plan veya programların genel çerçevesini çizerken, Türkiye SÇD Yönetmeliğinin eki bu plan veya programları teker teker saymış; Bakanlık tarafından SÇD'ye konu olabilecek diğer plan veya programların eleme yöntemiyle belirleneceği ifade edilmiştir. AB bu tür durumlarda plan veya program bazında belirleme ya da plan veya programların spesifik olarak belirlenmesi yöntemlerini seçimlik olarak sunmuştur. Her iki metinde de eleme yöntemine konu plan veya programlar olmakla birlikte, SÇD'ye genel anlamda tâbiyet Türkiye'de SÇD Yönetmeliği'nin 1'inci ekinde belirtildiği üzere spesifik olarak belirlenerek bu plan veya programlar teker teker sayılmıştır. Ulusal savunma, sivil savunma ve mali ve bütçeye ilişkin plan veya programlar her iki metinde de SÇD kapsamı dışında tutulmuştur.

Hem Türkiye SÇD Yönetmeliği hem de AB SÇD Yönergesi bu çalışmalar sonunda bir rapor hazırlanması gereği üzerinde durmuş olup, raporun içeriği hakkında iki metin arasında tam uyum söz konusudur.

SÇD sürecinde ilgili kurum veya kuruluşlarla istişare hususunda AB, SÇD'ye konu plan veya programın da tartışılmasını zorunlu tutarken, Türkiye'de sadece SÇD istişare toplantısına konu olmaktadır. AB'nin uluslar üstü bir örgütlenme olmasının sonucunda SÇD Yönergesinde sınır ötesi istişare yer almakta iken, Türkiye'de ulusal sınırları aşan plan veya programların bu özelliği göz ardı edilmiştir. Ancak, halkın katılımı AB Yönergesi'nde yer almazken, Türkiye'deki uygulamada SÇD için de halkın katılımı zorunluluğu getirilmiş olup, AB mevzuatının ilerisinde bir uygulama olmuştur.

Plan ve programların çevre üzerindeki olası önemli etkilerinin izlenmesi, bu etkilerin en kısa sürede belirlenmesi ve öngörülemeyen olumsuz etkilerin erken evrelerinde teşhis edilmesi bakımından AB ile tam uyum sağlanmış, buna ek olarak bir izleme programı oluşturulması da Türkiye SÇD Yönetmeliği'nde ayrıca bir zorunluluk haline getirilmiştir.

Eleme yöntemi uygulanacak plan ve programların belirlenmesine yönelik kıstaslarda Türkiye'deki SÇD Yönetmeliğine sınır aşan etkiler ile sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi amacıyla çevresel etmenlerin plan veya programlarla bütünleştirilmesi yer almazken, AB uygulamasından farklı olarak orman ekosistemine etkiler de eleme yöntemi kıstaslarına dâhil edilmiştir.

AB'ye uyum açısından ÇED ve SÇD konusunda Türkiye'nin ilgili mevzuatının gereklilikleri karşıladığı ve bazı teknik ayrıntılarda Birlik düzenlemelerinin de ötesinde olduğu söylenebilir.

Proje, plan veya programlardan bazılarının çevre üzerindeki etkilerinin ÇED ve SÇD süreci sonrası bir zaman diliminde ortaya çıkabilme olasılığı Türkiye'deki mevzuatta dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda, literatürdeki aşamalara ek olarak izleme ve kontrol aşamalarının da bir ÇED ve SÇD sürecinde bir zorunluluk durumuna getirilmesi olumlu bir uygulamadır.

Hukuki ihtilaflar bakımından Türkiye'de yüksek yargıya yansımış çok sayıda başvuru olduğu söylenemez. ÇED'e ilişkin kararlar Bakanlık merkez veya taşra örgütlenmesi tarafından gerçekleştirilen birer idari işlem olduklarından dolayı bu kararlara karşı idari yargı yolu açıktır. Türkiye'de ÇED konusunda Danıştay'da açılan temyiz davası sayısı 64'tür (Kazancı, 2018). Bu kararların 7 tanesi "ÇED Gerekli Değildir" kararlarının iptaline, 16 tanesi "ÇED Olumlu" kararının iptaline, 9 tanesi "ÇED Olumlu" veya "ÇED Gerekli Değildir" kararı olmadığı iddiasıyla ihale veya idari işlemin iptaline, 16 tanesi ilgili projenin ÇED kapsamı dışında tutulmasına, 9 tanesi çeşitli nedenlerle ÇED Raporunun iptaline, 1 tanesi ÇED hakkındaki yargı kararının uygulanmamasına, 2 tanesi "ÇED Olumlu" kararının alınmamasına, 4 tanesi ÇED Yönetmelik veya ekinde değişiklik yapılması veya iptali gerektiğine ilişkin davalardır. Yerel mahkeme kararları hakkında bilgiler herhangi bir platformda paylaşılmadığı için inceleme kapsamına alınamamıştır.

Sonuç ve Politika Önerileri

Türkiye literatürdeki bilimsel ÇED ve SÇD yöntemlerini daha kapsamlı olarak mevzuata almış, Avrupa Birliği sürecinin de etkisiyle ÇED ve SÇD konusundaki evrensel yükümlülükleri benimseyerek, gerekli düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. SÇD Yönetmeliğinin ÇED'e göre daha geç yürürlüğe girmesi makro kararlarda çevrenin ön planda yer alamamasına neden olmuştur.

Gerek literatür gerekse AB uygulamalarıyla karşılaştırıldığında, Türkiye ÇED ve SÇD temel mevzuatının halkın katılımını daha artıran bir nitelik taşıdığı ve halkın görüş ve önerilerini bu süreçler tamamlanmaya kadar verebilme imkânı tanınmıştır. Ayrıca, bir proje ÇED'e tâbi olmasa dahi, proje sahibi tarafından ÇED raporu hazırlanması talebi üzerine sürecin başlatılabilmesi de çevre sorunlarına duyarlılığa ilişkin ileri bir uygulamadır.

Türkiye çevrimiçi ÇED uygulamasını başlatmış olup, yeterlik belgesi başvuru ve izleme işlemleri elektronik ortama aktarılmıştır. ÇED Yönetmeliğinin 1 ve 2'nci eklerindeki listelerde yer alan faaliyetlerin ÇED sürecindeki iş ve işlemleri de bu sistem üzerinden gerçekleştirilmektedir.

ÇED işlemlerine karşı Danıştay'da çok sayıda temyiz davası açılmış olduğu söylenemez. Açılan davalardan büyük çoğunluğu ise Bakanlık veya Valiliklerin verdikleri ÇED Olumlu veya ÇED Gerekli Değildir kararlarına karşı olan temyiz davalarıdır. Projelerin ÇED kapsamı dışında tutulması nedeniyle açılan davaların sayısı da yüksek orana sahip olup, bu örnekler Türkiye'de bir şekilde çevresel sorunlara karşı duyarlılığın yerleşmeye başladığını göstermektedir. Genel anlamda Danıştay'ın bu davalarda yerel mahkemelerin kararlarını çevre lehine bozduğu belirlenmiştir.

SÇD Yönetmeliği'nin uygulanmasına ilişkin önemli bir sorun bulunmaktadır. İmar planları planlar hiyerarşisinde çevre düzeni planından sonra gelmektedir. Yönetmeliğe göre; bir çevre düzeni planı bu Yönetmelik hükümlerinden önce yürürlüğe girdiyse, bu plana uygun olarak ama Yönetmelik hükümlerine tâbi olmadan yeni imar planları çevresel etkiler dikkate alınmadan onaylanıp yürürlüğe koyulabilecektir. Çevre sorunlarının başat aktörü olan kentleşme sürecini belirleyen imar planları SÇD'ye tâbi olması gerekirken, bu şekilde kapsam dışı bırakılmış olmaktadır. Bu nedenle, mevcut imar planları ve çevre düzeni planlarının SÇD Yönetmeliği hükümlerine uygun duruma getirilmesi için belirli bir süre içerisinde revizyon işlemine tâbi tutulması gerekmektedir. Aksi durumda, yeni imar planlarının uygulanması ve dolayısıyla gelecekteki kentleşme süreci çevresel açıdan olumsuz etkiler yaratmaya, kapsamlı ve AB mevzuatının ilerisinde bir SÇD sürecine sahip olunmasına rağmen, devam edecektir.

KAYNAKÇA

Bekhechi, M. A., & Mercier, J. R. (2002). *The Legal And Regulatory Framework For Environmental Impact Assessments: A Study of Selected Countries In Sub – Saharan Africa*. Washington: The World Bank.

Biswas, A. K., & Geping, Q. (1987). *Environmental Impact Assessment for Developing Countries (Cilt 19)*. London: The United Nations University,.

Canter, L. W. (1977). *Environmental Impact Assessment*. New York: McGraw - Hill.

Canter, L. W. (1996). *Environmental Impact Assessment (2. b.)*. New York: McGraw - Hill.

Clark, B. D. (1984). *Perspectives On Environmental Impact Assessment: Proceedings Of The Annual Training Courses On Environmental Impact Assessment*. Boston: D. Reidel Pub. Co.

Curi, K. (1985). Çevresel Etki Değerlendirmesine Genel Bir Bakış ve Türkiye'deki Yeri. O. Uslu, A. Müezzinoğlu, & A. Türkman içinde, *Çevre '85 Çevresel Etki Değerlendirmesi*. İzmir: Atatürk Kültür Merkezi.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2005, Mayıs 31). Yeterlik Belgesi Verilen Kuruluşlar. <http://www.cedgm.gov.tr/firmayeterlik.htm>

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2018, 1 18). Yeterlik Belgesi Verilen Kuruluşlar. Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü: <http://eced.csb.gov.tr/ced/jsp/global/firmalar.htm>

Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. (2013). *Çevresel Etki Değerlendirmesi: Etkiler - Önlemler*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

Erickson, P. (1994). *A Practical Guide To Environmental Impact Assessment*. London: Academic Press Inc.

Jain, R. K., Urban, L. V., & Stacey, G. S. (1977). *Environmental Impact Analysis: A New Dimension in Decision Making*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Kazancı. (2018, Ocak 29). Danıştay Kararları. Kazancı İçtihat Bilgi Bankası:
<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>

Marriott, B. B. (1997). Practical Guide to Environmental Impact Assessment. New York: McGraw Hill.

Ortolano, L. (2008). Policy-Level Strategic Environmental Assessments: Process Integration and Incentives of Policy Proponents. K. Ahmed, & E. Sanchez-Triana içinde, Strategic Environmental Assessment for Policies (s. 11-36). Washington: The World Bank.

Özer, A. Ö., Arapkirlioğlu, K., & Erol, C. (1996). Plâncı Gözüyle Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre ve Çevresel Etki Değerlendirmesi. Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası.

Salihoğlu, I. (1991). Çevresel Etki Değerlendirmesi. Çevresel Etki Değerlendirmesi Semineri. Ankara: DSİ Genel Müdürlüğü Basımevi.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2018, Ocak 29). ÇED Uygulamaları. ÇED İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü:
<http://ced.csb.gov.tr/ced-uygulamaları-i-82207>

The European Parliament and The Council of European Union. (2014, April 25). Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. Informal consolidated version:
http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/EIA_Directive_informal.pdf

The European Parliament and The Council of The European Union. (2001, July 21). Directive 2001/42/EC on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment. Official Journal of the European Communities: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0042>

The World Bank. (1991). Environmental Assessment Sourcebook: Policies, Procedures and Cross – Sectoral Issues (Cilt I). Washington: The World Bank.

UNEP. (1996). Environmental Impact Assessment: Issues, Trends And Practice. Nairobi: United Nations Environment Programme.

Uslu, O. (1996). Çevresel Etki Değerlendirmesi (Cilt 111). Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.

Kent Akademisi

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Roma Popolo Meydanı Bağlamında Kamusal Mekan Kalitesinin Ölçülmesi	
Corresponding Author	Ebru ERDÖNMEZ , Yıldız Teknik Üniversitesi /Mimarlık Fakültesi , Mimarlık Bölümü ebruerdonmez@yahoo.com	
Submission Date Admission Date	09/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	ERDÖNMEZ, E, (2018). Roma Popolo Meydanı Bağlamında Kamusal Mekan Kalitesinin Ölçülmesi , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link:.....	
		ORCID NO:

Roma Popolo Meydanı Bağlamında Kamusal Mekan Kalitesinin Ölçülmesi

Ebru ERDÖNMEZ¹
Ersin ABAY²

¹ (Doç.Dr.,Yıldız Teknik Üniversitesi /Mimarlık Fakültesi , Mimarlık Bölümü
² Yıldız Teknik Üniversitesi /Mimarlık Fakültesi

ABSTRACT:

The quality of public space can be considered as a mirror of our quality of life. A person considers that comfort in the home is also in the physical environment as part of the quality of life. However physical interventions can not be individual ones. Service in the public areas is made for people by the state which ensures its existence. Public spaces can be defined as spaces that bring people together in the physical environment, belong to the society, easily accessible to everyone, socialize the people, area that is for celebration and performing activities, take time during the day and rest.

In this study, Piazza Del Popolo; one of the most important squares of the Rome city of Italy, will be evaluated in terms of the quality of the space. The square will be examined which is bordered with Twin Churches, Basilica of Santa Maria of the Popolo, Circus Maximus Obelix, Terraces of Pincio and North Gate of Rome. As a result of the study, a report is targeted by evaluating social media data, observations and information.

Keywords: Popolo Square, Rome Public Spaces, Evaluating Quality of Public Spaces

ÖZ:

Kamusal alanın kalitesi, yaşam, toplumsal yaşamın bir aynası olarak değerlendirilebilir. Kişi evinde yaşadığı konforun fiziksel çevrede de olmasını bu durumu yaşam kalitesinin bir parçası olarak kabul eder. Ancak fiziksel çevrenin etki alanında birey tek başına olamaz. Kamusal alanlarda hizmet devlet tarafından onun var oluşunu sağlayan bireyler için yapılır. Kamusal alanlar bireyleri fiziksel çevrede buluşturan topluma ait olan herkesin kolayca ulaşabildiği, sosyalleşme alanları, kutlama ve etkinlik alanları, gün içinde zaman geçirdikleri dinlenme alanları gibi mekânlar olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada İtalya'nın Roma kentinin en önemli meydanlarından biri olan Piazza Del Popolo, kamusal alanların sahip olduğu mekân kalitesi açısından değerlendirilmektedir. İkiz kiliseler, Santa Maria Del Popolo Bazilikası, Circus Maximus Dikilitaşı, Pincio Terasları ve Kuzey giriş kapısı ile sınırlandırılmış meydan ele alınacaktır. Çalışma sonucunda sosyal medya verileri, gözlemler ve bilgiler derlenerek bir değerlendirme hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Popolo Meydanı, Pincio Terasları, Roma meydanları, Kamusal Alanlar, Mekan Kalitesinin Ölçülmesi

Kamusal Alanlarda Mekân Kalitesinin Değerlendirilmesi: Roma Popolo Meydanı

GİRİŞ:

Bu makale mekân kalitesinin ölçülmesi kapsamında gözlem ve veriler üzerinden Popolo Meydan'ının kamusal alan kalitesi açısından incelenmesini içerir. Bu kapsamda meydan kavramı, kamusal alan kavramı, mekân kalitesi gibi konular detaylıca incelenmiş, bu konular üzerine yazılmış makale ve görüşler derlenmiştir. Popolo Meydanı üzerinden meydanın tarihsel süreç içerisinde nasıl gelişim gösterdiği nelerden etkilendiği, şehir planlarının meydana etkisi ve kullanıcı etkileri araştırılmıştır.

Mekan kalitesini belirleyen bir takım ana başlıklar (aydınlık, temizlik, ulaşılabilirlik, ses-gürültü, araç trafiği, esnek kullanım, kentsel imajları, donatıları açısından yeterliliği) incelenmiştir.

Kent Meydanları

Bir kentin kuruluş alanı, kullanım yönünden farklı, fonksiyonlar yönünden birbirini tamamlayan bölümlerden oluşur. Toplumun ekonomik, sosyal ve sağlık yönünden gereksinmelerini karşılamak amacıyla kullanım yönünden farklı özellikteki bölümler, bir kentin fiziksel yapısını ortaya koyar. Bu yapı genellikle, yaşama, çalışma, dinlenme mekânlarıyla bunlar arasındaki ilişkiyi kuran ulaşım sistemini içerir[1]. Kentlerde ilk olarak meydanlarda yaya mekânı oluşturulmuştur. Merkezi donatıların ve kullanımların yer aldığı kent merkezleri, mahalle merkezlerinden gelen yaya yollarının birleşmesiyle meydanları oluşturur. Yaya bölgesi olarak meydanlar, bütün kent halkının kullanımına açık mekânlardır[2]. Her bireyin merkezinde kendisinin yer aldığı bir çevresi vardır. Bu merkez kişiyle başlayıp, aile, semt, kent, ülke ya da ait olunan dini grup gibi başka adlarla çeşitlenir. Kentler; kültürel, sosyal ve ekonomik olarak değişik düzeylerdeki pek çok insanı barındıran mekânlardır. Farklı merkezleri olan bu insanların ortak bir merkezde yani "kent meydanlarında" farklı amaçlarla da olsa bir araya gelmeleri sağlanarak sosyal bir iletişim amaçlanır[3].

Genel anlamı ile meydan; insanın eylemlerini yerine getirdiği, onu kuşatan, bütünleşme ve sahip olma duygusunu yaratan, yatay ve düşey hacimsel elemanlarla sınırlanmış üç boyutlu hacimsel bir düzenlemedir[4]. Fauole, meydanı tasarlanmış çevreyle tanımlanmış boş mekânlar olarak tarif eder ve bir yerin meydan olarak tanımlanabilmesi için öncelikli olarak yayalaştırılması gerektiğini ifade eder. Bir meydanın tasarlanmasındaki temel kıstas o meydanın yapıldığı yerin niteliğini arttırmasıdır. Kevin Lynch'e göre meydanlar, kentsel mekânlarda oluşturulmuş yoğun aktivite odaklarıdır. Tipik olarak meydanlar döşenmiş, yüksek yoğunlukta yapılar ve caddelerle çevrelenmiştir[5]. Schulz, meydanı "kentsel yapının en belirgin ve göze çarpan unsuru" olarak tanımlamıştır; "Açıkça sınırları belirlenmiş bir yer olduğundan, zihinde canlandırılması, düşünülmesi en kolay olandır ve hareket için bir hedefi temsil eder" diye belirtmiştir.

Kent meydanlarında görsel her yaklaşım bir çekim ya da vurgu elemanıdır (bina, anıt, heykel, çeşme vb.) sağlanır. Bu elemanlara ulaşınca algı bir başka noktaya, mekâna yönlendirilir. Kentsel açık mekan kullanımında meydan kavramı ilk çağlardan günümüze kadar süregelen bir kavramdır. Bütün kültürlerde uzun bir geçmişi olan meydanlar, tarihten günümüze şehir halkının veya ziyaretçilerinin bulunduğu bir araya geldiği kesişme noktaları olup toplumun organik bir parçasıdır[6].

Mekânsal Kalite Teorileri

Mimarlıkta kalite onu kullanan bireylerin ihtiyaçlarına ne kadar cevap verdiği ve bireysel olarak ne kadar konfor tatmini yaşattığıyla ilgilidir. Örneğin iklim, gün ışığı, sağlık vb. temel gereksinimler açısından iyi olmayan bir yapı uygun değildir. Kültürel anlamda zenginlik de bir yapının kalitesini doğrudan etkileyici rol oynar.

İnşa edilen bir mekânın kaynakları (yer, yapı ve materyaller) etkili bir şekilde kullanıldığı zaman, bina etkili ve verimli bir şekilde düzenlendiği zaman, sadece işlevseldir. Daha geniş anlamda, bir binanın işlevsel kalitesi onun istenen aktivitelere ne kadar uygun düzeyde destek sunduğu, hoş bir içsel iklim yarattığı, pozitif, sembolik ya da kültürel anlam taşıdığı ve akabinde uygun ekonomik katkı ve uygun fiyat (performans oranı) sağladığı ile tanımlanabilir. Bunları ne dereceye kadar yaptığı ise onun kalite tanımıdır[7]. Hall, proksemiks teorisiyle, izleyiciye olan uzaklığa göre mekânın farklı bir kullanım çeşitliliği oluşturduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak kullanılan mekânın sadece boyutlarını tanımlayan ölçümler, bize herhangi bir mekânın görünür niteliklerini elde etmemize ve mekânsal davranışlarla ilgili birtakım ipuçlarına ulaşmamıza yardımcı olabileceğidir[8]. Appleton, "olasılık ve

koruma” teorisıyla insanların düz mekânlardaki evrimine dayalı olarak, onlara çeşitli sığınaklar sunabilen ve aynı zamanda diğer mekânlara bakma imkânı tanıyan çevreleri tercih ettiğini iddia etmiştir[9].

Meydanların Kent İçerisindeki İşlevleri

Antik dönemden Ortaçağa, Rönesans ve Modern Çağdaki oluşumlara kadar beşeri yerleşmeler Mısır'da mistik, Roma'da askeri, Yunan'da sosyal düzen esasına göre kurulmuşlardır. Bu kentlerin organize ve bilinçli şekilde yaşamın geçtiği kentsel mekânları vardır. Bu mekânlara her zaman bir ya da birkaç fonksiyon yüklenmiştir; pazar yeri, toplanma yeri, kavşak gibi.

Eski Yunan, Roma ve sonraki dönemlerde meydan biçiminde ortaya çıkan ilk kentsel açık mekanlar kentin kültürünü ve görkemini simgeler. Kapalı, kale içi ortaçağ kentlerinin meydanları ise daracık sokaklarda ulaşılan toplanma, buluşma mekânları olarak günümüzde de özelliklerini korurlar[10].

Meydanlarda büyüklük, form ve fonksiyon açısından sonsuz varyasyonlar oluşturmak mümkündür. Günümüz kentlerinde; kamusal binaların çevresi, buluşma yerleri, gösteriler için toplanma mekanları, tiyatro, sinema, restaurant, cafe vb yerler, alış-veriş yapılan sokaklar, ofis gruplarının yer aldığı çevreler, konut alanlarında yer alan yarı özel mekanlar, trafik kavşakları ve daha pek çok dış mekanlara gereksinim vardır. Meydanlar büyüklük, kullanım, sokakla ilişkileri, stil, baskın fonksiyon, mimari form, yerleşim gibi pek çok kategoride sınıflandırılrsa da fonksiyon ve form aynı derecede önem taşıyan ve en yaygın kullanılan iki kriterdir. Bir meydanın fonksiyonu, meydanın yaşaması ve görsel çekiciliği açısından önem taşır. Ayrıca meydanın oluşmasını ve desteklenmesini sağlayan yan mekânlarda meydan kalitesini artıran en önemli faktörlerden biridir. Bu mekânların oluşturduğu meydanlar ise kentte birçok fonksiyonu gerçekleştirirler. Yapılan araştırmalara göre günümüz meydanlarında kullanıcıların %90'ını oturma, bekleme, gezinme, yeme-içme, okuma, izleme, dinlenme gibi aktiviteler oluşturmaktadır.

Avrupa kentlerinde meydan kullanımı genellikle yaya dolaşımına ayrılmıştır. Geçen yıllarla birlikte meydanlardaki kullanım yoğunluğu artmıştır. Robertson'a göre, Amerika'da zamanla yaya bölgelerinde ortaya çıkan en belirgin değişim bu bölgelerin kısmen de olsa araç trafiğine açılmasıdır. Amerika'daki farklılık, Amerikan kentlerinin Avrupa kentleri kadar yoğun olmayışı ve kent merkezinde fazla konut bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Ayrıca içerisinde avlusu bulunan ve pek çok aktiviteyi barındıran büyük kapalı alış-veriş mekanları da açık mekanlara olan ilgiyi azaltmıştır. Yaya bölgeleri kullanımını azaltan bir diğer faktör de Amerikalı'ların gezinme alışkanlığının olmaması ve genellikle iklimsel özellikleri kontrol edilebilen iç mekanları tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır[11]. Geçmişten günümüze kadar meydanlarda dini tören ve kutlamalar, ticaret, politika, eğitim, kültür ve sanatsal faaliyetler, ulaşım, iletişim ve rekreasyonel aktiviteler gerçekleştirilmiştir.

Meydan Sokak İlişkileri

Sokaklarda gerçekleşen hareket bazen bir meydandan başlar bazen de bir meydanda son bulur. Meydanlar, kent içinde sokaklarda yaratılan hareket sisteminin durak noktalarıdır. Cadde ve sokaklar meydanları besleyen ana damarlardır[12]. Sokak yalnızca yaya ve taşıt ulaşımını sağlayan fiziksel bir elemanı değil aynı zamanda da sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın yer aldığı kentsel mekanlardan birisidir. Bu bağlamda bazı noktalarda sokak meydanla aynı amacı taşır. Kullanıcı yoğunluğu, alan kullanım çeşitliliği, yaya-taşıtlı ilişkisi, biçim ve sokak kullanım yoğunluğunu büyük ölçüde etkiler.

Roma / Popolo Meydanı

Konum ve Tarihi

Popolo meydanı Roma şehrinin en büyük meydanı olup adını Santa Maria Del Popolo Bazilikasından almaktadır ve Halkın Meydanı anlamına gelmektedir. Meydanın kuzey kapısı Aurelian surlarında yer alan Porta Del Popolo olup Antik çağlara kadar uzanan Via Flaminio yolu başlamaktadır. Günümüzde yeni yıl kutlamaları ve konserler düzenlenen meydan 1826 yılına dek halka açık idam alanı olarak görev yapmıştır. Meydan 1811-22 yılları arasında Mimar Guisepppe Valadier tarafından Neoklasik formda düzenlenmiş olup bazı çeşme heykel gibi bazı yapıları yıkılarak tekrar yapılmıştır. Meydanın göbeğinde M.Ö. 10 yılında Augustus döneminde Roma'ya getirilip Circus Maximus'a dikilen yaklaşık yirmi dört metre uzunluğunda bir dikilitaş bulunmaktadır. Dikilitaş bu meydana 1589'da Papa V. Sixtus döneminde Mimar Domenico Fontana döneminde getirtilmiştir. Meydanda ayrıca acqua Vergine Nuovo ve Fontana Del Nettuno çeşmeleri bulunmaktadır.

Çalışma Alanı ve Tarihsel Gelişimi

Roma kentinin M.Ö 200 yıllarında şehrin kuzeyli tüccarlara açılan ve kuzeydeki tek kapısıdır. Sağ tarafından Tiberi Nehri bir doğal sınır oluşturmaktadır. Kentin Borghese Sarayı, Venezia Meydanı ve Piazza Del Spagna (İspanyol Merdivenleri) gibi önemli noktaları o dönemin alışveriş merkezleri pozisyonunda bulunmaktadır. Üç koldan Popolo Meydanına bağlanan bu hat El Tridient olarak adlandırılır ve kente kuzeyden gelen tüccarları şehrin önemli merkezlerine taşır. 1500'lü yıllara kadar kuzey kapılarının sayısı artmıştır.

Buffalini 1551 yılında bölgenin ilk planlamasını yapmıştır. Giriş kapısı tüccarları doğrudan kentin merkezi noktalarına taşımak üzerine oluşturulmuştur. Sağ tarafında Pincio tepesi ile nehir arasında kalan alan kent duvarları ile çevrelenmiştir. Bu alanda meydanın henüz şekillenmediğini ve sadece bir geçiş alanı olarak kullanıldığını görülmektedir.

Nolli haritaları üzerinden 1700'lü yıllarda meydanın biçimsel anlamda geçen yıllara göre daha hızlı şekillendiği görülmektedir. Roma ve Mısır uygarlıklarının dönemin etkileşimlerinden beslendiği ve karşılıklı alışverişlerin halk içine ve kente yayıldığı mimari detaylardan gözlemleyebiliriz. Meydan'ın büyük bir kilisesi ve gösterişli bir kapısı olmasına rağmen dönemin Mısır-Roma ilişkileri sebebiyle bir de Mısır'dan getirilen dikilitaş ile daha da vurgulandığını görmekteyiz.

Şekil 1. Buffolini Map

Nolli haritasında (Şekil 2.) merkezi üç kola bölen girişlerde iki birbirine çok benzer kiliseler görülmektedir. Santa Maria Montesanto ve Santa Maria del Miracoli kiliseleri, böylece meydan kent imgesi açısından zengin bir pozisyona gelmiştir. Bir büyük bazilika, iki küçük kilisesi meydanın merkezinde bir dikilitaş ile bu kimlik kazanımı beraberinde alanı da değerli kılmaya başlamış ve bir dönem geçiş alanı olarak kullanılan bu büyük alan artık yavaş yavaş bir toplanma alanı bir meydan olma yolunda evrilmeye başlamıştır. Meydan'ın sağ ve sol tarafında da gelişim gösteren aynı zamanda dört tarafının da sınırlandığı bir planlama görmekteyiz. Zamanla kentin kullanıcılarının kent duvarlarının ötesinde de barınma ihtiyacını karşılamaya başlaması duvar ve surların oluşturduğu fiziksel sınırları kırmaya başlamıştır.

Merkezi üç kola bölen girişlerde iki birbirine çok benzer kiliseler görülmektedir. Santa Maria Montesanto ve Santa Maria del Miracoli kiliseleri, böylece meydan kent imgesi açısından zengin bir pozisyona gelmiştir. Bir büyük bazilika, iki küçük kilisesi meydanın merkezinde bir dikilitaş ile bu kimlik kazanımı beraberinde alanı da değerli kılmaya başlamış ve bir dönem geçiş alanı olarak kullanılan bu büyük alan artık yavaş yavaş bir toplanma alanı bir meydan olma yolunda evrilmeye başlamıştır. Meydan'ın sağ ve sol tarafında da gelişim gösteren aynı zamanda dört tarafının da sınırlandığı bir planlama görmekteyiz. Zamanla kentin kullanıcılarının kent duvarlarının ötesinde de barınma ihtiyacını karşılamaya başlaması duvar ve surların oluşturduğu fiziksel sınırları kırmaya başlamıştır.

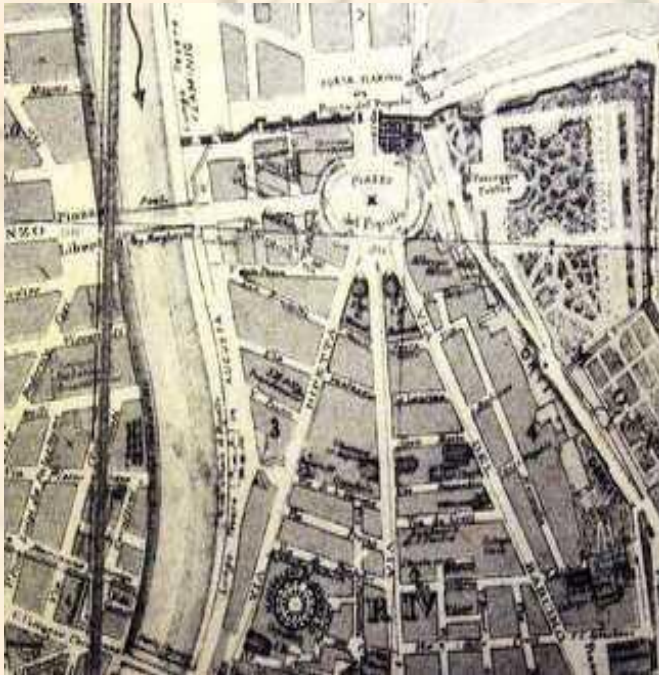

İç alanlarda nehir ile kurulan ilişki nehir üzerinden yapılan ticaret hacminin de genişlemesi ile birlikte kentin merkezlerine ticari mal ve hizmetlerin ulaşması ihtiyacını doğurmuştur. Böylece sadece kuzey girişinden gelen ticaret aksına aynı zamanda nehirden de bir bağlantı kurma ihtiyacı doğmuştur.

Bu bağlantı üzerinden Popolo Meydanı tekrar bir şekillenme ve tasarım sürecine girmiştir. Bu bağlamda tekrar düzenlenen kentsel plan meydanı işlevlerden şekillenen bir kimliğe itmiştir.

Şekil 2. Nolli Haritaları

1900 lü yıllarda Antonelli'nin son planlamasında görüldüğü üzere kent meydanı artık nehir ile doğrudan bir bağlantı kurmaktadır. Sınırları daha net çizilen kent meydanı artık geniş bir elips şeklinde tasarlanmış bu elipsin merkezinde bulunan dikilitaş nehir aksı ile Venezia meydanı kesişiminde bulunmaktadır. Sağ tarafta Pincio sarayının bahçelerinin devamı niteliğinde olan Pincio terasları bulunmaktadır. Ayrıca merkez niteliği taşıyan bu alan dönemin sanatsal zenginliği ve meydan tanımlamasının en önemli imgeleri olan çeşmeler ile desteklenmektedir.

Şekil 3. Antonelli 1895

Şekil 4. Aurelian Surları ve Kuzey Kapıları

Şekilde ifade edildiği gibi Tiberi nehrinin hemen yanında kuzeyli tüccarların şehre girişini ve kentin merkez noktalarına ulaşımını sağlayan izleri okuyabiliyoruz.

Meydan'a adını veren Santa Maria Del Popolo Bazilikası arkasına doğru Pincio Terasları ve üç koldan şehrin diğer meydanlarına bağlantılar görülmektedir. Daha sonra Tiberi nehrinin de kullanımı meydana bağlanınca yeni bir bağlantı aksı oluşacaktır ve böylece meydan yeniden şekillenmeye başlayacaktır. Günümüzde bu bağlantıların kesişimleri ve işlevlerini diğer şemalardan görebiliriz.

Meydan Bağlantı Aksları

Kentsel öğelerin tanımlanmasının ardından günümüze kadar aynı şekilde kullanımı devam eden Popolo Meydan'ı şehrin önemli kamusal alanlarından birini oluşturmaktadır. Sol tarafında nehir ve sağ tarafında bahçeleri ile doğal sınırları belirlenmiş meydan kuzey ve güney aksında ise giriş kapısı ve ikiz kiliseler ile çevrelenmiş durumdadır. Ayrıca Pincio teraslarının bitiminde Santa Maria Del Popolo Bazilikası bulunmaktadır.

Fotoğraf 1. Popolo Meydanı

İkiz kiliselerin ortasından 10 dakika yürüme mesafesi ile Piazza Venezia ya diğer bir merkezi meydana ulaşım sağlanır. Ayrıca Borghese Sarayına, Piazza Spagna'ya ya kiliselerin diğer kollarından girerek ulaşılır. Bu aksların oluşumu temelinde ticari konvoyların meydanlara doğrudan bağlantısı sebebiyle olmuştur. Bu aksların meydanların gelişimiyle ve nehir bağlantılarını güçlendirmesiyle arttığını görülür. Piazza Spagna üzerinden Tiberi Nehrine bu üç koldan doğrudan bağlantı sağlanmaktadır.

Borghese Sarayı ile bağlantı sağlandıktan sonra şehrin nehrin surlarından taşmasıyla surlar anlamını yitirmiş ve yeni bağlantı kanallarına seçenekler vermiştir. Ancak bu aksların yıllar boyunca değişmeden korunduğunu şehre bir kimlik kazandırdığını ve bu kimlik üzerinden kamusal alanın toplum için ne kadar önemli olduğunu görülür.

Kent Akademisi

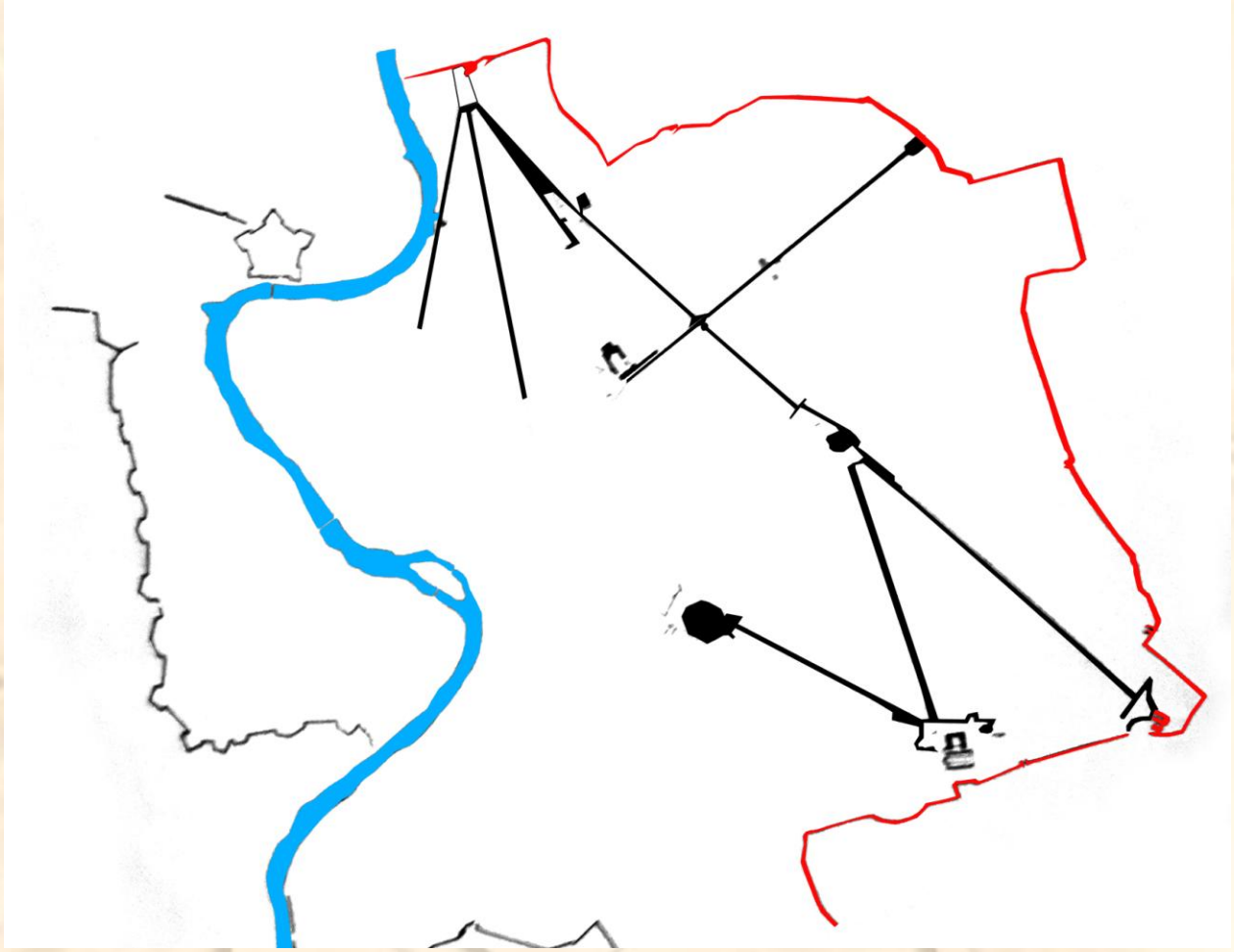
Fotoğraf 2. İkiz Kiliseler

Kamusal Alanın Okunabilirliği ve Mekan Kalitesinin Değerlendirilmesi

Lynch'e göre okunur bir çevrenin üç bileşeni vardır: Kimlik, yapı ve anlam. Bu bileşenlerin oluşturduğu kent görüntüsünün öğeleri; yollar, kenarlar, bölgeler, kavşaklar ve nirengi noktaları olarak belirlenmiştir. Yapılan çalışmada Popolo Meydanı sınırları içerisinde ve yakın çevresinde Lynch analizi ile incelenmiştir.

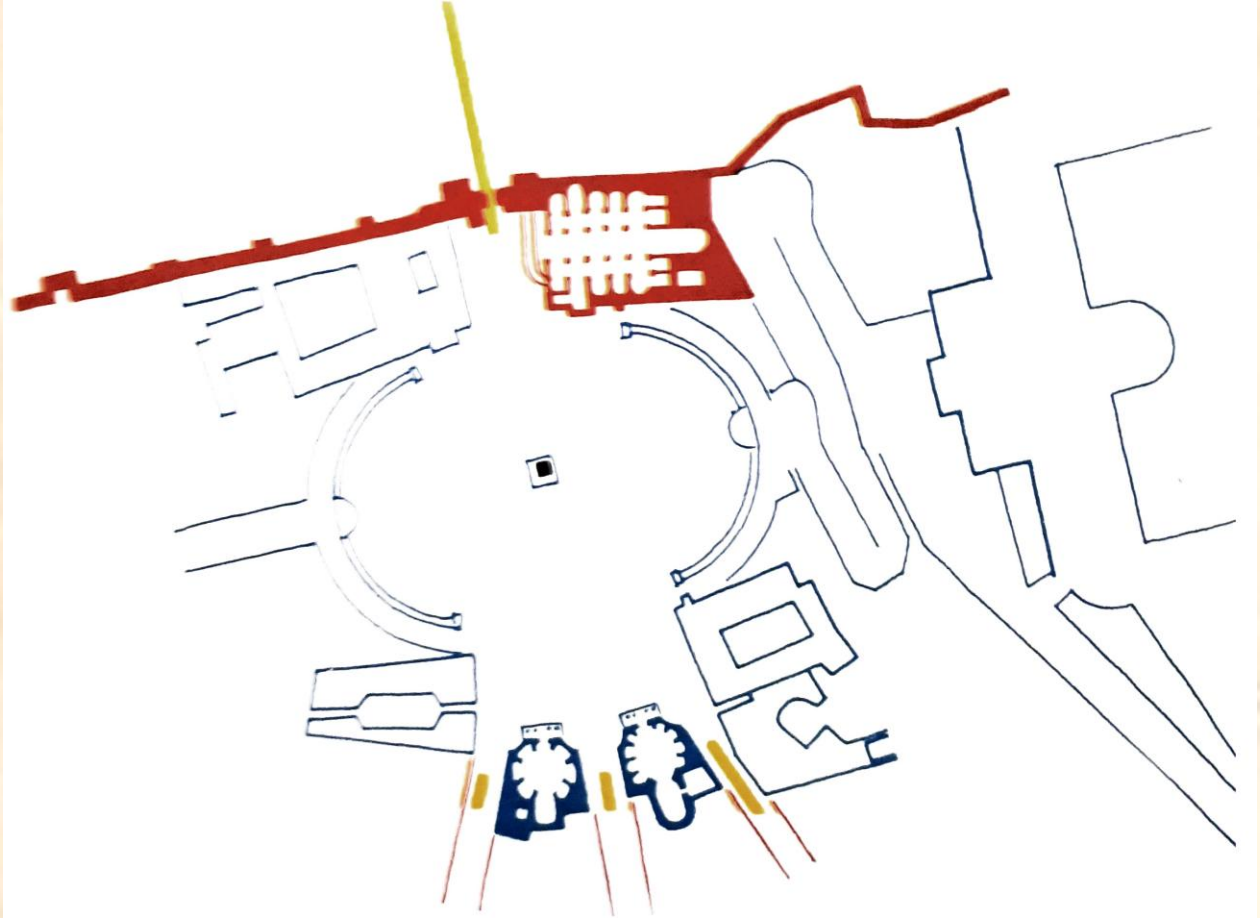
1- Yollar ve Bağlantılar

Meydanın bağlantı aksları şemalardan da görüldüğü gibi ilk tasarımından neredeyse hiç uzaklaşmamış denilebilir. Şehrin jeolojik yapısına göre üç kol ile bölünmesi ihtiyacı olan her kişi için merkezi noktalara ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Bu bölgelere araç ulaşımını da mevcut olduğu gibi aynı zamanda doğrudan meydanın girişine de toplu taşıma ile ulaşılabilir. Popolo Meydanı giriş kapısı bu anlamda hala kendi özelliğini korumaktadır. Binlerce turist şehri kuzeyden gezmeye bu meydandan başlamaktadır.

Şekil 5. Roma Şehri Meydan Bağlantı Aksları

Tanımlı yaya yolları yerine geleneksel zemin kaplamaları şehrin genelinde korunmaktadır. Organik bir yapısal gelişim gösterdiğinden ana akslar dışında sokakların düzensiz bir yapılaşma içinde olduğu söylenebilir. Engebeli çok eğimli ya da fazla kot farkı yoğunlukta değildir. EskiŞehir diye belirtilen alanlara araç giriş ve çıkışları kontrollü olarak yapılır, bu bölgelerin daha çok yayalaştırıldığı söylenebilir taşıt sirkülasyonunun azlığı yaya sirkülasyonun ise belli gün ve saatlerde yoğunluğu gözlemlenir ancak Meydanın planlamasındaki doğal bir sonuç olan çok kollu dağılım meydana pozitif yönde bir etki sağlar, konser, özel günler, kutlamalar ve çok kişili etkinliklerde bu meydanın kullanılabilir olmasının bir sebebi de aynı anda bir çok kişinin meydana toplanmasına olanak sağlamasıdır. Aynı şekilde şehrin içine yürüyerek ya da Popolo Kapısı'ndan toplu taşımaya ulaşarak çok kısa sürede meydanın dağıldığını gözlemleyebiliriz.

Şekil 6. Popolo Meydanı Kent İmgeleri

2- Kentsel İmgeler

Meydanların, şehirlerin, sokakların veya kamusal alanların okunmasında en önemli öğelerden biri de akılda kalıcı olan o bölge veya alan ile doğrudan ilişki kurmuş ya da karakterini yansıtan imgelere sahip olmasıdır. İtalya geleneksel mimari koruma ve sanatsal akımların da merkezi olması sebebiyle çok önemli bir ülkedir. Lynch'in de belirttiği gibi mekanların kimliğini yansıtan bu öğeler Popolo Meydanı için meydana adını veren Bazilika, ikiz kiliseler ve dikilitaş'tır. Tarihi anlamda özelliklerinden bahsettiğimiz bu yapılar mimari anlamda o bölgeyi tanımlayan çevreleyen orası ile doğrudan ilişki kuran öğelerdir. Ayrıca ikincil olarak bu öğeleri destekleyen doğu-batı aksında iki önemli çeşme, dikilitaş'ın çevresindeki çeşmeleri ve meydanın sağından yükselen Pincio Teraslarını da oraya özgü ve o meydanı anlamlandırdıran kentsel imge olarak belirtebiliriz. Bu öğeler meydanın anlam ve önemini ortaya çıkaran değerlerdir.

3- Donatı Alanları

Meydanın donatı alanları meydanın kuzey güney aksında çevrelenmesiyle birlikte sınırlı bir meydan izi ortaya çıkarmıştır. Bu sınırlayıcı duvarlar önünde eliptik bir oturma düzeni barındırır. Ancak meydanın genelinde yapısı gereği oturma bekleme alanı değil daha çok toplanma-etkinlik alanı görülmektedir. Bireyler meydana gözlemlendiği zaman aylak bir hareket ve düzensiz bir rota izlediği görülmektedir. Bu çizilen rota meydanın sahip olduğu kent imgelerine bireylerin farklı açılardan bakması sonucu görülür. Ancak bu donatı eksikliği meydanın sınırlarının dışına doğru gelindikçe Pincio teraslarına geçilince pozitif yönde değişmektedir. Bu terasların üzerinde dinlenme-zaman geçirme meydanı üst ölçekten inceleme fırsatı sunmaktadır. Bu alanda gün içinde yoğun güneş ışığı ve açıkta kalma hissine karşın korunaklı ve gölge bir alan yaratıldığı görülür.

Fotoğraf 3. Popolo Meydanı

4- Aydınlatma ve Temizlik Donatıları

Meydan'ın büyüklüğü ve çevrelediği alan çok geniş ve korunaksız olmasına rağmen uygun bir aydınlatma düzeneğine sahip olduğu söylenebilir. Gün içinde gün ışığından çok büyük oranda faydalandığı gibi gece saatlerinde ve kış döneminde de yeterli derece aydınlatığı gözlemlenir. Bağlantı aksları üzerindeki ticari işletmelerin aydınlattığı akslar sonunda meydanın eliptik aydınlatması ve Porta Del Popolo Kapısının özel aydınlatmaları ile karşılaşır.

Kent Akademisi

Fotoğraf 4. Popolo Meydanı

Meydanın yeteri kadar temiz olduğu gün içinde belli saat aralıkları ile temizlendiği buna ilave olarak oturma elemanlarının yanında ve Porta Del Popolo kapısının iki yanında çöp kovalarını ve temizlik öğelerini görebilirsiniz. Pincio Terasları ise meydanın kuzey aksında yeteri kadar aydınlatılmış ve temizdir. bunların yanında meydanın sahip olduğu dikilitaş'ın özel aydınlatması çeşmelerin aydınlatması meydanın merkezini vurgular. Bazilika ve ikiz kiliselerin de kendine özgü aydınlatma düzenekleri meydanın aydınlatma donatısı açısından yeteri kadar aydınlatıldığını göstermektedir.

Fotoğraf 5. Popolo Meydanı Panaromik Bakış

Fotoğraf 6. Popolo Meydanı Gece Bakışı

Fotoğraflardan da görüldüğü gibi aşırı turist çeken şehir için çok önemli olan bu meydanın sadece gün içinde değil günün her saati farklı yoğunluklarda birey barındırdığı söylenebilir. Google istatistik verilerine göre meydanın kullanımı gün içinde ortalama bir birey için yaklaşık bir saat olarak ve ortalama 19 saat yoğunluklu olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Haftasonu 8.00 ile 22.00 saatleri en çok kullanıcı barındırdığı saatler olarak belirtilmiştir. Ayrıca meydanın internet verileri üzerinden yapılan değerlendirmesi beş bin oy üzerinden 4/5 olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 7 . Popolo Meydanı Şematik Kesiti

Şekil 8 . Popolo Meydanı Şematik Kesiti 2

5- Büyüklükler ve Yeşil Alanlar

Popolo meydanı kesit oranları açısından ferah sınırları hissedilmeyen bir meydandır. Büyük bir elips mekânın içinde birey semantik olarak bir eksiklik hissetmektedir. Bu eksikliğin bir sonucu olarak bu kadar büyük bir meydanda nerede durma - bekleme eyleminin gerçekleştirileceği problemidir. Ancak bu durum meydanın merkezindeki dikilitaş ile çözüme ulaşmıştır. Genel anlamda meydan insan algı ölçeğinin çok üzerindedir, kişilerin girişlerde oturma donatılarının çevresinde ya da kilisenin köşelerinde biriktiği sonucu çıkarılabilir.

Pincio terasları ise meydanın soğuk ve güçlü olan taş dokusunu kırmaya başlayan ve organik olarak denge sağlayan yeşil dokusunu oluşturur. Büyük açıklıkların yarattığı açık alanları bu teraslar ve yeşil doku yarı açık, gölge korunaklı mekanlar haline getirir. Kesitlerden de görüldüğü gibi algısal olarak da organik ve inorganik dokunun birbirini neredeyse yarı yarıya dengelediğini okunur.

6- Otopark ve Gürültü Etkileri

Porta Del Popolo ile girişi yapılan meydanın kapısının ön tarafında toplu taşıma ve araç yoğunluğu görülmektedir. Ancak Sur içine geçilmeden araç yanaşma mesafesi ve duvar etkisi gürültü oranını fiziksel anlamda yoğun biçimde azaltmaktadır. İç kısımda ise araçların belli gün ve saatler dışında kontrollü bir şekilde meydana kadar ulaşabildiğini görmekteyiz. Bunun yanında meydana El Tridiente denilen kollardan ulaşım genelli yaya ulaşımı ile sağlanır.

Meydan ve çevresine ulaşım kontrollü şekilde sağlandığı için yeterli miktar otopark ve motorlu taşıt alanı sahiptir. Genellikle araçlar meydanı sınırlayan eliptik duvarın dışında bırakılmaktadır. Böylece görsel anlamda da araçların meydandan uzak olduğu söylenebilir. Araç sayısı ve kullanımının meydan çevresinde az olması da gürültü miktarını rahatsız etme seviyesinin altında tutmaktadır. Bu sebeple meydan daha çok zaman geçirme- buluşma- dinlenme, sosyalleşme alanı olarak aktif şekilde kullanılır.

Sonuç

Popolo Meydanı her anlamda kapsayıcı her yaşta bireyin kolayca ulaşabildiği, güvenle zaman geçirebilen, dinlenme, toplanma, sosyalleşme, eğlenme gibi kamusal alan değerlerinin kriterlerine büyük anlamda olumlu yanıt veren bir meydandır.

Meydan'a ulaşım ve erişilebilirlik araçlar ve yayalar için elverişlidir. Kuzey tarafından toplu taşıma ve araçlarla ulaşılabilirken, ikiz kiliseler tarafından yaya ve engelli ulaşımına pozitif değerlendirme yapılabilir. Meydan'ın üç tarafının geçişe izin vermesi ulaşımın ve dağılımın hızlı olmasını desteklemektedir. Durma ve duraklama noktası açısından zayıf bir meydandır. Gerek doğu batı aksını taraması gerekse de kentsel mobilya ya da donatılarının az olması sebebiyle meydan içerisinde duraklama eylemi değil aylak hareketlilik eylemi gerçekleşir. Çeşmelerin ve doğu - Batı aksının eliptik duvarlarının önünde beton oturma bankoları bulunur. Fakat yaz mevsimi ve yoğun güneşli günlerde bu noktalarda uzun süreli oturmak ya da bir performans sergilemek çok olumlu değildir. Duraklama ve durma eylemi daha çok Pincio Terasları bölümünde gerçekleşir. Bu noktada yeşil dokunun oluşturduğu gölge mekanların meydanın kamusal kalitesinin değerini artırdığı görülmektedir.

Kentsel öğeleri ve imgeler açısından değerli bir meydandır. Dikilitaş, İkiz Kiliseler, teraslar, bazilikası ve çeşmeleri ile zengin bir meydandır. Su ögesinin yarattığı serinlik etkisi duraklama ve zaman geçirme noktası olma özelliğini artırmaktadır. Meydan çevresindeki ikincil ticari alanlar, restoran veya kafeler açısından zayıf kalmaktadır. Üç tarafının ticari işletme barındırmaması alanı sadece Tridiente aksına mecbur bırakmıştır. Bu alandaki özel işletmelerin de meydana etkisi zayıf kalmaktadır. Bu anlamda meydana geçirilen süreye doğrudan etki ettiği söylenebilir.

Güvenlik ve kullanım saatleri açısından meydan güvenilir ve 24 saat yaşamaktadır. Güvenlik kameraları, güvenlik merkezi ve bağlantı yolları üzerindeki ticari alanların 24 saat işletilmesi güvenli bir meydan olmasına etki etmiştir. Meydan'a ulaşım ve meydan içindeki aydınlatma öğelerinin yeterli olması meydanın güvenlik hissini artırmaktadır. Tarihsel sürecinin etkisi ile antik yerleşim planlaması ana aksların üzerine kurulmuş olması gerekli olan yönlendirme ve okumalara izin vermektedir. Meydan okunabilir olması açısından olumlu olarak değerlendirilir. Bakım ve temizlik açısından konforlu ve yeterli bir kamusal alandır. Yerin işlevsel ve fiziksel kalitesi açısından değerli bir kamusal alan olarak tanımlayabiliriz.

Bu çalışmada Popolo Meydanı, kamusal alanlarda mekânsal kalite bağlamında incelenmiştir. Meydan kullanıcı için konforlu olması, güvenli olması ayrıca gölge alanları, erişilebilir olması, temiz ve kullanışlı olması, gürültü ve ses gibi fiziksel özellikler açısından çoğunlukla olumlu bulunan bir kamusal alandır.

KAYNAKÇA:

- 1- Çetiner, A., 1991 Şehircilik Çalışmalarında Donatım ilkeleri. İTÜ
- 2- Kuntay, O., 1994. Yaya Mekanı. Ayıntap Yayıncılık, Ankara.
- 3- Moughtin, C., 1992. Urban Design 'Street and Square'. Butterworth Architecture, Oxford.
- 4- Öztan, Y., 1998. Kentler ve Meydanlar. Maison Française Dergisi, No:33, 154-157, İstanbul.
- 5- Erdönmez E., Kamusal Alan ve Toplum, Esenler Şehir ve Düşünce Merkezi, İstanbul ,s.21.
- 6- İnceoğlu M. ve Aytuğ A., "Kentsel Mekanda Kalite Kavramı", Megaron Dergisi-Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi,2009,Cilt:4,Sayı:3,s.132
- 7- Edward T., 1966.The Hidden Dimension. Garden City, N.Y. : Anchor Books.
- 8- Appleyard, D., 1981.Livable Streets, London: University of California Press.
- 9- NORBERG-SCHULZ, C., (1980), "Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture", New York, Rizzoli.
- 10- Lynch, K., 1960. Image of the City, the MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- 11- Lynch, K., 1984. Good city form, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- 12- Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition, Valadier G. 183.
- 13- Habermas, J., 2003. Kamusallığın yapısal dönüşümü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- 14- Piazza del Popolo in Rome, engraving by Luigi Rossini (1790-1857). Italy, 19th century. De Agostini Picture Library.

Şema ve Şekiller

- 1- http://3.bp.blogspot.com/F04K1WYi4mk/Txn3fswO_8I/AAAAAAAAAVg/zSqJnok0UcA/s1600/2012_01_21_Roma_PPopolo_1551_Bufalini.jpg
- 2- <http://www.teggelaar.com/rome-dag-6/>
- 3- http://doyoucity.com/site_media/entradas/imgs/2012_01_21_Roma_PPopolo_1895_Antonelli.jpg
- 4- https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Old_maps_of_Rome
- 5- Roma Şehri Meydan Bağlantı Aksları
- 6- Popolo Meydanı Kent İmgeleri
- 7- <http://www.iloveroma.it/articoli/percorsi-piazzadelpopolo.htm>
- 8- <http://www.iloveroma.it/articoli/percorsi-piazzadelpopolo.htm>

Fotoğraflar

- 1- https://www.viamichelin.it/web/Sito-Turistico/Roma-00187-Piazza_del_Popolo-ons4ejn
- 2- <https://i.pinimg.com/736x/6e/4a/84/6e4a8426778ceab6b45c828421ee0e9d--santa-maria.jpg>
- 3- <http://2.bp.blogspot.com/utsEhyu35yQ/TdJ0Ebn08KI/AAAAAAAAAII/FAiHcbl8j4/s1600/dsadadsa.png>
- 4- <https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/09/97/4d/15/fontana-della-dea-di.jpg>
- 5- <https://q-ec.bstatic.com/images/hotel/max1024x768/111/111474276.jpg>
- 6- Index of Rome, <http://fayeandsteve.com/Rome/?C=S;O=A>
- 7- <https://sharemytravel.wordpress.com/2008/12/30/rome-the-eternal-city/>
- 8- <https://glenysromeandbeyond.wordpress.com/2009/09/23/meeting-berlusconi-italys-controversial-prime-minister/>

Kent Akademisi

Article Info	Olgu Sunumu	
Title of Article	Gündelik Mekân Üretimine Dair Katılımcı Bir Girişim Örneği: Denizli Babadağ'da Mehmet Özer Caddesi Yüzey Renklendirme Projesi	
Corresponding Author	Işıl Uçman ALTINIŞIK, Pamukkale Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü / Mimarlık Anabilimdalı, ialtinisik@pau.edu.tr 05325891916	
Submission Date Admission Date	11/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	UÇMAN ALTINIŞIK I., (2018). Makale Adı , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link:	
		ORCID NO:

Gündelik Mekân Üretimine Dair Katılımcı Bir Girişim Örneği: Denizli Babadağ'da Mehmet Özer Caddesi Yüzey Renklendirme Projesi

Işıl UÇMAN ALTINIŞIK¹

¹ (Assist.Prof.Dr.) Pamukkale Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü / Mimarlık Anabilimdalı

ABSTRACT:

Locality within urbanization processes proposes a socio-economic and spatial context that is usually assessed with “financial and cultural losses”. Especially onwards the 90s, facts related to economic and social issues that are desired to be revitalized become the subject of projects within such context. Relevant projects can be studied as local reconstructive processes via tourism investments. The caption “cultural landscape” defined by UNESCO as “geographic areas consisting of cultural and natural resources, associated with a historical event and activity or performing various cultural and aesthetic values” is a prominent concept for correlated projects to be studied within such context. Within architectural practices, “street renovation” projects that are associated directly with the context, facts and concepts in question can be assessed within such scope. Within the defined frame, the article aims to trace the transformation in favor of urbanization within the locality of Babadağ, one of the prominent towns in the history of textile industry of Denizli for a particular period, through an application project within a “renovation” program. The intention is to present an internal assessment and a case study through “Mehmet Özer Street Surface Renovation and Process Documentation Project as a Participatory Initiative Regarding Qualitative Every Day Life Production” that has been recently completed in December 2017. The article consists of an introduction concerning the facts and problematics associated with the project which is followed by consecutive sections that present the definition and intention of the project, the methodology and stages, design and application strategy and finally an internal assessment through the results.

KEYWORDS:

Urbanization and locality, cultural landscape, street renovation, surface coloration, Babadağ.

ÖZ:

Kentselleşme süreçleri içinde yerellik, genel olarak “iktisadi ve kültürel kayıplar” temelinde değerlendirilen sosyoekonomik ve mekânsal bir bağlam sunar. Özellikle 90’lı yılların başından itibaren, canlandırılmak istenen ekonomik ve sosyal meselelerle ilişkili olgular, bu bağlamda üretilen projelerin konusu olmaya başlar. İlgili projeler turizm yatırımlarıyla yereli yeniden inşa etme süreçleri biçiminde de incelenebilir. UNESCO tarafından “kültürel ve doğal kaynakları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlikle ilişkili olan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlar” biçiminde ifade edilen “kültürel peyzaj” tanımı bu bağlamda incelenebilecek projelerin ilişkilendiği öne çıkan bir kavramdır. Mimarlık pratikleri içinde, söz konusu bağlam, olgu ve kavramlarla doğrudan ilişkilenen “sokak yenileme” projeleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Tanımlanan bu çerçeveler içinde makale ile öngörülen,

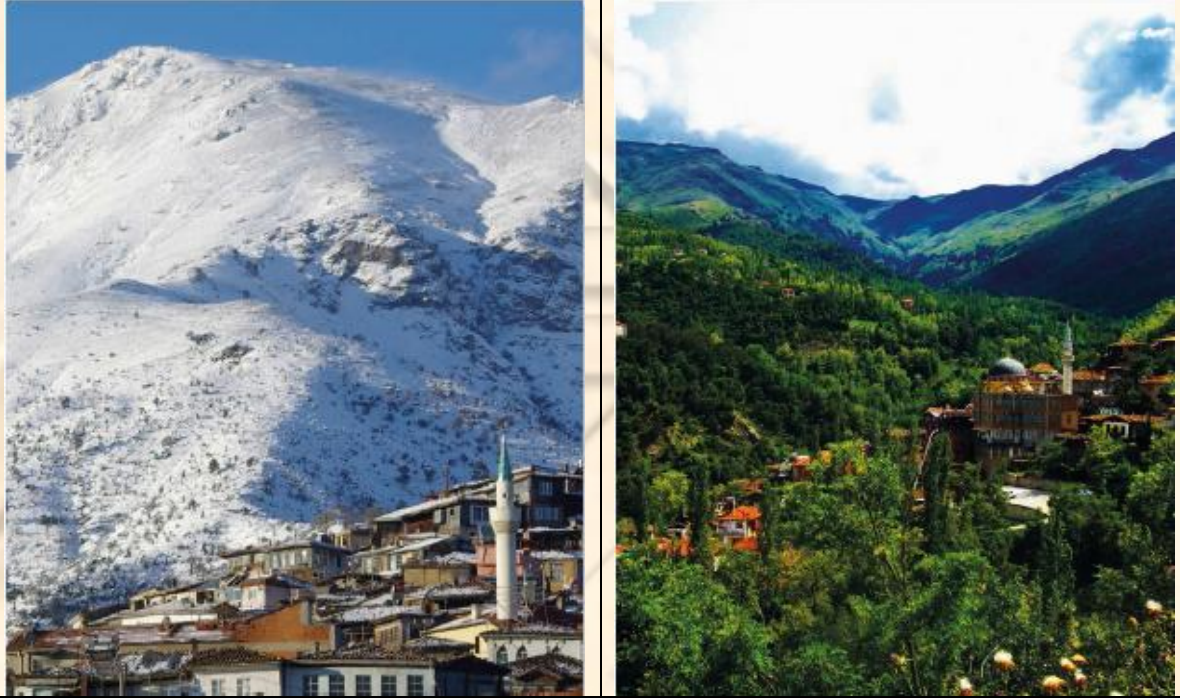
bir dönem Denizli'nin tekstil sanayi tarihi açısından öne çıkan ilçelerinden olan Babadağ yerindeki kentselleşme lehine olan dönüşümü söz konusu "yenileme" programını içeren bir uygulama projesi üzerinden kısmi de olsa izleyebilmektir. Niyetlenilen, 2017 Aralık ayında tamamlanan "Nitelikli Gündelik Mekân Üretimine Dair Katılımcı Bir Girişim Olarak; Babadağ'da Mehmet Özer Caddesi Yüzey Renovasyonu ve Süreç Dokümantasyonu Projesi" üzerinden bir iç değerlendirme sunmak ve vak'a takdimi ortaya koymaktır. Makale, söz konusu projenin ilişkilendiği bağlam, olgular ve sorunsallara yönelik bir girişin ardından, birinci bölümde projenin tanımını ve amacını; ikinci bölümde yöntemini ve etaplarını; üçüncü bölümde tasarım ve uygulama stratejisini; dördüncü bölümde ise bir iç değerlendirme üzerinden sonuçlarını ortaya koymaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentselleşme ve yerellik, kültürel peyzaj, sokak yenileme, yüzey renklendirme, Babadağ.

Gündelik Mekân Üretimine Dair Katılımcı Bir Girişim Örneği: Denizli Babadağ'da Mehmet Özer Caddesi Yüzey Renklendirme Projesi

GİRİŞ:

Babadağ, Denizli'nin sosyokültürel ve ekonomik bağlamı içinde, tekstil-sanayi tarihi kapsamında sunduğu psiko-sosyal ortam ile öne çıkan ilçelerden birisidir. İlçenin kuzeyinde yer alarak yerleşmeye belirgin bir coğrafik tanım getiren Babadağ Dağı'nın eteklerinde, deniz seviyesinden yaklaşık 800 metre yükseklikteki tepelik, engebeli bir topoğrafya üzerine ve su kaynakları bakımından zengin bir doğal çevrede kurulmuştur (1) (Resim 1).

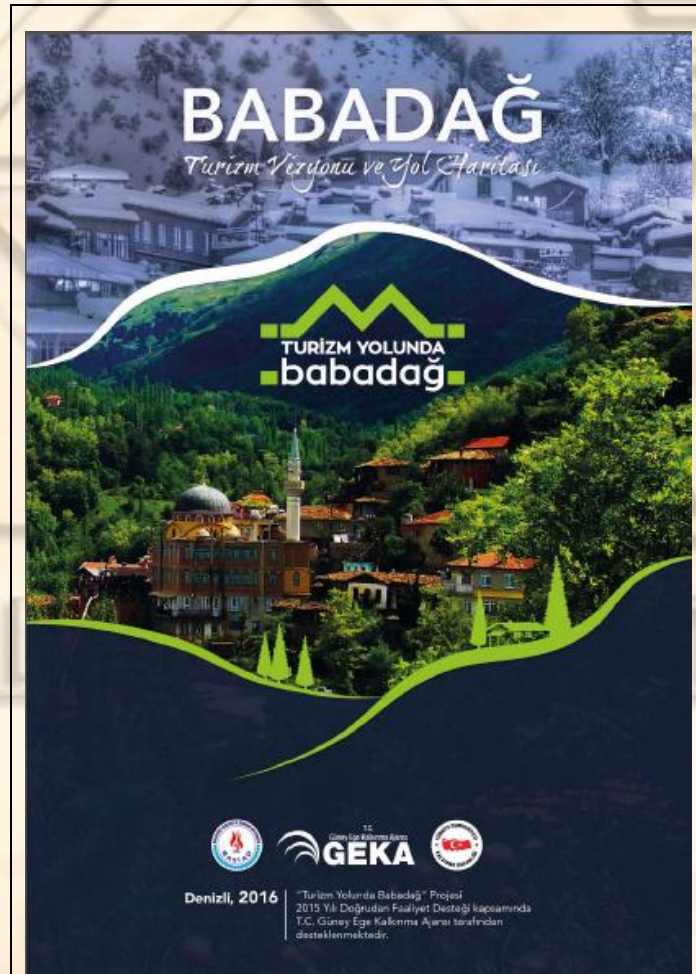
Resim 1: *Turizm Yolunda Babadağ* Projesi'nin kataloğunda yer alan topoğrafya ve doğal çevreyi gösterir fotoğraflar.

Yerleşke aynı zamanda arkeolojik bir alan içinde yer alır. UNESCO tarafından 1988 yılında Dünya Kültürel Miras Listesinde yer alan Hierapolis-Pamukkale ile Afrodiasias arasındaki en kısa bağlantı yolu üzerinde konumlanan, Antikiteye uzanan bir mekânsal tarihe sahiptir (2). İlçeye bağlı Bekirler Köyü'nde Antik Trapezopolis'e; Kıranyer Köyü'nde ise Roma ve Bizans dönemine uzanan halen toprak altında yer alan bulgular mevcuttur. Bu alanlara eklenebilecek tescilli 17 kültür ve tabiat varlığı ile birlikte bölge 1995 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nce I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiştir (3). İlçe, yerel konut örnekleri barındırır ve ilgili literatürde "Babadağ Evleri" olarak değerlendirilen yapıları çevre niteliğine sahiptir (4) (5). Ağırıklık olarak

yerel ölçek ve dinamiklerin belirlediği bu söz konusu kurulum, 1965 ve 85 yılları arasında aşınmaya başlar. Makineleşme ile birlikte el tezgâhları yerini motorlu tezgâhlara bırakırken, “atölye-ev” olgusu da öncesinde sahip olduğu ve birbirile doğrudan ilişkilenen sosyo-ekonomik, sosyo-piskolojik ve mekânsal nitelikler bakımından büyük bir değişime uğrar. İlçedeki atölyeler kent merkezindeki elektrik, ulaştırma ve iletişim gibi görece daha iyi sunulan hizmet ve olanaklardan yararlanabilmek için tepeliklerdeki konumlarını terk ederek karayolları bağlantıları üzerinde yer almaya başlayan sanayi sitelerindeki işletmelere veya fabrikalara dönüşmeye başlar. Aile üyeleri de aynı zamanda işçisi ve mensubu oldukları büyük imalatçı ailelerden çekirdek ailelere ve çeşitli iş kollarındaki farklı görev ve pozisyonlara parçalanarak kent merkezindeki konutlara yerleşmektedir. 80’lerin başında Babadağ, işletme, sermaye ve yatırım kaybı anlamında göç verirken; bir yandan da kent merkezine eklemeli olduğu noktalarda yer almaya başlayan sanayi kuruluşlarında çalışmak için barınma temelli göç de alır (6). İktisadi ve demografik yapıda söz konusu olan bu değişim, kentleşme dinamikleri ile birlikte değerlendirildiğinde daha da anlaşılan ve görünen olur. Babadağ’ın gündelik hayatı imalat ve ticaret aleyhinde bir dönüşüme uğramaktadır (7).

Yerel dinamikler odağında değerlendirildiğinde genel olarak “iktisadi kayıplar” temelinde okunan bu türden süreç ve olgular, 90’lı yılların başından itibaren canlandırılmak istenen ekonomik ve sosyal girdileri hem literal hem metaforik anlamda “turizm yatırımları”yla yeniden inşa etme süreçleri biçiminde incelenebilecek kültürel projelerin konusu olmaya başlar. 1992 yılından itibaren UNESCO tarafından “kültürel ve doğal kaynakları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlik ile ilişkili olan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlar” biçiminde ifade edilen “kültürel peyzaj” tanımı bu bağlamda incelenebilecek projelerin ilişkilendiği öne çıkan bir kavramdır (8).

2016 yılında sonuçlanan Güney Ege Kalkınma Ajansı GEKA tarafından desteklenen Babadağlı İş Adamları Derneği’nin (BASİAD) yürütücülüğünü üstlendiği “Turizm Yolunda Babadağ Projesi” bu çerçevede değerlendirilebilir (Resim 2). Projenin genelinde Babadağ ve yerellik ile ilişkilendirilen olgular, “turizm” ve/veya “kültürel peyzaj” anahtar kelimeleriyle çeşitli biçimlerde işlenerek iktisadi ve mekânsal programlar olarak öne sürülürler (3).

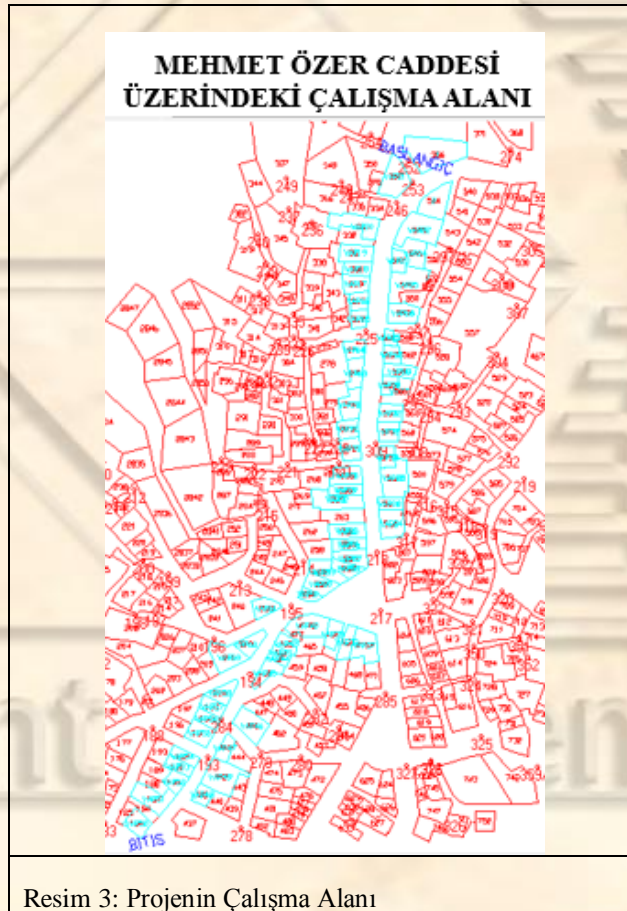
Resim 2: *Turizm Yolunda Babadağ* Projesinin kataloğuna ait kapak sayfası.

Bu makalenin amacı, söz konusu projenin hedefleri arasında yer alan ve “sokak yenileme” programını içeren bir uygulama olarak 2017 Aralık ayında tamamlanan “Nitelikli Gündelik Mekân Üretimine Dair Katılımcı Bir Girişim Olarak; Babadağ’da Mehmet Özer Caddesi Yüzey Renovasyonu ve Süreç Dokümantasyonu Projesi” üzerine, bir iç değerlendirme sunmak ve vak’a takdimi ortaya koymaktır.

1. Projenin Tanımı ve Amacı

Nitelikli Gündelik Mekân Üretimine Yönelik Katılımcı Bir Girişim Olarak; Babadağ’da Mehmet Özer Caddesi Yüzey Renovasyonu ve Süreç Dokümantasyonu Projesi, kamu ve özel kuruluşların işbirliğinde, Babadağ Belediyesi ile Pamukkale Teknokent taraflarınca hayata geçirilen bir araştırma-geliştirme (ARGE) projesidir (9). Pamukkale Üniversitesi Mimarlık Bölümü, Babadağ Belediyesi ve Babadağlı Sanayici İş Adamları Derneği (BASİAD), projenin süreç yönetimi, tasarımı ve dokümantasyonu anlamında çeşitli düzeylerde katkı sunan paydaşlarıdır. Proje uygulama danışmanlığı, malzeme ve hizmet anlamında iki özel kuruluş tarafından desteklenmiştir² (10).

Sokak yenileme çalışmaları kapsamında değerlendirilebilecek söz konusu projenin temel programı, ilçe merkezine olan giriş niteliğindeki ana bağlantıyı sağlayan Mehmet Özer Caddesi üzerinde seçilen yaklaşık 500 metrelik bir güzergâhın, sokak/yüzey/cephne düzeyinde yapılacak renklendirme çalışmalarıyla güncellenerek yeniden üretilmesidir (Resim 3).

Resim 3: Projenin Çalışma Alanı

² Projeje Alligator Boya yüzey renklendirme uygulama danışmanlığı, malzeme seçimi ve tedariki konularında; Gökdelen İskele Kalıp ise iskelelerin tedariki konusunda destek olmuşlardır. Sundukları katkılar için Alligator Boya yetkilileri Timur Ergün ve Berrin Özcan’a; Gökdelen İskele Kalıp yönetim kurulu başkanı Ömer Çengel ve yetkilisi Emre Gören’e teşekkür ederiz.

Sunulan mimarlık hizmeti ile amaçlanan, görsel etkileşim düzeyindeki mekân algı ve deneyimlerinin çoğaltılmasına; böylelikle Babadağ gündelik ve iktisadi hayatına katkı sağlayabilmektir. Söz konusu projenin yönetsel anlamdaki amacı, yenileme sürecinin Babadağ sakinlerinden yöneticilere, öğrencilerden akademisyenlere, üreticilerden hizmet sağlayıcılara uzanan çoğul aktörlü katılımcı bir model olarak geliştirilmesidir. Projenin bir diğer amacı ise, sürece ilişkin yapılan dokümantasyon çalışmaları ile proje sonuçlandıktan sonra ona eklenilebilecek, olası çalışmalara ilişkin bir araştırma geliştirme zemininin oluşturulabilmesidir.

2. Projenin Yöntemi ve Etapları

Süreç yönetimi temelinde kurgulanan proje, kapsamı ve amaçları doğrultusunda, katılımcı, geri bildirimlere ve revizyonlara açık bir yöntem olarak geliştirilerek iki etapta yürütülmüştür.

2.1. Birinci Etap:

PAÜ Mimarlık Bölümünde görevli iki öğretim üyesi ve dört öğrenciden oluşan araştırma ve tasarım ekibi³ tarafından Babadağ'da projenin uygulanacağı alana ilişkin ve proje sınırı içinde yer alan yapılar incelenip fotoğflanmıştır. Konuya ve benzer uygulamalara ilişkin örnekler incelenerek yapılan değerlendirme ve ilk fikir önerileri Pamukkale Teknokent'te yapılan bir basın bildirisıyla kamuoyuna sunulmuştur (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1: Pamukkale Teknokent'te yapılan basın bildirisinden iki fotoğraf, Mart 2017.

Ardından araştırma ve tasarım ekibi tarafından yüzey renklendirme kataloğu çalışmaları süreci başlatılmıştır (Resim 4). Uluslararası ve ulusal ölçekteki benzer projeler incelenerek proje tamamlandığında sakinler tarafından hem kavramsal hem de uygulama anlamında sürdürülebilir bir gündem üretebilecek bir tasarım stratejisinin izlenmesi fikri öne çıkmıştır.

³ Projenin araştırma ve tasarım ekibi, Yrd. Doç. Dr. Işıl Uçman Altınışik, Yrd. Doç. Dr. M. Burak Altınışik ve PAÜ Mimarlık Bölümü Öğrencileri Ayşe Seba Armağan, Kübra Can, Kübra Kula ve Sevede Özkaymak'tan oluşmuştur.

Resim 4: Proje için hazırlanan katalogun dış ve iç kapak kapak sayfaları.

Bu strateji doğrultusunda oluşan katalog, Babadağ Belediyesi'nce düzenlenen bir toplantı ile Babadağ sakinlerine sunulmuş; renklendirme çalışmaları hakkında yapılan araştırma, inceleme ve değerlendirmelerle birlikte, bunlar üzerine inşa olan tasarım kararları paylaşılmış ve öneriler sakinlerin görüşlerine açılmıştır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2: Babadağ Belediyesi'nde sakinlerle birlikte yapılan toplantıdan iki fotoğraf, Mayıs 2017.

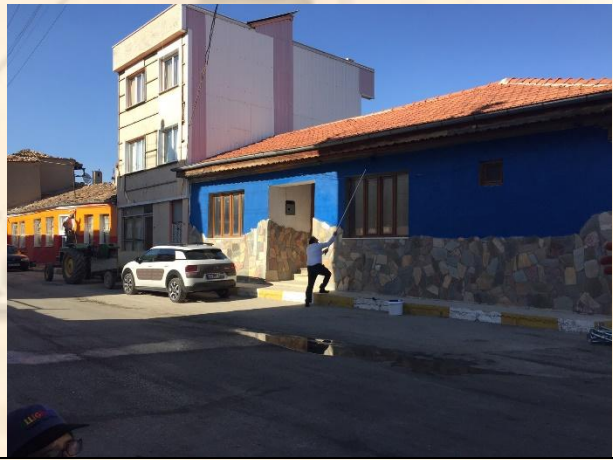
Öne çıkan öneriler ve değerlendirmeler not edilerek söz konusu katalog revize edilmiştir (Resim 5-6).

Boya ile iskele için gerekli olan yüzey metraj bilgileri proje destekçileri ile paylaşılmış; temin edilen uygun malzeme ve ekipman Babadağ Belediyesi yetkililerine teslim edilmiştir. Ardından Proje destekçisi boya firması yetkilileri koordinatörlüğünde, uygulama eğitimi konusunda deneyimli bir uzman tarafından süreç içinde işçilik hizmeti sunacak kişilere malzeme ve uygulama eğitimi verilmiştir. Babadağ'da söz konusu alanda yapılacak çalışmaların örnekleme anlamında 3 yapıya (22, 48 ve 50 no'lu yapılar) yüzey renklendirme çalışmaları uygulanmıştır (Fotoğraf 3-8). Sahada gerçekleşen söz konusu çalışmalara araştırma ve tasarım ekibi de fiili olarak katılmıştır.

Fotoğraf 3: 48 No'lu yapı yüzey renklendirme uygulaması.

Fotoğraf 4: 48 ve 50 No'lu yapılar yüzey renklendirme uygulaması.

Fotoğraf 5: 50 No'lu yapı yüzey renklendirme uygulaması.

Fotoğraf 6: 50 No'lu yapı yüzey renklendirme uygulaması.

Fotoğraf 7: 50 No'lu yapı yüzey renklendirme uygulaması.

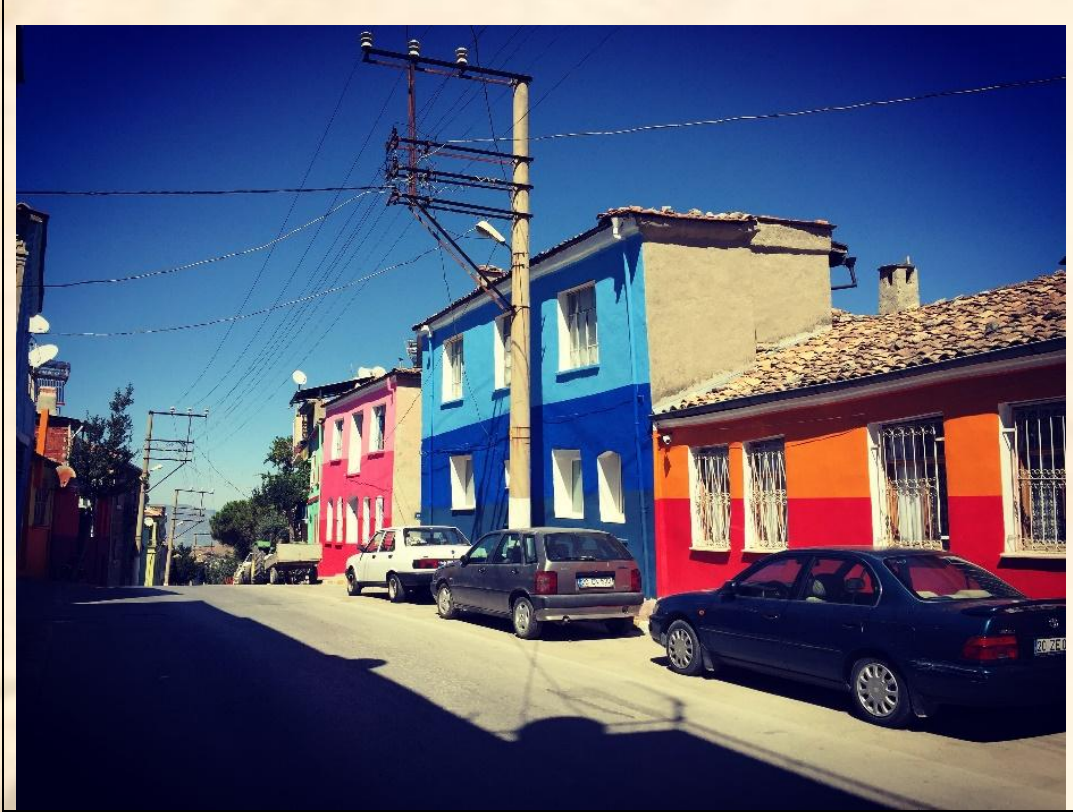

Fotoğraf 8: 50 No'lu yapı yüzey renklendirme uygulaması.

Örnek uygulama sonunda elde edilen çıktılar üzerinden renklendirme kataloğu yeniden gözden geçirilmiştir. Uygulamaya geçilmeden önce yapılması gereken sıva tamiratlarına ilişkin tespitler Belediye Başkanlığı'na yerinde ve ayrıca listelenerek iletilmiştir. Sıralanan maddeler kapsamındaki çalışmalar ve sunulan hizmetler doğrultusunda söz konusu projenin ilk etabı tamamlanmış ve ilgili süreç rapor halinde paydaşlara iletilmiştir.

2.2. İkinci Etap:

Birinci etapta yerinde tespit edilen sıva tamirâtı ve astar uygulaması gerektiren yüzeylere söz konusu uygulama Babadağ Belediyesi finansmanı ile ve BASİAD işbirliği ile sağlanan işçilik hizmeti ile yapılmıştır. Yapılara uygulanan sıva tamiri ve astar uygulamalarının tamamlanmasının ardından yüzey renklendirme süreci başlatılmıştır. Babadağ Belediyesinde karşılanan işçilik hizmeti, projenin yürütücü ekibi tarafından kontrol edilmiş; belirli aralıklarla boya firması yetkilileri sahada uygulamanın kontrolörlüğüne katılmıştır. 17.11.2017 tarihi itibarıyla yüzey renklendirme uygulaması tamamlanmıştır (Fotoğraf 9). Projenin tasarım ve uygulama çalışmalarına ilişkin süreç ve uygulamalar, paydaşlarca yürütülen çeşitli düzeylerdeki fotoğraf ve video çalışmaları ile kayıt altına alınarak kamuoyu ile paylaşılmıştır. Oluşan gündeme ilişkin haberler, paydaşlara teslim edilen sonuç raporda listelenmiştir.

Fotoğraf 9: 50, 51, 52, 53 No'lu yapıların yüzey renklendirme uygulaması.

3. Projenin Sunduğu Tasarım ve Uygulama Stratejisi

Sokak yenileme programı kapsamında projenin sunduğu tasarım ve uygulama stratejisi, *Turizm Yolunda Babadağ*'ın, “turizm” ve “kültürel peyzaj” olguları temelinde biçimlenen, iktisadi ve mekânsal önerilere sahip genel stratejisi içinde yer almakla birlikte, bu stratejiyi gündelik hayat lehine dönüştürmeyi de hedeflemiştir. Bu noktadan hareketle proje paydaşları, destekçileri ve mahalle sakinleri çeşitli gruplar halinde bir araya gelerek sürecin yönetimine ve yüzey renklendirme kataloğunun geliştirilmesi için katkı sunmuşlardır.

Önerinin en temel çıkış noktası, uygulamanın istendiği takdirde sakinler tarafından da sahada bizzat gerçekleştirilebilmesidir. Bu ana karardan hareketle gökkuşağının “7 ana rengi”nin yapıların yüzeyine ışık ve gölgenin gün içinde değişen etkisiyle farklı görünümler sunabileceği biçimlerde açıktan koyuya veya aksi biçimde tonlanarak uygulanması yüzeyleri parçalama kararı olarak öngörülmüştür. Hedeflenen yapı çevrede mevcut olan renkli yüzeylere eklenerek cephelerin güncel bir imge oluşturacak biçimde yeniden üretilmesidir (Resim 7).

Resim 7: *Turizm Yolunda Babadağ Projesi* kataloğundan renkli yüzeylere ilişkin bir fotoğraf.

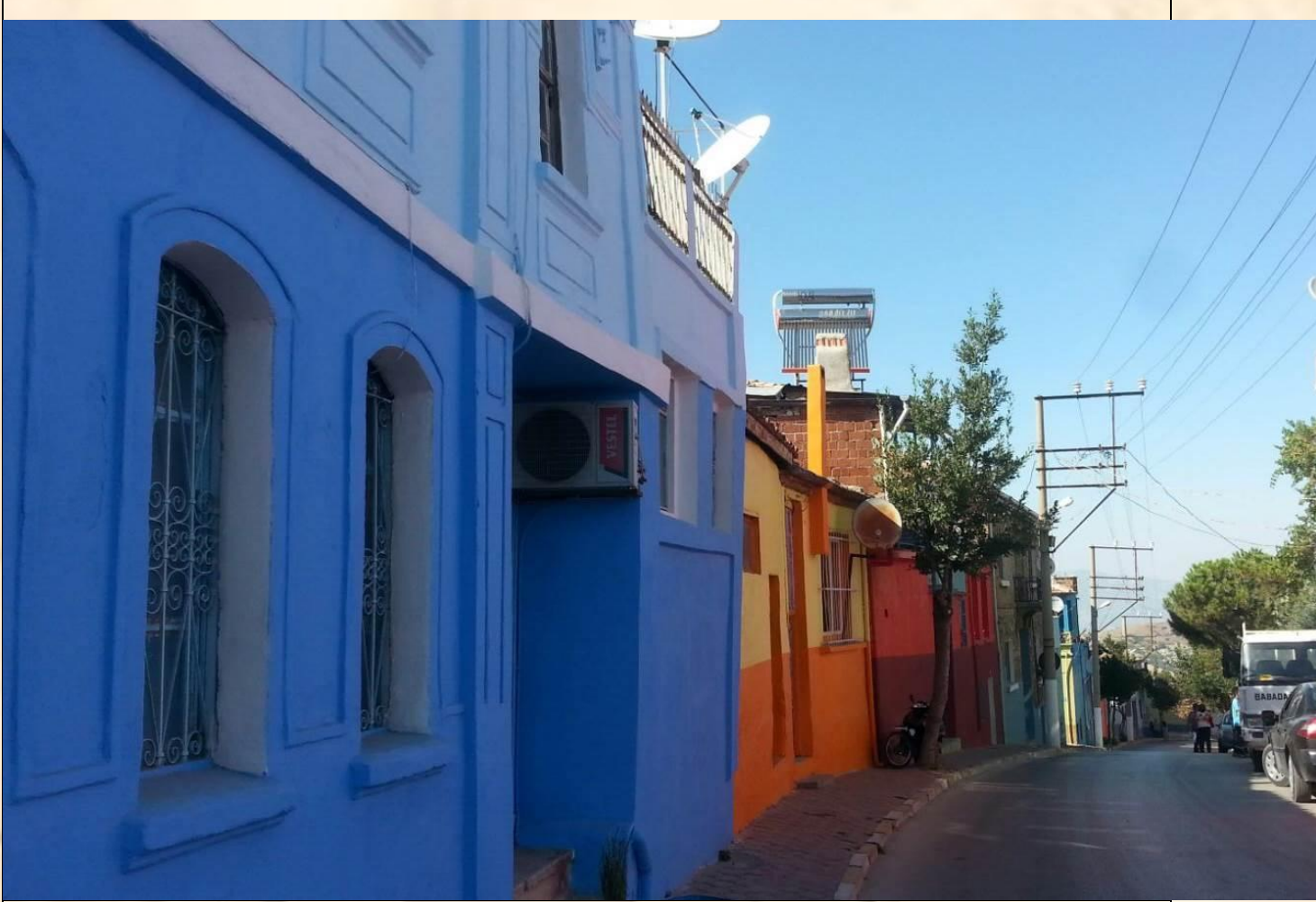
Farklı renk kullanımlarıyla yüzey ayırma pratiği her ne kadar anonim olarak sadece Babadağ özelinde değil birçok kırsal yerleşimde karşılaşılabilecek bir uygulama gibi görünse de, bunun bütün bir yüzey genelinde, ağırlıklı olarak tek rengin farklı tonları biçiminde uygulanması stratejiyi hem yabancılaştırıcı bir etkiden uzaklaştırmış hem de yeni bir durum ortaya koymuştur.

Resim 8: 1 No'lu yapı için önerilen renklendirme.

Bu öngörüyle hedeflenen rengin yapıların sahip olduğu cephe parçalanmalarını yataylık algısı lehine çalıştırırken aynı zamanda sokak boyunca oluşan bir bütünsellik kurgulamak olmuştur (Resim 9).

Fotoğraf 10: 9-13 No'lu yapılar sırasından bir fotoğraf.

Söz konusu öneri, gündelik hayatı yeniden üretme stratejisi olarak okunabilir. Konut sahiplerinin görüşlerine sunulan ve onayları alınarak uygulanan yüzey renklendirmeleri aynı zamanda mahalle ölçeğinde yeni bir imge değeri üretiminin tasarım aracılığıyla oluşmasına katkı sunmayı hedeflemiştir (11-35).

Kent Akademisi

Resim 11: Renklendirme kataloğundan, 31-37 numaralı yapılardan genel görünüm.

Resim 12: Renklendirme kataloğundan, 36 numaralı yapı.

SONUÇ:

Nitelikli Gündelik Mekân Üretimine Yönelik Katılımcı Bir Girişim Olarak; Babadağ'da Mehmet Özer Caddesi Yüzey Renovasyonu ve Süreç Dokümantasyonu Projesi, Babadağ Belediyesi, Pamukkale Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi (PAÜ MTF) Mimarlık Bölümü, Babadağlı Sanayici ve İş Adamları Derneği (BASİAD), Alligator Boya ve Gökdelen İskele Kalıp A.Ş. işbirliğinde gündeme gelen bir araştırma-geliştirme (AR-GE) projesidir.

Babadağ yapıları çevre niteliğini sokak-yüzey-cephe düzeyinde yapılacak renklendirme çalışmalarıyla güncelleyip yeniden üretmek ve sunulacak mimarlık hizmeti ile Babadağ gündelik ve iktisadi hayatına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Renovasyon sürecinin Babadağ sakinlerinden yöneticilere, öğrencilerden akademisyenlere, üreticilerden hizmet sağlayıcılara uzanan çoğul aktörlü katılımcı bir model olarak geliştirilmesi süreci özgün bir öneri olarak düşünülmüştür. Proje destekçilerinin sürece başından beri olan malzeme seçimi, tedariki ve uzman görüşlerini yansıtan önerileri ile katılımları projenin uygulama olanaklarını zenginleştirmiş; uygulama kontrolörlüğü sırasında sundukları eğitim olanağı ile sürece eklenmelerini uygulama ayağına güçlendirmiştir. Böylelikle bir araya gelen tüm aktörlerin ortak çalışmalar yaparak birlikte projeleri üretmek ve yürüterek mekânın yeniden üretimine katkı sunacakları bir araştırma-geliştirme ortamı inşa edilmiştir.

Proje süreci boyunca projenin paydaşları, çeşitli gruplar halinde ilçe sakinlerinin dâhil olduğu katılımcı bir yöntem izlemiştir. Bu katılımı sağlamak için araştırma ve tasarım ekibi düzenli aralıklarla söz konusu cadde üzerindeki yapıları çevreye ilişkin araştırma ve tespit çalışmaları yapmış; elde edilen verileri yazılı, çizili dokümanlar ve fotoğraf-video çekimi gibi üretimlere dönüştürmüştür. Sürdürülebilir tasarım stratejisi ve uygulama süreci sonunda elde edilen çıktılar kamuoyu ile çeşitli düzeylerde paylaşılmıştır.

Söz konusu çıktılar ve paylaşımlar ile yurt içinde ve yurt dışında çağdaş mimarlık, mekân, sanat ve yerel birikim ile olanaklar üzerinden güncellenerek yenilenen bir Babadağ ve Denizli imgesi oluşumuna katkı sunulmuştur. Böylelikle Denizli'de yerli ve yabancı mimar, sanatçı, sanatseverlerin ve üreticilerin ortak deneyimlediği yeni mekânsal/düşünsel/estetik/endüstriyel buluşmaların alt yapısının oluşumuna katkı sunulmuştur. Sanayiciler, iş adamları, sivil toplum kuruluşları, yöneticiler, hizmet sağlayıcılar, akademisyenler, öğrenciler ve Babadağ sakinlerinin çağdaş mekân üretimi ve sanatla ilgili ortak çalışma, proje üretme, yürütme imkân ve potansiyellerini aktive etmek mümkün olmuştur. Bunu ülke ve uluslararası zeminde sürdürülebilir kılabilmek için hem kültürel, hem mekânsal hem iktisadi anlamda ortak çalışma ve üretme zemini oluşumuna katkı sunulmuştur.

Söz konusu proje Babadağ'a ziyaretçi sirkülasyonunun artışı sağlayarak, ekonomiye katkı sunarken kısa, orta ve uzun vadede öne çıkan bir kültür endüstrisi ürünü olarak ilçenin ve Denizli'nin tanıtımını yapmaya, toplumsal alanlarda görünürlüğünü ve tanınırlığını artırmaya devam edecektir. Sonuç olarak bu türden projelerin iktisadi ve mekânsal programlar üretebilen zeminlerin ve durumların oluşumunda katkı sundukları söylenebilir. Tartışılması gereken, yerellik bağlamındaki gündelik hayatın kentselleşme eğilimlerinin artmakta olduğu günümüzde nasıl iktisadi ve mekansal üretimler ortaya koyacağıdır.

Resim 11: Anadolu Ajansı'nın 9.12.2017 tarihli ekonomi haberi.

KAYNAKÇA:

- 1) *Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.*

Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Goller---Nehirlertr/Genel-Bilgiler-Denizli/Ilceler/Babadag>

- 2) *Dünya Miras Listesi – Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.*

Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html>

- 3) *Turizm Yolunda Babadağ Projesi Raporu.* (2016).

Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://geka.gov.tr/2482/turizm-yolunda-babadag-2015>

- 4) Bektaş, C. (1987). *Babadağ Evleri.* İstanbul: Bektaş Mimarlık Mühendislik Yayınları.

- 5) *Denizli Kültür Envanteri.* (2014). Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

- 6) Kodal, T. (2014). *Denizli Nüfus Tarihi (1923-2013).* Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

- 7) *2014 Ekonomik Yönüyle Denizli.* (2014). Denizli: Denizli Ticaret Odası.

Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.dto.org.tr/dosyalar/EkonomikRapor2014.pdf>

- 8) Mitchell, N., Rössler, M. ve Tricaud, P. M. (2009). *World Heritage Cultural Landscapes a Handbook for Conservation and Management; World Heritage Papers*, 26. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- 9) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.pau.edu.tr/mimarlik/tr/sayfa/vizyon-11>
- 10) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.basiad.org.tr/etkinliklerimiz.aspx>

Proje Hakkında Çıkan Haberler Dökümü

Uygulama Öncesi Haberler

- 11) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.drstv.com.tr/habervideo/17122/babadag-ilcesinin-caddeleri-renkleniyor/>
- 12) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.denizlipost.com/babadagda-kultur-turizmi-canlanacak.html>
- 13) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.sonnoktagazetesi.com/haber/8682/babadagda-kultur-turizmi-canlanacak.html>
- 14) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.denizliyeniolay.com.tr/haberler/19810/guncel/babadagda-kultur-turizmi-canlanacak/>
- 15) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.denizlihaber.com/denizli/babadag/denizli-babadagda-kultur-turizmi-canlanacak/>
- 16) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.sanalbasin.com/babadag039da-kultur-turizmi-canlanacak-18286071>
- 17) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.pamukkalehaber.com/denizli-konusuyor/bu-proje-babadagi-ucuracak/26253>
- 18) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.denizlibulten.com/ekonomi/babadag-da-kultur-turizmi-canlanacak-h12727.html>
- 19) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://denizli.net/denizli-babadag-basiad-restore-proje-240317>
- 20) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.objektif20.com/Haber/Kasapoglundan-Babadag-Aciklamasi-9852>
- 21) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.sabah.com.tr/egeli/2017/03/25/babadagda-kultur-turizmi-canlanacak>

Sosyal Medya

- 22) Erişim Tarihi: 11.02.2018, http://www.imgur.com/i/BR_UT3fjrpE
- 23) Erişim Tarihi: 11.02.2018, https://abphy.com/media/BR_UT3fjrpE
- 24) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.gramtoken.com/p/1476988528986339908>
- 25) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <https://www.facebook.com/basiad.denizli/>
- 26) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <https://twitter.com/selimkasapoglu>
- 27) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <https://twitter.com/hashtag/babada%C4%9F>
- 28) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <https://twitter.com/paufak>

Uygulama Sonrası Haberler

- 29) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/tekstilin-vatanina-renkli-dokunuş/0>
- 30) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://m.hurriyet.com.tr/turizmi-canlandirmak-icin-80-tarihi-ev-boyandi-40604119>
- 31) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.sanalbasin.com/mobil/turizmi-canlandirmak-icin-80-tarihi-ev-boyandi-21601009/>
- 32) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.denizlihaber.com/denizli/babadag/basiaddan-babadaga-renkli-dokunuş/>
- 33) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/tekstilin-vatanina-renkli-dokunuş/0>
- 34) Erişim Tarihi: 11.02.2018, https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=813772178830334&id=650802085127345
- 35) Erişim Tarihi: 11.02.2018, <http://www.denizlihaber.com/denizli/babadag/denizli-babadag-festivali-babafest-7-8-ekimde-gerceklestirilecek-basiad-selim-kasapoglu/>

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Research on Determination of Environmental Factors Affecting Urban Flora of Aksaray Province	
Corresponding Author	Bülent ESKİN , Department of Political Science and Public Administration, Aksaray University, b_eskin@hotmail.com GSM: 05058520451	
Submission Date Admission Date	17/02/2018 / 10/03/2018	
How to Cite	ESKİN B., (2018). Research on Determination of Environmental Factors Affecting Urban Flora of Aksaray Province , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	
		ORCID NO: 0000-0002-7990-4138

Research on Determination of Environmental Factors Affecting Urban Flora of Aksaray Province

Yrd. Doç. Dr. Bülent ESKİN¹

¹ Aksaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
b_eskin@hotmail.com 05058520451

ABSTRACT:

This article is an expanded and updated version of the text entitled "Analysis of the Environmental Factors Affecting the Urban Flora of the Aksaray Province" presented at the 2nd Aksaray International Symposium.

At the present, more than half of the world population live in urban areas. The acts that aim to improve urban life in these areas have been considerably leading to the transition of environmental problem to the cities. Hence, this situation has had negative effect on flora and fauna of the city. Irregular urbanization, air pollution, excavated soil, construction and demolition waste, garbage collection in disorganized storage areas, overgrazing, uncontrolled collection of plants, excessive plant shearing with lawn mowers on roadsides, pesticides, stubble fire are mainly among the identified environmental problems in this work. Aksaray floras are under threat due to different reasons in the direction of these identified problems. It is aimed to draw attention to the subject and raise awareness because of the preliminary study of this research. In this regard, the previous researches on the flora of Aksaray province will be examined; therefore, the environmental conditions that affect and threat the local flora will be detected. In this study have been observed that many environmental factors affect urban flora. Consequently, this study will end with some suggestions on observed environmental problems, and intend to be source for following researches in the future.

Keywords: Aksaray Province, Flora, Environmental Problems

Aksaray İlinde Kentsel Florayı Etkileyen Çevre Faktörlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma

ÖZ

Günümüzde dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamaktadır. Kentsel alanlarda kentsel yaşamı iyileştirmeye yönelik atılan adımlar çevre sorunlarının büyük bir kısmının kentlere taşınmasına neden olmakta, bu durum da flora ve fauna üzerinde baskı oluşturmaktadır. Hızlı kentleşme, hava kirliliği, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atıkları, çöplerin düzensiz toplama alanlarında toplanması, aşırı otlatma, bitkilerin kontrolsüz toplanması, yol kenarlarındaki bitkilerin çim biçme makineleriyle aşırı biçilmesi, tarım ilaçları, anız yangınları bu çalışmada belirlenen başlıca çevresel sorunlar arasındadır. Bu tespit edilen sorunlar doğrultusunda Aksaray florası farklı nedenlere bağlı olarak tehdit altındadır. Yapılan bu araştırmanın ön çalışma olması nedeniyle konuya dikkat çekmek ve farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada Aksaray ilinin florasına ilişkin yapılan araştırmalar incelenmiş, ilin kentsel florasını etkileyen ve tehdit eden çevresel koşullar belirlenmiştir. Yapılan bu çalışmada kentsel floraya birçok çevresel faktörün etki ettiği görülmüştür. Sonuç olarak gözlenen çevresel problemlerin,

çözümüne yönelik olarak öneriler sunulmuş ve gelecekte yapılacak yeni çalışmalara kaynak sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aksaray İli, Flora, Çevresel Problemler

A Research on Determination of Environmental Factors Affecting Urban Flora of Aksaray Province

INTRODUCTION

Sometimes in a deserted island, sometimes away from a civilization, environmental scientists who sometimes work in a rainforest spend years trying to understand the relationship of the living things to their surroundings. Today, the increase of the world population in the cities has turned the direction of the studies about the environmental problems to the urban areas. Ecological plans are needed to protect and sustain natural habitats in urban areas (Altay, Özyiğit, ve Yarcı, 2010, p. 183). The aim of these planning studies is to reduce environmental impacts on the basis of ecological approaches. Ecological planning, conservation of natural structure, improvement of ecological conditions, exploration of usage patterns of the area, prevention and reduction of the effects that disturb the environmental quality, development of plan decisions and prevention of the destruction of natural resources are among the major ecological approaches that can be implemented in urban areas (Mansuroğlu, Kınıklı, ve Saatçı, 2012, p. 255).

Urban ecosystems differ in many ways from non-urban ecosystems. Although most of the factors affecting urban ecosystems are not seen in non-urban areas, the combination of these factors ensures unique ecosystems to form in urban areas (Breuste, Feldmann & Uhlmann, 2013, p.4).

Many natural and cultural elements coexist in the urban areas. These elements forming the human ecosystem interact with each other. In this area, natural environmental conditions such as air, soil, water and plants are in interaction. In addition, socio economic activities such as transportation, trade, industry, and tourism, which have to be constantly developed for economic development, have been intertwined. The healthy functioning of this structure, which is called the urban ecosystem, depends on the balance between the elements that make up this ecosystem (Karadağ, 2009, p. 31).

For planners and decision makers, the ecological information that interests the city is important. However, realizing the proper planning process for urbanization makes the decision making process of scientists difficult (Breuste, 2011, p. 3).

Ecological surveys have mostly been carried out in untouched environments such as natural areas, biotopes, wetlands and forests. The residential areas are outside of these surveys. The city's flora and fauna is dependent on human cultural life conditions. Therefore, it is believed that the cities are not under control and there is no ecological system of their own (Altan, 1997). But in the following years the urban areas began to be intensively researched from the ecological point of view. The main reason for this is the fact that the urban population of the world reaches 60% on average and that a significant part of the environmental problems is transported to the metropolises.

The changes that humans have made in the earth in recent years are increasing day by day and it is becoming important. In the world, especially after the industrial revolution, there have been changes and transformations in the urban areas that have resulted in major environmental problems. Increase in carbon dioxide in the atmosphere, disappearance of species and inability to reach clean potable water are among the major environmental problems in cities (Marzluff, at al., 2008, p. 3).

This research is a preliminary study. Therefore, it is aimed to first draw attention to the subject and to raise awareness. In addition, in this study; it was aimed to analyze the researches related to the flora of Aksaray until this time, to analyze the environmental conditions that affect and threaten the urban florage of the province, to present suggestions for solutions of observed environmental problems, to provide a resource to new studies to be made in the future.

MATERIALS AND METHODS

The basic material of the study is the various primary and secondary sources obtained from literature studies. During the process of constructing the data for the study, university libraries, various electronic library resources, some national and international search engines, domestic and foreign articles, and thesis studies on this subject were used.

In the study, firstly the researches related to the Aksaray flora were examined. Later, environmental conditions affecting and threatening the urban flora of the province have been identified. Finally, suggestions have improved for the solution of environmental problems in Aksaray that is among the priority province in Turkey. In addition, verbal meetings were held with the authorities working in related institutions and organizations and data were collected.

1. The Flora Condition of Aksaray

The vegetation of Aksaray province (Figure 1.) located in the Iran-Turan phytogeographic region is divided into three main formations as grass, tree steppe and forest community. The forests of Aksaray were drawn to the moist and northward-facing local areas and highlands because of destruction for centuries. The forest vegetation, which was destroyed by the effects of drought and biotic factors, has left to the steppe plant cover (Aksaray Belediyesi Bitki Örtüsü, 2014).

Figure 1. Satellite map of showing work area (Aksaray haritası, 2017)

Aksaray province, which is not rich in forests and natural flora, is in the mid-climatic zone. It also has a cold and terrestrial climate type. The summers are warm and dry. The winters are cold and rainy. Rainfalls are often seen in spring and winter (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2017). Also, it is in Turkey's lowest precipitation Salt Lake basin provincial boundaries. Drought, excessive lime, salinity, high pH and anthropogenic effects are among the threats on natural flora.

Some of the studies about the flora completed in Aksaray are as follows. (According to the year of the study):

1. Hasan Dağı'nın Bitki Ekolojisi ve Bitki Sosyolojisi Yönünden Araştırılması (Düzenli, 1976)
2. Ihlara Vadisi (Aksaray) Florası (Çelik ve Dönmez, 1999),
3. Ekicek Dağı (Aksaray) ve Çevresinin (Ünal ve Dinç, 2000),
4. Nizip (Aksaray) Bölgesinin Florası (Öztürk ve Dinç, 2008),
5. Hasan Dağı (Aksaray Kesimi) Florası (Başköse ve Dural, 2011),
6. Mamasın Barajı ve Çevresinin (Aksaray) Florası (Kiraz ve Tekşen, 2014),

7. Nenezi Dağı'nın Florası (Bekarlar-Gülağaç-Aksaray) (Örün ve Tekşen, 2014)
8. Karaören-Yuva-Karkın köyleri(Aksaray-Türkiye) arasında kalan bölgenin florası (Uygur ve Karaman Erkul, 2015)
9. Elmacık, Koçpınar, İncesu Köyleri ve çevresinin florası (Aksaray-Türkiye) (Başer ve Tekşen, 2015)

There are 11466 species of plants in Turkey. In this case, Turkey has more endemic species than endemic plants in the whole of Europe. 3649 of these plant species are endemic. Accordingly endemism rate in Turkey is 31.82% (Başer ve Tekşen, 2015, p. 26). Endemic percentages in studies in different areas of Aksaray is much lower than endemic rates in Turkey (Table 1.). Among the reasons for this are take place such as climate factor, anthropogenic influences, and a narrow fields of study. There is no flora survey covering the entire province. It is thought that the rate of endemism and the number of taxa will increase in the flora studies to be carried out regarding Aksaray in the following years.

Table 1. The number of taxa and endemism rates in studies conducted in different regions of the research area

Studies	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Number of Total Taxon	364	494	445	725	458	441	359	366
Endemism Ratio	12.63	13.9	15.7	13.5	11.4	14.73	12.53	12.29

2. Environmental Factors Threatening Aksaray Urban Flora

In this work that reveals the current problems, there are some factors that threaten Aksaray urban floras. Irregular urbanization, air pollution, excavated soil, construction and demolition waste, garbage collection in disorganized storage areas, overgrazing, uncontrolled collection of plants, excessive plant shearing with lawn mowers on roadsides, pesticides, stubble fire are among the environmental problems in Aksaray province. This is a preliminary study. For more detailed information are required further studies.

a. Rapid Urbanization

Aksaray city became a province in 1989 and then it has taken place among the priority provinces in development in 1997. As a result, immigration from the surrounding provinces and districts has received and the construction sector has shown a large increase. With the effect of urban transformation in Aksaray, natural areas quickly disappeared. This situation has caused habitat and vegetation losses.

b. Air pollution

Today, as a result of industrialization and urbanization, the need for energy is excessive. Much of this energy needs come from the burning of fossil fuels and their derivatives. However, the pollutants that form as a result of this burning disrupt the natural structure and composition of the atmosphere. Also all living things are affected by this situation (Elkoca, 2003, p. 368). In Aksaray province, the poor quality and carbon emission fuels used for the heating of the buildings especially in winter affect the natural flora by creating air pollution.

c. Excavation soil and construction demolition wastes

Due to the development in the province of Aksaray, industrialization and urbanization have gained great velocity. As a result, construction activities have increased. Construction of houses, buildings, bridges, roads and similar structures, restoration of existing upper and lower structures, renovation and demolition are among the construction activities. During all these activities, very large amounts of excavated soil and construction wreckage (Figure 2.) are occurred. Aksaray, which is also in the process of urban transformation form high quantity waste. Leaving these wastes in irregular landfills leads to environmental pollution. In addition, Aksaray city lands, which contains endemic and rare plants in terms of natural flora are under the pressure by the wastes.

Figure 2. Construction wreckages damaging flora

d. Collecting Of Garbages In Irregular Collection Areas.

Over the years, immigration from rural and other cities to Aksaray province has increased. As a result of this situation, the province of Aksaray has faced the problems of urban garbage and domestic waste. Piles of garbage have formed in rubble areas and near the people's habitats. These garbages, by spreading odour and dust, negatively threaten human health and the lives of others living thing.

e. Overgrazing

In the province of Aksaray, which has a lot of plant diversity, natural plant cover is damaged especially in the summer months. The reason is that the grazing times are and the number of grazing animals is high. Destruction of the vegetation cover increases soil erosion and inefficiency of the soil. Also, because of unplanned and irregular grazing (Figure 3.), natural ecosystems deteriorate and rare and endemic plant species disappear.

Kent Akademisi

Figure 3. Overgrazing

2. 6. Uncontrolled collection of plants

Especially in spring, plants that grow on the edges of the roads and on the edges of the arable fields, are gathered unconsciously by the public for both economic concerns and alternative treatment methods. The locally named plants such as kapari, adaçayı madımak otu, alıç, ayırık otu, badem, çiğdem, ebe gümece, kuzukulağı, sığırdili ve mayasıl otu are collected by the public.

2. 7. Excessive cutting of roadside plants with lawn mowers

With the coming of summer, grass mowing machines (Figure 4.) are used especially in parks, gardens and roadsides. As a result, the roots of single-year, two-year and multi-annual plants are damaged. In addition, the reproductive processes that lead to the product formation of the plants the next year are also affected. Moreover, grass mowing machines cause deep scars in the shells of the trees, causing them to peel off.

Kent Akademisi

Figure 4. Cutting of roadside plants with lawn mowers

f. Agricultural Pesticides

Agrochemicals are used by farmers against many factors that may be detrimental to the developmental stages of plants. In addition, these chemicals are applied to plants to prevent degradation of crops and produce products in higher quality conditions. However, the agricultural chemicals used to increase human quality of life have threatened very seriously the environment in which the individual lives as a result of their uncontrolled, unconscious and unnecessary use. These chemicals applied to agricultural areas, forests and gardens pollute the soil. The chemical substances in the contaminated soil pass to the plants over time. Later, these chemicals pass to other creatures that use plants as food. As a result, living creatures in the food chain are damaged.

g. Stubble Fire

Grain plants such as wheat, barley and rye are harvested in the province of Aksaray that is an agricultural city. After harvest, plant stalks left in the field are burned by farmers for reasons such as not being a value, destroying insects and other harmful, and facilitating soil handling. Afterwards, this fire can not be controlled and the natural flora on the sides of the fields and roads is damaged. In addition, with the stubble fires, the valuable organic part burns, the durability against water holding power and erosion is reduced. Besides, stubble fires pollute the air.

h. Tourism Trips

There is a close relationship between tourism and the environment. Throughout the world, the development of tourism has increased facilities that are incompatible with environmentally insensitive nature. In addition, destructive impact of mass tourism increases day by day. In Aksaray province, the number of visitors has increased every year. As a result, natural elements and historical buildings are damaged in places such as Hasandağı, Ihlara Valley and Güzelyurt in Aksaray province.

Utilizing sustainable tourism without causing environmental and social deterioration is among the tasks of all the destination managers. Aksaray will be able to benefit economically from this situation in the years to come if it protects and uses its natural historical and cultural values (Tuncer, 2017, p.136).

Aksaray became a province in 1989 with the influence of industry, trade and housing. Later, in Aksaray province where rapid change and transformation took place, environmental problems which threaten natural flora have occurred. Other environmental problems that threaten the Aksaray urban flora are given below.

- water pollution (Figure 5.)

- industrial wastes
- excess of agriculture and pasture lands
- use of the picnic area
- tree planting studies
- city parks
- exotic plants
- children's parks
- waste piller
- waste oils
- used tires
- the walk of native and foreign tourists in natural areas, cycling tours, horseback nature walks

Figure 5. Industrial Pollution in Karasu River

CONCLUSION AND EVALUATION

Over the last two centuries the growth of cities has increased the importance of urban life, which is the basis of modern human life. In this growth, economic factors, technological developments and influence of communication are great. However, the growth of urban life has brought about environmental problems on a global scale. Water pollution, air pollution and traffic-related problems are some of the problems that affect cities (McMichael, 2000).

Irregular urbanization, air pollution, excavated soil, construction and demolition waste, garbage collection in disorganized storage areas, overgrazing, uncontrolled collection of plants, excessive plant shearing with lawn mowers on roadsides, pesticides, stubble fire are mainly among the identified environmental problems in this work. These environmental problems affect the urban flora of Aksaray. Studies should be carried out in the following periods to improve the Aksaray urban flora. Determining further factors that threaten the environment will be useful for the future of the city. The solution to the problems identified in this study is the following.

-For the city's environmental health, people's peace and happiness environment, the city must be planned, organized and infrastructural rather than being a distorted city. Thus, the services of the local governments in Aksaray city will be reached to the public with economically and rationally.

- The city of Aksaray has a wide variety of ecological surroundings. To protect these environments, businesses that are considered harmful to the environment should be thoroughly investigated. Environmental impact assessment (EIA) must be carried out before businesses are built up.

-Air pollution, which causes diseases such as asthma and lung cancer in humans, increases in Aksaray province especially in winter. In order to prevent air pollution in future periods in Aksaray province, fuels with low carbon emission such as natural gas should be used in the heating of houses.

-Excavation soil and construction demolition wastes should be minimized in the source. In addition, these wastes should not be confused with each other in order to facilitate recycling.

-The rapid increase in the population in the cities has increased the consumption. This situation also increases the amount of garbage that is generated in the city. In order to protect the cleanliness and health of the cities and their immediate surroundings, solid waste and garbage should be collected regularly in the city. To reduce the amount of waste, the waste should be separated in the source, people should be informed about recycling and recycling facilities should be increased.

-Irregular or overgrazing can lead to soil fertility imbalances and reduced variability in plant species. For this, a systematic grazing should be done in these areas and People in the grazing work should be informed. In the study area, plant richness is decreasing over time due to agricultural conversion and picnic areas. Due to these anthropogenic conditions, a natural plant inventory should be established for contribution to future work.

-Economic reasons and healing are effective in collecting plants from the nature. However, the population of plant during collection should not be compromised.

-Especially in the summer months, lawnmowers are used extensively in the province of Aksaray. For this reason, damage of natural plants should be prevented in mowing works on the roadside.

-Use of pesticide in agricultural production are evaluated within the scope of agricultural struggle. Within the scope of the struggle, the level of consciousness of farmers and sellers of agrochemicals should be raised. Pesticide producers should take responsibility for the application of agricultural chemicals to crops. In addition, farmers should not buy pesticides from businesses as much as they want and responsible persons should give from these pesticides as much as the size of the farmland.

-The biological, chemical and physical structure of the soil and its productivity are important for living things and criminal sanctions should be increased against the burning of stubble. In addition, mower activity should be made from the lowest possible level.

As a result, Aksaray province has a great importance because it is rapidly industrializing and developing in every area. Relevant institutions and authorities must best fulfill their responsibilities for the resolution of environmental problems and the protection of biodiversity. But for a sustainable environment, environmental consciousness is essential for every individual in society. Therefore, every individual in society must fulfill his or her duty to leave a healthy environment for future generations.

REFERENCES

Aksaray Belediyesi Bitki Örtüsü. (2014, 11 12). 9 11, 2017 Aksaray Belediyesi: <http://aksaray.bel.tr/125-menu-bitki-ortusu> was taken from this address.

Aksaray haritası. (2017, Şubat 7). Google: <https://www.google.com.tr/maps/place/Aksaray/@37.8612315,33.1397915,8.43z/data=!4m5!3m4!1s0x14d67115d29c5515:0xa0ec690aac5336db!8m2!3d38.3352043!4d33.9750018> was taken from this address.

- Altan, T. (1997). Kent Ekolojisi, Önemi ve Adana Kenti Örneğinde İrdelenmesi. *Doğayı Korumada Kent ve Ekoloji Sempozyumu*. İstanbul.
- Altay, V., Özyiğit, İ. İ., & Yarcı, C. (2010). Urban flora and ecological characteristics of the Kartal District (Istanbul): A contribution to urban ecology in Turkey. *Scientific Research and Essay*, 183-200.
- Başer, M., & Tekşen, M. (2015). Elmacık, Koçpınar ve İncesu köyleri ve çevresinin florası (Aksaray). *Bağbahçe Bilim Dergisi*, 2(1).
- Başköse, İ. & Dural, H. (2011). The flora of Hasan (Aksaray region, Turkey) Mountain. *Biological Diversity and Conservation* 4(2): 125-148.
- Breuste, J. H. (2011). *Urban ecology: patterns, processes, and applications*. Oxford University Press.
- Breuste, J., Feldmann, H., & Uhlmann, O. (Eds.). (2013). *Urban ecology*. Springer Science & Business Media.
- Çelik, N. & Dönmez, E., (1999). Ihlara vadisi (Aksaray) florası. *C.Ü. Fen Bilimleri Dergisi* 21. (1): 63-74.
- Düzenli, A. (1976). Hasan Dağı'nın Bitki Ekolojisi ve Bitki Sosyolojisi Yönünden Araştırılması. *Orman Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 7-53.
- Elkoca, E. (2003). Hava Kirliliği ve Bitkiler Üzerindeki Etkileri. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 368-375.
- Karadağ, A. (2009). Kentsel Ekoloji: Kentsel Çevre Analizlerinde Coğrafi Yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 31-47.
- Kiraz, S.E. & Tekşen, M. (2014). Mamasın barajı ve çevresinin (Aksaray-Türkiye) florası. *Bağbahçe Bilim Dergisi*1(1): 68-93.
- Mansuroğlu, S., Kınıklı, P., & Saatçı, B. (2012). Antalya'da Kentsel Gelişimin Ekolojik Açından Değerlendirilmesi ve Sürdürülebilirlik Kapsamında Öneriler Geliştirilmesi. *Ege Üniversitesi. Ziraat Fakültesi. Dergisi*, 255-264.
- Marzluff, J. M., Shulenberger, E., Endlicher, W., Alberti, M., Bradly, G., Ryan, C., . . . Simon, U. (2008). *Urban Ecology*. New York: Springer Science+Business Media, LLC.
- McMichael, A. J. (2000). The urban environment and health in a world of increasing globalization: issues for developing countries. *Bulletin of the World Health Organization*, 78(9), 1117-1126.
- Örün, G.N. & Tekşen, M. (2014). Nenezi Dağı (Aksaray-Türkiye) ve çevresinin florası. *Bağbahçe Bilim Dergisi* 1(1):44-67.
- Öztürk, M. & Dinç, M. (2008). Nizip bölgesinin (Aksaray) florası. *Ot Sistematik Botanik Dergisi* 14(2): 103-132.
- T.C.Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü*. (2017, Şubat 5). Aksaray - Meteoroloji Genel Müdürlüğü: <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=AKSARAY> was taken from this address.
- Tuncer, M. (2017). Sürdürülebilir Turizm İmkanlarının Değerlendirilmesine Yönelik Aksaray İlinde Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(51),126-138)
- Uygur, A., & Erkul, S. K. (2015). Karaören-Yuva-Karkın köyleri (Aksaray-Türkiye) arasında kalan bölgenin florası. *Bağbahçe Bilim Dergisi*, 1(3).
- Ünal, A. & Dinç, M. (2000). Ekicek Dağı (Aksaray) ve çevresinin florası. *Ot Sistematik Botanik Dergisi* 7(2): 89-110.

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Yetki Alanı Anlaşmazlıkları	
Corresponding Author	İsmet BALIK Ordu Üniversitesi, Fatsa Deniz Bilimleri Fakültesi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü, Fatsa/Ordu, ibalik@odu.edu.tr	
Submission Date Admission Date	10/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	BALIK İ., (2018). Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Yetki Alanı Anlaşmazlıkları, Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link:	

ORCID NO:
0000-0003-2168-8572

Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Yetki Alanı Anlaşmazlıkları

İsmet BALIK¹

¹ Ordu Üniversitesi, Fatsa Deniz Bilimleri Fakültesi,
Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü, Fatsa/Ordu

Maritime Jurisdiction Areas of Turkey and Conflicts Related to Jurisdiction Area With Riparian Countries

ABSTRACT

In this study, Turkey's current jurisdiction in the sea, conflicts with riparian countries on the determination of jurisdiction, and on the solution suggestions been focused. For this purpose, the relevant international agreements, legislation in Turkey, the articles and state's official opinions were investigated. Turkey determined own jurisdictions which are territorial waters, continental shelf and the Exclusive Economic Zone (MEB) in the Black Sea, by agreement with neighbouring and riparian countries. In the Aegean Sea, Turkey and Greece have 6 miles territorial sea. However, Greece wants to increase from 6 to 12 miles own territorial seas wide. Turkey has announced it would consider an act of war. On the other hand, there are many problems in the Aegean Sea between Greece and Turkey. These are divided into 5 groups: a) territorial sea and continental shelf, b) to be disarmament of the Eastern Aegean Islands, c) domination of some geographical formations, d) Greece's 10-mile airspace declaration and FIR (Flight Information Region) e) SAR (Search and Rescue) activities. Turkey, as maritime jurisdiction areas in the eastern Mediterranean has declared territorial waters only 12 miles wide. However, the Greek Cypriot Administration (GCA) has declared own MEB in the east Mediterranean Sea and border treaties for MEB signed with Egypt, Israel, Lebanon. Turkey is trying to exclude from the eastern Mediterranean. In order to stop this process, Turkey must immediately declare the own continental shelf and MEB's boundaries in the Eastern Mediterranean.

Key Words: Türkiye, Deniz yetki alanları, Karasuları, Münhasır Ekonomik Bölge, Kıta sahanlığı.

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye'nin denizlerdeki mevcut yetki alanları, yetki alanlarının belirlenmesi konusunda kıyıdaş ülkelerle yaşanan anlaşmazlıklar ve çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Bu amaçla, konuyla ilgili uluslararası sözleşmeler, Türkiye'deki mevzuat, yazılmış makaleler ve devletin resmi görüşleri incelenmiştir. Türkiye, kıyıdaş ülkelerle yapmış olduğu antlaşmalarla Karadeniz'deki Karasuları, Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) deniz yetki alanlarının sınırlarını belirlemiştir. Ege Denizi'nde ise Türkiye ve Yunanistan'ın 6 deniz mili karasuları bulunmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye ve Yunanistan arasında önemli anlaşmazlıklar söz konusudur. Bu

anlaşmazlıklar 5 grupta toplanmaktadır: a) Karasuları ve kıta sahanlığı, b) Doğu Ege Adaları'nın silahsızlandırılması, c) bazı coğrafi formasyonların egemenliği, d) Yunanistan'ın 10 millik hava sahası iddiası ve FIR (Flight Information Region - Uçuş Bilgi Bölgesi) sorumluluğunu istismarı, e) SAR (Search And Rescue - Arama Kurtarma) faaliyetleridir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de ilan edilmiş sadece 12 mil karasuları bulunmaktadır. Halbuki Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) Doğu Akdeniz'de MEB ilan etmiş ve Mısır, İsrail, Lübnan ile MEB sınır antlaşmaları yapmıştır. Türkiye, Doğu Akdeniz'den dışlanmaya çalışılmaktadır. Bu süreci engellemek için Türkiye, Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı ve MEB sınırlarını vakit geçirmeksizin ilan etmelidir.

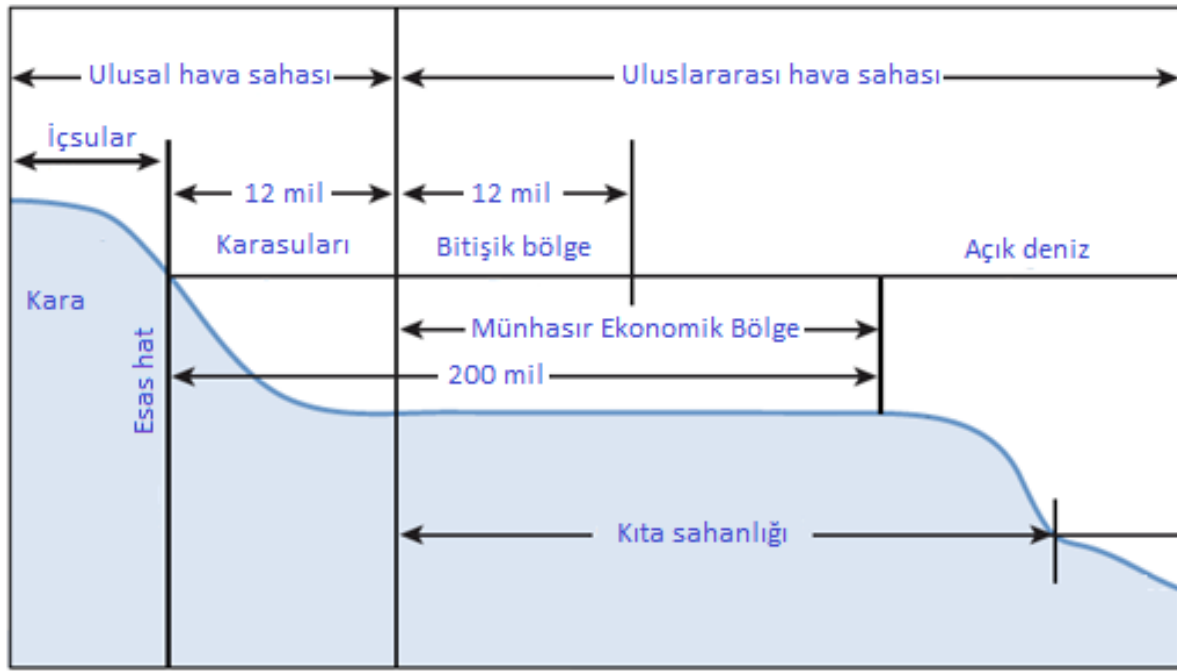
Anahtar Kelimeler: Turkey, Maritime Jurisdiction Areas, Territorial Waters, Exclusive Economic Zone, Continental Shelf.

1. GİRİŞ

Dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlası okyanus ve deniz kıyılarında yaşamaktadır. Bu nedendir ki dünyada yüz elliden fazla kıyı devleti bulunmaktadır. Bunda okyanus ve deniz kıyılarının cazibesinin yanında, denizlerin ekonomik anlamda sunmuş olduğu olanakların payı da oldukça büyüktür.

Denizler, her ne kadar coğrafi ve fiziki bakımdan bir bütünlük arz etmekteyse de, hukuki bakımdan deniz tabanları, nitelikleri ve tâbi oldukları rejimler itibarıyla çeşitli alanlara bölünmüştür. Bu alanlar temelde iki ana gruba ayrılmaktadır: ulusal yetkiye tâbi deniz kesimi ve ulusal yetki alanlarının ötesindeki deniz kesimi (Karapınar, 2015). Şekil 1'de görüldüğü gibi, denizlerin hukuki rejiminin gösterdiği farklılıklara göre, denizlerdeki muhtelif alanlar aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır. (Sur, 2006):

- Ulusal sınırların içinde kalan alanlar (iç sular, kara suları, takımda suları ve belli ölçülerde uluslararası boğazlar). Kıta sahanlığı ise, ilana bağlı olarak oluşmayıp, ulusal sınırların dışına da uzanan geniş bir bölümdür.
- Ulusal sınırların dışında kalan fakat kıyı devletinin ilanı ile bazı münhasır yetkiler elde ettiği alanlar [bitişik bölge, MEB (Münhasır Ekonomik Bölge), münhasır balıkçılık alanları].
- Hiçbir devletin yetkisinde bulunmayan ve herkesin serbestçe girip yararlanabildiği açık deniz alanları.

Şekil 1. Ülkelerin denizlerde belirleyebilecekleri yetki alanları.

Devletin ülkesi kara, hava ve deniz olmak üzere üç unsurdan ibarettir ve devlet kendi ülkesi üzerinde tüm yetkilerini kullanma hakkına sahiptir. Denizlerin karaya bitişik olan bölümü, coğrafi açıdan bir bütün teşkil eder ve devletin deniz ülkesini oluşturur. Devlet, kara ve hava ülkesi üzerinde tam hükümranlık haklarına sahip iken, deniz ülkesinde özellikle karasularında devletin egemenlik hakları sınırlıdır. Mesela, karasularından yabancı gemilere zararsız geçiş hakkı tanınmıştır (Aydın, 2003).

Türkiye Şekil 2’de görüldüğü gibi, hem Avrupa-Asya-Afrika üçgeni arasında yer alan Akdeniz çanağının Doğusunda en fazla bu denize kıyısı olan, hem de Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayıran Ege Denizi ve Karadeniz’e kıyıları olan, bu denizleri birbirine bağlayan Çanakkale ve İstanbul boğazlarıyla Marmara Denizini içinde barındıran bir ülkedir. Hakikaten yeryüzünde bu kadar ticari, askeri, politik vb. açıdan coğrafi öneme sahip ülke çok azdır. Bu coğrafyanın önemi, tarihte de bir çok savaşın çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde de yaşanan bazı temel sorunların altında yatan temel mesele de aslında budur. Günümüzde de Türkiye, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz’de özellikle deniz yetki alanlarının paylaşımı konusunda kıyıdaş ülkelerle ciddi sorunlar yaşamaktadır. Bilhassa Ege Denizi, dünyanın hiçbir yerinde olmayan coğrafi bir özelliğe sahiptir. Şöyle ki, Ege’de toplam 23000 km² yüzölçümüne sahip 3000 civarında ada ve adacık bulunmaktadır ve bu adalar Ege Denizi’nin yaklaşık %10’nu teşkil etmektedir. Büyük adaların çoğu Türkiye’nin hemen yanı başına serpilmiştir. Ege’nin güneyi de 21 tane ada ile bir zincir gibi kapatılmış durumdadır. Bu durumu ile Ege, hukuki olarak özel bir coğrafi deniz durumundadır (Yenigün, 1996).

Şekil 2. Türkiye ve üç tarafını çevreleyen denizler.

İçsular, karasuları ve boğazlar bir devlet ülkesinin bir parçasıdır. Kıta sahanlığı ve MEB’de, devletlerin bazı egemen haklara sahip olduğu uluslararası deniz alanını oluşturan deniz yetki alanlarıdır. Bazı ülkeler ise bunlara ilave olarak bitişik bölge ve balıkçılık bölgesi de ilan etmektedirler. Türkiye’nin yürürlükte olan bitişik bölge ve balıkçılık bölgesi ilanı bulunmamaktadır. Bu çalışmada, öncelikle deniz yetki alanlarının iç sınırlarını oluşturan esas hat olmak üzere, karasuları, bitişik bölge, MEB, kıta sahanlığı gibi önemli terimlerin tanımları yapılmıştır. İkinci aşamada ise, Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz’deki mevcut yetki alanları, sürdürülmekte olan çalışmalar ve aşlamayan sorunlar üzerinde durulmuştur.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Denizler, toplumların ulaşım, nakliye, ticaret, turizm, gıda ve savunma gibi pek çok amaçla yararlandıkları önemli alanlardır. Bu alanların kullanımı, son yüzyıla kadar uluslararası ölçekte belirlenmiş bir düzenlemeye tabi değildi. 1982 yılında üzerinde anlaşmaya varılan ve birçok ülkenin imzalayarak taraf oldukları BMDHS (Birleşmiş Milletler Uluslar arası Deniz Hukuku Sözleşmesi)'yle kurallara bağlanmıştır. Sözleşmeye taraf olmayan ülkelerde, sözleşmenin maddelerini esas alarak ve evrensel hakkaniyet kuralları çerçevesinde kendi haklarını kullanabilmektedirler. Bu hakların en başında, kıyısı olan ülkelerin denizlerde yetki alanı belirleyebilmeleri gelmektedir. Belirlenecek bu yetki alanları Şekil 3'de görüldüğü gibi karasuları, bitişik bölge, MEB ve kıta sahanlığıdır.

Şekil 3. Denizlerin Bölümleri.

Esas hat: Denize kıyısı bulunan her devletin, deniz yetki alanlarını belirlemesi gerekir. Devletin deniz ülkesinin tanımlanması ve belirlenmesinde en önemli ölçüt, esas hat olarak adlandırılan kıyı çizgisidir. Deniz hukukunda esas hat (base line) devletin yetkisine tabi olan deniz alanlarının ölçülmeye başlandığı hattır (Kuran, 2006). İç sular rejiminin geçerli olduğu deniz kesimi ile kara suları rejimini ve diğer deniz alanlarını ayıran sınır kara alanlarının iç sınırı olan esas hat (kıyı çizgisi)'tir. Farklı hukuki rejimlerin geçerli olacağı deniz alanlarının ve sınırlarının tespiti için esas hattın belirlenmesinde iki yöntem kullanılır (Günsel, 2011). a) Normal esas hat; suların en alçak olduğu (cezir) zamandaki coğrafi kıyı çizgisine eşittir. b) Düz esas hat; kıyı çok fazla girintili ve yakınında adalar, sığıklar veya kayalıklar bulunuyor ise, bu tür kıyıların iç sınırı kıyının uygun uç noktalarını birleştiren düz hatlar esas alınarak belirlenmektedir. Devletin deniz ülkesi, esas hatla kara ülkesi arasında kalan iç sular ve bu hattın ötesine uzanan kara sularından oluşur (Karapınar, 2015).

İçsular: Kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hattın kara tarafında kalan deniz alanlarıdır (Kuran, 2007). Bu alanlar, kıyı devletinin tam egemenliği altındadır (Sur, 2006). Kıyısız devletin ülkesinin bir parçası olup limanlar, koylar, körfezler, kapalı denizler gibi deniz parçalarıdır. Denizin, karaların bittiği yerden başlayıp, karasularının iç sınırlarına kadar uzanan bölümüdür (Akn, 1978).

Karasuları: Kıyı devletinin kara ülkesini çevreleyen ve uluslararası hukuka uygun olarak kıyıda açığa doğru belirli bir genişliğe kadar uzanan, kıyı devletine ait deniz alanına verilen addır (Pazarıcı, 1998). Diğer bazı deniz alanları gibi coğrafi bir kavram olmaktan çok hukuki bir kavramdır (Özman, 2006). En kısa tanımıyla, devletin deniz ülkesidir (Yenigün, 1998). Kara ülkesinde olduğu gibi devletin tam egemenliğine tabi olan karasularının altındaki deniz tabanı ve dip altı ile üzerindeki hava sahası da devletin ülkesinin ayrılmaz bir parçasıdır (Yolga, 1986). Yani, karasularının genişliği artırıldığı zaman onunla birlikte otomatik olarak hava sahası da genişletilmiş olmaktadır. Deniz ülkesinin kara ülkesinden tek farkı, tüm yabancı devlet gemilerine karasularından zararsız geçiş hakkının tanınmış olmasıdır (Yenigün, 1998; Oran, 1999).

Bitişik Bölge: Bitişik bölge tanım olarak, kara sularına bitişik olan ve kıyı devletinin belirli bir genişliğe kadar bazı konularda yetkilerini kullandığı açık deniz alanını ifade eder (Kuran, 2006). 1958 Cenevre Konferansı'nda, Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi'nin 24. Maddesinde bitişik bölgeye dair bir sınır da getirilmek suretiyle düzenleme yapılmıştır. 1982 BMDHS ile (33. Madde), 1958 Sözleşmesi'nden farklı olarak yine kara sularının iç sınırından başlayarak genişliği 24 mile çıkarılmıştır.

MEB (Münhasır Ekonomik Bölge): MEB, kıyı devletinin karasuları esas hattından başlamak suretiyle 200 deniz mili açığa kadar giden deniz bölgesinde; su altında, toprak altında ve deniz yatağında kıyı devletine bazı ekonomik haklar veren bölgedir (Brownlie, 1995). BMDHS'nin 56. ve 60. maddelerine göre, kıyı devleti bu bölgede canlı cansız kaynakları araştırabilir, suni adalar veya tesisler kurabilir. Kurulan bu ada ve tesislerin kendisine ait karasuları vs. olamaz. Aynı şekilde ada veya tesisi inşa eden devletin de karasularını, kıta sahanlığını ve MEB'ini etkilemez. Kıyı devletinin MEB üzerinde var olan hakları ekonomik niteliktedir (Kütükcü ve Kaya, 2016).

Kıta Sahaneliği: Coğrafi olarak kıta sahanlığı, kıyı devletinin kara ülkesinin denizin altında devam eden doğal uzantısıdır. Diğer bir ifadeyle, komşu karanın deniz altındaki uzanışı gibi görünen, karaların kenarında, kıyıda açığa doğru eğimin belli şekilde arttığı yere kadar uzanan, az eğimli sığ denizlere sahip saha coğrafi anlamda kıta sahanlığı alanıdır (Pazarıcı, 1984). Hukuki anlamda ise kıta sahanlığı adı verilen bölge, kıyı devletinin, karasularının ilerisinde ama kıyıya bitişik durumdaki deniz tabanı ve altındaki cansız varlıkların araştırılması ve işletilmesi konusunda münhasır hak sahibi olduğu deniz yetki alanıdır. Bu alan, kıyı çizgisinden 200 deniz mili uzaklığa ve hatta tabii kıta sahanlığı daha ileriye gidiyorsa deniz derinliğinin 2500 metreyi bulduğu izobar çizgisinin 150 deniz mili açığına kadar gidebilen ve üst sınırı her durumda 350 deniz mili olabilen bölgedir (Kuran, 2009). Coğrafi kıta sahanlığı, hukuki kıta sahanlığının sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. Hukuki açıdan bu kavram; coğrafi anlamdaki kıta sahanlığını, kıta yamacını ve kıta yükseliminin tümünü içermektedir (Pazarıcı, 2007). BMDHS'ne göre, adalarda kıta sahanlığına sahiptir. Ancak, bir şartı var. O şart da, bir adanın kıta sahanlığına sahip olabilmesi için adada insan yerleşiminin olması gerekir. Herhangi bir ekonomik yaşamı olmayan kayalıkların kıta sahanlığı da, özel bir ekonomik bölgesi de yoktur. Bu tür sahalarda bitişik ya da karşılıklı kıyı sahibi olan devletlerin kıta sahanlığını anlaşarak sınırlandırmaları gerekmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin kıyısı bulunan Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz'de belirlemiş olduğu yetki alanları, belirlemesi ve ilan etmesi gereken yetki alanları, kıyıdaş ülkelerle bu konularda yaşanmakta olan ve aşlamayan sorunlar üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili olarak günümüze kadar çıkarılan kanunlar, alınan kararlar, yapılan antlaşmalar ve araştırmalar incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında yetki alanları bakımından Türkiye'nin Karadeniz, Ege ve Akdeniz'deki mevcut durumu ortaya konulmaya çalışılmış, yaşanmakta olan sorunlar ve çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Uluslararası Deniz Hukuku bakımından denizler, kıyı devletinin hak sahipliğine göre kategorize edilir. Bu kategoriler; iç sular, karasuları, bitişik bölge, MEB, kıta sahanlığı ve açık denizlerdir. İç sular, kıyı devletinin tam egemenliği altında iken, açık denizler hiç bir devletin egemenliğine tabi değildir (Özman, 2006).

Türkiye, 15 Mayıs 1964 tarih ve 476 sayılı Karasuları Kanunu (RG, 1964) ve bu Kanunu değiştiren 20 Mayıs 1982 tarih ve 2674 sayılı son Karasuları Kanununda (RG, 1982), kıyısının bulunduğu tüm denizlerde (Karadeniz, Ege ve Akdeniz) sahip olduğu iç sulara ilişkin durumunu açıkça yazmıştır. Dolayısıyla, burada herhangi bir sorun yaşanmayan Türkiye'nin iç suları konusu üzerinde durulmayacaktır. Ancak, deniz yetki alanları (karasuları, MEB ve kıta sahanlığı) bakımından Karadeniz, Ege ve Akdeniz'deki güncel durum, komşu ve kıyıdaş ülkelerle olan anlaşmazlıklar ve çözülemeyen sorunlar, denizlere göre ayrı ayrı ele alınmıştır.

3.1. Türkiye'nin Karadeniz'deki yetki alanları

Türkiye'nin kıyılarında karasuları uygulamasına ilk olarak Lozan Antlaşması'ndan sonra (3 mil) başlanmıştır. 15 Mayıs 1964 tarih ve 476 sayılı Karasuları Kanunu'nda ise 6 mil karasu, 6 mil de balıkçılık bölgesi ilan edilmiştir. Karasularını daha geniş tutan devletlere karşı da Türk karasularının mütekabiliyet esasına göre belirleneceği belirtilmiştir (RG, 1964). 20 Mayıs 1982 tarihli 2674 sayılı Karasuları Kanunu (RG, 1982) ile, 15 Mayıs 1964 tarih 476 sayılı Karasuları Kanunu ve diğer kanunların 2674 sayılı kanun (RG, 1964)'a aykırı hükümleri yürürlükten kaldırılmış, Karadeniz dahil olmak üzere Türk karasularının genişliği 6 deniz mili olarak ilan edilmiştir. Ayrıca, kıyıları Türkiye'ye bitişik veya karşılıklı olan devletlerle karasuları sınırlandırmasının anlaşma ile ve bölgenin özellikleri gözeticilerle hakkaniyet esasına göre yapılacağı hükmüne bağlanmıştır. Bakanlar Kurulu mezkur kanuna dayanarak 29 Mayıs 1982 tarih ve 8/4742 sayılı bir kararıyla, 1982 tarihli karasuları kanunun yürürlüğe girmesinden önce halen de geçerli olan Karadeniz'deki karasularının genişliğini 12 mil olarak ilan etmiştir (Ceyhan ve Oral, 2015).

Daha önce de bahsedildiği üzere kıyı ülkesi, herhangi bir ilana ve fiilen işletilme kriterine bağlı olmadan karasularının dış sınırından başlamak üzere çevre denizlerde kıta sahanlığına sahiptir. Türkiye ile SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) arasında 23 Haziran 1978 tarihinde Moskova'da imzalanan antlaşmanın yürürlüğe girmesini sağlayan 8 Aralık 1980 tarih ve 2355 sayılı kanun (RG, 1980) ile kabul edilen "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasındaki Karadeniz'de Kıta Sahanlığı Sınırlandırması Hakkında Anlaşma" ile iki ülkenin Karadeniz'deki kıta sahanlığının sınırları hakça ilkeler esasına göre belirlenmiştir (RG, 1981). Daha sonra, SSCB ve Romanya'nın 1984 ve 1986 yılları arasında Karadeniz'de MEB ilan etmeleri üzerine Türkiye'de harekete geçerek 05 Aralık 1986 tarih ve 86/11264 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Karadeniz'de 200 MEB ilan etmiştir (RG, 1986). Karadeniz'de Türkiye ve SSCB arasında daha önce tespit edilen kıta sahanlığı sınırı, yapılan mektup teatisiyle 1986 yılında MEB sınırı olarak kabul olunmuştur. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra da Türkiye'nin bu devlet ile olan kıta sahanlığı sınırı, özellikle sınır antlaşmalarının ardılığı çerçevesinde Gürcistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna için de geçerli olmuştur (Pazarıcı 1999). Ayrıca, 14 Temmuz 1997 tarihinde Gürcistan ile Türkiye arasında bir Protokol imzalanarak, SSCB döneminde Türkiye ile yapılmış, 1973 Protokolü, 1978 Kıta Sahanlığı Sınırlandırması, 1986-1987 MEB Sınır antlaşmalarının her iki devlet için de geçerli olduğu kabul edilmiştir (Özkan, 2006). Türkiye, 4 Aralık 1997'de tarihinde Bulgaristan ile de bir antlaşma yaparak Karadeniz'deki MEB'sini Şekil 4'de görüldüğü gibi hakkaniyet ilkesi çerçevesinde belirlemiştir (Tamçelik ve Kurt, 2014).

Şekil 4. Kıyısı bulunan ülkelerin Karadeniz'deki MEB'leri.

3.2. Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki yetki alanları

Ege Denizi, kuzeyden güneye yaklaşık 660 km boyunca uzanan; genişliği kuzeyde 270 km, ortada 150 km ve güneyde 400 km olan yarı kapalı bir denizdir. Yüzey alanı yaklaşık 214.000 km²'dir. Çanakkale Boğazı vasıtasıyla Marmara Denizi'ne, oradan da İstanbul Boğazı'yla Karadeniz'e bağlanır (İnce, 2013; Kaynar ve Ak, 2017). Güneyde ise Kıtara, Antikıtara, Skanpanto ve Kaso geçitleriyle Akdeniz'e açılır (Usluer, 1985). Ege Denizi'nin üzerine adeta serpiştirilmiş çok sayıda irili ufaklı adanın varlığı ve konumları, bu denize Akdeniz Havzası'nın yanı sıra dünyada benzeri bulunmayan bir özellik kazandırmıştır. Bu adalardan 24'ü 100 km²'den büyüktür ve sadece 100'ünde insan yaşamaktadır. Bu kara parçalarının toplam yüzölçümü 23.000 km² civarındadır (İnce, 2013). Adalar, Girit Adası hariç tarihi ve coğrafi özellikleri dikkate alınarak Trakya/Boğazönü Adaları, Saruhan (Doğu Sporot) Adaları, Menteşe (Güney Sporot, Oniki Adalar) Adaları, Şeytan (Kuzey Sporot) Adaları ve Kiklat Adaları şeklinde gruplandırılmaktadır (Belen, 1995).

Yunanistan, Lozan Antlaşmasıyla 3 mil olarak uygulamaya koyduğu Ege'deki karasularını 1936 yılında 6 mile çıkararak Lozan Antlaşmasını ihlal etmiştir. Türkiye'de bu uygulama sonrası, Lozan Antlaşması'ndan sonra fiilen 3 mil olarak uygulamakta olduğu karasularını 15 Mayıs 1964 tarih ve 476 sayılı Karasuları Kanunu'yla 6 mile çıkarmıştır (RG, 1964). Daha sonraki süreçte, 1973 yılından itibaren Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkaracağına dair yapmış olduğu açıklamalar, imzaladığı BMDHS'nin 300'üncü maddesinde yer alan hakkın suiistimal edilemeyeceği prensibiyle çelişkilidir (Başdemir, 2007;). Yunanistan'ın bu yöndeki açıklamaları üzerine Türkiye Kasım 1973'de, Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na 27 bölgede petrol arama ruhsatı vermiştir. Bu gelişme üzerine Yunanistan "bu bölgenin Yunan karasuları olduğunu notayla bildirmiş, Türkiye'de karşı notasında "buraların Türk kıta sahanlığı olduğu" cevabını vermiştir.

Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki karasularının genişliği, 20 Mayıs 1982 tarih ve 2674 sayılı Karasuları Kanunu'nda (RG, 1982) da önceden olduğu gibi 6 deniz mili olarak ilan edilmiştir. Fakat, belirli denizler için, o denizlerle ilgili bütün özellikleri ve durumları göz önünde bulundurmak ve hakkaniyet ilkesine uygun olmak şartıyla, Bakanlar Kurulu'na 6 deniz milinin üstünde karasuları genişliği tespit etme yetkisi verilmiştir. Kanunda, Türkiye ile kıyıları bitişik veya karşılıklı olan devletler arasında karasularının anlaşma ile sınırlandırılacağı, yapılacak antlaşmanın bölgenin bütün ilgili özellikleri ve durumları göz önünde bulundurulurken, hakkaniyet ilkesine göre yapılacağı vurgulanmıştır. Yunan Parlamentosu ise 31 Mayıs 1995' de III. BMDHS'yi onaylayarak, 12 mil karasuları hakkını hukuki olarak kullanmaya yetkili hale gelmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na göre Yunanistan 12 mil karasuları hakkına sahip olmasına rağmen, şu an bu hakkını saklı tutmaktadır (Yenigün, 1998). Yunanistan, 1982 yılında imzalanan BMDHS'ni kendi istediği şekilde yorumlayarak Ege Denizi'ndeki dengeleri tamamen kendi lehine çevirme yönünde hareket etmektedir. Yarı kapalı bir deniz olan ve küçük bir alanda çok sayıda ada barındıran Ege'de karasularını 6 milden 12 mile çıkartma arzusu içerisindedir (Bölükbaşı, 2004). Türkiye'ye göre Ege Denizi'ndeki sorunlar esas olarak 5 kategoride toplanmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2018):

Bu sorunların ilki Ege Denizi'ndeki "karasuları ve kıta sahanlığı" sorunudur. Bu denizde, Türkiye ve Yunanistan karasularının genişliği 6 deniz milidir. Fakat, Yunanistan bu denizin özel coğrafi şartlarını dikkate almaksızın 1982 BMDHS'ne atıfta bulunarak, karasularını 12 mile çıkarmak istemektedir. Türkiye ise, bu sözleşmeye taraf olmadığına vurgu yaparak Ege Denizi'nin bir yarı-kapalı deniz olduğunun altını çizerek, bu denizde sınır saptaması yapılırken hakkaniyet ilkesine göre hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, Yunanistan'ın karasularını 6 milin üstüne çıkarmasının *casus belli* (savaş sebebi) sayılacağını açıklamıştır. Esasında Yunanistan'ın Ege'de karasularını 6 milden 12 mile çıkarması, sadece Türkiye'yi değil, Ege'nin açık denizini uluslararası su yolu olarak kullanan bütün devletleri ilgilendirmektedir. Çünkü, böyle bir uygulama sonucunda Şekil 5'de görüldüğü gibi Ege'deki açık deniz sahası %56'dan, %26.1'e inecektir (URL-2).

Şekil 5. Ege Denizi'ndeki 6 ve 12 mile göre karasuları.

(Kaynak: <http://www.tarihsinifi.com/6946/yumuşama-dönemi-türk-dış-politikası-2.html/ege-denizinde-kara-suları>)

Deniz yetki alanları ile ilgili olarak Türkiye ve Yunanistan arasında Ege'de yaşanmakta olan bir başka sorun da kıta sahanlığı sınırının belirlenmesi konusudur. Ege Denizi'nde, kıta sahanlıklarının sınırı henüz belirlenebilmiş değildir. Yunanistan, adaların da kıta sahanlığı olduğu tezinde ısrar etmekte, Türkiye ise Ege kıta sahanlığının Anadolu kıtasının denizdeki devamı olduğu görüşündedir. Dolayısıyla, Türkiye haklı olarak 'doğal uzantı' tezinden hareketle Ege kıta sahanlığının iki ülke kıtaları arasında çizilecek ortay çizgiyle paylaşılmasını istemektedir.

Ege Denizi'nde yaşanmakta olan ikinci sorun ise "Doğu Ege Adaları'nın silahsızlandırılması" hususudur. 1923 Lozan ve 1947 Paris Antlaşması da dahil olmak üzere birtakım uluslararası antlaşmalarla silahsızlandırılan Doğu Ege adalarını Yunanistan, 1970'lerden itibaren yoğun bir şekilde silahlandırma çabası içindedir. Uluslararası antlaşmalara göre silah bulundurmama yükümlülüğü bulunan Yunanistan'ın bu girişimi Türkiye'yi ciddi şekilde rahatsız etmektedir.

Üçüncü sorun, Ege Denizi'ndeki "bazı coğrafi formasyonların egemenliği" ile ilgilidir. Bilindiği üzere Ege Denizi'nde uluslararası anlaşmalarla ismen Yunanistan'a verilmemiş ve aidiyeti belli olmayan önemli sayıda ada, adacık ve kayalık bulunmaktadır. Uluslararası anlaşmalarda adları geçmeyen bu ada, adacık ve kayalıkların Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinden, mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyetine geçtiğinin kabul edilmesi gerekir. Buna rağmen Türkiye gerekirse bu ada, adacık ve kayalıkların statüsünün iki ülke arasında görüşülmesi gerektiğini savunmaktadır. Yunanistan ise Ege Denizi'nde sahipliği tartışmalı ada, adacık ve kayalık bulunmadığını iddia etmektedir.

Türkiye'nin, açık bir şekilde Yunanistan'a bırakılmış adalar, adacıklar ya da bu tür formasyonlarla ilgili bir hak talebi bulunmamaktadır. Ege'deki bu coğrafi formasyonların hukuki statüsüyle ilgili anlaşmazlığın temelinde, anlaşmaların yorumuna ilişkin farklı görüşler yatmaktadır. Bu tartışmalı coğrafi formasyonlardan bazıları Türkiye'nin Ege Denizi kıyılarına çok yakındır. Dolayısıyla, bu alanda iki ülke arasında atılması gereken ilk adım egemenliği belirsiz coğrafi formasyonlar sorununu çözmek olmalıdır.

Dördüncü sorun ise “Yunanistan'ın 10 millik hava sahası iddiası ve FIR (Flight Information Region - Uçuş Bilgi Bölgesi) sorumluluğunu istismarı”dır. Bilindiği üzere, Yunanistan 1931 yılında karasularının genişliği 3 deniz mili olmasına rağmen, ulusal hava sahasını 10 deniz mili olarak ilan etmiştir. Karasularının genişliğini, 1936 yılında halen de geçerli olan 6 deniz miline çıkartmıştır. Halbuki, uluslararası hukuka göre bir ülkenin karasuları genişliği aynı zamanda o ülkenin ulusal hava sahasının genişliğini de belirler. Dolayısıyla, Yunanistan'ın açıkladığı 10 millik ulusal hava sahasının uluslararası hukukta bir dayanağı bulunmamaktadır. Bu ülkenin 6 deniz mili genişliğinde olan karasuları ile 10 deniz mili olarak deklare ettiği ulusal hava sahası arasında kalan 4 millik saha, uluslararası hava sahasıdır. Dolayısıyla Yunanistan'ın 10 deniz mili genişliğindeki hava sahası iddiası ne uluslararası alanda ne de Türkiye tarafından tanınmaktadır. Ege'deki hava sahasıyla ilgili bir başka sorunda, 1952 yılında Yunanistan'ın sorumluluğuna bırakılan Ege Denizi 'Uçuş Enformasyon Bölgesi (FIR)' sorumluluklarını Yunanistan ve Türkiye'nin farklı yorumlamasıdır. Türkiye, Yunanistan'ın FIR sorumluluğunu egemenlik hakkı gibi uygulamasını kabul etmemektedir. Buradaki sorun, sivil uçaklar gibi askeri uçakların da Ege Denizi üzerinde FIR sorumlusu olan Yunanistan'a uçuş planlarını önceden verip vermemeleri konusunda yaşanmaktadır.

Ege Denizinde yaşanmakta olan beşinci sorun ise “SAR (Search And Rescue - Arama Kurtarma) Faaliyetleri” ile ilgilidir. Denizlerde yapılacak Arama Kurtarma Faaliyetleri, Denizde Arama Kurtarmaya ilişkin 1979 tarihli Uluslararası Hamburg Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Bu sözleşmede, ilgili taraflar arasında anlaşma yoluyla arama ve kurtarma sahaları belirlenemediği takdirde tarafların, bir anlaşma yapıncaya kadar arama ve kurtarma hizmetlerinin kapsamlı koordinasyonu için çaba sarf etmeleri gerektiği belirtilmektedir. Türkiye'nin müteaddit defa yapmış olduğu çağrılara rağmen, Ege'de böyle bir koordinasyon kurulamamıştır. Dolayısıyla, Türkiye kendi arama kurtarma sahasını (Search and Rescue Region-SRR) deklare etmiş, ilgili IMO Küresel SAR Planına kaydettirmiştir ve kendi sahasındaki insan hayatını kurtarmaya yönelik arama ve kurtarma faaliyetlerini etkin biçimde sürdürmektedir. Türk ve Yunan Arama Kurtarma Bölgeleri çakıştığından, çakışan alanlarda gerçekleştirilecek tüm arama-kurtarma faaliyetlerinin 1979 Hamburg Sözleşmesine uygun olarak eşgüdümlü olarak düzenlenmesi gerekir. Aslında Yunanistan ile Türkiye arasında arama kurtarma bölgeleri konusunda yaşanmakta olan uyumsuzluğun temelinde, Yunanistan'ın konuya egemenlik meselesi olarak yaklaşması yatmaktadır. Oysa, insan hayatını kurtarmaya yönelik olarak belirlenecek arama-kurtarma bölgeleri egemenlik alanları değil hizmet sahalarıdır.

BMDHS'nin kıta sahanlığı kavramına dahil ettiği adaların da kıta sahanlığı olduğu noktası Yunanistan'ın günümüzde Ege'deki kıta sahanlığının genişliği ile ilgili iddialarının temelini oluşturmaktadır. 1958'de Cenevre'de imzalanan Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'ne taraf olmayan Türkiye bu anlaşmanın kendisini bağlamadığını ileri sürerek, Ege'de kıta sahanlığının iki ülke arasında yapılacak görüşmeler yolu ile belirlenmesi gerektiğini öne sürmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin Ege sahillerinde, bırakın Ege Denizi'nde bulunan adalarda yaşayan nüfusu, Yunanistan'ın toplam nüfusundan daha fazla insan yaşamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye için Ege Denizinin önemi Yunanistan için olduğundan çok daha fazladır (Çelikkol ve Karabel, 2017). İpek (2013) tarafından da ifade edildiği üzere, Türkiye ile Yunanistan arasında Ege'de yaşanan tüm sorunların kaynağında yer alan egemenliği belirsiz coğrafi formasyonlar sorunu karşılıklı iyi niyet çerçevesinde yapılacak görüşmelerle çözülebilecek bir sorundur. Bu sorun hakkında, Yunanistan'ın mevcut bakış açısını sürdürmesi diğer sorunların da çözümsüzlüğe mahkum edilmesi anlamı taşımaktadır. Türkiye, Ege Denizi'nde gelişme ve hayat haklarını siyasi bağımsızlık hakkı olarak görmektedir ve bu şekilde görmeye de devam etmelidir.

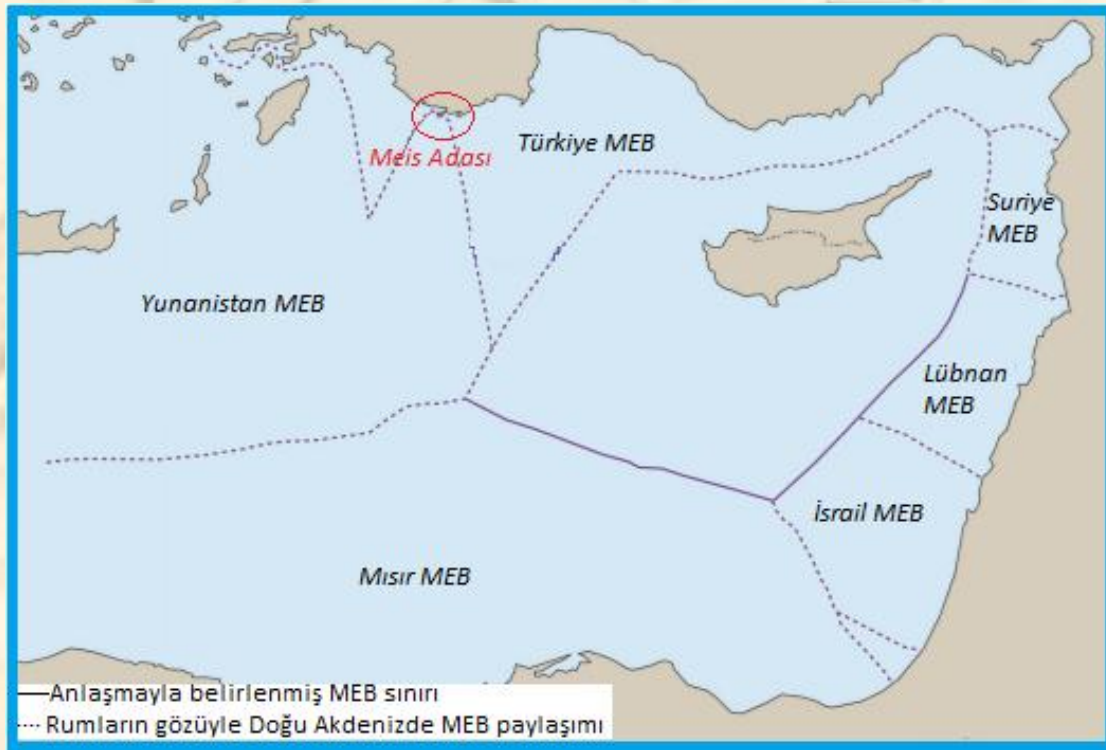
3.3. Türkiye'nin Akdeniz'deki Yetki Alanları

Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, KKTC, GKRY, Yunanistan ve İngiltere (Kıbrıs Adası'ndaki üsleri dolayısıyla)'nın kıyısının olduğu Doğu Akdeniz, bölgesel ve küresel güçlerin göz ardı edemeyeceği jeopolitik bir öneme sahiptir. Enerji zengini Ortadoğu ile komşu durumdadır. Dünya petrol rezervlerinin büyük bölümünün (%65,4) bulunduğu Orta Doğu'nun batıya açılan kapısıdır. Dünya deniz trafiğinin %30'u, petrol taşımacılığının ise %25'i Akdeniz'den geçmektedir (Canyaş ve ark., 2013). Basra Körfezi, Doğu Akdeniz yoluyla batıya açılmakta, Hazar petrolü ve doğalgazının dünya pazarlarına ulaşmasında önemli bir role sahiptir (Klare, 2004; Kuleyin ve Cerit, 2011). İhtiyaç duyulan petrol ve doğalgazın bir kısmı, boru hatları ile Doğu Akdeniz'e taşınmakta ve buradan uluslararası piyasaya arz edilmektedir. Bölge aynı zamanda doğu ile batıyı birbirine bağlayan tarihi ticaret yollarını da birbirine

bağlamaktadır (Yaycı, 2012). Akdeniz’de yılda 220.000’den fazla gemi seyir yapmaktadır (Aktaş, 2013). Ayrıca, Atlantik ve Avrupa ile Uzak Doğu ana konteyner hatları Akdeniz koridorunu kullanmaktadır (Ateş ve ark., 2010; Ateş, 2014). Hint Okyanusu’nu, Süveyş Kanalı vasıtasıyla Doğu Akdeniz üzerinden Atlas Okyanusu’na bağlamaktadır. Zengin doğal kaynakları ve deniz ticareti bakımından oldukça önemli olan bölgenin maalesef uluslararası barışı tehdit edecek potansiyel sorunları da vardır (Tamçelik ve Kurt, 2014).

Türkiye’nin, bu kadar büyük öneme sahip Doğu Akdeniz’deki yapılmış tek sınırlandırma antlaşması, Meis Adası ile Anadolu sahilleri arasını kapsamaktadır. Bu antlaşma 4 Ocak 1932 tarihinde Türkiye ile İtalya arasında yapılmıştır. Paris Barış Antlaşması ile Meis ve Mentеше Adaları İtalya’dan alınarak Yunanistan’a verilince, Yunanistan İtalya’nın halefi olarak bu antlaşmaya taraf olmuştur (Koç, 2006).

Doğu Akdeniz’de karşılıklı kıyıların uzunluğu 400 deniz milinden daha kısadır. Dolayısıyla, kıyıdaş devletlerin MEB sınırlarının belirlenmesi karşılıklı mutabakat gerektirmektedir. Bu nedenle, Türkiye Doğu Akdeniz’de tek taraflı MEB ilanı yoluna gitmemiştir (URL-1). Türkiye gibi düşünmeyen hatta bunu fırsat bilen GKRY 2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile MEB anlaşmaları imzalamıştır. Rum kesiminin MEB ilanı, adanın diğer kesiminde yaşayan Kıbrıs Türk halkının da temsilcisi gibi tüm ada adına atılan bir adım olmuştur. Yunanistan ise resmi olarak Doğu Akdeniz’de MEB ilan etmemişse de, Şekil 6’da görüldüğü gibi Meis Adası güneyindeki sahada MEB dikte etmeye çalışmaktadır (URL-1). Yapılan paylaşıma göre, Doğu Akdeniz’e en fazla kıyısı bulunan (569 deniz mili) Türkiye’ye bırakılan MEB’sinin iyi niyet ve hakkaniyet ilkesinden yoksun bir düşüncenin ürünü olduğunu göstermektedir. Hele hele Kaş İlçesi’nin hemen karşısında yer alan ve insanların tüm ihtiyaçlarını bu ilçeden giderdiği Meis Adası marifetiyle adeta Türkiye’nin denizle olan irtibatının kesilmeye çalışılması tahammül sınırlarını zorlayan bir uygulamadır. Dolayısıyla Türkiye, GKRY’nin ilan ettiği MEB’yi, bazı kıyıdaş devletler ile yaptığı antlaşmaları ve verdiği petrol ve doğalgaz arama ruhsatlarını tanımamaktadır. Ayrıca, GKRY’nin tespit ettiği bölgelerde arama yapmaya karar veren petrol şirketlerine yaptırım uygulamaktadır (Tamçelik ve Kurt, 2014).

Şekil 6. Yunanistan ve GKRY gözüyle Doğu Akdeniz’deki MEB paylaşımı

(Kaynak: <http://www.star.com.tr/yazar/dogu-akdenizde-enerji-oyunu-yazi-1311293/>)

GKRY’nin Doğu Akdeniz’de MEB ilan etmesi, bazı ülkelerle sınır antlaşmaları yapması ve bölgede hidrokarbon gazı çıkarmak için çalışmalara başlaması neticesinde Türkiye’de 21 Eylül 2011 tarihinde KKTC ile “Akdeniz’de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Hakkında Antlaşma” imzalamıştır (Yıldırım, 2016). Bu antlaşma dışında her hangi bir

kıyıdaş devlet ile ne kıta sahanlığı ne de MEB sınırlandırma antlaşması yapmamıştır (Başeren, 2010; Özgen, 2013). Ancak haklarının olduğu sahalarda hidrokarbon arama, çıkarma gibi faaliyetlere izin vermeyeceğini açıklamıştır (Yıldırım, 2016).

Yunanistan ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'de gerçekleştirmeyi düşündüğü ve adeta Doğu Akdeniz'de neredeyse hiç yetki alanı bırakmayan Şekil 6'da görülen MEB paylaşımına karşılık, Türkiye tarafından Şekil 7'de görüldüğü gibi oldukça adil ve rasyonel bir MEB paylaşımının olması arzu edilmektedir.

Şekil 7. Türkiye gözüyle Doğu Akdeniz'deki MEB paylaşımı

(Kaynak: <http://www.star.com.tr/yazar/dogu-akdenizde-enerji-oyunu-yazi-1311293/>)

Fiziki ve siyasi coğrafyanın karmaşıklığı, bir çok alanda menfaatlerin çatışması, bölgenin doğal kaynaklarca zenginliği, Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığının ve MEB'nin öneminin son yıllarda daha da artırmıştır. Dolayısıyla, ülkelerin MEB sınırlarının belirlenmesi, bu denize kıyısı olan Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Mısır, Yunanistan, İngiltere, Filistin, KKTC ve GKRY'nin katılacağı çok taraflı bir antlaşma ile çözüme kavuşturulması en akılcı yöntemdir. Ancak, GKRY'nin girişimleriyle İsrail, Mısır ve Lübnan arasında imzalanan MEB antlaşmaları, bu yöntemin tercih edilmediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, son yıllarda başta Suriye olmak üzere bazı bölge ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklar, bölge ülkeleri arasında yaşanmakta olan anlaşmazlıklar nedeniyle kıyıdaş devletlerin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının paylaşımı için bir araya gelmeleri pek mümkün görünmemektedir. Gelişen durum itibariyle Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı ve MEB'sini vakit geçirmeksizin ilan etmesi gerekir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

- Türkiye, Karadeniz'deki yetki alanlarını belirlemiş, bu denize kıyısı olan Gürcistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan ile de MEB, kıta sahanlığı ve yan sınır sorunlarını karşılıklı olarak çözmüştür.

Türkiye;

- Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki egemenliği belirsiz adalar konusundaki ısrarcı tutumunu sürdürmelidir.
- Yunanistan'ın, Lozan Barış Konferansı ve Paris Antlaşmasıyla silahsızlandırılmak koşuluyla kendisine bırakılan bazı adaları silahlandırma faaliyetlerini engelleyici daha sert tepkiler ortaya koymalıdır.
- Yunanistan'ın bazı insansız adalara ve kayalıklara insan yerleştirme çabaları engellenmelidir.

- Yunanistan'ın hiçbir hukuki dayanağı olmayan Ege'deki 10 millik hava sahası ilanının geçersiz olduğunu uluslararası platformlarda anlatmaya devam etmelidir.
- Türkiye, Doğu Akdeniz'de daha aktif bir politika izleyerek kıta sahanlığı ve MEB koordinatlarını ilan ederek, Birleşmiş Milletlere istenilen belgeleri teslim etmelidir.

KAYNAKÇA

- Akın, M.Z., 1978. Karasuları, İç Sular, Gemilerin Bu sulardaki Rejimi ve Kıta Sahanelığı, Ankara, s.19-28
- Aktaş, S., 2013. Doğu Akdeniz'de GKRY-İsrail Yakınlaşmasının Türkiye Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Ateş, A. Karadeniz, Ş., Esmer, S., 2010. Dünya Konteyner Taşımacılığı Pazarında Türkiye'nin Yeri. Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi, 2(2): 83-98.
- Ateş, A., 2014. Türkiye'de Liman Özelleştirmeleri İskenderun Liman Örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(25): 427-457.
- Aydın, H., 2003. Karasularının Sınırlarının Tespiti ve İç Suların Hukuki Rejimi. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7(1): 61-83.
- Başdemir, M.M., 2007. Türkiye'nin Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yunanistan İle Olan Karasuları Sorunu. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6: 93-122.
- Başeren, H.S., 2010. Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. Stratejik Araştırmalar, 8(14): 133-155.
- Belen, N., 1995. Ege Denizi ve Ege Adaları. Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995, s. 10-13.
- Bölükbaşı, D., 2004. Ege Sorunları ve Deniz Hukuku ile ilgili bir çalışma için bakınız: Turkey and Greece. The Aegean Disputes, Cavendish Publishing, London.
- Brownlie, I., 1995. Principles of Public International Law, Oxford.
- Canyaş, H., Kocakaşak S., Canyaş, O.F., 2013. Doğu Akdeniz Güvenlik Mimarisi ve Küresel Güç İlişkileri Bakımından İsrail, Kıbrıs İlişkileri. Amme İdaresi Dergisi, 46(2): 111-128.
- Dışişleri Bakanlığı, 2018. Başlıca Ege Denizi Sorunları. <http://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa>. Erişim: 12.03.2018
- Günsel, İ.S., 2011. Doğu Akdeniz uluslararası sularının hukuki durumu ve kıyı devletlerinin doktrin ve politikaları. Doktora Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa/Kıbrıs, 215 s.
- İnce, F., 2013. Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 53(Lozan Antlaşması Özel Sayısı): 101-128.
- Karapınar, N., 2015. Birleşmiş milletler deniz hukuku sözleşmesi ve deniz alanlarına ilişkin bazı Kavramlar. Doğal Kay. ve Eko. Bült., 20: 13-21.
- Kaynar, M. K., Ak, G., 2017. Ege'de Temel Sorun: Unutul(may)an Türk Adaları. International Journal of Academic Value Studies, 3(8): 88-103.
- Klare, T.M., 2004. Kaynak Savaşları-Küresel Çatışmanın Yeni Alanları. Devın Yayınları, İstanbul, 45 s.
- Koç, M., 2006. Uluslararası Hukukta Deniz Alanlarını Sınırlandırılması Gelişmeleri ve Türkiye'nin Deniz Alanlarının Sınırlandırılması. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Kuleyin, B., Cerit, A.G., 2011. Ham Petrolün Dünya Pazarlarına Ulaştırılmasında Ceyhan Terminalinin Rolü. Dokuz Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi Dergisi, 3(2): 15-35.
- Kuran, S., 2006. Uluslararası Deniz Hukuku. Arıkan Yayınevi, İstanbul.
- Kuran, S., 2007. Uluslararası Deniz Hukuku, 2. Baskı, İstanbul.
- Kuran, S. 2009. Uluslararası deniz hukuku, 3. Baskı, İstanbul

- Kütükçü, M.A., Kaya, İ.S., 2016. Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 6(2/1): 81-96.
- Oran, B., 1999. Yunanistan'ın Lozan İhlalleri. Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, (SAEMK) yayınları., Ankara, 79 s.
- Özgen, C., 2013. Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğine Yönelik Bir Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekatı. Akademik Orta Doğu, 8(1): 107-108.
- Özman, A. 2006. Deniz Hukuku I. Turhan Kitabevi, Ankara, 465 s.
- Pazarcı, H., 1984. Kıta Sahaneliği Kavramı ve Ege Denizi Kıta Sahaneliği Sorunu. Prof. Aziz Köklü'nün Anısına Armağan, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara.
- Pazarcı, H., 1998. Uluslararası Hukuk Dersleri. II. Kitap, Gözden geçirilmiş 5. Basım, Turhan Kitabevi Yay., Ankara, 341 s.
- Pazarcı, H., 1999. Uluslararası Hukuk Dersleri. I. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Pazarcı, H., 2007. Uluslararası Hukuk Dersleri. 2. Kitap, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- R.G., 1964. 476 Numaralı Kararları Kanunu. 15 Mayıs 1964 tarih ve 17711 sayılı Resmi Gazete.
- R.G., 1981. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasındaki Karadeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Hakkında Anlaşma. 20 Ocak 1981 tarih ve 17226 sayılı Resmi Gazete.
- R.G., 1980. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasındaki Karadeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna İlişkin Kanun. 11 Aralık 1980 tarih ve 17187 sayılı Resmi Gazete.
- R.G., 1982. 2674 Numaralı Kararları Kanunu. 29 Mayıs 1982 tarih ve 17708 sayılı Resmi Gazete.
- R.G., 1986. 86/11264 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi. 17 Aralık 1986 tarih ve 1931 sayılı Resmi Gazete.
- Sur, M., 2006. Uluslar Arası Hukukun Esasları. 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 293 s.
- Tamçelik, S., Kurt, E., 2014. Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Alanı: Kıbrıs. Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı (Cilt 3), Editör: Hasret Çomak, Kocaeli Üniversitesi Yayınları 1. Baskı, Nisan 2014, Kocaeli, s. 882-993.
- URL-1, 2018. Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Sorunu. Bahriye Enstitüsü. <https://bahriyeenstitusu.org/2017/07/28/dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlarinin-sinirlandirilmasi-sorunu/>; Erişim Tarihi: 15.03.2018
- URL-2, 2018. Türkiye İle Yunanistan Arasındaki Ege Sorunu. <http://strate.blogcu.com/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ege-sorunu/320628>; Erişim Tarihi: 5.03.2018
- Usluer, Y., 1985. Ege Denizi'nde Türk Yunan Sorunları. M-5 Savuma ve Silah Sistemleri Dergisi, 12: 32-45.
- Yaycı, C., 2012. Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. Bilge Strateji, 4(6): 1-70.
- Yenigün, M.C., 1996. Denizlerimizin Ulusal Güvenlik ve Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi. Denizcilik Sempozyumu, Kocaeli Üniversitesi, Karamürsel Meslek Yüksek Okulu, 142 s.
- Yenigün, C., 1998. Türkiye ve Yunanistan Arasında Ege'deki Deniz Sorunları. In: Türk Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Sorunu (Ed.: A. Yalçınkaya), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Yıldırım, Ş.B., 2016. Yunanistan'ın Doğu Akdeniz Politikası ve Münhasır Ekonomik Bölge Paylaşımı. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Analiz/Avrupa, 1303, 9 s.
- Yolga, N., 1986. Ege'de Deniz Sorunları Semineri. Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 29 s.

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Yenilenebilir Enerji Kaynakları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analiji. OECD Örneği	
Corresponding Author	Eray KARAKAŞ Gaziantep Üni. İktisat Bölümü İktisat A.B.D. erayka@gmail.com	
Submission Date Admission Date	16/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	KARAKAŞ E., (2018). Yenilenebilir Enerji Kaynakları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analiji. OECD Örneği , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	ORCID NO:

Yenilenebilir Enerji Kaynakları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analiji. OECD Örneği

Eray KARAKAŞ¹
Doç.Dr. Berna BALCI İZGİ²

¹ Gaziantep Üni. İktisat Bölümü İktisat A.B.D. erayka@gmail.com

² Gaziantep Üni. İ.İ.B.F, İktisat, izgi@gantep.edu.tr

ABSTRACT:

An Empyrial Analysis Of Renewable Energy And Economic Growth: The Case Of Oecd Countries

ABSTRACT:

Renewable energy resources are one of the most important source of economic development at the present time. Renewable sources have a great place in economic growth. Electricity can be generated from all of the primal energy sources. There are many types of renewable energy resources each of them are indispensable for the development of the countries. For this reason, energy sources' effect on economic growth has been searched in this paper. In this paper, the relation between renewable energy sources and economic growth for the years 1990-2014 within the examples of OECD countries are examined by using a panel co-integration analysis. The model that constituted has been estimated through DOLS method. According to the empirical findings that are obtained showed that the consumption of electricity has positive effect on the growth of economy. The result which has been reach through prediction also supports the theoretical expectation.

KEYWORDS:

Economic Growth, GDP, Renewable Energy Resources

ÖZ:

Yenilenebilir enerji kaynakları günümüzün önemli ekonomik faktörlerinden birisidir. Ekonomik büyüme için enerji kaynakları büyük bir yer edinmektedir. Elektrik birincil enerji kaynaklarının tamamından üretilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının birçok çeşidi olup her biri ülkelerin kalkınması ve gelişmesi için vazgeçilmez unsurlardan birisidir. Bu nedenle çalışmada yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada, yenilenebilir enerji kaynakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 1990-2014 dönemi için OECD ülke örnekleri ile panel eşbütünlük analizi yapılarak incelenmiştir. Oluşturulan model DOLS yöntemi ile tahmin edilmiştir Granger nedensellik testi ile nedensellik araştırması yapılmıştır. Analizde elde edilen ampirik bulgulara göre elektrik tüketiminin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Tahmin sonucunda ulaşılan bu sonuç teorik beklentiyi de desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, GSYİH, Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Yenilenebilir Enerji Kaynakları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi: OECD Ülkeleri

GİRİŞ:

Yenilenebilir enerji kaynakları dışa bağımlılığı azaltan en önemli etkenlerdendir. Yenilenebilir enerji, yenilenebilir enerjilerin toplam birincil enerji arzına (TPES) katkısı olarak tanımlanmaktadır. Yenilenebilir kaynaklar hidro (pompanan depolama hariç) birincil enerji eşdeğerini, jeotermal, güneş enerjisi, rüzgâr, gelgit ve dalga kaynaklarını içerir. Katı biyoyakıtlardan, biyogazoline, biyodizellerden, diğer sıvı biyoyakıtlardan, biyogazlardan ve belediye atığının yenilenebilir fraksiyonundan elde edilen enerji de dahildir. Biyoyakıtlar doğrudan veya dolaylı olarak biyokütleden türetilmiş yakıtlar (canlı veya yakın geçmişte bulunan organizmalardan elde edilen maddeler) olarak tanımlanır. Buna ahşap, bitkisel atıklar (ahşap atıkları ve enerji üretimi için kullanılan bitkiler dahil), etanol, hayvan malzemeleri / atıklar ve tehlikeli sülfid dahildir. Belediye atıkları, konut, ticaret ve kamu hizmetleri sektörleri tarafından üretilen ve yerel makamlar tarafından ısı ve / veya enerji üretimi için merkezi bir yerde imha edilen atıkları içermektedir. (OECD 2017: Renewable energy)

Yapılan literatür taraması sonucunda yenilenebilir enerji kaynakları ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran çalışmalarda farklı ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji kaynakları arasındaki ilişkiyi tek ülke üzerinden araştıran çalışmalar bulunduğu gibi ülke grupları açısından değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Literatürde yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde yenilenebilir enerji kaynakları ve ekonomik büyüme ilişkisini bu kadar kapsamlı bir şekilde inceleyen çalışma sayısı azdır. Bu nedenle bu çalışmada panel eşbütünlük analizi yapılmış, DOLS (Dinamik En Küçük Kareler) yöntemi kullanılmıştır ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmada öncelikle literatürde yenilenebilir enerji kaynakları ve ekonomik büyüme ilişkisini teorik ve ampirik düzeyde araştıran çalışmalara yer verilmiştir. Literatürdeki teorik ve ampirik çalışmalara yer verdikten sonra yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 1990-2014 döneminde OECD içerisindeki 25 ülke örnekleri bağlamında panel eşbütünlük analizi yapılarak incelenmiştir. Oluşturulan model DOLS yöntemi ile tahmin edilmiştir. Daha sonra Granger nedensellik testi ile uzun dönem ilişkisine bakılmıştır. Sonuç bölümünde analizin sonuçları yorumlanarak yenilenebilir enerji kaynakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

1. Teorik Literatür

Ara başlıklarda da kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük olacak. Ara başlıklar bold (koyu) renkli olacak. En alt hiyerarşik başlık koyu renkli olmaz.

Fuinhas ve Marques (2012) 1965-2009 yılları arasında Portekiz, İtalya, Yunanistan, İspanya ve Türkiye'ye ARDL sınır testi uygulayarak Yenilenebilir enerjinin büyümede etkili olup olmadığına dair makale yayımlamıştır. Enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki bulmuşlardır. Menyah ve Wolde-Rufael (2010) 1960-2007 yılları için A.B.D.'de ki CO2 emisyonu, nükleer enerji, yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme üzerine çalışma yapıp Granger nedensellik testi uygulamıştır. Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında çift taraflı ilişki bulmuşlardır. Soytaş ve diğerleri (2007) 1960-2001 yılları arasında A.B.D.'de ki enerji tüketimi, gelir ve karbon emisyonu üzerinde yaptığı araştırmada Toda-Yamamoto prosedürünü uygulamıştır. Yazarlar enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki bulmuşlardır. Tuğcu ve diğerleri (2012) 1980-2009 yılları arasında G7 ülkelerindeki yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji tüketiminde ekonomik büyümeyle olan ilişkisine bakmış olup Hatemi-j

nedensellik testi uygulamıştır. Enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynakları olarak çift taraflı ilişki bulmuşlardır. Apergis ve Payne (2009) 1991-2005 yıllarındaki Bağımsız devletler topluluğunda emisyon enerji tüketimi ve büyüme üzerine araştırma yapıp panel eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Kısa dönemde enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik olduğunu ayrıca uzun dönemde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğunu bulmuşlardır. Lee (2006) 1960-2001 yılları arasında G-11 ülkeleri üzerine yaptığı araştırmada enerji tüketimi ile GSYİH arasında nedenselliğe bakmış olup Granger nedensellik testi uygulamıştır. Sonuç olarak ise Belçika, Hollanda, Kanada ve İsviçre’de enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki bulunmuş olup, Fransa, İtalya, Japonya’da ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru ilişki olduğunu gözlemlemiş, İsveç ve A.B.D. ülkelerinde ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında çift yönlü ilişki olduğu, Almanya ve Büyük Britanya’da ise herhangi bir ilişki olmadığını bulmuştur. Apergis ve Payne (2012) 1990-2007 yıllarını baz alarak 80 ülkede hata düzeltme modelini kullanarak yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynaklarıyla beraber ekonomik büyümeye etkisini araştırmış olup sonuç olarak ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında kısa ve uzun dönemde çift taraflı ilişki bulmuşlardır.

Huang ve diğerleri (2008) 1972-2002 yılları arasında 82 ülkede iklim araştırmasında genelleştirilmiş momentler tahmincisini kullanmıştır. Sonuç olarak düşük gelirli ülkelerde bir nedensellik olmasada orta ve yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Öcal ve Aslan (2013) 1990-2010 yılları arasında Türkiye üzerinde yenilenebilir enerji tüketimi hakkındaki makalesinde ARDL ve Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulamıştır. Yazarlar ekonomik büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü ilişki bulmuşlardır. Akinlo (2008) 1980-2003 yılları arasında 11 sahra altı ülkesinde enerji tüketimi ve ekonomik büyüme üzerine yaptığı çalışmada ARDL testi uygulamıştır. Sonuç olarak Gambiya, Gana, Sudan, Zimbabve, Kongo ve Senegal ülkelerinde ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru ilişki bulunurken diğer ülkelerde ilişki bulunamamıştır. Bakırtaş ve Çetin (2016) 1992-2010 yılları arasında G-20 ülkelerinde ki yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkında araştırma yapmış olup, POLS, REM ve FGLS analiz yöntemlerini kullanmış olup ekonomik büyümede ki artışın yenilenebilir enerji tüketiminde de artışa neden olduğunu bulmuşlardır.

Menegaki (2011) 27 Avrupa Birliği ülkesinde büyüme ve yenilenebilir enerji üzerine yazdığı makalede çok değişkenli panel analizi uygulamıştır. Enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru uzun dönem ilişki bulunmuştur. Bowden ve Payne (2009) 1949-2006 yıllarında A.B.D.’de ki enerji tüketimi üzerine çalışma yapmış olup Toda-Yamamoto uzun dönem nedensellik testi uygulamıştır. Yenilenebilir enerjiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki bulunmuşlardır. Öztürk ve diğerleri (2010) 1971-2005 yılları arasında 51 ülkede enerji ve büyüme üzerine yaptığı çalışmada panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testi uygulamıştır. Düşük gelirli ülkelerde ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü ilişki bulunurken orta gelirli ülkelerde ise çift taraflı ilişki bulunmuşlardır. Pao ve Fu (2013) 1980-2010 yıllarında Brezilya’daki enerji tüketimi ve büyüme üzerinde yaptığı çalışmada hata düzeltme modeli kullanmıştır. Enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki bulunmuşlardır. Bhattacharya ve diğerleri (2015) 1990-2010 yılları arasında 38 ülkede yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasında yaptıkları araştırmada panel eşbütünleşme yöntemiyle birçok ülkede yenilenebilir enerji kaynağının ekonomik büyüme için önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sebri ve Ben-Salha (2014) 1971-2010 yılları arasında BRICS ülkelerinde yenilenebilir enerji CO2 emisyonu ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL ve Granger nedensellik yöntemi ile test etmiş yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik büyümeye olumlu yönde etkilediğini bulmuşlardır. Bloch ve diğerleri (2014) 1977-2013 yılları arasında Çin’deki petrol ve yenilenebilir enerji kaynakları tüketiminin ekonomik büyüme üzerine etkisini ARDL ve vektör hata düzeltme modeli ile araştırmış olup sonuç olarak yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik büyümeye etkisi olduğunu bulmuşlardır. Jebli ve Youssef (2015) 1980-2009 yılları arasında yaptıkları araştırmada ARDL ve VECM yöntemlerini kullanarak Tunus’taki ekonomik büyüme yenilenebilir yenilenemeyen enerji kaynaklarını araştırmışlardır sonuç olarak yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik büyümeyi etkilediğini bulmuşlardır. Çınar ve Yılmaz (2015) 1990-2013 yılları arasında 8 ülke üzerinde yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik büyüme üzerine etkisi Panel ARDL testiyle yaptıkları araştırmada yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Tablo 1: Literatür

Fuinhas and Marques (2012)	Autoregressive distributed lag (ARDL), Portekiz, İtalya, Yunanistan, İspanya, ve Türkiye (1965-2009)	Çift Yönlü İlişki
Apergis and Payne (2012)	Panel error correction model, 80 ülke (1990-2007)	Kısa ve uzun dönemde çift yönlü ilişki
Huang vd. (2008)	Generalized method of moment system, 82 Ülke (1972-2002)	Ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü ilişki
Menyah and Wolde- Ruffael (2010)	Granger causality test, ABD (1960-2007)	Çift Yönlü İlişki
Ocal and Aslan (2013)	ARDL approach and Toda-Yamamoto causality test, Türkiye (1990-2010)	Ekonomik büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü ilişki
Menegaki (2011)	Multivariate panel framework, 27 Avrupa Ülkesi(1997-2007)	Enerji, tüketiminden ekonomik büyümeye doğru uzun dönemde ilişki
Soytas vd. (2007)	Toda-Yamamoto procedure, ABD (1960-2004)	Çift Yönlü İlişki
Tugcu vd. (2012)	Hatemi-J causality tests, G-7 Ülkeleri, (1980-2009)	Çift Yönlü İlişki
Bowden and Payne (2009)	Toda-Yamamoto long-run causality test, ABD (19492006)	Yenilenebilir enerjiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki
Apergis and Payne (2009b)		Uzun Dönemde Çift Yönlü İlişki
Lee (2006)	Panel co-integration and Granger causality, 11 Bağımsız Devletler Topluluğu (1991-2005)	
Ozturk et al. (2010)	Toda-Yamamoto procedure, 11 Gelişmiş sanayi ülkesi(1947-1974)	Çift Yönlü ilişki, Tek Yönlü ilişki
Akinlo (2008)	Panel cointegration and panel causality tests, 51 Ülke (1971-2005)	Çift Yönlü İlişki, Tek Yönlü İlişki
Pao and Fu (2013)	ARDL bounds test, 11 Sahra Altı Afrika Ülkesi (1980-2003)	Ekonomik Büyümeden Enerji Tüketimine Tek Yönlü İlişki
Bhattacharya vd. (2015)	Error correction model, Brezilya (1980-2010)	Enerji Tüketiminden Ekonomik Büyümeye Doğru Tek Yönlü İlişki
Sebri ve Ben-Salha (2014)	Panel co-integration, 38 Ülke (1990-2010)	Enerji Tüketiminden Ekonomik Büyümeye Doğru Tek Yönlü İlişki
Bloch Vd.(2014)	ARDL, Granger Causality, BRICS Ülkeleri (19712010)	Enerji Tüketiminden Ekonomik Büyümeye Doğru Tek Yönlü İlişki
Jebli ve Youssef (2015)	ARDL, Vector Error Correction Model, Çin (1977-2013)	Yenilenebilir enerjiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki
Bakirtaç ve Çetin (2016)	ARDL, VECM, Tunus (1980-2009)	Yenilenebilir enerjiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki
Çmar ve Yilmazer (2015)	POLS, REM and FGLS, G-20 Ülkeleri (1992-2010)	Ekonomik büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü ilişki
	ARDL, 8 Ülke, (1990-2013)	Yenilenebilir enerjiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki

Çalışma Metodoloji/Ülkeler ve Periyot Sonuç

Kaynak: Aneja vd. ve Yazarın Çalışması

2. Ekonometrik Analiz

Bu çalışmada yenilenebilir enerji kaynakları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki OECD ülke örnekleri kapsamında analiz edilmiştir. Bu doğrultuda ekonometrik model oluşturulmuştur. Ekonomik büyüme bağımlı, elektrik tüketimi ise bağımsız değişken olarak modelde kullanılmıştır.

3. Model ve Veri Seti

Çalışmada 1990-2014 döneminde OECD'nin 25 ülkesinde yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme ilişkisi analiz edilmiştir. Analizde kullanılan OECD ülkeleri; Almanya, Avusturya, Avusturalya, A.B.D., Belçika, Fransa, İspanya, İtalya, İzlanda, Birleşik Krallık, İsveç, İsviçre, Polonya, Portekiz, Türkiye, Yunanistan, Yeni Zelanda, Japonya, Norveç, Kanada, Finlandiya, Hollanda, İrlanda, Lüksemburg ve Danimarka.

OECD ülkelerindeki yenilenebilir enerji kaynakları ve ekonomik büyüme arasında bulunan ilişkiyi analiz etmek amacıyla kullanılan yenilenebilir enerji kaynakları ile GSYH'ye ilişkin veriler OECD elektronik veri tabanından elde edilmiştir. Elektronik veri tabanından alınan bu veriler logaritmik değerleri alınarak analize dâhil edilmiştir.

Analizde, 1990-2014 döneminde yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tahmin etmek amacıyla kurulan model aşağıdaki gibidir:

$$\ln \text{ngdp} = \text{ait} + \text{Püncapit} + \text{P2Inyenileit} + \text{eit}$$

Modelde kullanılan değişkenler şunlardır:

$\text{Incap} = t$ yılında i ülkesinde enerji için harcanan sermaye

$\text{Inyenile} = t$ yılında i ülkesindeki yenilenebilir enerji kaynaklarının ülke enerjisine katkısı,

$\text{Ingdp} = t$ yılında i ülkesindeki sabit fiyatlarla yıllık GSYH'yi ifade etmektedir.

4. Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Çalışmada yenilenebilir enerji kaynakları ve ekonomik büyümenin arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek amacıyla panel veri yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle elektrik tüketimi ile GSYH'nin durağanlıkları sınanmıştır.

Durağanlığı sınamak için Im-Pesaran ve Shin ve ADF-Fisher Chi-square panel birim kök testleri kullanılmıştır. Birim kök testleri yapıldıktan sonra yenilenebilir enerji kaynakları ve GSYH arasında uzun dönemde ilişki bulunup bulunmadığı Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme testleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Eşbütünleşme testlerinden sonra ekonomik büyümenin bağımlı değişken, elektrik tüketiminin bağımsız değişken olduğu model Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir.

5. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Durağanlığın test edilmesi için çalışmada Im-Pesaran ve Shin, ADF-Fisher Chi-square panel birim kök testleri kullanılmıştır. Yapılmış olan Im-Pesaran ve Shin, ADF-Fisher Chi-square, birim kök testlerinin sonuçlarına göre; elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme değişkenleri düzey seviyesinde durağan değildir. Düzeyde durağan olmayan değişkenlerin birinci farkları alındığında serilerin birim kök içermediği yani birinci farklarının durağan olduğu bulunmuştur. Tablo 1, panel birim kök testlerinin sonuçlarını göstermektedir.

Değişkenler düzeyde durağan olmadıkları yani birim kök içerdiklerinde, bu değişkenlerin doğrusal bileşimleri durağan olabilmektedir. Bu durum değişkenler arasında uzun dönemde ilişki olabileceğini göstermektedir. Değişkenlerin arasında uzun dönemde ilişkinin bulunup bulunmadığını analiz edebilmek amacıyla panel eşbütünleşme testleri uygulanmaktadır.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları

Sabitli (Düzy)				
Metot		Değişkenler		
		Yenilenebilir Enerji	Ekonomik Büyüme	Sermaye
Im, Pesaran and Shin W-stat	t-istatistiği	6.27296	7.68119	4.57366
	p-değeri	1.0000	1.0000	1.0000
ADF-Fisher Chi-square	t-istatistiği	21.3216	10.5813	17.8557
	p-değeri	0.9999	1.0000	1.000
Sabitli (Farklı)				
Metot		Δ Yenilenebilir Enerji	Δ Ekonomik Büyüme	Δ Sermaye
Im, Pesaran and Shin W-stat	t-istatistiği	-21.3585 *	-17.9459 *	-11.3375 *
	p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000
ADF-Fisher Chi-square	t-istatistiği	426.356 *	354.317 *	223.862 *
	p-değeri	0.0000	0.0000	0.0000
Not: *, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Testlerdeki gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Tabloda bazı değişkenlerin önündeki Δ işareti o değişkenin birincil farkının alındığını göstermektedir.				

Değişkenlerin birincil farklarının durağan olduğu tespit edildikten sonra panel eşbütünlük analize geçilmiştir. Çalışmada değişkenlerin arasında uzun dönemde bir ilişki bulunup bulunmadığını analiz etmek amacıyla Pedroni eşbütünlük testi ve Kao eşbütünlük testi yapılmıştır.

6. Panel Eşbütünlük Testleri Sonuçları

Çalışmada literatürde yaygın olarak kullanılan Pedroni ve Kao eşbütünlük testleri kullanılmıştır. Kao panel eşbütünlük testine göre H_0 hipotezi (seriler arasında eşbütünlük yoktur) reddedilmiştir (p-değeri<0,05). Dolayısıyla; seriler arasında eşbütünlük vardır alternatif hipotezi kabul edilmiştir. Kao panel eşbütünlük testi sonucu tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: KAO Eşbütünlük Testi Sonucu

	t-istatistiği	p-değeri
ADF	1.740840	0.0409
		**

Not: **, %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Pedroni eşbütünlük testi ise 7 farklı testten meydana gelmektedir. Bu testlerden sırasıyla Panel v-Statistic, Panel rho-Statistic, Panel PP-Statistic, Panel ADF-Stat testleri boyut içi tahmincisini çalıştırmaktadır. Group rho-Statistic, Group PP-Statistic, Group ADF-Stat testleri kullanılarak, boyutlar arası tahmincisi belirlenmektedir (Pedroni, 1999).

Tablo 4: Pedroni Panel Eşbütünlüşme Testleri Sonuçları

	t- istatistiği	p-değeri	Ağırlıklandırılmış	p-değeri
Panel v-istatistiği	1.869238	0.0308	2.236557	0.0127**
Panel rho-istatistiği	-1.456116	0.0727	-2.306854	0.0105**
Panel PP-istatistiği	-3.118351	0.0009*	-4.194710	0.0000*
Panel ADF-istatistiği	-3.723920	0.0001*	-4.619368	0.0000*
<i>Boyutlar Arası</i>				
	t- istatistiği	p-değeri		
Grup rho-istatistiği	-1.519916	0.0643***		
Grup PP-istatistiği	-4.750129	0.0000*		
Grup ADF-istatistiği	-6.111605	0.0000*		
Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların anlamlılığını ifade etmektedir.. Pedroni eşbütünlüşme testlerinde Barlet Kernel metodundan yararlanılmış ve Bandwith genişliğini belirlemede Newey-West yöntemi kullanılmıştır.				

Pedroni eşbütünlüşme testine göre H_0 hipotezi (eşbütünlüşme yoktur) kabul edilmemiştir. Çünkü Pedroni eşbütünlüşme testini oluşturan testlerden dört tanesi (Panel PP- istatistiği, Panel ADF- istatistiği, Grup PP istatistiği, Grup ADF istatistiği) %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır) eşbütünlüşmenin olduğunu gösterirken, Panel v- istatistiği, Panel rho-istatistiği ve Grup rho-istatistiği eşbütünlüşmenin olmadığını göstermektedirler. Çünkü bu panel değerlerinin “p-değerleri>0,05” oldukları için istatistiksel olarak anlamsız çıkmışlardır.

Sonuç olarak uzun dönemde bağımlı değişken ekonomik büyüme ile bağımsız değişken elektrik tüketimi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir.

7.Uzun Dönem Eşbütünlüşme Katsayılarının DOLS Yöntemi ile Tahmini

Pedroni ve Kao eşbütünlüşme testlerinde eşbütünlüşme olduğu sonucuna varıldıktan sonra Pedroni tarafından geliştirilen DOLS yöntemi ile değişkenler arasında bulunan uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisinin katsayıları araştırılmıştır.

Değişkenlerin arasında eşbütünlüşme ilişkisinin bulunduğu tespit edildikten sonra uzun dönem eşbütünlüşme katsayıları DOLS veya FMOLS yöntemleri ile tahmin edilebilmektedir (Gregory ve Hansen, 1996). FMOLS yöntemine göre DOLS yöntemi küçük örneklerde daha tutarlı sonuç vermektedir (Breitung, 2005). Bu nedenle çalışmada uzun dönem eşbütünlüşme katsayıları tahmin edilirken DOLS yöntemi kullanılmıştır. Tablo 5’te DOLS tahmin sonuçları görülmektedir.

Tablo 5: DOLS Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
Yenilenebilir E.	0.119010	0.042421	2.805464	0.0053*
Sermaye	0.170448	0.073061	2.332970	0.0201**

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların anlamlılığını ifade etmektedir

Yenilenebilir enerji ve sermaye bağımsız değişkeni istatistiki olarak anlamlı olup (p- değeri<0.05) ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. DOLS tahmin sonuçlarına göre yenilenebilir enerjide meydana gelen %1’lik değişim, ekonomik büyümeyi yaklaşık %0.12 ve sermayede meydana gelen %1’lik değişim ekonomik büyümeyi %0.17 değiştirmektedir. Çalışmada literatür araştırması sonucunda elde edilen beklentilere uygun olarak, yenilenebilir enerji ve sermaye ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer bir husus ise Granger Nedensellik testi ile uzun dönem ilişkiye bakabiliriz.

Tablo 6: Granger Nedensellik Testi

	Obs	Chi-sq	Prob.
LNYENILE > LNGDP	525	15.21634	0.0043*
LNCAP > LNGDP		35.43648	0.0000*

Not: *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların anlamlılığını ifade etmektedir .

Tabloya baktığımız zaman yenilenebilir enerjiden ve sermayeden GDP'ye doğru nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmektedir. Buradan GDP'yi arttıran nedenlerin arasında yenilenebilir enerji kaynakları ve sermaye olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Çalışmada yenilenebilir enerji ve ekonomik büyümenin arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu amaçla ekonometrik model kurulmuş ve 1990-2014 döneminde OECD ülke örnekleri kapsamında analiz yapılmıştır. Veriler OECD istatistiklerinden derlenmiştir. Panel birim kök, panel eşbütünleşme ne nedensellik testleri yapılmıştır. Durağanlığın test edilebilmesi amacıyla yapılan panel birim kök testlerinde Im-Pesaran ve Shin, ADF-Fisher Chi-square birim kök test yöntemleri kullanılmıştır. Düzeyde durağan olmayan değişkenlerin birincil farkları alındığında serilerin birim kök içermediği yani birincil farklarının durağan olduğu bulunmuştur. Değişkenlerin birincil farklarının durağan olduğu tespit edildikten sonra panel eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Hem Kao hem de Pedroni eşbütünleşme testlerine göre uzun dönemde elektrik tüketimi ile ekonomik büyümenin arasında ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra Granger nedensellik testi uygulanmış olup yenilebilir enerji ile GDP arasında bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemdeki ilişki tespit edildikten sonra aradaki bu uzun dönemli ilişkinin katsayılarını tahmin etmek amacıyla DOLS yöntemi kullanılmıştır. DOLS tahmin sonuçlarına göre bağımsız değişken olan yenilebilir enerji ve sermaye bağımlı değişken ekonomik büyümeyi açıklamaktadır. Bağımsız değişken olan yenilenebilir enerji ve sermayenin p- değeri 0.05'den küçük olduğu için istatistiki olarak anlamlıdır ve ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Elektrik tüketimindeki %1'lik değişme ekonomik büyümeyi yaklaşık %0.12 arttırmaktadır. DOLS tahmin sonuçları literatürdeki elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğu görüşünü desteklemektedir.

Daha sonra Granger nedensellik testi uygulanmış olup sermaye ve yenilenebilir enerjiden GDP'ye doğru bir nedensellik olduğu görülüp p değerleri istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermiş, yenilebilir enerji ile GDP arasında bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Yenilenebilir enerji kaynakları günümüzde artık ülke ekonomileri için önemli bir yer edinmiş olup birçok ülke yenilebilir enerji kaynaklarıyla enerji talebini karşılamaya başlamıştır. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler buna daha çok önem vermektedir.

KAYNAKÇA:

Abbas, F. & Choudhury, N. (2013). Electricity consumption-economic growth nexus: an aggregated and disaggregated causality analysis in India and Pakistan. *Journal of Policy Modeling*, 35, 538-553.

Acaravci, A & Öztürk, İ. (2010). Electricity consumption-growth nexus: Evidence from panel data for transition countries. *Energy Economics*, 32, 604-608.

Akbaş, Y. E. & Şentürk M. (2013). MENA ülkelerinde elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı ilişkinin analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41, 45-67.

Aktaş, C. (2009). Türkiye'de elektrik tüketimi, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin hata düzeltme modeliyle analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 61-68.

Altınay, G. & Karagöl, E. (2005). Electricity consumption and economic growth: Evidence from Turkey, *Energy Economics*, 27, 849-856.

- Altıntaş, H. & Koçbulut, Ö. (2014). Türkiye’de elektrik tüketiminin dinamikleri ve ekonomik büyüme: Sınır testi ve nedensellik analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 43, 37-65.
- Breitung, J. (2005). A parametric approach to the estimation of cointegration vectors in panel data. *Econometric Reviews*, 24(2), 151-173.
- Chen, S.T., Kuo, Hsiao-I. & Chen, Chi-Chung. (2007). The relationship between GDP and electricity consumption in 10 Asian countries, *Energy Policy*, 35, 2611-2621.
- Ciarreta A. & Zarraga, A. (2010). Economic growth-electricity consumption causality in 12 European countries: A dynamic panel data approach, *Energy Policy*, 38, 3790-3796.
- Gregory, A. W. & Hansen, B. E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70, 99-126.
- Karagöl, E., Erbaykal, E. & Ertuğrul, H. M. (2007). Türkiye’de ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi ilişkisi: Sınır testi yaklaşımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8 (1), 72-80.
- Kraft, J. & Kraft, A. (1978). On the relationship between energy and GNP. *Journal of Energy and Development*, 3, 401-403.
- Narayan, P. K. & Smyth, R. (2009). Multivariate granger causality between electricity consumption, exports and GDP: Evidence from a panel of Middle Eastern countries, *Energy Policy*, 37, 229-236.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Special Issue*, 653-670.
- Polat, Ö., Uslu, E. E. & San, S. (2011). Türkiye’de elektrik tüketimi, istihdam ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 349-362.
- Saatçi, M. & Dumrul, Y. (2013). Elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisinin dinamik bir analizi: Türkiye örneği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXII(2), 1-24.
- Sahin, (2014). Elektrik Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi: G-8 Ülkeleri
- Uzun, A., Emsen, Ö. S., Yalçıkaya Ö. & Hüseyini, İ. (2013). Toplam elektrik üretimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1980-2010). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 327-344.
- Yapraklı, S. & Yurttañıkılmaz, Z. Ç. (2012). Elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik: Türkiye üzerine ekonometrik bir analiz. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 195-215.
- Yoo, S-H. (2006). The causal relationship between electricity consumption and economic growth in the ASEAN countries, *Energy Policy*, 34, 3573-3582.
- Zaman, K., Khan, M. M., Ahmad M., & Rustam, R. (2012). Determinants of electricity consumption function in Pakistan: Old wine in a new bottle, *Energy Policy*, 50, 623-634.

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Fiziksel Çevre Kontrolü: Önemi ve İç Mimarlık Eğitimindeki Yeri	
Corresponding Author	Şen YÜKSEL Beykent Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi/İç Mimarlık (EN) Bölümü senyuksel@beykent.edu.tr	
Submission Date Admission Date	11/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	YÜKSEL Ş., (2018). Fiziksel Çevre Kontrolü: Önemi ve İç Mimarlık Eğitimindeki Yeri, Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	
		ORCID NO:

Fiziksel Çevre Kontrolü: Önemi ve İç Mimarlık Eğitimindeki Yeri

Şen YÜKSEL¹

¹ (Doç.Dr.) Beykent Üniversitesi/Mühendislik Mimarlık Fakültesi/İç Mimarlık (EN) Bölümü
senyuksel@beykent.edu.tr

ABSTRACT:

In design process, controlling the external conditions interacting with the interior conditions determines the quality of the space by increasing the user comfort to the desired level. Involvement of these external factors, which called environmental conditions, in design process, leads to minimum energy consumption while providing maximum comfort for the occupants of space. For this reason, physical environmental conditions gain importance in the education of interior architects who will later design sustainable spaces. This study emphasizes the physical environmental conditions, their importance in interior design; and their place within the context of interior architecture education. Thus with the framework of experience and observation as research methods; the current situation of Physical Environment Control courses in interior architecture departments are evaluated.

KEYWORDS: Physical environment, interior architecture education, interior space, exteriors

ÖZ:

Tasarım sürecinde, iç mekan koşullarıyla etkileşim halinde olan dış koşulların kontrol altına alınması, kullanıcı konforunu istenilen düzeye çıkararak mekan kalitesini belirlemektedir. Tasarımı etkileyen ve çevresel koşullar denilen bu dış etmenlerin tasarıma katılması, maksimum konforu sağlarken minimum enerji harcanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir mekanlar tasarlayacak iç mimarların eğitiminde, fiziksel çevre konuları önem kazanmaktadır.

Çalışmada; fiziksel çevre koşullarının iç mekan tasarımındaki önemi ve iç mimarlık eğitimindeki yeri vurgulanmaktadır. İç mimarlık bölümlerindeki fiziksel çevre kontrolü derslerinin günümüzdeki durumu, deneyim, gözlem, araştırma yöntemiyle değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel çevre, iç mimarlık eğitimi, iç mekan, dış mekan.

GİRİŞ:

“İç Mimarlık; İnsanların gereksinimlerini karşılamak amacıyla belirlenmiş mekanları pratik, estetik ve sembolik işlev açılarından ele alan, insanların fiziksel ve ruhsal özellikleri ve eylemlerine uygun olarak mekanları biçimlendiren bir meslek alanıdır.” (1) İç mimarlık, mimarlık, ergonomi, sosyoloji, psikoloji gibi bilim dallarıyla yakın ilişki içindedir. Başka bir deyişle İç Mimarlık, kullanıcı konforunu ön planda tutan bir bilim dalıdır. İç Mimar, kullanıcı konforunu ön planda tutmayı hedeflerken, tasarım aşamasında, iç mekanın bulunduğu çevresel koşulları iyi bilmek, doğru kullanmak ve hakim olmak zorundadır. Çevresel koşullara hakim olmak, kullanıcı konforu ve mekan kalitesini artırırken enerji kaynaklarının tüketimini de azaltarak sürdürülebilirliğe katkıda bulunur.

Kentlerde yaşayan insanlar, günlerinin büyük bir bölümünü etkileşim halinde oldukları iç mekanlarda geçirirler. Mekanın insan üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri o mekanın kalitesini belirlemektedir. İç mekanda ortaya çıkan sorunların çoğu tasarım aşamasındaki araştırma eksikliğine bağlıdır ve sonradan düzeltilmesi kullanıcı konfor düzeyini düşürmekte ve maliyeti arttırmaktadır. Bu nedenle tasarım sürecinde, iç mekanın bulunduğu konuma ait dış koşullar iç koşullarla birlikte ele alınmalıdır. (2).

İç mimarlık eğitiminde önemli bir yere sahip olması gereken fiziksel çevre kontrolü derslerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Makalede, seçilen iç mimarlık bölümlerinin öğretim planlarında bu dersler yarıyıl, kredi ve içerik olarak değerlendirilmektedir.

Çevre Sistemleri ve Fiziksel Çevre

Çevre sözcüğü “ortam”, “bulunulan yerin çevresi” anlamlarında kullanılsa da günümüzde vurgulayacağı özelliğe göre tanımlar yapılmaktadır.

Çevre, bir organizmanın yaşam ve gelişimini etkileyen tüm dış koşul ve faktörler toplamıdır.

Çevre insanların biyolojik sosyal ve ekonomik faaliyetlerini sürdürdükleri ortamdır. (3).

Çevre performansı etkileyen dış koşullardır, bu nedenle tasarım aşamasında doğru analizler yapılmalıdır.

Tasarıma veri oluşturmak üzere yapılan çevre analizlerinde çevreyi sınıflandırmak mümkündür.

Çevre ; fiziksel çevre (doğal çevre, yapma çevre) ve sosyal çevre olarak iki ana bileşene ayrılır.

Fiziksel çevre, insanın içinde yaşadığı, niteliğini ve özelliklerini fiziksel olarak algıladığı ortama

denir. Bütün canlıların yaşaması ve gelişmesi için belirli fiziksel koşullar gerekir. Fiziksel çevrede mekan iç veya dış'tır. Fiziksel Çevre bileşenleri, mekan biçimlenişini ortaya çıkarır. (4)

Fiziksel Çevre Bileşenleri aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

Coğrafi Etmenler:
Toprak
Topoğrafya
Bitki Örtüsü
İklimsel Etmenler:
Güneş
Rüzgar
Yağış

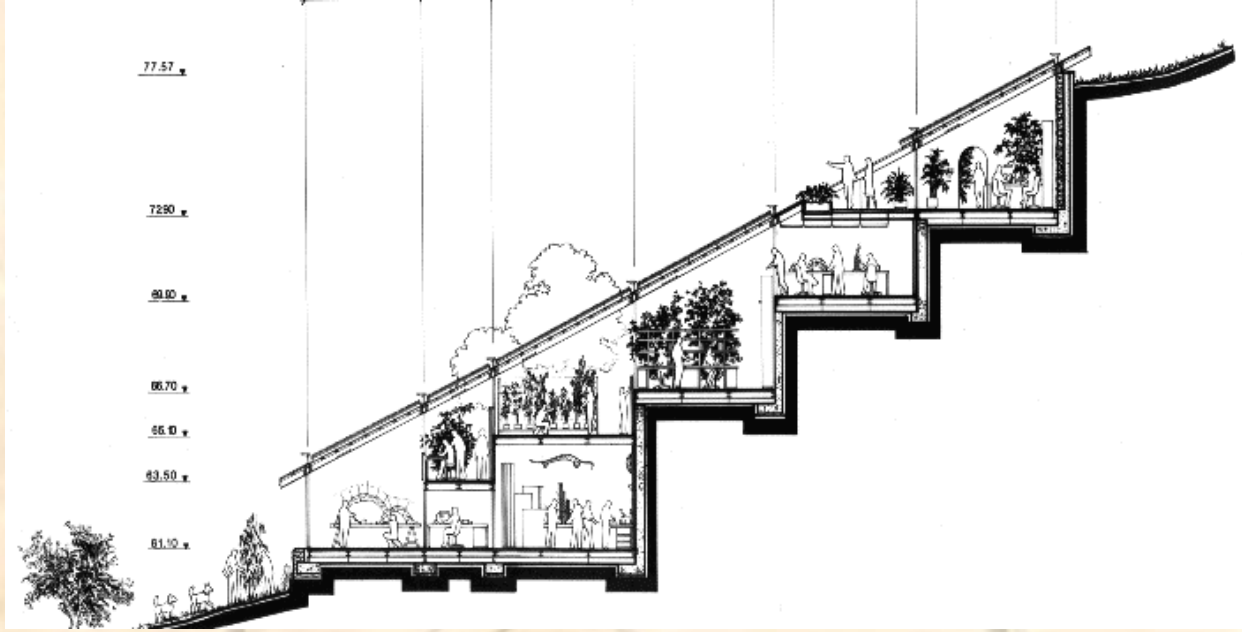
Sıcaklık
Duyusal Etmenler:
Manzara
Ses

Tablo 1. Fiziksel Çevre Bileşenleri

Bileşenler doğrultusunda yapılan evre analizleri sonucunda elde edilen bağlamsal veriler, iç mekan tasarımında fiziksel çevre denetiminin yapılmasına olanak sağlar. Dış mekandaki fiziksel çevre koşulları ile iç mekan etkileşim halindedir. Her bileşen kendi ölçeğinde kullanıcı konforu ve mekan kalitesinin yükseltilmesine destek verir. Tasarımcı, fiziksel çevre koşullarına göre mekanı tasarlarken belli çevre koşullarından yararlanabilir, korunabilir, yönlendirebilir veya yönetebilir. Örneğin kullanıcının enerji tüketimini azaltmak amacıyla, doğal ışığın içeri daha fazla girmesini sağlayabilir, istenen veya istenmeyen durumlara göre güneşi, rüzgarı iç mekana alabilir veya yönlendirebilir.

Kent Akademisi

Fotoğraf 1. Topoğrafya, iç mekanlarda farklı tasarımlara olanak sağlar. (Renzo Piano mimarlık ofisi)

Fotoğraf 2. Dışarıdaki manzara çevrelenip çerçevelenip iç mekanda kullanılabilir.

(Casa Malaparte CAPRI)

Fiziksel Çevre Kontrolü ve İç Mimarlık Eğitimi

Tasarım artık bir çevre düzenleme sanatı haline gelmiştir. (5) Schultz' un da değindiği gibi daha “iyi” ve “konforlu” bir dünya istiyorsak mekanları doğru tasarlamamız gerekmektedir. İç mekamlarda konforu ve yaşam kalitesini arttırmayı hedeflerken fiziksel çevre konularının eğitim içindeki yeri üzerinde de durulmalıdır. İç mimarlık eğitimi akreditasyon standartlarında da (CIDA The Council for Interior Design Accreditation ve IDEC Interior Design Education Council) iç mimarlık eğitiminde çevresel yaklaşım konularının önemli olduğu vurgulanmaktadır. (6)(7).

Türkiye’de devlet ve vakıflara ait 4 yıllık iç mimarlık eğitimi veren 53 üniversite bulunmaktadır. (8). Fiziksel Çevre derslerinin bugünkü durumunu görmek ve eğitimdeki yerini belirlemek amacıyla, 4 yıllık iç mimarlık eğitimi veren devlet ve vakıf üniversitelerinden tesadüfi örnekleme ile 28 üniversite seçilmiştir. Seçilen bu üniversitelerin İç Mimarlık Bölümlerinin 2016-2017 öğretim yılı ders planları incelenerek **zorunlu** olan, **Çevre, Fiziksel Çevre Denetimi ve Yapı Fiziği** derslerinin içerikleri, hangi yarıyıldan verildiği ve kaç saat kredi olduğu araştırılmıştır. (Tablo 2) İncelenen derslerden elde edilen bulgular şöyledir :

- Derslerin sayıları, saatleri ve kredilerinin yetersiz olduğu görülmüştür.
- Bazı üniversitelerde zorunlu Fiziksel Çevre veya Yapı Fiziği dersleri bulunmamaktadır. Seçmeli dersler arasında bu derslere rastlanmaktadır. Her öğrencinin aynı seçme dersi alamayacağı düşünülürse; bu konulardan hiç ders almadan mezun olan iç mimar olması ihtimal dahilindedir.

- Derslerin isim ve içeriklerinde farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Çevresel yaklaşım ve Yapı Fiziği yaklaşımı arasında bir karmaşa yaşanmaktadır.
- Bu dersler çoğu bölümde teorik olarak görülmektedir.

Üniversite	Dersin Kodu	Dersin Adı	Yarıyılı	K	AKTS
AKDENİZ ÜNİV.	İÇT321	ÇEVRE TASARIMI	5	-	2
	İÇT322	ÇEVRE TASARIMI	6	-	3
	İÇT329	AYDINLATMA TASARIMI	6	-	2
ALTINBAŞ ÜNİV.	İÇT322	ÇEVRE DÜZENLEME PROJESİ	6	3	6
ANADOLU ÜNİV.	İÇT326	FİZİKSEL ÇEVRE KONTROLÜ I	5	2	3
	İÇT427	FİZİKSEL ÇEVRE KONTROLÜ II	6	2	3
İSTANBUL AYDIN ÜNİV.	IMT316	BİÇİM, IŞIK, RENK	6	3	3
BAHÇEŞEHİR ÜNİ.	INT2082	ÇEVRE KONTROL SİSTEMLERİ ST.	4	3	4
BAŞKENT ÜNİV.	İÇT241	İNSAN, ÇEVRE VE MEKAN I	3	2	2
	İÇT242	İNSAN, ÇEVRE VE MEKAN II	4	2	2
	İÇT331	FİZİKSEL ÇEVRE KONTROLÜ	5	3	4
BEYKENT ÜNİV.	581000000001498	FİZİKSEL ÇEVRE KONTROLÜ	7	3	5
İSTANBUL BİLGİ ÜNİV.	IND311	ÇEVREYE DUYARLI BİNA TASARIMI	5	4	6
	IND319	İÇ MEKANDA YÜZEYLER RENK –MALZEME-DOKU	5	4	6
	IND314	MİMARİDE DUYULAR IŞIK VE SES	6	4	5
BİLKENT ÜNİV.	IAED 244	LIGHTING DESIGN	4	3	4
	IAED 341	ARCHITECTURAL ACOUSTICS AND FIRE SAFETY	5	3	5
ÇANKAYA ÜNİV.	INAR 209	NATURAL AND ARTIFICIAL LIGHTING	3	3	4
	INAR 210	INDOOR THERMAL COMFORT	4	3	4
	INAR 326	ARCHHITECTURAL ACOUSTICS	6	3	4

DOĞUŞ ÜNİV.	İÇM 305	FİZİKİ ÇEVRE	5	3	3
	İÇM 328	TEKNİK DONANIM	6	3	3
HACETTEPE ÜNİV.	İÇT375	İÇ MEKANDA ÇEVRE KONTROL SİSTEMLERİ	5	3	5
	İÇT327	İÇ MEKANDA IŞIK RENK DOKU	5	2	3
IŞIK ÜNİV.	İNAR215	FİZİKSEL ÇEVRE DENETİMİ	3	3	5
	İNAR362	AYDINLATMA	6	3	6
	İNAR374	AKUSTİK	6	3	5
İST. AREL ÜNİV.	6İCMMAU309	YAPI DONATIMI(SİHHİ TESİSAT) I	5	3	4
	6İCMMAU310	YAPI DONATIMI(ISITMA-HAVALANDIRMA-AYDINLATMA)	6	3	4
KÜLTÜR ÜNİV.	İÇM5041	AYDINLATMA	5	3	5
	İÇM5021	AKUSTİK	5	3	5
TEKNİK ÜNİV.	İÇM 331	FİZİKSEL ÇEVRE KONTROLÜ I	5	3	4
	İÇM 332	FİZİKSEL ÇEVRE KONTROLÜ II	6	3	4
İST.TİCARET ÜNİV.	İÇM305	BUILDING PHYSICS I	5	3	5
	İÇM306	BUILDING PHYSICS II	6	3	5
İZMİR EKONOMİ ÜNİV.	İAED 207	İÇ MİMARL. VE ÇEVRE TASARIMI İÇİN ÇEVRESEL KONT SİSTEMLER	3	2	3
	İAED 451	İÇ MİMARL.VE ÇEVRE TASARIMI İÇİN UYGULAMA ATÖLYESİ I	7	1	1
	İAED 452	İÇ MİMARL.VE ÇEVRE TASARIMI İÇİN UYGULAMA ATÖLYESİ II	8	1	1
KADİR HAS ÜNİV.	İA312	TASARIMDA İNSAN FAKTÖRÜ VE ÇEVRESEL TASARIM	6	3	6
KARADENİZ TEK.ÜNİV	İMB3009	ODA AKUSTİĞİ	5	3	5
	İMB3023	ISITMA HAVALANDIRM. TESİSAT	5	3	5

	IMB3004	AYDINLATMA	6	2	4
MALTEPE ÜNİV.	MİMB 325	TESİSAT BİLGİSİ	5	2	
MARMARA ÜNİV.		YAPI FİZİĞİ TESİSAT		2	
MEF ÜNİVERSİTES.	ARC121	ÇEVRESEL ETİK	1	-	3
MİMAR SİNAN ÜN.	İÇM321	İM YAPI DONATIMI I	3	-	-
	İÇM421	İM YAPI DONATIMI II	4	-	-
	İÇM528	İM GENEL AYDINLATMA	5	-	-
OKAN ÜNİV.	İÇM409	TASARIMDA ÇEVRE ETKENİ	7	2	4
ÖZYEGİN ÜNİV.	ARCH305	FİZİKSEL ÇEVRE KONTROLÜ	5	4	-
YAŞAR ÜNİV.	İNAR216	İÇ MEKAN YAPI FİZİĞİ VE KONTROLÜ I	4	3	4
	İNAR317	İÇ MEKAN YAPI FİZİĞİ VE KONTROLÜ II	5	3	4
YEDİTEPE ÜNİV.	INTD292	TESİSAT VE AYDINLATMA	4	3	4

Tablo 2. İç Mimarlık Bölümleri Ders Planındaki Çevre-Fiziksel Çevre- Yapı Fiziği Dersleri. 2016-2017 Öğretim yılı ders planları üniversitelerinin internet sayfalarından alınarak hazırlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Fiziksel çevre konuları;

- iç mekan konforu ve yaşam kalitesini arttırması,
- kaynak tüketimini minimuma indirerek sürdürülebilirliği sağlaması,
- çevresel yaklaşım bilincini ve farkındalığını oluşturması

açısından iç mimarlık eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Yapılan çalışma sonucunda, iç mimarlık eğitimi içinde fiziksel çevre dersleri için oluşturulan öneriler şöyledir:

- Derslerin yarıyıllara göre dağılımı, saat ve kredileri bütüncül bir yaklaşımla arttırılmalı ve zorunlu ders haline gelmelidir.
- Fiziksel Çevre denetimi derslerinin içeriği çevresel sistemler ağırlıklı olarak ele alınmalı, aydınlatma, akustik, tesisat, havalandırma gibi yapı fiziği konuları ayrı dersler olarak eğitimde yer almalıdır.
- Fiziksel Çevre denetimi dersleri uygulamaya yönelik olarak Fiziksel Çevre Stüdyosu şeklinde olmalı veya Tasarım Stüdyosu dersleriyle entegre olmalıdır. Bu nedenle derslerin verildiği yarıyıl tasarım stüdyosu derslerinin başladığı yarıyılarda olmalıdır. Bu uygulamanın yapıldığı bölümler vardır ancak sayıları yetersizdir.

Uygulama iç mimarlık mesleği açısından kuşkusuz çok önemlidir. Eğitimde uygulama derslerinin sayısal azalmasıyla teorik derslerin tasarım derslerinde kullanılamaması; iç mimarlık eğitimi amacından uzaklaştırmaya başlamaktadır. Olumlu yönde yapılacak çalışmalar eğitimi daha ileri götürecektir.

KAYNAKÇA:

1. Kaptan, B.Burak, 2013. Kültür ve İç Mimarlık, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s:95.
2. Brooker, Graame – Stone, Saly, 20102, İç Mimarlıkta Bağlam + Çevre, (Çev.) Cansu Uçar, Literatür Yayınları, İstanbul, s:46.
3. Sev, Aysin, 2009. Sürdürülebilir Mimarlık, YEM yayınları, İstanbul, s:16.
4. Yüksel, Şen, 2012. Fiziksel Çevre Kontrolü dersi, basılmamış Ders notları, Beykent Üniversitesi, lisans.
5. Nornberg, Schultz, 1980. Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture Rizzoli, New York.
6. <https://accredit-id.org/> (Erişim Tarihi : Ocak 2018)
7. <http://www.idec.org/i4a/pages/index.cfm?pageid=1> (Erişim Tarihi : Ocak 2017)
8. <https://www.icmimarlarodasi.org.tr/site/> (Erişim Tarihi : Ocak 2018)

FOTOĞRAFLAR:

1. http://www.architektura.info/index.php/architektura/polska_i_swiat/punta_nave
2. <http://www.cytwombly.org/foundation/news/cy-twombly-at-casa-malaparte-capri>

Kent Akademisi

Article Info	Derleme	
Title of Article	İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif	
Corresponding Author	Hasibe SULAK Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İİBF Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı e-mail: h.sulak-1905@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	09/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	SULAK H., (2018). İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link:	ORCID NO:

İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif

Hasibe SULAK¹

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İİBF Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Transformation of Human-Nature Relation : A Historical Perspective

ABSTRACT

One of the most important issues that today's societies face environmental problems. Environmental problems have generally come to the fore since the 1950s, but their origins are based on much older histories. In this study, firstly human and nature relation is mentioned. The Ancient Greek Philosophy and the Enlightenment Period are important for the transformation of the Human-Nature Relationship. In this respect, the philosophical views of the philosophers such as, Platon, Aristoteles, Descartes, Bacon are emphasized. The formation of ecological thinking in the next period led to the question of modernism. In this period, first examples of nature protection emerged in America and England. The negative consequences of the industrialist have been influential in the formation of ecological sensitivity. Another factor that is effective in the formation of ecological thinking is scientific studies in the field of ecology. The transformation of human-nature-society relation has been shaped by these scientific studies. In this study philosophical thoughts and scientific studies which are effective in the formation of ecological world view will be examined. The most important of these studies Malthus' Theory of Population, Charles Darwin's Theory of Evolution, Ernst Haeckel's contributions to ecology, Karl Marx's ecological views and Bertalanffy's General Sistem Theory.

Keywords: Enviroment, Ecology, Enviromental Issues, Scientific Ecology, Nature, Population Theory, Evolution Theory, General System Theory, Thomas Malthus, Charles Darwin, Ernst Haeckel, Karl Marx, Ludwig von Bertalanffy

ÖZ

Günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı en önemli meselelerde biri kuşkusuz çevre sorunlarıdır. Çevre sorunları genel olarak 1950'lerden sonra gündeme gelmiş olsa da kökenleri çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Bu çalışmada öncelikle insan ve doğa ilişkisine değinilmiştir. Antik Yunan Felsefesi ve Aydınlanma Dönemi insan-doğa ilişkisinin dönüşümü açısından önemlidir. Bu doğrultuda Platon, Aristoteles, Descartes, Bacon gibi düşünürlerin tabiata ilişkin felsefi görüşleri üzerinde durulmuştur. Sonraki dönemde ekolojik düşüncenin oluşması modernizmin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu dönemde Amerika ve İngiltere'de doğa korumacılığın ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin olumsuz sonuçları ekolojik duyarlılığın oluşmasında etkili olmuştur. Ekolojik düşüncenin

oluşmasında etkili olan bir başka faktör ise ekoloji alanında yapılan bilimsel çalışmalardır. İnsan-doğa-toplum ilişkisinin dönüşümünü bu bilimsel çalışmalarla şekillenmiştir. Bu çalışmada ekolojik dünya görüşünün oluşmasında etkili olan felsefi düşünceler ve bilimsel çalışmalar incelenecektir. Bu çalışmalar Thomas Malthus'un Nüfus Teorisi, Charles Darwin'in Evrim Teorisi, Ernst Haeckel'in Ekoloji bilimine katkıları, Karl Marx'ın ekolojik görüşleri ve Ludwig von Bertalanffy'nin Sistem Teorisi'dir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Ekoloji, Çevre Sorunları, Bilimsel Ekoloji, Doğa, Nüfus Teorisi, Evrim Teorisi, Genel Sistem Teorisi, Thomas Malthus, Charles Darwin, Ernst Haeckel, Karl Marx, Ludwig von Bertalanffy

1. İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif

Günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı en önemli krizlerden birini oluşturan çevre sorunlarının, insanlığın önünde aşılması elzem bir mesele olduğu tartışmasız bir gerçektir. Çevre sorunlarının hava kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği, su sıkıntısı, türlerin yok oluşu gibi farklı şekillerde gündeme gelmesi 20. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmiş olsa da, bu sorunun, bahsi geçen yıllarda birdenbire ortaya çıkan bir mesele olduğunu söylemek yanlıştır. Ekolojik tahribatın boyutları, sanayileşme ile birlikte yükselişe geçen tüketim toplumunda ciddi düzeye ulaşmakla birlikte, insanın doğaya müdahalesinin kökenlerini daha geride aramak gerekir. Çevre sorunlarının geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Duru'ya göre çevre sorunlarının başlangıç tarihini, uygarlığın doğuşu olarak kabul edilen "Neolitik Çağ"a kadar götürmek mümkündür. (Duru, 1995:8)

İnsan var olduğu günden bu güne doğa ile sürekli bir etkileşim içerisinde. İlk insan topluluklarında doğa ile etkileşim, insanın yaşamını devam ettirebilme kaygısıyla doğayı gözlemlemesi ve bu gözlemlere dayanarak bir takım çıkarımlarda bulunarak, yaşamını düzenlemesinden ibaretti. Yapılan değerlendirme ve tartışmaların neticesinde üzerinde mutabakata varılan ortak düşünce; yeryüzünde günümüze kadar iki büyük devrimin gerçekleştiği yönündedir. Uygarlıkların gelişim sürecinde kritik eşik noktalarını oluşturan böylesi derin dönüşümler sık sık meydana gelmemekte Capra'ya göre evrenin temel dinamikleriyle ilişkili olarak, kültürel çöküş ve bunalımların ardından gerçekleşmektedir. (Capra, 1992:24) Düşünürlere göre bu iki büyük devrimden birincisi; MÖ 8000 yıllarında insanın tarımı keşfetmesidir. Tarımın keşfinden önce doğada sadece avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdüren insan, bu devrimle birlikte toprağı işleme ve üretim yapabilme imkanına kavuşmuştur. Toprağı üretim aracı olarak kullanan insan, toprak üzerinden doğaya hakim olmaya başlamıştır. Bu dönemde doğa, insanın yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli kaynakları ve uygun ortamı sağlamakla birlikte, henüz "kirlilik, bozulma, tahrip" gibi kavramlar söz konusu değildir. İnsanın doğa üzerindeki hakimiyeti başlangıçta çevre için tehlike arz edecek boyutlardan uzaktır. Doğa yıpranan, bununla birlikte kendini yenileyen bir dengeye sahiptir.

Bir süre sonra insan türünün hızla çoğalmasına bağlı olarak baş gösteren besin yetersizliğine karşı, insanın zekasını kullanarak çeşitli araç-gereçler yapması, insanın doğaya egemen olmaya başlamasında öncü rol oynamıştır. Bu dönemde ilk örnekleri ortaya konmaya başlanan "teknoloji"yi, daha sonradan kimileri, çevre sorunlarının temel sorumlusu, kimileri de tek çözüm yolu olarak değerlendirecektir. (Akarsu, 1994:28) Sonucu öngörülemez teknolojik ve ekonomik büyümenin eninde sonunda doğal dengeyi bozarak, çeşitli boyutlarda tahribatlara yol açması kaçınılmazdır.

Başlangıçta temel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik yapılan aletlerin gelişerek, çeşitlenmesi insanlık tarihinin ikinci dönüm noktası kabul edilen Sanayi Devrimine zemin hazırladı. Buharın sanayiye girmesiyle kol gücünün yerini makineler almaya başladı. İnsanın aklını kullanma kapasitesinin daha önce görülmemiş bir düzeye ulaşması, insanın teknolojinin tüm imkanlarını kullanarak, kitlesel üretime geçmesini beraberinde getirdi. Çevre sorunlarının ivme kazanmasında ve çevresel bozulmanın ciddi boyutlara ulaşmasında Sanayi Devrimi'nin dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür.

Bilimsel gelişmenin ve buna bağlı olarak gelişen teknolojinin insanlığa kazandırdıklarının bedeli olarak da (Duru, 1995:11) değerlendirilebilecek olan çevre sorunlarına karşı gösterilen ilk tepkilere ve ortaya çıkan toplumsal hareketlere geçmeden önce, ortaya çıkan bu reaksiyonların düşünsel arka planlarını incelemek faydalı olacaktır. Kendine has söylem alanı geliştirmiş olan çevreci hareketlerin ortaya koydukları ilke ve önerilerin doğru anlaşılabilmesi için, bu hareketlerin insan-doğa ilişkisini tarihsel ve felsefi gelişim çizgisinde nasıl şekillendirdiklerinin değerlendirilmesi elzemdir. Avrupa ve Türkiye'de ortaya çıkan çevreci hareketlerin, günümüz ekolojik krizlerini çözümlenmedeki yeterliliğinin sorgulanması bu tezin temel amaçlarından biridir. Bu hareketlerin siyasallaşma süreçlerinin karşılaştırılabilmesi için, dayandıkları felsefi temellerin ve kuramsal çerçevelerinin ortaya konulması bu çalışmanın sacayaklarından ilkinin oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle insan-doğa ilişkisinin

dönüşümü, önemli kırılma noktalarıyla birlikte tarihsel perspektif içerisinde ele alınacak, ardından ekolojik düşüncenin Batı'da ortaya çıkış süreci ve gelişimi, ekolojik düşünceye farklı boyutlarda katkı yapan bilim insanlarının çalışmaları üzerinden incelenecektir.

2. Antik Yunan Felsefesinde İnsan-Doğa İlişkisi

İlk çağlardan beri insan kendisi ve doğa ile ilişkisi üzerinde düşünmüştür. Bugün modern disiplinler içerisinde doğa felsefesi olarak kategorize edilen alanda, Antik Yunan'dan günümüze kadar birçok düşünürün insan-doğa ilişkisine dair ortaya koydukları düşünceler, çevre sorunlarına tepki olarak ortaya çıkan hareketlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda, Antik Yunan'ın iki önemli düşünürü olarak göze çarpan Platon ve Aristoteles'in insan-doğa ilişkisini nasıl ele aldıklarını orta koymak, insanı doğa karşısında nasıl konumlandıklarını anlamasına katkıda bulunacaktır.

Platon'un İdealar Kuramı olarak bilinen, akıl ve duygular arasında yaptığı ayrıma dayanan idea ve nesnelerin dünyalarının ayrı olduğu iddiası, insana diğer türlerin üstünde bir yaşam alanı tanırken, doğal dünyayı önemsenmeyecek aşağı bir alan olarak nitelendirmektedir. (Plumwood, 2017:149) Platon'un insan-doğa ilişkisini öncelik-ikincilik çerçevesinde değerlendirmesi, "doğaya hakim olan insan" anlayışına zemin hazırlamıştır.

Aristoteles'in evren tasarımı, ideaları öne alan Platon anlayışından önemli ölçüde farklılık göstermekle birlikte, Aristoteles de Platon gibi insana ayrı bir özellik atfetmiştir. Aristoteles'in evreni ve içindeki varlıkları sınıflandırması, basitten karmaşığa doğru gitmekte ve "en alta yer alan hareketsiz maddeden çıkarak, bitkilere, süngerlere, deniz anası ve yumuşakçalara kadar yükselmekte, en üstte memeliler ve insan ile son bulmaktaydı" (Ronan, 2003:111) Aristoteles'in bilim sınıflandırmasına getirdiği bu açılımın, Orta Çağ'da ve İslam dünyasında oldukça ilgi görmesinin yanında; insanın, Tanrının düzenli ve ölçülü bir biçimde yarattığı evrende birbirine hiyerarşik biçimde bağlanmış bir dizi (Ünder, 1996:80) varlığın arasında yerini aldığı Varlıklar Zinciri(Taylor,2017:11) vurgu yapması açısından önemlidir.

İlk Çağ'da insan-doğa ilişkisi genel anlamda salt doğayı odağına alan, metafizik sistemlerin doğaya ilişkin açıklamalarından oluşur. Sokrates'in İlk Çağ düşünürlerinden farklı olarak merkeze doğayı değil, insan yaşamını koyarak, doğa felsefesindeki salt doğacı anlayışa karşı çıkması, insan-doğa ilişkisinin dönüşüm süreci açısından önemlidir.

Toparlanacak olursa; Platon ve Aristoteles başta olmak üzere insan-doğa ilişkisini ele alan Antik Yunan filozoflarının ortaya koydukları düşüncelerde, doğa insan karşısında ikincileştirilmiş, insan evrenin tek ve üstün sahibi ve öznesi olarak konumlandırılmıştır. İlerde bahsedileceği gibi, daha önce insandan bağımsız olarak algılanan doğa, sanayileşme ve hızlı kentleşmeyle birlikte insana bağımlı, insanın yönettiği bir araca dönüşecektir. Bu bağlamda Platon ve Aristoteles'in insanı doğa karşısında öncelemeleri, insanın doğaya müdahalede bulunma yeteneğini geliştirerek, doğaya tahakküm kurmasının felsefi-metafizik zeminini oluşturduğu söylenebilir.

3. Mekanik Evren Anlayışı ve Aydınlanma Döneminde İnsan-Doğa İlişkisi

İnsan-doğa ilişkisinin kavranış biçimlerini etkileyen iki önemli kırılma noktası vardır. Bunlardan ilki, Orta Çağ'a hakim olan "Varlık Zinciri" düşüncesini derinden sarsan Mekanik Evren Anlayışıdır. Bu yeni anlayışın ortaya çıkmasında kuşkusuz Newton mekaniğinin bilimde yükselmesine bağlı olarak, doğanın matematik bir düzenlilik içinde değerlendirilmeye başlanması etkili olmuştur. Bu yeni evren tasavvurunda, evren parçalara bölünmüş bir bütün (Aslanoğlu, 1994:39) olarak tanımlanır. Buna göre bütünü, yani evrenin işleyişi parçalara bölünerek anlaşılabilir.

Dünyanın parçalara bölünmüş bir sistem olduğu fikrine dayanan bu düşünce sisteminin arka planında Descartes'la birlikte Bacon ve Newton gibi düşünürler olsa da, bu çalışmada Descartes'ın görüşlerinin daha detaylı ortaya konması, insan-doğa ilişkisinin dönüşümünü anlamak açısından faydalı olacaktır.

Descartes'ın insan aklına yüksek önem atfetmesi ve insanın akli kullanarak doğanın egemeni ve hakimi olacağı düşüncesi, günümüz uygarlığının dünya anlayışına zemin hazırlaması açısından önemlidir. Aydınlanma Çağı'nın doğayı Tanrıdan bağımsız, kendi içinde kapalı bir sistem olarak ele alan anlayışı modernitenin temellerini hazırlamıştır.

Aydınlanma Çağı'nın getirisi olan rasyonel aklın, insanın doğaya tahakküm kurmasında aracı rolü üstlenmesiyle, doğa-insan ilişkisindeki denge, insanı merkeze alan yaklaşımlar lehine bozulmuştur. Bu çerçevede insan-doğa ilişkisi ekseninde, insana verilen görev değişmiş, insan "doğanın efendisi ve sahibi" olma rolüne (Plumwood, 2017:150) soyunmuştur.

Bowler, evren anlayışındaki bu dönüşümü "Bir zamanlar doğa gizli yapısal güçlere sahip organik bir bütün olarak görülüyorken, şimdi insanın istediği gibi oynayabileceği bir saat mekanizmasının parçasından ibaret bir sistem haline gelmiştir" (Bowler, 2001:103) diye özetler.

Önceleri besleyici, merhametli, müşfik ana şeklinde tahayyül edilen doğa; ataerkilliğin kadın üzerinde güç sahibi olmasıyla doğa anlayışını da değiştirmiştir. Burdan hareketle kadın ile doğa arasında kurulan bağın çok eskiye dayandığı söylenebilir. Kadın ile doğanın bu denli özdeşleştirilmesi feminizm ve ekoloji arasında gittikçe belirginleşen akrabalığın (Capra, 1992:39) dayanağıdır.

Bacon'un da düşüncelerinde, ayyuka çıkan "doğaya egemen olma" tutkusu doğayı, 'hizmete mecbur edilmesi gereken' dizgin altına alınan bir köle anlayışı (Capra, 1992:39) şeklinde tezahür ettiğini de burada ifade etmek gerekir.

Descartes'm insan-doğa ilişkisi ekseninde ortaya koyduğu düşüncelerin üzerinde durmak ilerleyen bölümlerde ele alınacak ekolojik hareketlerin dönüşen doğa algısından nasıl etkilendiklerinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Descartes'in insanın doğaya egemen olma yöntemi olarak akli göstermesi neticesinde insanın doğa üzerinde tahakküm kurması bir anlamda meşruiyet kazanmıştır ve akla biçilen yeni rol (Plumwood, 2017:150) "ölüm yada yaşam sayesinde doğal dünyadan kurtulmak yada onun üzerinde yükselmek yerine, insanın doğa üzerinde iktidar kullanmasına imkan sağlamaktır."

Modern felsefenin kurucusu olarak da görülen Descartes'm zihin-beden ikiliği olarak adlandırılan, madde ve ruh ayrımına bağlı olarak oraya koyduğu düalist dünya anlayışı, ruh sahibi insanı, ruhtan mahrum doğaya yabancı kılar. Descartes'in "Düşünüyorum, öyleyse varım" (Cogito ergo sum) önermesi zihin-beden ayrımının, zihin ile madde arasındaki bölünmenin en net ve çarpıcı ifadesidir. Descartes'ta insan ve doğanın bu denli keskin hatlarla ayrılması ve doğanın hakim ve ya sahip olunacak bir şey olarak kavranması bilimsel bilginin "insanı doğanın efendisi ve sahibi"(Cevzici, 2016:155) yapma amacı için araçsallaştırarak, bu araçsal tavrın yüceltilmesi ekolojik krizin felsefi-metafizik arka planını araştıran yazarlarca, insanın doğayı ve diğer canlıları sömürmesinden sorumlu tutulmaktadır.²

Aydınlanma düşüncesinin rasyonel akılcılığı yücelterek, merkeze insanı koyan mekanistik bir dünya görüşü geliştirmesi, insanı çevresi üzerine tahakküm kuran egemen bir güç olarak tasarlamıştır. 19.yy'da insan-doğa ve toplum ilişkisindeki dönüşümü, organik doğa anlayışından mekanik doğa anlayışına geçiş şeklinde özetlemek mümkündür.

Aydınlanma düşüncesinden önce hakim olan besleyici ve müşfik bir doğa imgesi, Bacon, Newton, Descartes gibi rasyonalist akılcı düşünürlerin yazılarıyla radikal bir şekilde dönüşmüştür. Bu dönemde başlayan doğaya egemen olma tutkusu, sanayi devriminin etkisiyle doğayı sömürme tutkusuna evrilmiştir. (Akarsu, 1994:31)

Yeşil düşüncenin de önemli kabullerinden biri, insanın doğa üzerindeki tahakkümünün kökenlerini Aydınlanma felsefesinin temelini oluşturan düalizm ve mekanistik evren anlayışında aramak gerektiğidir.³ Sezgisel bilgelik

² 19. yy.da sadece fizik, kimya, biyoloji gibi bilimleri tesir altına almakla kalmayan, sosyal bilimlere de büyük ölçüde şekillendiren mekanistik evren anlayışının, insanlığın doğaya yönelik tavrını kuvvetli şekilde etkilemesi, çevre sorunlarının esas sebebi olarak görülmektedir. Benzer tespitleri yapan yazarlar için bakınız. Birinci Dipnot:Fritjof Capra, Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, İkinci Dipnot: Hasan Yaylı, Mekanik Düşünceden Ekolojik Düşünceye: Yeni Bir İnsan-Doğa İlişkisi Tasarımının Doğuşu

³ Aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle insanın doğa üzerinde giderek artan şekilde tahakküm kurması yeryüzünde yıkıcı değişimlere, insanlığın ve diğer canlıların yaşamını tehdit eden boyutlara varan tahribata neden olmuştur. Bu dönüşüm toprak, hava, su, canlılar ve iklimi olumsuz etkilemekle kalmamış, insanın doğa üzerindeki tahribatı

karşısında rasyonel bilgiyi (Capra, 1992:36) yücelten, doğal kaynakların ve çevrenin sömürülmesini meşrulaştıran bu anlayışı, Capra modern toplumun bunalım ve çözümlerinden sorumlu tutmaktadır.

4. Ekolojik Düşüncenin İnsan-Doğa İlişkisi Üzerindeki Etkisi

Ekolojik Düşünce nasıl ortaya çıkmıştır? Ekolojik Düşüncenin tarihsel ve düşünsel kaynakları nelerdir? Ortaya çıktığı gündün bugüne kadar hakim ideolojilerden ve siyasi düşünce akımlarından nasıl etkilenmiştir?

Çalışmanın bu kısmında; çevre düşüncesinin oluşumunda etkili olan gelişmelere ve ekolojik düşünceye katkı sağlayan düşünürlerin, çevre hareketlerine kaynaklık eden görüşlerine değinilecektir.

Ekolojik dünya görüşünün oluşmasında, bir taraftan Aydınlanma döneminin şekillendirdiği büyüme fikrinin yol açtığı iktisadi ve siyasi gelişmeler diğer taraftan modernitenin ortaya çıkardığı sorunlara karşı oluşan tepkiler etkili olmuştur. Literatürde ekolojik düşüncenin ortaya çıkmasında; Amerika ve İngiltere’de ilk örneklerine rastlanan doğa korumacılığa, sanayileşmenin neden olduğu kirliliğin yarattığı ekolojik duyarlılığa, 19. yüzyılda insan-doğa-toplum ilişkisine ket vuran moderniteye tepki olarak ortaya çıkan Romantizm’e ve ekolojik bilimsel çalışmalara dayanan ilk çevre hareketlerine vurgu yapılır.

5. Ekolojik Hareketlere Zemin Hazırlayan Felsefi Düşünceler ve Bilimsel Çalışmalar

Rönesans, reform ve coğrafi keşiflerin iktisadi hayata yansımaları sonucunda 17. ve 18. yüzyılda; dış ticarete önem vererek, zenginliğin ülkeye giren değerli madenlerle bilhassa altın stokunu artırmakla mümkün olacağını savunan Merkantilizm akımı etkili olmuştur. Merkantilistlerin bir ülkenin zenginliğinin başka bir ülkenin fakirleşmesine bağlayan anlayışları (Görmez, 2015:72) Fizyokratlar adı verilen karşı bir akımın tepkisiyle karşılaşmıştır. Fizyokratlar, altın ve madenler aracılığı ile başka ülkelerin sömürülmesini meşru kılan anlayışı eleştirerek, toprağı zenginliğin asıl kaynağı olarak görürler. Ticaretin aşırı boyutlara varması, doğada var olan düzeni bozduğu gerekçesiyle Fizyokratlar tarafından eleştirilmiştir. Bu boyutuyla Fizyokratların doğadaki dengeyi savunan bakış açılarının, ekolojik düşünceye katkıda bulunduğu söylenebilir.

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan bir düşünür olarak Thomas Malthus’u göstermek mümkündür. Malthus’un Nüfus Teorisi olarak bilinen, nüfusun geometrik artmasına karşılık, besinin aritmetik artış göstermesine bağlı olarak insanlığın açlıkla karşı karşıya kalacağı öngörüsünde bulunduğu görüşlerine ilerde değinilecektir. Burada belirtilmesi gereken Malthus’tan önce Merkantilistler zenginliğin kaynağı olarak altını, Fizyokratlar toprağı görmekle beraber her iki görüşte de kaynak sonsuz ya da sınırsız olarak düşünülmekteydi.

Malthus’un her iki akımdan farklı olarak doğal kaynakların sınırlı olduğunu ortaya koyan görüşleri (Görmez, 2015:73) ekolojik düşüncenin gelişimine katkıda bulurken, “hayatta kalmak için mücadele”(Capra, 2014:122) fikri ile ekolojik düşünceden ayrılmaktadır.

Ekolojik Düşünceye katkı sağlayan bir başka isim Charles Darwin’dir. Malthus’un mücadele edenin hayatta kalacağı yönündeki görüşlerinden etkilenecek, 1859’da yayınlanan Türlerin Kökeni kitabında, doğada genetik olarak güçlü karakterler kazananın çevreye uyum sağlayacağı, güçlü olmayanın doğal ayıklamaya tabi olacağını ileri süren Charles Darwin’in ekoloji düşüncesine yaptığı katkı; tabiattaki bütün canlıların doğayla ve birbirleriyle olan dengeli ilişkisini ortaya koymasındır.

Charles Darwin, Descartes’ın aklı yücelten anlayışına dayanan ve doğanın parçalara ayrılmak suretiyle denetlenebilirliğine vurgu yapan Aydınlanmacı düşünürleri, varlık zinciri fikrinden kurtulamamakla eleştirir. Türlerin sabitliği imasında bulunan varlık zinciri fikrine alternatif olarak sunduğu Evrim Kuramı ile türlerin genetik olarak statik olmadığını, organizmanın soy hattının zaman içerisindeki kademeli değişimini vurgular. Türlerin Kökeni kitabının yayınlanması devasa patlamanın adeta ilk kıvılcımından ibarettir. Darwin’in ortaya attığı Evrim Kuramı genetiğin ve evrimsel biyolojinin sınırlarını aşarak etkileri bilim, felsefe, ekonomi gibi alanlarda da görülmekle birlikte, Evrim Kuramı’nın, mekanistik evren anlayışının parçalanabilir doğa algısını derinden sarsarak, türlerin oluşumunda çevrenin etkisini ve doğanın sürekli bir değişim içinde olduğunu vurgulaması bu çalışma için önemlidir.

uygarlıkların yıkılmasına kadar varmıştır. İnsan-doğa ilişkisinin tarihsel perspektifini, ekolojik tarihsel yaklaşımla ele alan bir çalışma için bakınız. Yeşil ve Siyaset (2017) içinde Ümit Şahin, Yeşil Düşünce.

Bilimsel bir kuram oluşmadan önce birçok bilim insanı doğayı gözlemler, hipotezler kurarak, deneysel çıkarımlarda bulunarak kuramın ilkelerinin oluşmasına katkıda bulunur. Daha sonra bu ilkeler bir araya getirilerek, kuramsal bir açıklama ile ortaya konur. Evrim Kuramı'nın gelişimi de bu şekilde olmuştur. Darwin'den önce de birçok bilim insanı sistematik gözlemler ile benzer sonuçlara varmıştır. Darwin'i diğerlerinden ayıran ve Evrim'i adıyla özdeşleştiren fark ise, Darwin'in farklı kaynaklardan elde ettiği sistematik gözlemleri bir araya getirerek kuramsal bir çerçeve oluşturmasıdır.

Evrim düşüncesi Darwin ile başlamamış olmakla beraber⁴ Darwin'in türlerdeki değişikliklerin meydana gelmesini 'hayatta kalma mücadelesi' ile 'doğal ayıklanma' unsuruna bağlaması, vurgu yaptığı faktörlerin, doğa bilimlerinde olduğu kadar toplumsal ve sosyal bilimlerdeki yansımalarının birbirinden farklı düşünce tarzlarına ilham vermesi açısından dikkat çekicidir.

Darwin türlerin değişime uyum sağlamasını 'hayatta kalma mücadelesi' ve 'doğal ayıklanma' ile açıklarken İngiliz İktisatçı Malthus'un 1798 tarihli Toplum Yasası Üzerine Bir Deneme isimli çalışmasından ilham almıştır. Malthus Nüfus Teorisi olarak bilinen yaklaşımında; dünyadaki besin kaynaklarının aritmetik, nüfusun ise geometrik bir hızla arttığını, bu durumun artan dünya nüfusunu besin kıtlığı ve açlıkla karşı karşıya bırakacağı öngörüsünde bulunur. Ünder, Malthus'a göre sonsuz ilerlemenin hayal olduğunu belirtir. (Ünder, 1996:91)

Malthus'un ekolojik düşünceye sağladığı katkılardan daha önce bahsedilmişti. Burada tekrar değinilmesinin sebebi, nüfus artışı ile besin arasında kurduğu ilişkinin Darwin'in doğal ayıklama ilkesine esin vermiş olmasıdır.⁵

Evrim Kuramı ile insan doğal evrimin ürünü olarak görüldüğünden insanı izole edilmiş bir forma sokarak doğadan ayıran ekolleri derinden sarsmıştır. Evrim Kuramı özünde barındırdığı süreklilik ile yeryüzünde yaşayan canlıları birbirine bağlar ve insanla diğer canlılar arasında akrabalık kurar. Evrim Kuramı'nın doğanın nasıl işlediğine ilişkin sağladığı açılım, çevreci hareketlerin insan-doğa ilişkisini ele alış biçimlerini etkilemesi açısından da önem arz eder.

Doğal ayıklama teorisinin ortaya attığı yaşamı, 'güçlü olanın hayatta kaldığı bir mücadele' olarak gören anlayışı 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan 'siyaset, biyoloji, felsefe ve sosyal bilimlerin iç içe geçmiş ilişkiler yumağı'(Dipnotu eklemeyi unutm!) olarak değerlendirilen Sosyal Darwinizm'de yansımalarını bulmak mümkündür.

Evrim Kuramı'nın yansımaları Sosyal Darwinizm'le sınırlı kalmamış, Darwin toplumsal yaşama ilişkin görüşleriyle bazı anarşist düşünürleri de etkilemiştir. Evrimin özünü oluşturan 'hayatta kalma mücadelesi'nin yerine 'karşılıklı yardımlaşma' kavramını geliştiren Kropotkin de Darwin'in Türlerin Kökeni kitabından ilham alan düşünürler arasında sayılabilir. Kropotkin, ileride değinilecek olan ekolojik hareketlerden Toplumsal Ekolojinin teorisini Murray Bookchin'in düşünceleri üzerinde etkili olması bakımından önemlidir.

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan bilim insanları arasında ekoloji terimini ilk kez tanımlayarak literatüre kazandıran Ernst Haeckel'in kuşkusuz ayrı bir yeri vardır. Ernst Haeckel'in de Evrim Kuramı'ndan etkilendiğini de burada belirtmek gerekir.⁶ Haeckel'in ekolojiji organizmaların çevre ile kurdukları ilişkileri inceleyen bilim dalı olarak açıklaması ekolojinin bilim dünyasında kabul görebilmesini, gelişmesinin temellerini atmıştır. Haeckel türlerin evriminde

⁴ Evrim Kuramı'nın kurucusu Charles Darwin olarak kabul edilse de, kendisinden önceki bilim adamları tarafından da evrime atıf yapan çıkarımlar dile getirilmiştir. Örneğin Lamarck türlerin uzun yıllar içinde birbirine dönüşüp, değişmesinde "ortama uyma" ve "organların kullanılıp kullanılmaması" gibi faktörlerin etkili olduğunu ileri sürmüştür. Hatta Darwin'in, Türlerin Kökeni adlı kitabını, muhtemel tepkilerden çekindiği için yayınlamakta tereddüt ettiği, ancak Alfred Russel Wallace'ın kendisine benzer bir şekilde doğal ayıklanma teorisi geliştirdiğini öğrendikten sonra yayınlamaya karar verdiği iddia edilir. Bakınız: Cem Kamözüt (2009) Doğal Seçilim Yasasının Bulunuşu: Darwin ve Wallace'ın Yaklaşımındaki Farklar.

⁵ Malthus'tan günümüze kadar teknolojik, ekonomik ve sosyal etkenlere bağlı olarak nüfus artış hızının değişmesi, kıtlık ve açlığın nüfus artışından ziyade siyasal karışıklıklar ve savaşlar nedeniyle ortaya çıkması Malthus'un Nüfus Teorisinin etkisini azaltmıştır. Bu konuda daha detaylı okuma için bakınız: Hüseyin Haşimi Güneş (2009) İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları.

⁶ Haeckel, Evrim Kuramı'nın Hristiyanlığın temel öğretilerine ters düşmesi sonucunda, ortaya yeni bir din olarak tanımladığı Monizm'i atmıştır. Monizm'e göre 'Tanrı ve doğa birdir, çünkü doğa ve madde bizzat Tanrı'nın kendisidir.' Haeckel'in oraya koyduğu doğa anlayışının detaylı okuması için bakınız. Atila Doğan(2006) Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm, s.86

insanı en son aşamaya yerleştirerek, evrimi ağaçtan çok merdivene benzeyen bir formülle (Bowler, 2001:41) izah eder.

Görmez, ekolojik düşüncenin doğuşunda modernite eleştirilerinin (Görmez, 2015:73) ayrıca önemli olduğunu belirtir. Orta Çağ'da egemen olan dünya görüşünden kopma olarak modernite, sık sık aydınlanma ve rasyonalite ile ilişkilendirilmiştir. Aydınlanma ve moderniteye yönelik eleştirinin ilk izlerini Rousseau'da görmek mümkündür. (Yaylı ve Yaslıkaya, 2015:457) Rousseau'nun Batı uygarlığının ve Aydınlanma felsefesinin akli yücelten anlayışına 'içerden' yönelttiği eleştiriler sadece eşitlik ve özgürlük vurgusu yapmakla kalmamış, kendisinden sonraki felsefi akımlara esin kaynağı olmuş, özellikle de doğaya bakış açısının dönüşümünde bir kırılma noktası olarak kabul edilen Romantik felsefecilerin düşünsel zeminini hazırlamıştır.⁷

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan düşünürler arasında bir yönüyle Marx'da gösterilebilir. Marx aslında bir aydınlanma düşünürü iken, klasik aydınlanma düşünürlerinden farklı olarak moderniteye yönelttiği eleştirel bakış açısı ile doğayı diyalektik süreçle açıklama çabası (Yaylı ve Yaslıkaya, 2015:457) ekolojik düşünceye sağladığı katkı bakımından dikkat çekicidir.

Capra, Marx'ın moderniteyi sorgulamasını şu şekilde ifade eder;

'Marx'a göre 'doğa insanın inorganik bedenidir, bizzat insanın kendisinden başkası doğadır ve insan doğada yaşar, o halde insan doğanın bir parçası olduğu için kendi kendisi

ile bağlantılıdır.' Fakat Marx'a göre, 19.yy kapitalizminin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan doğa-insan bölünmesi, metabolizmada 'onarılmaz bir yarılma' yaratmıştır'' (Capra, 1992:230)

Görmez, Marx'ın insanın doğadan yabancılaştırılmasına yönelik eleştirilerinin, bazılarınca "ekolojinin babası" (Görmez, 1997:72) olarak değerlendirmesine yol açtığını ifade eder.

Ekolojik düşüncenin ortaya çıkmasında moderniteyi ve materyalist toplumu sorgulayan, modernitenin yol açtığı sorunları irdeleyen, doğaya duyarlı yayınların da katkısı olmuştur. George Perkins Marsh'ın 1864'de yazdığı "Man the Nature"ın ilerlemenin, sanayiye dayalı üretimin ekolojik sistemi nasıl tehdit ettiğini ortaya koyması bakımından ekolojik düşünceye katkısı önemlidir. Duru, Matthew Arnold'un "Culture and Anarchy"(1869), William Mortis "News From Nowhere" (1891), Ebenezer Howard "Tomorrow: A Peaceful Path to Social Reform" gibi yayınları, sömürgeciliğin ve sanayileşmenin doğa üzerindeki olumsuz sonuçlarına dikkati çeken yayınlar arasında sayar. (Duru, 1995:9)

Sistem yaklaşımının geliştirilmesinin ekolojik düşünceye katkısı da burada belirtmek gerekir. Biyomedikal kökene sahip Ludwig von Bertalanffy tarafından geliştirilen bütün sistemleri kapsayan ve açıklayan (Yaylı ve Yaslıkaya, 2015:458) Genel Sistem Teorisi insan-doğa ilişkilerini bütüncül bir yaklaşımla ele alması ve tabiatta var olan her şeyin birbirini etkilediğini ortaya koyması açısından, ekolojik düşüncenin gelişmesinde önemlidir. Capra'ya göre sistem yaklaşımının tabiata doğrusal olmayan bütüncül bir yaklaşım geliştirmesi ekolojik bilincin özünü oluşturmuştur. (Capra, 1992:304-306)

Bilim olarak Ekolojinin kendini kabul ettirmesi, bu alanda yapılan bilimsel çalışmalarla birlikte ekolojinin temel kavramlarından biri olan "Ekosistem"nin ortaya çıkışı insanın doğada tek olmadığı, çevresindeki canlılarla dinamik bir ilişki içerisinde olduğu düşüncesi ile ekolojik hareketlere katkıda bulunmuştur. "Belli bir alanda yaşayan ve birbirleri ile sürekli etkileşim içinde olan canlılarla, cansız çevrenin oluşturduğu bir bütün" (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1995:38) olarak tanımlanan Ekosistem, insanı sistemin diğer öğelerinden ayrı ve soyutlayarak değil, sistemin bütünlüğü içinde inceler. Bu bağlamda ortaya çıkan sorunlar da içinde bulunduğu sistem ve çevreden bağımsız değil, sistemin bütünlüğü ve bağlantıları içinde değerlendirilmelidir. Ekoloji biliminin salt indirgemeci yaklaşımdan ziyade, bütüncül bir bakış açısı yakalaması, ekolojik düşünce açısından önemlidir.

⁷ Rousseau'nun Batı uygarlığının Aydınlanma düşüncesini eleştirdiği "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma" isimli çalışması daha sonra Fransız devrimcilerine ilham kaynağı olmuştur. Rousseau'nun moderniteye yönelttiği eleştiri oldukça geniş bir konu olmakla birlikte, bu çalışma açısından akli yücelterek, insanı doğadan koparan Aydınlanmacı düşünceyi sorgulaması önemlidir. Rousseau'nun burada temel argümanlarının özetlenmekle yetinildiği düşüncelerinin detaylı okuması için bakınız. "Aydınlanma ve Modernite'nin Romantik Eleştirmeni:Jean Jacques Rousseau" Ferhat Akdemir, EKEV Akademi Dergisi, Y:14(Yaz 2010)

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia (1994), İnsan ve Çevre, Cogito Dergisi, Güz, S:2 ss. 27-30.

Aslanoğlu, Rana (1994) Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi:Bursa.

Cevizci, Ahmet (2016), 17.Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları:İstanbul.

Bowler, Peter (2001) Doğanın Öyküsü, (Çev. Meltem Mater) 2.Cilt, İzdüşüm Yayınları:İstanbul.

Capra, Fritjof (1992), Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, İnsan Yayınları:İstanbul.

Duru, Bülent (1995), Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye'de Gönüllü Çevre Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Plumwood, Val (2017), Feminizm ve Doğaya Hükmetmek, 2.Baskı, Metis Yayınları:İstanbul.

Ünder, Hasan (1996) Çevre Felsefesi-Etik ve Metafizik Görüşler, Doruk Yayınları:Ankara.

Kent Akademisi

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Türkiye'deki Kamu Yönetimi Reformlarında Avrupa Birliği Bölgesel Politikalarının Etkileri	
Corresponding Author	Yıldız ATMACA Çankırı Karatekin Üniversitesi Yapraklı Meslek Yüksekokulu yldz atmaca65@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	13/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	ATMACA Y., (2018). Türkiye'deki Kamu Yönetimi Reformlarında Avrupa Birliği Bölgesel Politikalarının Etkileri, Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link:	
		ORCID NO:

Türkiye'deki Kamu Yönetimi Reformlarında Avrupa Birliği Bölgesel Politikalarının Etkileri 1

Öğr. Gör. Dr. Yıldız ATMACA²

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi Yapraklı Meslek Yüksekokulu
yldz atmaca65@hotmail.com

ABSTRACT

The Effects Of European Union Regional Policy On Public Administration Reforms In Turkey.

Turkey has come under the influence of a very important process of reform after the 2000s. Factors affecting this reform process is known as the concept of globalization and very important external forces too. The European Union (EU) is accepted as the most important of these external forces . Because within the framework of the EU full membership goal, Turkey has accelerated harmonization with the EU acquis since the 2000s.

In this context, this work with the existing EU regional policy effects on public administration practices in Turkey is aimed to make an assessment on.The assumption of work is that EU regional policy has led to significant changes on Turkish public administration structure. In the result of this study has understood that Development Agencies are important examples of reform in Turkey in the context of EU regional policy.

Key Words: Regional Policy, Administration, Development Agencies, Turkey, European Union

ÖZ

Türkiye, 2000'li yıllardan sonra çok önemli bir reform sürecinin etkisi altına girmiştir. Bu reform sürecini tetikleyen en önemli faktörler de küreselleşme olgusu ve çok önemli dışsal güçler olarak bilinmektedir. Avrupa Birliği (AB), bu dışsal güçlerin en önemlisi olarak kabul edilmektedir. Çünkü AB'ye tam üyelik şeklindeki hedefi çerçevesinde Türkiye, AB müktesebatına uyum çalışmalarına 2000'li yıllardan itibaren hız vermiştir.

Bu bağlamda, bu çalışma ile AB bölgesel politikasının Türkiye'deki kamu yönetimi uygulamaları üzerindeki mevcut etkileri üzerine bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Çalışmanın varsayımı, AB bölgesel politikasının Türk

¹ Bu çalışma, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 27.11.2017 tarihinde savunulan "Türkiye'deki Kamu Yönetimi Uygulamalarında Avrupa Birliği Bölgesel Politikasının Etkileri: Politika Transferi Bağlamında Bir Analiz" adlı tezden yararlanılarak yazılmıştır.

kamu yönetiminin yapısı üzerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Çalışma sonucunda Kalkınma Ajanslarının AB bölgesel politikası bağlamında Türkiye’de gerçekleştirilen önemli bir reform örneği olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Politika, Yönetim, Kalkınma Ajansları, Türkiye, Avrupa Birliği

GİRİŞ

AB, ekonomik ve sosyal anlamda gelişim göstermek isteyen hemen hemen bütün ülkelerin göz önünde bulundurmaları zorunda olduğu uluslararası bir örgüttür. Birbirinden farklı siyasal, sosyal ve ekonomik yapılanmaya sahip olan ülkelerin bir araya gelmesiyle oluşan AB, ortak politikalar belirlemekte ve belirlenen bu politikalar doğrultusunda hareket edilmesini istemektedir. Ortak hareket etmenin birlik ve beraberliği arttıracığına ve bütüncül yapılanmanın sağlanacağına işaret etmektedir. Bu doğrultuda, üyesi olduğu devletlerden ortak hareketler bütününe uymasını, üyesi olmak isteyen devletlerden ise bu hareketler bütününe gerekliliğini yerine getirmesini talep etmektedir. AB müktesebatı, Birliğe üye ülkelerin uymakla yükümlü olduğu bu ortak hareketler bütününe tamamının yer aldığı temel bir belge olarak kabul edilmektedir. Birlikte, yasal bir metin özelliğini taşıyan müktesebata uyumluluk ise zorunluluk göstermektedir. Bu sebeple aday devletler, AB müktesebatında yer alan kural ve kaideler doğrultusunda yönetsel düzenlemelerini gerçekleştirmekte, kamu politikalarını oluşturmaktadırlar.

AB bölgesel politikası, AB müktesebatının önemli bir parçası olma özelliğini taşımaktadır. Bölgesel politikadaki amaç, Birliğe üye ülkeler arasındaki bölgesel farklılık sorununu minimize etmek ve bölgelerarası rekabeti artırarak bölgesel kalkınmayı gerçekleştirebilmektir. AB, üyesi olmak istediği ülkeleri müktesebatta “Bölgesel Politikalar Ve Yapısal Araçların Koordinasyonu” ile ilgili başlıkta yer alan kural ve kaideleri yerine getirmekle yükümlü bırakmıştır. Bu doğrultuda 1999 Helsinki Zirvesiyle AB’ye aday bir devlet olarak kabul edilen Türkiye, kamu yönetimi çalışmaları üzerinde çok önemli düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu düzenlemeler içerisinde en fazla önem arz eden idari düzenleme ise 2006 yılında kabul edilen Kalkınma Ajansları olarak kabul edilmektedir.

Çalışmada, konu üzerine hazırlanmış ikincil kaynaklar araştırılarak AB bölgesel politikasının Türk kamu yönetimi yapısı üzerindeki etkisi yasal ve kurumsal yönleriyle anlatılmıştır. Daha da özelden çalışma, Kalkınma Ajanslarının Türkiye’de uygulanmasının AB bölgesel politikasının etkisiyle gerçekleşen, bir yönetsel düzenleme olup olmadığı sorusuna bir cevap aramıştır. Çalışmanın kapsamı, AB’ye üyelik sürecinde Türk kamu yönetimi yapısı üzerinde gerçekleştirilen yönetsel düzenlemelerle ilgilidir. Bu düzenlemeler de AB bölgesel politikası bağlamında gerçekleştirilen düzenlemelerle sınırlandırılmıştır.

A. AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL POLİTİKASI

AB, ekonomik, sosyal, siyasal, yönetsel ve kültürel anlamda birbirlerinden farklı özelliklere sahip ülkelerin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan, önemli bir uluslararası örgüttür. AB, Avrupa’da birlikte yönetimin gerçekleştirildiği temel birim olarak kabul edilmektedir. Özgürlük, adalet, güvenlik ve demokrasi ise sahip olduğu temel ilkeler olarak belirlenmiştir. AB, belirlediği bu temel ilkeler doğrultusunda Birliğin refah ve salâhiyetini koruyabilmek adına Birliğe üye olan veya olmak isteyen ülkelere bir takım kural ve kaideleri yerine getirmesini talep etmektedir. Bu kural ve kaideleri de AB müktesebatı altında toplayarak resmileştirmiştir. AB bölgesel politikası müktesebatın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

1. AB Bölgesel Politikası ve Temel İlkeleri

Birbirinden farklı yapıya sahip ülkelerin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan AB, Birlik içindeki birlik ve beraberliği kontrol altına alarak Birliğin gelişim göstermesi için çalışmaktadır. Birliğin genişlemesine bağlı olarak gelişmişlik açısından önemli farklılıkların ortaya çıkması ve bu farklılıkların giderek daha da fazla artması, AB’ye bir bölgesel politika oluşturma süreci yaşatmıştır (İncekara ve Kılınc,2011:410).

Bölgesel politika, gerek ülkeler gerekse bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkların azaltılarak bölgesel kalkınmanın dengeli bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışıldığı önemli bir gelişim ve kalkınma politikasıdır. AB bölgesel politikası ise AB’ye üye devletlerde ve bu devletlerin kendi topraklarındaki bölgelerde ortaya çıkacak olan ekonomik ve sosyal farklılıkları azaltmayı, gelişmiş ülkelerin gelişmişlik seviyesini arttırmayı, gelişmekte olan ülkeler için ise gerekli desteği sağlayarak vatandaşın yaşam kalitesini arttırmayı amaçlayan önemli bir stratejik gelişim politikasıdır (European Comission,2014:2).

Genel anlamda AB bölgesel politikası, bir takım ilkelere ve bu doğrultuda geliştirdiği çok önemli amaçlara sahiptir. AB, gerek üye ülkelerin gerekse aday olmak isteyen ülkelerin belirlediği bu ilkelere ve amaçlar doğrultusunda hareket edilmesini istemektedir. AB, üye ülkelere ekonomik ve sosyal anlamda yapılan yardımların, daha çok ihtiyacı olan bölgeler için kullanılmasını ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmaya yönelik harcamasını talep etmektedir. AB, ancak böyle bir uygulamayla Birliğe bölgesel bir boyut verilebileceğini ve bölgesel farklılık sorununun ortadan kalkabileceğini ileri sürmektedir (Ortadağ,2010:67).

AB, 2001 yılına geldiğinde bölgesel politika çalışmalarını hızlandırmış ve bölgelerarasındaki eşgüdümü sağlayabilmek amacıyla geçmiş 1970 yılına dayanan NUTS(The Nomenclature Of Territorial Units For Statistics) adlı bölgeleme sistemi üzerinde çalışmalarına devam etmiştir. Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu'nca kabul edilerek adına "İstatistikî Bölge Birimi Sınıflandırması-İBBS" verilen bu sistem, bölgelerin belirli kriterler çerçevesinde sınıflandırılması gerektiğinden bahsetmektedir. AB literatüründe daha çok NUTS adıyla kullanılan sistem, Türkçe'de düzey anlamında kullanılmaktadır. AB, NUTS (Düzyey) ile bölgeleri nüfusa, ekonomik ve sosyal yapılanmaya göre farklı şekillerde gruplandırmaktadır.

NUTS sınıflandırması, bir ülkeyi NUTS 1 bölgelerine, her bir NUTS-1 bölgesini NUTS-2 bölgelerine ve yine aynı şekilde, her bir NUTS-2 bölgesini de NUTS-3 bölgelerine bölmektedir. NUTS-1 (Düzyey-1) olarak sınıflandırılan bölgeler, büyük ve sosyo-ekonomik bölgeleri, NUTS-2 (Düzyey-2) sınıflandırması bölgesel politikaların uygulanacağı temel bölgeleri ve NUTS-3 (Düzyey-3) sınıflandırması daha küçük ve tanınması, geliştirilmesi gereken bölgeleri göstermektedir. NUTS bölgelerinin nüfus aralıkları sınıflandırmasında; NUTS-1 bölge düzeyi, en fazla 7 milyon, en az 3 milyon, NUTS-2 bölge düzeyi, en fazla 3 milyon, en az 800.000, NUTS-3 bölge düzeyi ise en fazla 800.000 en az 150.000 nüfusa sahip olmaktadır. Bu sınıflandırma ile NUTS-2 bölgeleri, ekonomik ve sosyal uyum raporlarının hazırlanmasında ve yapısal fonlardan gerekli yardımın alınması konusunda uygun bulunan bölgeler olarak kabul edilmiştir (European Comission,2015a:2)

NUTS, gerekli sınıflandırma işleminden sonra oluşturulan bölgelerde hizmetleri yürütecek, bölgenin kalkınmasını sağlayacak yeni kurum ve kuruluşların kurulması planlanmıştır. Bu kuruluşların adı ise yerel ve bölgesel düzeyde hizmetler sunmak üzere geliştirilen Bölge Kalkınma Ajansları (BKA)'dır.BKA'lar yerelleşme ve bölgeselleşme politikaları kapsamında bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek üzere oluşturulan, özel sektör, kamu ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte karar aldığı, çok aktörlü bir yapılanmayı ifade etmektedir. BKA'lar genel olarak, bölgenin mevcut kaynaklarını harekete geçirecek, küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri destekleyerek sektörel veya genel kalkınma gelişimini sağlamaya çalışacak merkezi hükümetten bağımsız yarı otonom kuruluşlar olarak kabul edilmektedir (Dağdaş,2010:166).

AB, bölgesel politika çalışmalarını belli başlı iki ilke çerçevesinde şekillendirmiştir. Bu ilkelerin birincisi, ekonomik ve sosyal anlamda gelişmemiş bölgelerin geliştirilmesi üzerine, bölgede yer alan sivil toplum, kamu veya özel sektör kurumlarındaki hemen hemen bütün kurumların görüşleri doğrultusunda oluşturulmaya çalışılan dayanışma ilkesidir. Bir diğer ilke ise üye sayısı gittikçe artan AB'nin, Birliğe yeni katılan ülkelerin veya bölgelerin gelişmişlik farkını azaltmak için geliştirdiği uyum ilkesidir (Keleş ve Mengi,2013:61). Dayanışma ve uyum ilkeleri ile AB bölgesel politikası, Birliğe üye olan devletlerin politik eksikliklerini tamamlamayı ve bu devletleri gelişmiş bir Avrupa medeniyeti seviyesine çıkarmayı hedeflemektedir(Özer,2006:261).Ekonomik anlamda gelişmemiş bir devletin başka bir devlete veya üyesi olduğu örgüte hiçbir fayda vermeyeceği bilinen bir gerçektir. Bu sebeple AB, bölgesel politika çalışmaları ile AB üyesi bütün devletlerin ortak menfaatini ortaya koymakta ve bu doğrultuda bölgesel kalkınma faaliyetlerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Can,2004:15).

1.Avrupa Birliği Bölgesel Politikasının Araçları

AB bölgesel politikası, bölgelerarası farklılıkları azaltmak ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek üzere bir takım idari ve mali araçlardan yararlanmaktadır. Bu araçlardan, AB politikasının bölgesel düzeyde uygulanabilirliğini kolaylaştıran Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu bölgesel politikanın mali araçları olarak kabul edilirken; merkezi idareden bağımsız bir idari yapılanma olarak kabul edilen Bölge Kalkınma Ajansları ise bölgesel politikanın idari aracı olarak kabul edilmektedir. AB üyeliğinin sağladığı en büyük avantaj, mali anlamda bir destek olarak kabul edilen önemli fonların varlığıdır. 2006 yılı öncesi döneme baktığımızda AB bölgesel politikasının en önemli mali aracı olarak öngörülen yapısal fonlar, ilk olarak 1957 Roma Antlaşması ile ortaya çıkmıştır. Birlik içinde uygulanacak olan yapısal fonlar, ekonomik yönden geri kalmış bölgelerin ve sanayinin geliştirilerek düzenlenmesi, işsizlikle mücadele, işgücünün değişen üretim sistemine ayak uydurabilmesi ve Birlikte görülen kırsal alanların geliştirilmesi gibi belli başlı bir takım amaçlar taşımaktadır (Apan,2004,s.4). Bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için de Avrupa Bölgesel

Kalkınma Fonu (ABKF), sosyal politikaların iyileştirilmesinde kullanılan Avrupa Sosyal Fonu (ASF), üye devletlerin ortak tarım politikasını sağlamak üzere AB bütçesi dâhilinde oluşturulan Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF) ve balık ve su ürünlerinin üretim ve pazarlamadaki yapısal tedbirleri için kullanılan Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı olmak üzere dört farklı araçtan faydalanmaktadır. Ancak, 2007-2013 döneminde bu fonlar; ABKF, ASF, ve ekonomik ve sosyal farklılıkları gidermek amacıyla oluşturulmuş olan Uyum Fonu olmak üzere belirlenmişken, 2014-2020 döneminde ABKF, ASF, Uyum Fonu, tarımın rekabet gücünü arttırmak ve kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek üzere geliştirilen Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarımsal Fonu (European Agricultural Fund For Rural Development-EAFRD), balıkçılık ve denizcilik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik çıkarılan Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu (European Maritime and Fishers Fund- EMFF) olmak üzere dört farklı fon olarak belirlenmiştir (European Commission,2015a:320) Uyum Fonu ise 1993 Maastricht Antlaşması ile kurumsallaşmıştır. Fon, GSYİH'sı AB ortalamasının %75'inden az olan üye ülkelerde ekonomik ve sosyal farklılıkları gidermek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (European Commission,2015b)

Yapısal fonların yanı sıra AB, 2007 yılı sonrası finansman programında önemli güncellemeler yapmış ve AB'ye aday olan veya olma potansiyeli taşıyan ülkeler için yeni finansman araçları geliştirmiştir. Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (Instrument for PreAccession Assistance -IPA), bu araçlar içerisinde en fazla önem taşıyan fon olarak kabul edilmektedir. IPA temelde; geçiş ve kurumsal inşaa yardımı, AB'ye aday olmaya uygun olan ülkelerde sınır ötesi işbirliği, çevre, ulaşım, bölgedeki ve ekonomideki kalkınmayı gerçekleştirecek bir bölgesel kalkınma, insan kaynaklarını, beşeri sermayeyi güçlendirme ve kırsal kalkınma olmak üzere beş önemli bileşenden oluşmaktadır. Ancak IPA, 2007- 2013 yılları arasında IPA olarak kabul edilirken, 2014-2020 yılları arasında güncelleştirilerek IPA II olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönem de IPA'nın bileşenleri birer politika yapısına dönüştürülmüştür. Bu politikalar ise "AB Üyeliğine Geçiş Süreci ve Kapasite Geliştirme, Bölgesel Kalkınma, İstihdam, Sosyal Politika ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği" politikalarıdır (European Commission,2017).AB'nin bölgeselleşme anlayışı, hizmetlerin yerel ve bölgesel seviyeye kadar indirilerek merkezi yönetimden uzaklaştırılması ile ilgilidir. Yerel ve bölgesel birimlerde oluşturulacak idari düzenlemelerle ve bu birimlere verilecek yetkilerle birlikte halkın yönetime katılımı gerçekleşecektir. Sivil toplum, kamu ve özel sektörün birlikte karar alacağı çok aktörlü bu platformla demokratik bir yönetim anlayışı gelişecek ve bölgesel kalkınma gerçekleşecektir. Bu durumu gerçekleştirecek AB bölgesel politikasının idari aracının adı ise Bölge Kalkınma Ajansları (BKA)'dır.

2.Bölge Kalkınma Ajansları

BKA'lar yerelleşme ve bölgeselleşme politikaları kapsamında bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek üzere oluşturulan, özel sektör, kamu ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte karar aldığı, çok aktörlü bir yapılanmayı ifade etmektedir. BKA'lar, AB'nin kendi içindeki bütünlüğünü sağlamaya yönelik geliştirdiği önemli projelerden biri olarak kabul edilmektedir (Ferry,2007:447). Merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda oluşturulan BKA, sektörel ve genel kalkınma programlarını belirleyen, bu doğrultuda önemli projeler geliştirerek bölgedeki sosyo-ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışan, mali kaynakları ve görevleriyle yerel ve bölgesel kuruluşlarla işbirliği içerisinde, bölgesel kalkınmayı sağlamaya çalışan yarı otonom kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (EURADA,1999:16-17).

AB, BKA'lar ile birlikte özel sektör, kamu ve sivil toplumun bir arada olduğu "yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya" bir bölgesel kalkınma anlayışını benimsemiştir. Bu durum, yerel yönetimlerin yönetimdeki etkinliği arttırmış, karar alımında demokratik katılımı gerçekleştirmiştir (Webb and Collis,2000:873). Farklı ülkeler üzerinde uygulanan BKA'lar arasında eşgüdümlü çalışabilmek ve işbirliği içerisinde stratejik kalkınma politikaları gerçekleştirebilmek amacıyla AB, 1991 yılında adına Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA-European Association of Development Agencies) denilen uluslararası bir birlik ve beraberlik kurumu oluşturmuştur (EURADA,2015:1-2). EURADA, her yönüyle BKA'lar arasındaki işbirliği ve beraberliği gerçekleştirmek üzere faaliyet göstermektedir.

BKA'lar, bölgesel kalkınmayı sağlamada rol oynayan çok önemli araçlardır. BKA'ların çok aktörlü yapısı, bölgesel yönetimi arttırmakta ve bölgenin kalkınma hızını kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple Ajanslar, bölgesel yönetimin uygulamadaki görünümü olarak kabul edilmektedir. Yönetişimin temel unsurlarından biri bölgeselleşme düşüncesidir. Merkezi yönetimin karar almaya ilişkin yetkilerinin önemli bir bölümünün bölgesel kuruluşlara transfer edilmesi, merkez ve bölge arasında hiyerarşik olmayan bir yapılanmanın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır (Gündoğan,2010:42-46). Bu yapılanma da merkezin egemenliğinde olan karar alma hareketliliğinden kademeli olmayan bir yapılanmaya geçilmesi durumunu gündeme getirmiştir. Yetki devrinde görülen bu hareketlilik, yönetimde ulus devletlerin görevlerini azaltılmış, yetkilerin önemli bir bölümünü yukarıya veya aşağıya aktarmıştır.

Bu durum, daha çok “çok katmanlı yönetim” olgusuyla anlatılmıştır (Bakır ve Öngen,2013:92).Çok katmanlı yönetim ise yerel, ulusal ve supranasyonel olmak üzere üç farklı yönetim basamağının birbirleriyle olan etkileşimli yapısını ifade etmeye çalışan, yetkilerin aktarımı sürecinde ulus devletinin elinde olan bazı yetkilerin supranasyonel basamağına, bazılarının da ulus-altı bir yapıyı temsil eden yerel yönetimler basamağına aktarıldığını anlatan bir yönetim modeli olarak tanımlanmaktadır (Hooghe and Marks, 2001:27-28). Çok katmanlı yönetimin merkezi yönetim, yerel yönetim ve özel yönetim arasındaki bu işbirliği ve bölüşümü, yönetimi kolaylaştırmış, birlikte hareket etme düşüncesi çerçevesinde bölgesel yönetim olgusunu pekiştirerek bölgesel kalkınma hareketine ivme kazandırmıştır. Bu ivme ise bölgesel yönetimin temel aracı olan Kalkınma Ajansları ile gerçekleştirilmiştir.

Ülkelerin üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi üzerine oluşturulan, bölgesel politikanın önemli bir idari aracı olarak karşımıza çıkan BKA'lar yatırımların bölgesel düzeyde koordinasyonu, bölgesel kalkınmanın geliştirilmesi gibi bir takım görevleri üzerine almıştır. Bu görevleri Özer (2012:44): Bölgelerin zayıf ve güçlü yönlerini, fırsat ve tehditlerini belirleyerek uzun ve orta vadeli kalkınma programları oluşturmak, bölgeye yatırımcıyı çekmek, bölgeyi tanıtmak, alt yapıyı geliştirerek kırsal kalkınmayı sağlamaya çalışmak, merkezi hükümet tarafından tahsis edilen fonları ve diğer ulusal mali yardımları kullanmak, bölgedeki kamu ve özel sektör ile sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini sağlamaya çalışmak olarak kısaca açıklamaktadır.

B.TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL POLİTİKASI

Türkiye’de bir bölge yönetimi anlayışı mevcut değildir. Uygulamaya dönük çeşitli örgütsel stratejiler geliştirilmiş ancak istenilen sonucu vermemiş, başarılı olunamamıştır. Nihai halini ise kanunların izin verdiği ölçüde bir bölgesel düzenlemeye gidilebileceği ancak bu düzenlemenin yönetsel kademe olarak kabul edilemeyeceği şekliyle anayasal metinde edinmiştir. Türkiye’nin AB müktesebatına uyum sürecinde bölgesel politikasında önemli reformlar gerçekleşmiştir. Bu reformların en önemlisi ise 2006 yılında bölgelerarası farklılıkları azaltmak üzere kabul edilen Kalkınma Ajanslarıdır. Kalkınma Ajanslarının yapısal ve işlevsel anlamda Türk kamu yönetimi yapısı üzerinde çok önemli etkileri olmuştur.

1.Türkiye’de Bölge ve Bölge Yönetimi Olgusu

Türkiye’de bölge olgusu, merkezi yönetimin taşra örgütlenmesi bağlamında ele alınmakta ve birden fazla ilin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ilden daha büyük bir coğrafi yapılanma olarak anlatılmaktadır. Bir ülkeden küçük ancak bir ilden büyük bir toprak parçası olarak ifade edilen bölge olgusunun sınırlarının belirlenmesinde kullanılan ölçütler, çeşitli amaçlara göre değişiklik göstermektedir. Bu ölçütleri ise mevcut coğrafi yapı, bu coğrafyada yaşayan nüfus ile ekonomik ve sosyal faktörler olarak değerlendirmek mümkündür (Keleş,2008:352). Türkiye’de bölge yönetimi olgusu ise daha çok iller ve merkezi yönetim arasında bir kademe olarak kabul edilmektedir. Ancak illerden daha geniş bir coğrafi yapılanma olarak ifade edilen bölge, Türkiye’de daha fazla geçerliliği olan bir kavram olarak kabul edilmektedir (Bulut,2002:19).

Merkezi yönetimin taşra yapılanması olarak bilinen bölge yönetiminin bir yerel yönetim birimi olan il gibi görev ve çalışma sahası standartlaştırılmış değildir. Türk kamu yönetimi, bölge yönetimi anlayışını farklı dönemlerde ve farklı başlıklar altında açıklayarak kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Nihai halini ise 1982 Anayasası’nın 126. maddesinde “Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir” ibaresiyle almıştır (Başbakanlık,1982). 1982 Anayasası’nın bu hükmü, Türkiye’de merkezi yönetimin bölgesel düzeyde kurumsallaşmasının mümkün olabileceğini ancak iller gibi bir yönetim kademesi olarak gösterilmesinin mümkün olamayacağını göstermektedir. Aynı zamanda bölgesel bir kuruluş olarak gösterilebilmesi için bu durumun kuruluş kanunuyla belirtilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Bölge kuruluşlarının kurulmasına, kaldırılmasına, hangi illerin merkez ve bölge müdürlüklerine dâhil olacağına kanunda belirtildiği üzere Bakanlar Kurulu karar vermektedir. Türkiye’nin bölge düzeyinde örgütlediği tek bakanlık Ulaştırma Bakanlığı’dır. Diğer bakanlıkların ise bağlı ve ilgili kuruluşlarına bağlı olan il müdürlükleri bulunmaktadır. Bir ilde bulunan bütün müdürlükler çalışma sahası olarak o ildeki coğrafi alan ile sınırlandırılmıştır. Merkezi yönetimin taşra örgütlenmesi olarak kabul edilen Vakıflar Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü bu düzenlemeye örnek olarak gösterilmektedir (Eryılmaz,2012:159-160).

Türkiye’de bölge yönetimi ve bölge politikalarının gelişimi kendi içerisinde farklı dönemler içerisinde gerçekleşmiştir. Türk yönetim yapısı da bu dönemler içerisinde büyük oranda bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir (Eryılmaz,2012,s.159). Türkiye’deki bölgesel yönetim anlayışının ve bölgesel politika uygulamalarının temeli ise

1876 yılında hazırlanan ilk anayasal metin olarak kabul edilen Kanun-i Esasi'ye kadar uzanmaktadır (Övgün, 2007:235). Ancak, değişen zaman içerisinde Türkiye'nin kabul ettiği bölgesel düzenlemeler, bölgesel örgütlenme biçimlerinden bölgesel kalkınma ve gelişim politikalarına denk kendini farklı şekillerde göstermiştir.

2.Türkiye’de Bölgesel Örgütlenme Stratejileri ve Kalkınma Ajansları

Türkiye'nin bölgesel örgütlenme biçimi, Osmanlıdan başlayıp Cumhuriyete kadar olan dönemde farklı modeller içerisinde gerçekleştirilmiştir. Ancak uygulanan modeller, Türkiye için yeterli olmamış, hedeflenen amaca ulaştırılmamıştır. Bu sebeple Türkiye, Cumhuriyetten günümüze farklı bölgesel örgütlenme modellerini incelemeye ve en iyi şekilde özümseyerek kendi ülkesinde uygulamaya devam etmiştir. Genel Müfettişlik, Bölge Valiliği, Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi bu bölgesel örgütlenme modellerinin en önemlileri olarak bilinmektedir. Son dönemde geliştirilen bir diğer önemli bölgesel örgütlenme modeli ise Kalkınma Ajansları olarak kabul edilmektedir. Genel olara Kalkınma Ajansları, merkezi yönetimden bağımsız bir idari teşkilat olarak kabul edilmektedir. Belirli bir bölgede faaliyet gösteren Kalkınma Ajansları, bu bölgedeki sosyal ve ekonomik kalkınmayı arttırmaya çalışan, kamu ve özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde bölgesel gelişimi gerçekleştirmeye çalıştığı kamusal veya yarı kamusal kurumlar olarak tanımlanmaktadır (Avaner, 2005:242).

Türkiye, Kalkınma Ajanslarını ilk kez 1999 yılında AB'ye aday devlet olma vasfının kazanıldığı Helsinki Zirvesi sonrası gündeme getirmiştir. Kalkınma Ajansları, İlerleme Raporları ve Katılım Ortaklığı Belgelerinin bir talebi olarak Türkiye'nin karşısına çıkmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, Kalkınma Ajanslarının oluşturulmasına yönelik gerekli yasal düzenlemelere başlamıştır (Cankorkmaz,2013:125). Bu yasal düzenlemelerin ilki 25 Nisan 2003 tarihinde gerçekleşmiştir. İlgili yasada Kalkınma Ajanslarından Bölge Kalkınma Ajansları olarak bahsedilmiştir (Güler, 2005:82). Ancak yasa kabul edilmemiştir. Türkiye'nin üniter bir yapıya sahip olması ve Anayasal metninde bölge adıyla oluşturulmuş bir tüzel kişiliğin olmaması bölge sözcüğünün Kalkınma Ajanslarıyla birlikte kullanılmasını doğru görmemiştir. Bu sebeple de bölge ifadesi yasal düzenlemeden çıkarılmıştır. Bunun yerine, 25 Ocak 2006 tarihinde hazırlanarak Meclise sunulan 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu ve Görevleri” ile ilgili yasa, resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. İlgili kanun kuruluş sebebini ise daha önce GAP dışında etkili ve verimli bir bölgesel kalkınma politikası üretmemelerine ve AB'nin Katılım Öncesi Yardım Araçlarından faydalanmak üzere AB uyum sürecinin gerekliliğine bağlamıştır (Başbakanlık,2017). 5449 sayılı kanun, bir bölgede Kalkınma Ajansının kurulabilmesini belirli prosedürlere bağlamıştır. İlgili kanunun “Ajanslar, bölgeler esas alınarak, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile kurulur. Ajans merkezinin bulunacağı il, kuruluş kararnamesinde belirtilir” hükmünü üçüncü maddesinde belirterek, bir bölgede Kalkınma Ajansının kurulabilmesi için gerekli olan şartı açıkça belirtmiştir (Başbakanlık, 2006). Kalkınma Ajansları, yerel düzeyde planlama ve programlama seviyesini arttırarak bölgedeki yerel aktörleri harekete geçirmeye ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken de elindeki mevcut bütün kaynakları kullanmakta ve bölgedeki kurum ve kuruluşlar arasında gerekli koordinasyonu sağlayarak bir çeşit koordinatör vasfını görmektedir. Bu vasfıyla birlikte bölgesel gelişmişliği sağlayarak gelir artışını ve istihdamı arttırmaya çalışmaktadır. Artan gelir ve gelişen dayanışma ve işbirliği ile birlikte rekabet bilincini ortaya çıkarmakta ve bölgesel rekabet, bölgesel kalkınmayı arttırmaktadır. 2006 yılında pilot proje merkezi olarak kabul edilip, uygulanmak üzere oluşturulan Çukurova ve İzmir Kalkınma Ajansları dışında sonradan çıkarılan Kararnamelerle birlikte bugün Türkiye’de NUTS 2 (Düzyey-2) bölgeleri üzerinde faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere oluşturulan toplam 26 Kalkınma Ajansı mevcuttur. Bu Ajanslar, 2008 yılında sekiz farklı bölgede kurulan; Erzurum, Van, Gaziantep, Diyarbakır, İstanbul, Konya, Samsun ve Mardin ile 2009 yılında 16 farklı bölgede kurulan Trabzon, Nevşehir, Kocaeli, Bursa, Zonguldak, Hatay, Ankara, Isparta, Malatya, Denizli, Balıkesir, Kastamonu, Kütahya, Kayseri, Tekirdağ ve Kars Kalkınma Ajansıdır (Başbakanlık,2002).

3.Türkiye’nin Bölgesel Politika Anlayışındaki Değişimi Ve Avrupa Birliği’ne Uyumu

Avrupa ülkeleri, bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkların giderilmesinde bölge yönetimlerinin önemli bir payının olduğunu söylemektedir. AB, AB'ye ait üye ülkeler arasındaki birlik ve beraberliğin gerekli bölge yönetimlerin kurulmasıyla daha iyi geliştirilebileceğini ileri sürmektedir (Çevikbaş,2017:1001).Bölgesel yönetimlerin geliştirilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, AB'ye uyum sürecinde yerine getirilmesi gereken temel beklentilerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda Türkiye, 2000’li yıllarla birlikte AB Müktesebatına uyum sürecinde çok önemli yönetsel reformlar düzenlemiş ve yerinden yönetim kurum ve kuruluşları üzerinde önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu reformlar içerisinde kabul görülen ve uygulanmaya çalışılan en önemli yönetsel düzenleme ise AB'nin bölgesel politikasına yöneliktir.

1999 yılından sonra Türkiye, bölgesel politikalarında AB'ye uyumluluk kriterini önemli bir ölçüt olarak kabul etmiştir. Bu sebeple, bölgelerarasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkları azaltmayı ve bölgesel kalkınmayı sağlamayı hedeflemiştir. Bölgelerarasındaki farklılıklar ekonomik bir gücü gerektirmektedir. AB'nin sağladığı mali destek ile bölgesel farklılıklarla mücadele edilebileceği ve bölgesel kalkınma hedefinin gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir (Uzay,2005:109). Türkiye'nin ekonomik anlamda büyük sorun yaşadığı mali krizler ve sonrasında yaşanan sıkıntılar bölgesel politikaların uygulanması gerektiğine yönelik kanaatin hızlandığı önemli dönemlerdir. Bu kanaatle birlikte, AB tarafından üye ülke olabilmek için gerekli olan koşullar çerçevesinde hazırlanan belgeler değerlendirilmiştir. Türkiye, bu koşulları yerine getirebilmek üzere AB bölgesel politikasına uyum bağlamında büyük çapta bir yükümlülük altına girmiş ve bu yükümlülükleri hazırladığı önemli belgelerle resmileştirmiştir.

AB, Türkiye'ye üyelik sürecinde ilerleme sürecini takip edebilmek ve yapılması gerekenleri gösterebilmek üzere bir takım belgeler düzenlemiştir. Bu belgeler, AB Komisyonu'nca her yıl hazırlanarak aday ülkelerdeki değişim ve gelişmeleri değerlendiren İlerleme Raporları ile yine AB Komisyonu'nca hazırlanarak aday ülkelerin kısa ve orta vadede yerine getirmesi gereken öncelikleri belirten Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB)'dir.

Türk kamu yönetimi yapısında yapılan yapısal ve işlevsel anlamdaki değişimleri İlerleme Raporları ve KOB'ları inceleyerek görmek mümkündür. Çünkü İlerleme Raporları ve KOB'lar Türk kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel yönüne ilişkin yönlendirmelerde bulunmaktadır. Örneğin 2000 yılında hazırlanan İlerleme Raporu, Türkiye'de idari reformların yapılması gerektiğini, bölge düzenleme sisteminin de AB bölgesel politikasına yönelik uyumlaştırılması gerektiğini belirtmiştir (Avrupa Komisyonu,2000). 2001 tarihli Rapor, Türkiye'nin müktesebatın yürütülmesi ve uygulanması anlamında gerekli olan idari kapasiteyi güçlendirmesi gerektiğini dile getirmiştir (Avrupa Komisyonu,2001). 2002 yılı İlerleme Raporu, Türkiye'nin AB'de uygulanmakta olan NUTS (İBBS), sistemini kabul ettiğini ve idari anlamda kurumsallaşmaya uygun olan bölgelerin NUTS II olması gerektiği düşüncesini benimsediğini söylemiştir. Yerel ve bölgesel merkezli hizmetlerin DPT tarafından gerçekleştirilmesi de ayrıca eleştirilmiştir (Avrupa Komisyonu,2002). Türkiye, gelen bu eleştiriler karşısında 2003 yılında yerel yönetimlerin yeniden güçlendirilmesine yönelik idari reformları transfer etmeye başlamıştır. 2003 yılı İlerleme Raporu bu durumu bir gelişme olarak kabul etse de bu doğrultuda yapılması gereken hukuki düzenlemelerin yapılmamasını eleştirmiştir. Raporda, bölgesel farklılıkları azaltmak ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek üzere 2004-2006 yılları arasını kapsamak üzere AB müktesebatına uyum bağlamında katılım öncesi mali yardımların uygun programlanmasına yönelik olarak Türkiye tarafından hazırlanması istenilen Ön Ulusal Kalkınma Planı'nından da bahsedilmiştir (Avrupa Komisyonu,2003). 2004 yılı İlerleme Raporu, Türkiye'de bölgesel organizasyonlar üzerine hiçbir gelişmenin olmadığını ileri sürmüştür. Raporda, Türkiye'de kurumsal yapılanmayla ilgili olarak bölgesel düzeyde BKA'ların kurulması gerektiği belirtilmiş (Avrupa Komisyonu,2004); 2005 yılı İlerleme Raporunda ise BKA'ların kurulması ile bölgesel düzeydeki idari kapasite eksikliğinin çözüleceği ve idari kapasitenin güçleneceği belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu,2005). 2006 yılı İlerleme Raporunda, bölgesel politikalarda kurumsal düzenlemelere yönelik önemli bir gelişmenin gerçekleştiği ve BKA'ların "Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" adı ile onaylandığı belirtilmiştir. Rapor, ilgili yasa ile Türkiye'de 26 Düzey 2 bölgesinde Kalkınma Ajanslarının kurulmasının amaçlandığını ve Kalkınma Ajansları ile Türkiye'deki bölgelerarası ekonomik ve sosyal farklılık sorununun çözüleceğini öne sürmektedir (Avrupa Komisyonu,2006).

2006 yılında Kalkınma Ajanslarının kurulması, kurumsal anlamda gerçekleştirilen önemli bir reformdur. Ancak 2006 yılından sonra hazırlanan İlerleme Raporlarında da Türkiye'deki bölgesel politika çalışmaları eleştirilmiş ve müktesebata uyum çalışmalarının sınırlılık gösterdiği saptanmıştır. Bu anlamda 2007 yılı İlerleme Raporu, IPA ve yapısal fonların kullanımındaki kolaylığı ve faydalılık derecesini arttırmak için merkezi yönetimin temel birim olarak görevlendirdiği bazı kurumlarındaki idari kapasitelere ait gücün artırılması gerektiğini belirtmiştir (Avrupa Komisyonu,2007). 2008 yılında yayımlanan İlerleme Raporu da 2007 yılında yürürlüğe giren Kalkınma Ajansları düzenlemesinin yetersizliğini dile getirmiş, bölgesel politikaya yönelik politika çalışmalarının devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. IPA kapsamında yapılan çalışmaların da oldukça yavaş ilerlediğini söylemiştir. Türkiye'nin bakanlıklar arasındaki görev ve yetki dağılımını incelemesi ve yerel birimlere görev aktarımını yapması gerekmektedir. Rapor, bu dönemde Türkiye'nin bölgesel politikaların düzenlenmesi anlamında bir ilerleme kaydetmediğini söylemektedir (Avrupa Komisyonu,2008). 2009 yılı İlerleme Raporu ise aksine, Türkiye'de bir takım ilerlemelerin olduğunu ileri sürmektedir. Yerel ve bölgesel kuruluşların desteğini alarak IPA kurumlarının geliştirilmeye çalışılması ve yeni Kalkınma Ajanslarının kurulması müktesebata uyum sürecinde kat edilen önemli bir mesafe olarak kabul edilmiştir (Avrupa Komisyonu,2009).

2010, 2011 ve 2012 yılında yayımlanan İlerleme Raporlarının üçünde de ele alınan temel konu, Türkiye'deki katılım öncesi fonların kullanımına ve idari kapasitelerdeki sınırlılıklara yöneliktir. 2010 yılı İlerleme Raporu, IPA

kapsamındaki düzenlemelerin dikkate alınması ve idari kapasitelerin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Avrupa Komisyonu, 2010). 2011 yılı İlerleme Raporu ise idari kapasitedeki güçlerin arttırıldığına ancak daha da arttırılması gerektiğine işaret etmiş, IPA kurumları arasındaki eşgüdümüne de önem verilmesi gerektiğine dikkatleri çekmiştir (Avrupa Komisyonu,2011). 2012 yılında yayımlanan Rapor, Türkiye'nin bölgesel politika ve yapısal araçların kullanımına yönelik hazırlanan düzenlemeleri, müktesebata uyum sürecinde bir ilerleme olarak görmüştür. Ancak, yine de IPA kapsamındaki kurumların (Ulaştırma, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi, Bölgesel Rekabet Edilebilirlik) idari kapasitelerinin arttırılması gerektiğini belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, 2012).

2013 yılı İlerleme Raporu, Türkiye'deki bölgesel politikalar ve yapısal araçların gelişimine yönelik düzenlemeleri "iyi düzeyde" bir ilerleme olarak kaydetmiştir. Bu ilerlemelerin, IPA kapsamındaki kurumların idari kapasitelerindeki artışla daha da iyileşeceğini iddia etmektedir (Avrupa Komisyonu,2013). 2014 ve 2015 yılı İlerleme Raporların da yine idari kapasitelerin güçlendirilmesi ve IPA fonlarının etkin kullanım mekanizmalarının belirtilmesi gerekliliği aynı öneri ile tekrar edilmiştir. En son düzenlenen İlerleme Raporu 2016 tarihlidir. Yayımlanan bu son İlerleme Raporunda ise AB Komisyonu, Türkiye'nin bölgesel politikalar ve yapısal araçlardaki çalışmalarla ilgili konular üzerine bir takım ilerlemeler gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. IPA II fonlarının kullanımında da ilerlemelerin olduğu görülmüştür. Kalkınma Ajanslarının idari kapasitelerinde az bir ilerleme olduğu görülsede buldukları bölgelerde fiili bir pozisyonda çalıştıkları görülmüştür. AB de Türkiye'nin bu gelişmeleri bir sonraki İlerleme Raporu tarihine kadar etkin bir stratejik plan çerçevesinde hazırlaması gerektiğine ve gerçekleştirilen bu gelişmeleri eylem planlarına yansıtması gerektiğine değinmiştir (Avrupa Komisyonu,2016).

İlerleme Raporlarının yanı sıra Avrupa Komisyonu, Türkiye'ye adaylık süreci sonrası kısa ve orta vadede yerine getirilmesi gerekli olan dört önemli KOB hazırlamıştır. Yine hazırlanan bu KOB'lerde da Türkiye'deki yerelleşme ve bölgeselleşme çalışmalarına yönelik yapılması gereken düzenlemelerden bahsedilmiş ve yerel yönetimlere verilmesi gereken yetkilere değinilerek, idari kapasitelerin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, 15-20 sayfalık KOB'a karşılık 600-700 sayfalık üç önemli Ulusal Program hazırlamıştır. Ulusal Programlarda KOB'lara uygunluk temel öncelik olarak ele alınmıştır. Ulusal programların birincisi 2001 yılında, ikincisi 2003 yılında ve üçüncüsü 2008 yılında hazırlanmıştır. Oluşturulan bu programlarda güdülen temel ilke ise "Topluluk standartlarına uygun hukuki ve idari çerçeve ile bölgesel politikaların programlanması, yürütülmesi, izlenmesi ve kontrolü için gerekli mekanizmaların oluşturulması" önceliği çerçevesindedir (AB Bakanlığı,2017).

4.Kalkınma Ajanslarının Türk Kamu Yönetimi Yapısına Uyumluluğu

Kalkınma Ajanslarının Türkiye'de uygulaması olduğu gibi değil, AB ülkelerindeki bölgesel kalkınmayı sağlayacak bir mekanizma olmasından esinlenilerek, gerekli sentez işlemlerinin gerçekleştirilmesinden sonra söz konusu olmuştur. Olduğu gibi gerçekleştirilmemiştir. Çünkü daha öncede belirtildiği üzere, Türkiye'de bölge adında bir yönetsel birim yoktur. Türkiye'nin anayasal düzenlemesinde kabul ettiği en büyük yönetsel birim illerdir. Kamu hizmetlerinde verim ve uyumu sağlamak adına kanunların izin verdiği ölçüde birden fazla ili kapsayan bir idare teşkilatının kurulması mümkündür. Ancak bu idari teşkilatın bir yönetsel birim olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bu sebeple Ajanslar, Türkiye'de Bölge Kalkınma Ajansları olarak değil Kalkınma Ajansları olarak düzenlenmiştir.

Neo-liberal politikaların gelişimi ile birlikte ortaya çıkan yönetim düşüncesi ve bu düşünce perspektifinde gerçekleştirilen yerelleşme ve bölgeselleşme politikalarının bir yansıması olan Kalkınma Ajansları, Türk kamu yönetimi yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu değişiklikleri, yeni bir idari araç veya bir olgu olarak kısaca açıklamak doğru değildir. Ajansların doğasında, neoliberal politikaların bir sonucu olan çok aktörlülük söz konusudur. Çok aktörlülük, karar alımında kamu ve özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarının da söz sahibi olduğu bir yönetim modeli olarak anlatılmaktadır. Ajanslar, bölgedeki merkezi veya yerel kurum ve kuruluşların ortak kararları doğrultusunda, bölgesel kalkınmayı sağlayacak bölgesel yönetişimin temel aracı olarak kabul edilmektedir. Neo-liberal politikalar ile Türk kamu yönetimi yapısına katılımcı bir yönetim modelinin yanı sıra hizmetlerin devlet tekelinden çıkıp özel sektör sunumuna açıldığı, rekabetin, optimal büyüklüğün ve stratejik planlamanın esas alındığı bir yönetim modeli daha kazandırılmıştır. Bu sebeple, bölgesel rekabeti sağlamaya çalışan, stratejik plan ve faaliyetler doğrultusunda oluşturulan ve merkezi yönetimden bağımsız, yarı otonom bir kuruluş olarak değerlendirilen Kalkınma Ajansları, neo-liberal politikalar doğrultusunda oluşturulmuş önemli bir yönetsel reform olarak kabul edilmektedir (Ercan,2006:91)

Kalkınma Ajansları Türk kamu yönetimi yapısını işlevsel yönüyle de etkisi altına almıştır. Bu etkilerin en önemlisi, karar alımında merkezin egemen olduğu aşırı merkezîyetçi yapının yerini, yönetimde yerinde söz sahibi olduğu

adem-i merkeziyetçi bir yönetim yapısına bırakması ve bu doğrultuda, Türkiye’de demokratik ve aktif katılımlı bir yönetim anlayışının geliştirilmesi olarak gösterilmektedir. Bir diğer önemli etki de yerel birimlerde oluşturulan Kalkınma Ajansları ile “yukarıdan aşağıya” merkezi yönetim aracılığı ile uygulanan ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı amaçlayan bölgesel politika anlayışı yerine “aşağıdan yukarıya” yerel kuruluşlar aracılığı ile bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir kalkınma modelinin gerçekleştirilmiş olması gösterilmektedir (Bakır ve Öngen,2013:104) Böylelikle, merkezileşme yerine ön plana çıkan yerelleşme düşüncesi ile Türkiye’nin bölgesel politika anlayışındaki yönetsel düşüncesi, “bölgesel yönetimden bölgesel yönetişime” doğru bir değişim göstermiştir. Bu değişim, dıştan kaynaklanan müdahaleler yerine bölgesel kalkınmada, bölgenin kendi potansiyel güçleri, yenilikçiliği, sosyal sermayesi ve ağ ilişkileri gibi temel faktörlerle daha iyi olacağı düşüncesini ortaya koymaktadır. Sayılan bu faktörlerle, bölgesel gelişmişliğin ve bölgelerarası rekabetin arttırılacağı belirtilmektedir.

Kalkınma Ajanslarının Türk kamu yönetimi yapısı üzerinde gösterdiği bu olumlu etkilerin yanı sıra Ajansların uygulanması bazı olumsuz eleştirileri de kendisiyle beraber getirmiştir. İlgili eleştiriler, Ajansların anayasal düzene aykırılığı ile başlamakta ve fonksiyonel işlevselliği üzerindeki eksikliklerle devam etmektedir. Öncelikle, Ajansların tamamen bir merkezi yönetim mi veya yerel yönetim kurumu mu olduğu tartışılmıştır. Gerek karar alımında gerekse bütçe düzenlemelerinde merkezin kontrolünde olması, karar merkezi olan Yönetim Kurulunun başkanının merkez tarafından atanan bir valinin olması, Ajansların merkezin güdümünde yerel yönetim birimlerinde oluşturulmuş bir ajans olduğu düşüncesini akıllara getirmiştir. Bu durum da Ajansların yerelleşme yerine merkezileşme hizmetine temel oluşturan bir yönetsel uygulama olduğunu düşündürmektedir. Kalkınma Ajanslarıyla ilgili en son Devlet Denetleme Kurulu’nca 2014 yılında önemli bir araştırma raporu hazırlanmıştır. Bu raporda, Kalkınma Ajanslarının tıkanma noktasına geldiği dile getirilmiştir. Rapor, ayrıca Düzey-2 esaslı bölge düzenleme sisteminin de ülkemiz için fonksiyonel olmayan bir düzenleme olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple Raporda, bölgesel gelişim politikalarını aksatan Ajanslarla ilgili belirsizliklerin netleştirilmesi ve Ajansların etkili çalışabilmesi için yapılması gerekenlerin değerlendirilmesi istenmektedir(DDK,2014:798).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

AB bölgesel politikasına uyum sürecinde Türk kamu yönetimi yapısında çok önemli yapısal ve işlevsel anlamda reformlar gerçekleştirilmiştir. Yapısal anlamdaki en önemli reform, Türkiye’nin yeni bir bölgeleme sistemini (NUTS-İBBS) kabul etmesi ve hem idari hem de mali anlamda destek görmeye uygun olan Düzey 2 bölgelerinde oluşturulması planlanan 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun”la Kalkınma Ajanslarının kurulmasıdır. Kanun, kuruluşu ile ilgili temel gerekçeyi de AB müktesebatına uyum sürecinde atılan önemli bir adım olarak ve üyelik işlemlerini kolaylaştıracak bir hamle olarak değerlendirmiştir. Çünkü Ajanslar, tamamen AB üyeliğinin gerektirdiği bir yükümlülüğün sonucudur. Bunun yanı sıra, AB’nin IPA II kapsamında olan aday ülkelere yapacağı fon desteğini merkezi yönetime değil, daha çok yerel yönetim birimlerine yapacak olması da Ajansların kurulması gerektiğine yönelik ayrı bir temel gerekçe olarak kabul edilmiştir.

Bölgesel anlamda oluşturulmaya çalışılan yönetsel reformların işlevsel yönde Türk kamu yönetimi uygulamaları üzerinde gösterdiği en önemli etki ise Kalkınma Ajansları ile Türkiye’deki kamu yönetimi düzenlemelerinin, demokratik ve katılımcı bir yönetim yapılarına kapıları aralamasıdır. Ajanslar ile birlikte merkezi yönetimin karar alımındaki yetki ve sorumlulukları, yerel yönetim kurum ve kuruluşlarına aktarılmıştır. Bir anlamda, Türkiye’de bir yerelleşme hareketi gerçekleştirilmiştir. Bu hareket, Türkiye’ye yeni bir yönetim yapısı kazandırmıştır. Bu yönetim yapısının adı da adem-i merkezi yönetim anlayışıdır. Adem-i merkezi yönetim anlayışı ile Türkiye’de artık yerel yönetimlerde kararlar, merkezden yerele değil, yerelden merkeze doğru alınmaya başlamıştır. Kalkınma Ajanslarının temelinde sivil toplum, kamu ve özel sektörün birlikte karar aldığı katılımcı yönetim anlayışı vardır. Katılımcı yönetim anlayışı daha çok neo-liberal politikaların ve 1990’lı yıllarda filizlenen yeni kamu yönetimi anlayışının yansıması olan yönetişim olgusu ile anlatılmaktadır. Temel ilkeleri katılımcılık, saydamlık, hesap verilebilirlik ve şeffaflık olan yönetişim olgusunun çok aktörlü olan bu yapısı Kalkınma Ajanslarında da bulunmaktadır. Bu durumda, Kalkınma Ajanslarıyla Türkiye’de “yerel yönetimden yerel yönetişime” geçiş yapılan bir yönetim anlayışının geliştiğini göstermektedir. 26 farklı ilde Düzey-2 seviyesinde kurulan Kalkınma Ajansları ise yerel yönetişim anlayışının geliştiğinin en somut göstergesidir.

Hukuki olarak Kalkınma Ajanslarının kurulması ile devletin güçlendirilerek karar alma yetkisinin merkezi yönetim birimlerinden yerel yönetim birimlerine intikal ettirilmesi Türkiye’de, “yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya” bir yönetim anlayışının gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Merkezi yönetimden yerel yönetime, bölgesel yönetimden bölgesel yönetişime ve yerel yönetimden yerel yönetişime geçişi sağlayan bu yönetim anlayışı da AB bölgesel politikasının Türk kamu yönetimi yapısı üzerindeki en önemli ve ayırt edici etkisi olarak kabul edilmektedir.

Ancak, devletin çeşitli resmi kuruluşları tarafından başta Devlet Denetleme Kurulu olmak üzere hazırlanan raporlarda Kalkınma Ajanslarıyla ilgili bir takım yönetsel düzenlemelerin tıkanma noktasına geldiği dile getirilmiştir. Ajansların merkezi yönetimin bir aracı mı yoksa yerel yönetimlerin bir aracı mı net değildir. AB de Türkiye’yi bu noktada eleştirmekte ve bir yerel yönetim birimi olan Ajansların özerklik derecelerinin artırılmasını talep etmektedir. Bu sebeple, Ajanslara yönelik Türkiye’de yasal düzenlemeler tekrardan gözden geçirilmeli, Ajansların yerelleşme hizmetini ifa etmesi gerekmektedir. Çünkü bugün Türkiye’deki birçok Kalkınma Ajansında; işbirliği ve koordinasyon eksikliği, izleme ve değerlendirme eksikliği, verilen hibelerin amaçları dışında kullanılması, idari vesayet sorunu, iç mevzuatta yaşanan uyumsuzluk, iç ve dış denetim eksikliği, yanlış bir bölgeleme sistemi gibi birçok sorun kendini göstermektedir.

KAYNAKLAR

AB Bakanlığı, www.ab.gov.tr, (27.10.2017)

Apan Ahmet (2004), “Bölge Kavramı Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, C.13, Ss:39-58

Avaner Tekin (2005), “BKA, Siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı?” Bölge Kalkınma Ajansları: Nedir, Ne Değildir?, Ed. Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, Ankara

Avrupa Komisyonu (2013), Türkiye 2013 İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Komisyonu (2005), Türkiye 2005 İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Komisyonu (2006), Türkiye 2006 İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Komisyonu (2007), Türkiye 2007 İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Komisyonu (2008), Türkiye 2008 İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Komisyonu (2010), Türkiye 2010 İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Komisyonu (2011), Türkiye 2011 İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Komisyonu (2012), Türkiye 2012 İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Komisyonu (2016), Türkiye 2016 İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Topluluğu Komisyonu (2001), Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Topluluğu Komisyonu (2002), Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Topluluğu Komisyonu (2003), Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Topluluğu Komisyonu (2004), Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu, Ankara

Avrupa Topluluğu Komisyonu (2000), Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 2000 Düzenli Raporu, Ankara

Bakır Hasan, Burcu Öngen (2013), “Yönetimden Yönetişime Geçiş Sürecinde Bölgesel Politikalarda Yaşanan Değişim: Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları Örneği, İktisat, İşletme Ve Finans, C.23, S.325, Ss.85-112

Başbakanlık (2006), “ Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu Ve Görevleri Hakkında Kanun ”, Resmi Gazete

- Başbakanlık,“5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu Ve Görevleri Hakkında Kanun Genel Gereği”,Ss.115,Http://Www.Dika.Org.Tr/ (29.03.2017)
- Başbakanlık (2002), “Bölgesel İstatistiki Düzenlemeler Hakkında...”, Resmi Gazete, Sayı. 24884
- Başbakanlık (1982), “T.C. Anayasası 1982”, Ankara
- Bulut Yakup (2002) ,”Türkiye’de Bölge Yönetimi Arayışları”,Amme İdaresi Dergisi, C. 35, S.4, ss.17-42
- Can Ergüder (2004), Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları Ve Yapısal Fonlar: Uyum Sürecinde Türkiye İçin Bir Değerlendirme, Asil Yayın Dağıtım, Ankara
- Cankorkmaz Zühal (2013), "Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları Ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler", Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, C.26, S.1, Ss.113-13
- Çevikbaş Rafet,“Avrupalı Yapı İçerisinde Bölgelerin Yönetimi”, Türk İdare Dergisi, Www.Tid.Gov.Tr/Makaleler/Rafetcevikbas%20101-107.Doc (05.05.2017)
- Dağdaş Said (2010), Kalkınma Ajansları: “Türkiye’de Açılan Yeni Çığır”, III. Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi, 20-22 Mayıs, C. I,Artvin,Ss.165-182
- Devlet Denetleme Kurulu (DDK) (2014), “Türkiye’nin Kalkınma Ajansları Uygulamasının Değerlendirilmesi” Araştırma Ve İnceleme Raporu, Ankara
- Ercan Fuat (2006), “Bölgesel Kalkınmada Değişim: Devlet Merkezli Bölgesel Kalkınmadan Piyasa Merkezli Bölgesel Birikime”,Bölgesel Kalkınma Ve Yeni Dinamikler, Ed.Ayhan Arı, Derin Yayın, İstanbul
- Eryılmaz Bilal (2012), Kamu Yönetimi, Umuttepe Yayınları, 5. Basım, Kocaeli
- EURADA,(AvrupabirliğiBölgeselKalkınmaAjanslarıBirliği)Http://Www.Karacadag.Org.T R/ (29.10.2015)
- EURADA (1999),“Creation, Development And Management Of Rdas: Does It Have To Be So Difficult?”, Brussels, February, Www.Eurada.Org
- European Comission (2015a), European Structural And Investment Funds: 2014- 2020, November, Bruxelles
- European Comission (2014), Regional Policy, “Priorities For 2014-2020,November, Belgium
- European Comission,“Cohesionfund”,Http://Ec.Europa.Eu/Regional_Policy/En/Funding/Co Hesion-Fund/ (29.12.2015b)
- European Comission, “Instrument For Pre-Accession Assistance II (IPAI)” https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/instruments/overview_en,(23.07.2017)
- Ferry Martin (2007), “From Government To Governance: Polish Regional Development Agencies In A Changing Regional Context”, East European Politics And Societies, V.21, Ss:447-474
- Güler Birgül Ayman (2005), Devlette Reform Yazıları, Paragraf Yayınevi, Ankara
- Gündoğan Ertuğrul (2010), “Yönetişim: Kavram, Kuram Ve Boyutlar”,Yönetişim: Kuram, Boyutlar, Uygulama, Ed.M.Akif Çukurçayır, Tuğba Eroğlu, Hülya Eşki Uğuz, Çizgi Kitabevi, Konya
- Hooghe Liesbet, Gary Marks (2001), Multi-Level Governance And European Integration, Rowman-Littlefield,United States Of America
- İncekara Ahmet, Burcu Savrul Kılınç (2011), “Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikaları: Yapısal Fonlar Ve Diğer Mali Araçlar Çerçevesinde Bir Değerlendirme”,In International Conference On Eurasian Economies ,V.12, N.14,Ss. 405-411

- Keleş Ruşen, Ayşegül Mengi (2013), Avrupa Birliği'nin Bölge Politikaları, 1.Basım, Cem Yayınevi, İstanbul
- Keleş Ruşen (2008), Kentleşme Politikası, 10. Basım, İmge Kitabevi, Ankara
- Ortadağ Yavuz (2010), "AB Bölgesel Politikası Ve Türkiye'nin Uyumu", Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Hatay
- Övgün Barış (2007), "Bir Politika Transferi Örneği: Kalkınma Ajansları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.62, S.03, Ss. 233-255
- Özer M.Akif (2012), "Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri", Kamu-İş Dergisi, C.12, Ss. 37-74
- Özer Mehmet Akif (2006), Avrupa Birliği Yolunda Türk Kamu Yönetimi, Platin Yayınları, Ankara
- Uzay Nısfet (2005), Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesi Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Webb Darren, Clive Collis (2000) "Regional Development Agencies And The 'Newregionalism' In England", Regional Studies, V.34,N.9., [Http://Dx.Doi.Org/10.1080/00343400020002985](http://Dx.Doi.Org/10.1080/00343400020002985), Pp. 857-873.

Kent Akademisi

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	1950-1961 Yılları Arasında Üniversite ve Öğretmen Yetiştirme Meselemize Bir Bakış: 1950-1961 Yılları Arasında Demokrat Parti ve 27 Mayıs Sonrası Hükümetleri Dönemi	
Corresponding Author	Hasan YILDIZ Ordu Üniversitesi Ünye İİBF, yildizh52@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	17/02/2018 / 10/03/2018	
How to Cite	YILDIZ H., (2018). 1950-1961 Yılları Arasında Üniversite ve Öğretmen Yetiştirme Meselemize Bir Bakış: 1950-1961 Yılları Arasında Demokrat Parti ve 27 Mayıs Sonrası Hükümetleri Dönemi, Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link: ...	ORCID NO:

1950-1961 Yılları Arasında Üniversite Ve Öğretmen Yetiştirme Meselemize Bir Bakış: Demokrat Parti Ve 27 Mayıs Sonrası Hükümetleri Dönemi

Yrd.Doç.Dr. Hasan YILDIZ¹

¹ Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
yildizh52@hotmail.com

ABSTRACT:

An Overview of University and Teacher Transparency Between 1950-1961 Years: The Democrat Party and The Government of Post-May 27th Period

The years between 1950 and 1961 there had been important steps in the issue of teacher training and universities in Turkey. In particular, Menderes governments between 14th, May, 1950 and 27th, May, 1952 are the architecturer of the change. Mainly Middle-East Technical University and Atatürk University as well as Ege University in İzmir are attracted attention by completing the half-built faculties. Besides, with the applications such as high teacher's training school and education institutions there have been significant advances in teacher's training. During this process village institutes have been named teacher's school. The curriculum of these schools have been scheduled during the power of Republican Party.

Key words: University problem, Teacher's training, village institution, high- teacher's school, Autonomy.

Üniversite Ve Öğretmen Yetiştirme Meselemize Bir Bakış: 1950-1961 Yılları Arasında Demokrat Parti ve 27 Mayıs Sonrası Hükümetleri Dönemi

ÖZ

1950 ve 1961 yılları arası Türkiye'de üniversite ve öğretmen yetiştirme meselesinde önemli adımların atıldığı yıllardır. Özellikle 14 Mayıs 1950 ve 27 Mayıs 1960 arasındaki Menderes hükümetleri bu değişikliğin mimarıdır. Başta ODTÜ ve Atatürk Üniversitesi olmak üzere yeni üniversiteler ile İzmir'de Ege Üniversitesi'nin yarım kalan fakültelerinin tamamlanması göze çarpmaktadır. Ayrıca yüksek öğretmen okulları ve eğitim enstitüleri uygulaması ile öğretmen yetiştirmede önemli adımlar atılmıştır. Köy

enstitüleri ise öğretmen okulu adını almışlardır. Bu okulların ders içeriği ise kurucusu olan daha CHP iktidarında değişmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite problemi, öğretmen yetiştirme, köy enstitüsü, yüksek öğretmen okulu, muhtariyet.

1. Demokrat Parti Dönemi Öğretmen Yetiştirme Meselesi

Demokrat Parti zamanı, ülkemizde öğretim kurumlarının sayısal olarak arttığı bir dönemdir, üniversite ve öğretmen yetiştiren kurumlar kadar, il ve ortaöğretim kurumlarında da sayısal nitelikte artış görülmüş, millet vekillerinin nüfus bölgelerine liseler, ortaokullar açılmıştır. Bunun sonucu olarak da üniversite kapılarına hücum meydana gelmiş, yığılmalar olmuştur. Üniversitelere sağlanan özerkliğin sınırı olmamış, hocalar ve öğrencilerin siyasete aşırı derecede işgal etmeleri bizi toplumsal bir bunalıma itmiştir. Hele 27 Mayıs'tan sonra üniversite özerkliği, eğitim ve öğretimin ortadan kalkmasına sebebiyet verecek bir araç olarak kullanılmıştır. Menderes rejiminin yıkımında önder rolü üniversiteler yüklenmiştir. 1961 Anayasası da öğretim üyelerine parti merkez idare meclislerinde görev alma imkanını sağlamıştı(Kaya, 1977: 346).

Dönemin başbakanı Adnan Menderes üniversite konusunda, 17 Mayıs 1954'te hükümetinin programını okurken şunları ifade eder: "Bugün üniversite muhtariyetinin iktidarımız tarafından zedelendiği haykırılmakta ve mahkemelerimizin tazyik altında bulduklarından şikayet olunmaktadır. Eski devrin şimdilik bahsetmiş olduğumuz türlü tazyik ve zulüm hadiseleri cereyan ederken o zamanda muhtar (özerk) olduğu ilan edilen üniversitelerimizin ilmi istikbal ve muhtariyetlerin icabı olarak nazari sahada ve talebelerini bile tenvir (aydınlatmalı) etmek imkanına sahip olamamışlardır. Bugün ise bu muhtariyetlerin hudutları zaman oluyor ki günlük ve fiili politika yapmaya kadar genişletilmiş bulunuyor (Sükan, 1991: 167).Adnan Menderes, iktidarı boyunca rahatsız olduğu üniversite özerkliği hususunda TBMM'de emekliye ayırma ve yasadışı suçlara verdiği cevapta konuyu şöyle ifade eder: " Hükümet, elbette bir heyeti siyasiye olarak, bir kabine azası (üye) olarak 16-17 kişi demin söylediğim bütün bu istibdatı (baskı) tatbik etmiş değildir. Elbette bu tatbikata vasıta olan vardır. O tatbikat nasıl yapıldı? Bütün bu mevzu bahis tamirata rağmen valiye, sen parti başkanısın dendi.... Bu hale siz istediğiniz kadar üniversite muhtariyeti deyin...(Sükan, 1991: 204)" Bu tür konuşma ve tartışmalar ileriki yıllarda da devam eder.Nitekim 1956 yılı bütçe konuşmalarında Menderes, üniversite ve eğitimle ilgili hususlarda bilgi verirken "...üniversite kanununun 2. veya 3. maddesinde gündelik siyasetle uğraşamaz, der(Sükan, 1991: 341)." hükmünün yer aldığını hatırlatır.

Menderes üniversiteleri vekalet emrine almanın, memuriyetten çıkarmak demek olmadığını, sadece idari bir tedbir olduğunu ifade eder, üniversite kanununun 1946'da çıkarıldığından bahisle artık ihtiyaca cevap vermediğini ve değiştirmek niyetinde olduklarını söyler. Muhalefetin üniversite özerkliğini kendilerine göre yorumladıklarını der(Sükan, 1991: 361). Adnan Menderes aynı oturumda üniversitede hocaların ne şekilde eğitim-öğretim yaptığına karışmadığını, hükümetinle ilgilenmediğini yalnız "üniversite profesörlerinin vicdani hareket etmelerini, kendi hususi toleranslarına göre tedrisat yapmalarını, hele çocukları gündelik politikaya alet yapmaya çalışmamalarını bizzat İsmet Paşa 1950 nutkunda söylemişti(Sükan, 1991: 366)" der.

Milli eğitim bakanlarından Tefvik İleri, üniversite gençliğinin iyi yetiştirilmesinin, ülkenin istikbalini garanti altına alacağını, ülkenin fakir olduğunu, gençlerin iki sene sınıfta kalmaya hakları olmadığını, burs istemeğe hakları bulunmadığını ve en zor şartlar altında okumaları gerektiğini ifade etmektedir (Aksoy, 1977: 108-109). Tefvik İleri, 13.11.1950 tarihinde TBMM'de bir soruya verdiği cevapta üniversiteye giriş sınavından bahsederek, "fazla sayıda lise ve ortaokul açmaya niyetli olmadıklarını, Van lisesi gibi açılmış olsun diye açılan liselerle, Atatürk lisesinden mezun olan çocuğu aynı şartlar altında üniversite sınavına sokmaya hakkımız yoktur (Aksoy, 1977: 208)" demektedir. Bakan Tefvik İleri'nin idealistçe olan bu tutumunu eğitimimiz yönünden taktir etmemek mümkün değildir. Bakan oldukça önemli bir inceliğin farkındadır. Fonksiyonsuz eğitim kurumu açmanın eğitimi ne derece hantallaştırdığının, ziyan ettiğinin

üzerinde durmaktadır. Ayrıca eşitlik ilkesine anlamlı derecede bağlıdır. Van Lisesi, Üsküdar Lisesi kapasitesine ulaştırılmadıkça orada öğrenciyi harcamaya kimsenin hakkı yoktur. Bu derin ve anlamlı noktayı yıllar sonra yapılan bir araştırmada tespit ettiğimizde, hem şaşırılmış hem de Tevfik İleri'nin meseleye bu ölçüde hakim olduğunu taktir etmiştir.

1965-66 yılında merkezi sisteme Doğu Anadolu liselerinden katılan öğrencilerin %00136'sı başarılı olurken, bu oran Marmara Bölgesi için %00315'ti. Bugün için de durum aynıdır.

Tevfik İleri 29.10.1959'da yaptığı radyo konuşmasında DP iktidarının üniversite konusunda yaptığı geliştirme faaliyetlerinin bir bilançosunu çıkarır: "...1950'de teslim aldığımız üç üniversitemizin gerek öğretim üyelerinin sayısı, gerek öğrencilerinin sayısı ve imkanları iki misline yakın artmıştır... Bir yandan bu üniversitelerimizin inkişaflarını sağlayacak tedbirler cömertçe alınırken, diğer taraftan Ankara'da Orta Doğu Teknik üniversitesi, İzmir'de Ziraat ve Tıp Fakülteleriyle Ege üniversitesi, Erzurum'da büyük Atatürk'ün gayesi olduğu halde kendisinden sonra Halk Partisi tarafından tahakkuk ettirilmeyen ve benimsenmeyen Atatürk üniversitesi kurulmuştur ve birkaç seneden beri tedrisata devam etmektedir. Ege üniversitesi bu yıl Ziraat Fakültesi ve Yüksek Hemşire okulundan ilk mezunlarını vermiş bulunmaktadır. İki sene sonra Tıp fakültesi de mezunlarını verecektir. Trabzon'da bir teknik üniversitenin kurulması için kanun çıkmış ve hazırlıkları bir hayli ilerlemiştir... Bir yandan da bu üniversiteler için ecnebi memleketlerde yeni elemanlar yetiştirilmektedir (Aksoy, 1977: 234-235)."

Atatürk'ün 1937 yılında TBMM'yi açış nutkunda ülkeyi Ankara'nın doğusu ve batısı olmak üzere iki kültür bölgesine ayırmayı ve Vangölü civarında bir üniversite ve kültür merkezi kurmayı önerir. Ancak bu plan uygulanamaz. DP 1955'lerde bu projeyi uygulamaya koyar. Ne var ki maalesef Van'lı yurttaşlarımız tarlalar ziyan olacak diye arazi istismarlarına karşı çıkarlar. Atatürk Üniversitesi'nde Osmanlı devrinde medrese geçmişi olan ve eğitimi takdir eden Erzurum'da açılır. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ise 1981 yılında 12 Eylül rejimi tarafından kurulacaktır. İlk yeri Erzurum olan bu üniversite 1986 yılında Van'a taşınacaktır. Atatürk Üniversite'si 17 Kasım 1958 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından eğitim ve öğretime açılmıştır. O günden bugüne üniversitede önemli gelişmeler kaydedilmiştir(Özbek, 1959: 3). Üniversitede yetişen hocalar daha sonra dışarıya akmış ve bir zaman görev yaptığımız Yüzüncü Yıl üniversitesi gibi bir çok üniversitenin kurulmasında önemli hizmetler görmüşlerdir.

Bu dönemin ünlü simalarından Nurettin Topçu hocanın görüşlerine değinmeden geçemeyeceğiz. Topçu, üniversitenin Darülfünun' dan ve Süleymaniye Külliyesi'nden bile daha gerilerde olduğunu iddia etmektedir, üniversitenin kendini dışa kapadığını bunun aşılması gereken bir rahatsızlık olduğunu ve dışarıda da yetenekli insanların bulunduğunu ifade etmektedir. Akademik çalışmaları da yetersiz bulunmaktadır. Topçu çare olarak üniversitenin lağvını, yenisinin bir komisyona havale edilmesini, geçmiş akademik çalışmaların da incelenmesini istemektedir(Topçu, 1970: 112-116).

Devlet başkanı ve başbakan Cemal Gürsel, üniversite gençliğinin ve gençliğin diğer kesimlerinin ahlaklı olmasını savunmaktadır. Gürsel Yeşilay Cemiyetini ziyaret ettiği zaman yaptığı konuşmada şunları ifade eder: " Gençliği kötü itiyatlardan korumak için temiz birer idealist olarak çalışan yeşilaycıların gayretleri şükranla layıktır. Bilhassa uyuşturucu maddelere karşı da gayretlerinizi azami mücadele kudretine yükseltmek lazımdır(Türkiye Yeşilaycılar Cemiyeti Yayınları, 1962: 62). " Prof.Dr. Necmettin Tozlu, 'Uyuşturucu Gençlik ve Aile' adlı çalışmasında, ABD'de ve Avrupa'da uyuşturucu sorununu incelerken, Türkiye'deki uyuşturucu problemine de değinir. Tozlu bununla mücadelede ailenin önemini vurgular(Tozlu, 1992: 38-40). Cemal Gürsel'den sonra ülkemizde uyuşturucu trafiği artmış ve müptelaları çoğalmıştır. Bu dönemde yapılan önemli bir hareket 147'ler olayıdır. MBK 28.10.1960 Cuma günü yürürlüğe giren "üniversite öğretim üyelerinden bazılarının görevlerinden affına bazılarının da diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair"114 sayılı kanunu kabul etmiştir(Yazıcı, 1984: 147). Bu kanun çeşitli tepkilere yol açmıştır. Gazeteler durumu eleştirmişlerdir. M.B.K. içinde, bu kanun çıktığı zaman etkili olan ve 14'ler olarak nitelendirilen bir grup mevcuttu. Daha çok bu grubun tesiri ile; üniversite içinde eğitim ve öğretim yerine siyasetle uğraştıkları, sol ideolojileri destekledikleri gerekçesiyle 147 öğretim üyesi

hakkında işlem yapılır. Aralarında 1961 Anayasası 'nı hazırlayan kurulun başkanı Prof.Dr. Sıddık Sami Onar da vardır. Prof. Turhan Feyzioğlu bunlar arasında değildir ama durumu protesto için o da onlara katılır. Çok değil 1-2 ay sonra 13 Kasım 1960'ta 14'ler M.B.K. den ihraç edilip yurtdışına gönderildikten sonra bu sorun da çözümlenir. Komite üyeleri ellerinde dosyalar bulunduğunu belirtirken, öğretim üyeleri de basına verdikleri demeçlerde bu dosyaların açıklanmasını isterler. Sonunda durum düzeltilmiş ve bu öğretim üyeleri görevlerine dönmüşlerdir.

1950-1961 arasında öğretmen yetiştirme meselesi önceki döneme göre farklılık arzeder. Köy enstitüleri kapatıp,ilk-öğretmen okullarına dönüştürülmüştür. Bu dönüşümde iki farklı okul tipi ortaya çıkmıştır. 1- Ortaokul mezunlarını kabul eden 3 yıllık öğretmen okulları, 2- İlkokul mezunlarını kabul eden 6 yıllık öğretmen okulları (Kaya, 1972: 423).

DP döneminin milli eğitim bakanı Tefik İleri sadece öğretmen yetiştirmeyi değil, iyi kaliteli öğretmen yetiştirmeyi de kendisine ilke edinmiştir. Çeşitli konuşmalarında bunu dile getirmiştir. Öğretmen okulu öğretmenlerinin kendilerine meslektaş yetiştirdiklerini bu yüzden bu okulları teçhiz edeceklerini söyler (Aksoy, 1977: 127). Bir başka konuşmasında "...Kendi belki cahil fakat bin senelik maziye, malik büyük bir tarihe malik olmanın şuru, akliselimi ile vatandaş bizden aynı zamanda "esas öğretmen" istiyor (Aksoy, 1977: 129)" der. İleri 11.2.1954'te TBMM'de intibak kanunu görüşülürken, çeşitli eğitim imkanları vermek, bunun yanında maaşlarını da vermek vesair suretlerle ilkokul öğretmenlerinin kabiliyetli veya yüksek tahsile kabiliyetli olanlara profesörlüğe kadar yükselme yolunu açacaklarını belirtir. Tefik İleri bu gayesini "Yüksek öğretmen Okulu"nu hizmete açarak gerçekleştirir. İleri Yüksek öğretmen Okulu öğrencilerine güvendiklerini ve Fen-Edebiyat fakültelerinin de böyle öğrencilere sahip olmak isteyeceklerini umduğunu ifade eder (Aksoy, 1977: 131-132).

Tefik İleri köy enstitülerini kapatmadıklarını, fakat büyük ıslahat yaptıklarını, ıslahatın yalnızca ad değiştirmekle kalmadığını (öğretmen okulları), 100 yıllık mazisi olan öğretmen okulları ve yine köy enstitüsü programlarını birleştirip 1953 yılı maarif şurasına arz edip oradan geçirterek uyguladıklarını, köy ve şehir okullarının ihtiyacına cevap verir hale getirdiklerini ifade etmektedir (Aksoy, 1977: 223).İleri kendi zamanında köy ve şehir öğretmeni ayrımını gerek maaşı gerekse yedeksubay ve özlük hakları hususunda kaldırdıklarını belirtir (Aksoy, 1977: 225).

Tefik İleri, 1959 yılında yaptığı radyo konuşmasında, öğretmen yetiştirme işini ciddiyetle ele aldıklarını, bu işin kanunlarla, yönetmenliklerle, kararnel erl e yürütülmeyeceğini bildiklerini ifadeyle bunun için sayıları 74'ü bulan öğretmez, meslek kitapları serisi yayınladıklarını, yaz aylarında da muhtelif branşlardaki öğretmenler için kurslar ve seminerler düzenlediklerini ve 'en mühimi olarak da birçok yeni öğretmen okulu açtıklarını vurgular. Öğretmen yetiştiren eğitim enstitüsü sayısının 1950'de 2 iken 1959'da İzmir Kız Eğitim Enstitüsü ile 5'e ulaştığını söyleyerek, liseler için de CHP döneminde kapatılan İstanbul Yüksek öğretmen okulunu ve Eğitim Enstitüsü'nü tekrar açtıklarını buna ikinci olarak Ankara Yüksek öğretmen Okulu'nu dahil ettiklerini ifade ederek bu okullara, ilk öğretmen okullarının başarılı son sınıf öğrencilerini aldıklarını ifade eder (Aksoy, 1977: 231-233). İleri devamlı öğretmenlerin terfi sorunlarını hallettiklerini de belirtir.

Bütün bu idealist çalışmalara ve gayretlere rağmen öğretmen yetiştirme meselesi halledilebilmiş midir? 1950-1961 arası dönem için bunu söylemek elbette zordur. Fakat Yüksek öğretmen Okulu denemesi ve başarısıyla Tefik İleri büyük bir adım atmıştır. Prof.Dr. Necmettin Tozlu, "öğretmenlerin artık lisans seviyesinde eğitim veren kurumlardan değil, lisans üstü eğitim verecek bir kurumdan yetiştirilmelidirler (Tozlu, 1992: 141)." derken Tefik İleri zamanında düşünülmüş ve icraata geçirilmemiş olan lisans üstü seviyesinde öğretmen yetiştirme programının açılması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü gerçekten kaliteli öğretmen yetiştirmede günümüze sarkan, sorunlar vardır.

Bu dönemde fikirlerini ortaya koyan Nurettin Topçu ilginç yaklaşımlarda bulunmaktadır. O köy öğretmenlerinin aynı zamanda köy imamlığını da yapmasını savunmaktadır. Şehirlerde bu işi kültür

dersleri öğretmenleri yapabilir demektedir. Kültür fakültelerinin profesörleri aynı zamanda isteğe bağlı olarak camilerde vaaz ve irşad görevi yapmalıdırlar (Topçu, 1970: 125). Öğretmenler buna göre hazırlanırken, aynı zamanda din öğretimi ve eğitimi de yapmış olacaklar ve Topçu'ya göre dini hayat, tertemiz kendi gerçek yapısına kavuşmuş olacaktır.

2. 27 Mayıs Hareketi Sonrası Öğretmen Yetiştirme Meselesi

1961 ve sonrası yıllarda gerek üniversite gerekse öğretmen yetiştirme kurumlarında kesif bir gelişme görülür. Bu dönemde gerek öğrenci hareketleri gerekse niceliğe verilen önem yüzünden kalitede gerileme görüldüğü bir gerçektir. Ancak hızla artan şehirleşme ve bunun paralelindeki okullaşma yöneticilere niteliği göz ardı ettirmiştir denilebilir. Onlar bize göre çoğu kere isteksiz davranmışlardır. Şartlar onları çok sayıda okul açmaya veya okulların öğrenci kapasitelerini zorlamaya itmiştir. Bir taraftan veli baskısı, diğer taraftan öğretmen ihtiyacı idarecileri çeşitli çözümler aramaya iter.

İsmet İnönü başkanlığındaki 1. Koalisyon Hükümeti “Memleketin ihtiyacı olan alanlarda yüksek vasıflı ilim ve fen adamları ve araştırmacılar yetiştirmek için tedbirler alacağız. İlim, teknik ve güzel sanatlar alanlarında yapılan araştırmalar ve meydana getirilen eserler desteklenecektir.” İfadeleri ile, programında yüksek öğrenim meselesine açıklık getirir (N. Dağlı – B. Aktürk, 1988: 24).

Bu hükümetin milli eğitim bakanı Hilmi İncesulu 5 şubat 1962’ de toplanan 7. Milli Eğitim Şurası’nda yüksek öğretim ve öğretmen yetiştirme meselesi üzerinde de görüşlerini beyan eder. İncesulu 27 mayıs rejiminin kredi ve yurtlar kurumu kanunu’nu getirdiğini kendilerinin de Tübitak kurumu kanunu getirdiğini ve bu günlerde meclise vereceklerini belirterek, her iki kurumun bilimsel gelişmeye katkısı olacağını belirtir. Devamla üniversiteye öğrenci kabulü meselesi üzerinde durmuş, yanlış tercih yapmaktan öğrencilerin de muzdarip olduğunu, yıllarının boşa geçtiğini belirterek şuradan çözüm istemiştir(İncesulu, 1962: 22). İncesulu, “Üniversitelerin bir yıl evvelki giriş sınavlarında sordukları soruları, aradıkları öğrenci seviyesini, ilan etmelidirler. Mesela yabancı dil bilmeyen öğrenciler yüksek öğrenime girmemeli, hele bu öğrenimden asla mezun olmamalıdır.” diyerek bu kurumdaki esas tavrını ortaya kor(İncesulu, 1962: 23). Bu kanaat yanlıştır. Çünkü böyle bir sistem neticede, yüksek mevkilerin belli ailelerin çocuklarında kalmasına, dolayısıyla bir tür kast sistemine yol açar. Fırsat ve imkan eşitliği ilkesini zedeler, topyekun ülke kalkınmasında engelleyici bir faktör olur. Toplumsal tabakalar arasında iletişim kopar, arzuladığımız total insanı yetiştiremeyiz. Zira bütün zeki ve yetenekli insanların belli bir zümreden çıkmasını beklersek, diğer tabakaların zihinsel gelişmelerini engellemiş olur ve yegane gayemiz olan güçlü milletler arasına girme amacımıza da ulaşamayız.

Hilmi İncesulu öğretmen yetiştirme meselesi için şu görüşleri savunmaktadır. İlk öğretmen okullarının yedi yıla çıkarılmayıp altı yılda kalması; orta okullara öğretmen yetiştiren Eğitim Enstitülerinin bazı kısımlarının iki yıllık bırakılmayıp, sosyal bilgiler, fen bilgileri, yabancı dil vs. kısımların üç yıla çıkarılması, yüksek öğretmen okullarının sayılarının artırılması, eğitim fakültelerinin açılması (üniversiteye bağlı), Bakanlığa bağlı bir Eğitim Bilimleri Yüksek Enstitüsünün açılmasını önerir(İncesulu, 1962: 24,25). Ayrıca öğretmenlik mesleğinin cazip hale getirilmesi için ulaşım ve sağlık hizmetlerinde kolaylık sağlanması gerektiğini ilave eder.

İnönü , 2 temmuz 1962’de TBMM’ de “Her kademe ve tipteki öğretim kurumlarımızın, öğretmen ihtiyaçlarının karşılanması hususuna öncelik verilecektir.” diyerek devamla bu mesleğin cazip hale getirileceğini beyan etmiş ve Tübitak’ın bir an önce faaliyete geçmesine çalışacağını belirtmiştir (N. Dağlı - B. Aktürk, 1988: 44).

3. İnönü Hükümeti Programı’nda, atom enerjisi çalışmalarına, radyo, kimya, sağlık fiziği, nükleer elektronik ve radyoizotop üretim laboratuvarlarının hızla kurulması gerektiği vurgulanarak, Atom Enerjisi Komisyonu ile hastane ve üniversiteler arasında verimli bir işbirliğinin destekleneceği belirtilmiştir(N. Dağlı – B. Aktürk, 1988: 65).

3. İnönü Hükümeti'nde bakanlık yapan Dr. İbrahim Öktem TBMM'de gensoruları cevaplarken, öğretmenliğin kalitesini yükseltmek ve ona üniversal bir mahiyet kazandırmayı planladığını belirterek, "Eğitim Fakültesi" açma kararını yürekten benimsediklerini ifade eder (İbrahim Öktem, 1965: 18-19). Bu yolla köy çocuklarına üniversite imkanının doğacağını, bu yüzden bunun değerli bir adalet müessesesi olarak yürekten benimsiyoruz demektir. Öktem bir soru üzerine, üniversite giriş sınavının bir seçme sınavı değil, sıralama sınavı olduğunu belirterek, bunun sebebinin fakültelerin kısıtlı imkanları olduğunu ancak durumun şartları bizden daha müsait olan memleketlerde bile uygulandığını belirtir (İbrahim Öktem, 1964: 36). Devamla Tıp Fakültesi ve diğer teknik fakültelerde imkanlar nedeniyle gece öğretiminin yapılmasının şimdilik düşünülmediğini vurgular. İbrahim Öktem görevi devraldığından bu yana yüksek öğretim alanında birçok işler yaptığını, birçok kanunun değiştirildiğini, bunlar arasında KTÜ Teşkilat Kanunu, Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Teşkilat kanunu, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Kanunu, Ankara Tıp Fakültesi ile Diyarbakır ve Erzurum Tıp Fakülteleri arasında protokol imzalanması gibi daha birçok yasa düzenlenmesini örnek vermiştir (İbrahim Öktem, 1964: 9-10). Öktem bu konuşmasında, öğretmen yetiştiren kurumlar ile ilgili bilgiler de vermektedir. Ona göre; 1960'da 53 ilköğretmen okulu varken 1964'de 73 olmuştur. Öğrenci sayısı da 23483'den 42552'ye çıkmıştır. Eğitim Enstitüleri 1960'da 5 adet ve 2090 öğrenciye sahip iken, 1964'de sayı 10'a ve öğrenci sayısı ise 5116'ya çıkmıştır. Yabancı Diller Okulunun ise 1965'de hizmete gireceğini, ayrıca 14 öğretmenin 2 yıllık eğitim için avrupaya gönderildiğini de ilave eder (İbrahim Öktem, 1964: 14,15).

Sonuç Olarak;

Demokrat Parti döneminde gerek üniversite sayımızın gerekse öğretmen yetiştiren okullarımızın hem nitelik hem de nicelik olarak değiştiğini ifade edebiliriz. 27 Mayıs hükümetleri dönemi ise, üniversite konusunda hareketli olmakla beraber, öğretmen yetiştiren okullarda da gelişmeler yaşanmıştır. Ancak İncesulu gibi bakanların yükseköğrenimi yabancı dil bilmeyen Anadolu çocuklarına yasaklamayı düşünecek kadar farklı fikirler savunduğunu, fakat aynı hükümetin Öktem gibi bakanlarının da telafi yollu düşüncelerine şahit olunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Menderes dönemi ile kıyaslanırsa, Menderes devrinin daha çok halka dönük olduğu görülür.

Kent Akademisi

KAYNAKÇA

- Aksoy, C. (1977). *Babam Teyfik İleri, Konuşmaları ve Görüşleri*. Ankara.
- Kaya, K.Y. (1972). *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*. Ankara.
- Özbek, S. (1959). *Atatürk Üniversitesi 1950-1960 Tedris Yılı Açılış Nutku*. Ankara: TİK.
- Sükan, F. (1991). *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları TBMM 1950-1960*. Ankara.
- Yazıcı, M. (1984). *Atatürk'ün İzinde Milli Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıklar Tarihi*. Ankara.
- Topçu, N. (1971). *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Hareket.
- Tozlu, N. (1992). *Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, (7), Van.
- Türkiye Yeşilay Cemiyeti Merkezi, (1962). *Cemal Gürsel Diyor ki...* Ankara.
- N. Dağlı – B. Aktürk, *Hükümet ve Programları 1960-1980 II* Ankara, 1988
- Hilmi İncesulu, 7. Milli Eğitim Şurası Açılış Konuşması 5 şubat 1962, İstanbul, 1962
- İbrahim Öktem, TBMM'de Gensorular Üzerine 11.11.1964 - 13.11.1964 ve 17.11.1964 Tarihlerinde Yaptıkları Konuşmalar, Ankara, 1965
- İbrahim Öktem, TBMM'de Gensorular Üzerine İkinci Konuşması (13.11.1964) Ankara, 1964

Kent Akademisi

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Çağdaş Sanatta Eğitim ve Bilgi Özellikleri	
Corresponding Author	Yrd.Doç. Osman ODABAŞ Yıl Kocaeli Üniversitesi Plastik Sanatlar osman.odabas@kocaeli.edu.tr	
Submission Date Admission Date	03/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	ODABAŞ, O, Çağdaş Sanatta Eğitim ve Bilgi Özellikleri , Kent Akademisi, 11 (33) Issue 1, Link :	ORCID NO:

Çağdaş Sanatta Eğitim ve Bilgi Özellikleri

Yrd. Doç. Osman Odabaş¹
Abdul Tekin²

¹ Kocaeli Üniversitesi Plastik Sanatlar
osman.odabas@kocaeli.edu.tr

² Kocaeli Üniversitesi Plastik Sanatlar
abdultekin@gmail.com

Education and information features in Contemporary Art

ABSTRACT:

The content produced in Contemporary Art and the clarity of the content is important to bring the art together with the audience and to ensure that society is embraced. In this context, the data produced by contemporary art is observed to surround the audience with a precondition of knowledge. This requires pre-knowledge training and the institutionalization that arises in this way. This situation also raises the question of the support of Education and knowledge. This situation also raises the question of the support of Education and knowledge. Considering that the content produced by contemporary art is not produced solely by considering aesthetic expectations, the fact that it is semantically complicated affects the quality of this education in its meaning. When it comes to education, it is also observed that contemporary art, especially by manipulating information, is used. This data is understood by all segments of society, but it is another dimension of the issue. It is observed that the actors responsible for ensuring the quality of this knowledge and the continuity of its association with the past are only leaning towards the subject according to their own expectations. But given the purpose of delivering this information to society and the art of transmitting it to society, it is obvious that this one-wayedness will be compatible with the interests of transferring art to the future. If the subject is examined with the current examples, it is also observed that there is no obstacle for the art content to act with a certain ideology of knowledge and to hug the figures that are feared by these actors. The requirements for this condition to be conditioned on the acceptance of a general application of Contemporary Art content are remarkable in the name of participation in the content of information and education in Contemporary Art. From this point of view, it can be argued that the perception that contemporary art tries to integrate into society is not sufficient. However, considering the general progress of art, it is also necessary to change over time. Contemporary art as a cultural instrument as an object of Education and information will gain meaning in this way. In this study, the contents of the literature were scanned and the related sources were evaluated.

Key Words: Contemporary Art, Education and Information

ÖZ:

Çağdaş sanatta üretilen içerik ve bu içeriğin anlaşılabilirliği sanatın izleyici ile buluşturulması ve topluma kucaklaşmasının sağlanması adına önemlidir. Çağdaş sanatın ürettiği verilerin bu kapsamda izleyiciyi ön bir bilgi şartı ile kuşattığı gözlenir. Bu ön bilgi eğitimi ve de bu yolla ortaya çıkan kurumsallığı zorunlu kılar. Bu durum eğitim ve bilginin desteklenmesini de sorun olarak gündeme alır. Çağdaş Sanatın ürettiği içeriğin salt estetik beklentiler düşünülerek üretilmediği düşünüldüğünde anlamca karmaşık olması onun anlamlandırılmasında da bu eğitimin niteliğini etkilemektedir. Eğitim söz konusu olduğunda çağdaş sanatın özellikle bilgiyi manipüle ederek kullandığı da gözlenir. Bu elde edilen verilerin toplumun her kesimi tarafından anlaşılması da konunun başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Çağdaş sanatta yer alan bu bilginin niteliğini ve geçmiş ile birlikteliğinin devamlılığını sağlamada görevli etken aktörlerin konuya yalnızca kendi beklentileri doğrultusunda eğildikleri gözlenmektedir. Fakat topluma bu bilginin sunumu ve sanatı topluma ulaştırma amacı düşünüldüğünde bu tek yönlülük, geleceğe sanatın aktarılmasında çıkarlar ile ne derece uyum sağlayacağı da ortadadır. Mevcut örnekler ile konu incelendiğinde ise sanat içeriğinin belli bir bilgi ideolojisi ile hareket etmesinde hatta bu aktörlerce korkulan figürlere sarılmada bir engel görülmediği de gözlenir. Çağdaş sanat içeriğinin genel bir başvuru kabulüne bu durumu şart koşmanın gerekleri çağdaş sanatta bilgi ve eğitim içeriğine katılımı adına dikkat çekicidir. Bu noktadan hareketle çağdaş sanatın toplumsal bütünleşmeye çaba gösterdiğine yönelik algının yeterli bulunmadığı iddia edilebilir. Ancak bu durum sanatın genel ilerleyişi düşünüldüğünde zamanla değişmesinin zorunlu olduğu da beklentiler dahilindedir. Çağdaş sanatın eğitim ve bilgi nesnesi olarak kültürel bir araç olarak önem taşıdığı böylelikle anlam kazanacaktır. Bu çalışmada literatürdeki içerikler taranarak konuyla ilgili kaynaklar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Sanat, Eğitim, Bilgi

GİRİŞ:

Çağdaş sanatın toplumlara sunduğu kültürel araçlar göz önüne alındığında yetenek ya da bireysel ifadeden ziyade, eyleme dönüşebilen ve düşünsel süreçlerin daha öne çıktığı gözlenir. Çağdaş sanatın bugün gözlenen karmaşık içeriğinin sunduğu bilgiyi bir eğitim aracına dönüştürmek izleten açısından daha da karmaşılaşarak bilgi ve araştırmanın önemsendiği bir temele dayanmaktadır. Çağdaş sanatla karşılaşan izleyicinin taşıdığı özelliklere bakıldığında ise bu niteliklerin; bilgili ve çok yönlü olma, gibi nitelikler ön plana çıkmaktadır. Çağdaş sanatla izleyici olarak ilişki kurma bu özellikler olmadan sanatsal içeriğe anlam verilmesi zordur. Cem Erciyes bu durumu özellikle 90'lardan itibaren küresel boyutta sanatta politik ve düşünsel çalışmaların çokluğuna bağlamaktadır. Özellikle “çağdaş sanatın ve sanatçıların küresel sanat piyasasıyla kurdukları sağlam ilişkiler, o büyük ciddi kurumlar ve yapıtların daha karmaşık bir dil konuşması yeni başlayanlar için işi gittikçe güçleştirdi” sözleriyle açıklamaktadır. (Erciyes, 2014). Buna karşın çağdaş sanatın okunmasını zorlaştıran nitelikler, özellikle de disiplinlerarası yapıdan yani çok yönlülüğünden kaynaklanmaktadır.

Bu noktada ortaya çıkan disiplinler arası karmaşık verilerin algılanarak çözümlenmesine yönelik sanatta bilgi ve eğitime önem veren yaklaşımıyla Barış Acar'ın düşünceleri aksi yöndedir. Acar, sanatta artan bilginin önemine vurgu yaparken burada aslında bir tezatlığın oluştuğunu da belirtmektedir. Bu tezatlık sanatın geçmişte karmaşılaşan haline karşı Çağdaş sanatın yaşamla daha da çok buluşmayı hedefleyen ilk hali ile çelişmektedir. “*Çağdaş sanata yönelim, aristokratik ya da –giderek– akademik sanat geleneğinin “yüksek sanat” anlayışına karşı bir başkaldırı olduğu biidir. İster romantik hareketler ya da tarihsel avangarddan yola çıkarak görece uzun erimde bakın, isterseniz yeni avangardın kısa ve sert darbelerine odaklanın, çağdaş sanat için ele alacağımız her referans bizi sanatın hayatla eşitlenmek istemesine, yani gündelik hayatın içindeki insanla dolaylı (immediacy) bir ilişkiye girme çabasına işaret edecektir*”. (Acar, 2014). Peki bu noktada karmaşık ve anlaşılması zor olan modern ve öncesi sanat öğretisi yerine Çağdaş sanatta izleyici için nasıl bir eğitim ve bilgi işleme modeli uygulanmalıdır? Acar, bu soruyu nitelikli bir altyapının oluşmaması ile ilişkilendirerek cevaplarken, altyapı eksikliği ile birlikte alımlayıcının bu konuda bilgisizliğinden değil, sanat ve sanat çevrelerinde Çağdaş sanattaki bağlamı ve bilgiyi sunabilecek araçların yetersizliğine bağlamaktadır.

1. Çağdaş Sanat ve Bilgi İçeriğinin Yapısı

Çağdaş sanat için temel alınan bu niteliklerin sunumunda çok yönlü bir karmaşanın karşısında onu anlamlandırmaya ve anlatmaya yönelik ciddi bir eğitim ve bilgi ihtiyacı bulunmaktadır. İzleyicinin mevcut genel eğitim modelleri içinde böylesi bir eğitimi içerik olarak ulaşması bugünün toplumsal dönüşüm hızı düşünüldüğünde zordur. Bu durumda yalnızca şirket ve özel kurumların eğitim ve destek çalışması yürüttüğü dar kapsamlı bir bilgi ve eğitim çabası gözlenir. Çağdaş sanatın eğitim ile ilişkilendiren “Ecole” yani “Okul” isimli sergisi ile çağdaş sanat eserlerini okulun farklı bölgelerinde sergileyen Genco Gülan, eğitimi sanatla deneyimlemeye çalışmıştır. Gerçekleştirdiği sergiyi Aylin Seçkin’e değerlendiren Gülan, bu serginin sadece sanatsal amaçlı bir sergi olmadığını altını çizmektedir.

“Bu sergiyi bir eğitim olarak gördüm. Zaten onun için ismini okul koydum. Yani aslında sergilerle biz de bir çeşit eğitim veriyoruz. Ve özellikle bu sergide yapmaya çalıştığım şey, bu başlığı seçmemin nedeni, sanatı özellikle çocukların hayatının eğitim sürecinin biraz daha içine sokmak. Sadece bir galeriye değil, okula, okulun da değişik yerlerine, yani sanatla karşılaşmayı tahmin etmeyeceği yerlere koymak ve buradan çıkacak etkileşimi görmek. Çocukları biraz sanata maruz bırakmak” (Seçkin, 2015).

Genco Gülan’ın “Ecole” isimli sergisi çağdaş sanat ile eğitimi yakınlaştırma adına yapılmış bir girişimdir. Ancak burada hedeflenen sanatsal bir üretme pratiğine dönüşebilen bir üretim değil, mekan anlamında yenilik arayışıdır. Gülan gerçekleştirdiği bu sergide özel bir kolejin desteğini almıştır.

Resim 1. Genco Gülan “Ecole” isimli sergisi Doğan Koleji

Çağdaş sanatın eğitimle buluşmasını destekleyen sponsorların ve özel kurumsal yapıların amaçları incelendiğinde bunu sadece bir amme hizmeti olarak yürütmedikleri sonucu doğar. Burada kültür üzerindeki kurumların niyetlerinin gizli ve açık yönlerinin var olduğu düşünülebilir. Çağdaş sanatın bu yönden arkasına destek aldığı kurumların sağladıkları imkânlar verdikleri desteği daha da önemli kılar. Bu sebeple, belki de çağdaş sanat için daha fazla, eğitilebilir ve öğretilbilir olması olasıdır. (neyin?) Bu doğrultuda anlamı destekleyen formatlar sıklıkla ele alınmıştır. Çağdaş sanat bilgisini yeniden yoğuran onu üreten ve onu defalarca farklı biçimde yontan bir alan olduğu öne sürülebilir.

Çağdaş sanatın bilgisini işleme ve farklı disiplinlere ait bileşimleri kullanarak farklı araçlarla deneyler yapması bu doğrultuda ele alınmalıdır. Çağdaş sanat, bu anlamda pek çok biçimde tanımlanıp anlamlandırılmıştır. Bu tanımlamalardan biri de Julieta Aranda, Brian Kuan Wood ve Anton Vidokle tarafından ele alınmış ve cevabı kitaba dönüştürmüşlerdir. Kemal İz yazarların “Çağdaş Sanat Nedir?” isimli bu kitapta farklı kişilerin çağdaş sanata yönelimlerini ve sanatta çağdaş olmanın ne demek olduğunu sorguladıklarını aktarır. Bu yazarların sanatta çağdaşlıkla ilgili önemli tespitlerinden bir tanesi de, ortak bir üslup ve coğrafi birliktelikten ziyade, son yirmi yıllık süreçte ortaya çıkan çalışmaların bütününe kapsayan bir genellemenin olmasıdır. Bu anlamda kendini modernin yerine ve ona karşı konumlandırılan çağdaş sanatın modernin evrensel değerlerine karşı durduğunu da aktarır.

“Badovinac, modern sanat müzelerinin çeşitli evrensel paradigmalara ve büyük Batılı kurumların egemen hedeflerine hizmet ettiklerini öne sürerken; çağdaş sanat müzelerinin yerel mekânların gereksinimlerine hizmet etmesi gerektiğini, böylelikle yerel mekânların da diğer mekânlarla iletişim kurma olanaklarının artacağını belirtiyor. Sonuçta çağdaş

sanat müzesinin yalnızca bir sanat müzesi olarak kalmayacağı; aynı zamanda farklı anlatıların ve sunumların çeşitliliği yansıtan bir “tarih müzesine” de dönüşeceği, Zdenka Badovinac tarafından öne sürülen önemli noktalar arasında yer alıyor.” (Julieta Aranda, 2012)

Sanat için karmaşık görünen bu iç içe giren alanların üretme pratiklerine dönüşerek yakaladığı karşılaşma ve tanışıklık, sanatın içeriğinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu ilişkilerin kanıtı olarak sayılabilecek çeşitli biçimlerde felsefe dolu tümcelerde kendini var etmektedir. Bilgi ve eğitim ile kavramsal bir genişlemenin olduğu gözlenir. Çağdaş sanat ve eğitim birlikteliği için önemli olan temel dayanak noktalarından biri de bu birliktelik ve düzendir. Julian Stallabraas bu işleyişin nasıl bir model üzerinden kurgulandığını ekonomi ve politika üzerinden açıklamıştır. Ekonomik gereklilikler ve ihtiyaçlar yine eğitim ve çağdaş sanatın yeni bilgi üretme araçlarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Ekonomik hayatın acımasız gerçeklerine karşı sanatsal imkânlar hayalleri süsleyen yeni yaşamların imgelerini üretirler.

“Ekonomi, mutlak ve araçsal biçimde, ulusaşırı dev ekonomik kuruluşların eşitsiz biçimde ülkelere dayattığı katı kurallara göre işliyor; servet ve güç hiyerarşisi oluşturuyor; bir yandan dünya halklarının büyük çoğunluğunun zaman çizelgelerine bağlı düzenli bir çalışma hayatına mahkum ederken, bir yandan da macerayla ve (kahramanların kendi kuralları yıkarak kendi hayatlarını özgürleştirdiği) bütünlüklü anlatılarla anlam kazandırılan sinemasal yaşamların hayaliyle, isyan ve acıklı aşk şarkılarıyla onları teselli ediyor”. (Stallabrass, 2013, s. 12).

Bu durum kapitalist ekonominin işleyiş ve düzenine uyum temelinde geliştirilen, sürdürülebilir büyüme hedefleri etrafında sürekli çalışarak, durmadan üretme ve tüketmeye endekslili yaşam formlarının verilerini aktaran bir kodlamaya dönüşmektedir. Bu işleyişin devamı sürekliliği arzulayan iktidar için son derece önemlidir. Konu özelinden bakıldığında sanat ve eğitimin üretmeye endekslili hali, ekonomik modeller özelinde sanatı bu amaç dışında tutmayacaktır. Çağdaş sanatla birlikte eğitim merkezli modeller sürdürülebilirlik merkezinde konuya önem verdikleri düşünülebilir. (kimin? Bu cümlenin anlamı anlaşılmıyor!) Bu işleve yönelik bilgiyi üretme ve bilgiyi yaymada sanat ve eğitimin önemli görüldüğü düşünülebilir. Emrah Altındış istikrar ve büyüme gibi söylemlerin temelde toplumsal eşitsizliğin devamını sağlamak adına önemsendiğini ifade etmektedir. Bu durumu ülkemiz genelinde örneklerken, son on yıllık süreçte büyüme ve istikrar gibi söylemlerin sıklıkla dile getirildiğini aktarmaktadır. Türkiye için %1’lik zengin dilimin servetlerinin daha da arttığına altını çizerken emek üreten %99’luk kesim için ise bunun tam aksinin yaşandığını öne sürmektedir. (Altındış, 2015). Benzer bir söylevi çalışmalarına konu edinen Neriman Polat ise yine sürdürülebilir bir istikrar için sistemin mağdurlarını kendi anlatı dili ile konu edinmiştir.

Resim 2. “İstikrarlı Ölüm” 2015 Ahşap Üzerine Çivi

İstikrar ve düzen söylemleri çerçevesinde sanat ve eğitimde toplumsal işleyişin devamlılığı arzulanmaktadır. Bu yapısal devamlılık kendi düzeni içinde bir sistemi de önermektedir. Eğitimde bu sistemin dayandığı temelleri Levent Mercin ve Ali Osman Alakuş, “eğitim toplumların ve ulusların, sosyal ve ekonomik açıdan kalkınmasının gereksinimlerinden biridir. Özellikle çağımızdaki teknolojik gelişmelerle paralel olarak bireylerin ve toplumların bilgiye olan gereksinimi artmıştır” diyerek açıklamaktadırlar. (Mercin & Alakuş, 2007, s. 14). Eğitim ve sanatın paydaş olduğu alanlar düşünüldüğünde sistemli yapılar son derece anlamlı ilişkiler kurabilecektir.

2. Çağdaş Sanat, Eğitim ve Bilgi İlişkilerinde Etken Aktörler

Sanat ve eğitim birlikteliği kültürel politikalarının, geçmiş ve geleceğin sanatla yeniden imarına imkân sağlamaktadır. Siyasi iktidarlar mevcut koşulları ve sürdürülebilir gelişmeyi devam ettirmek adına politikalar üretmesi beklenmektedir. Eğitim için bireyin ihtiyaçlarını da destekleyen yaratıcı sanatsal açımları desteklemektedir. İktidar ve sermayenin kültürel politik referanslı eğilimleri ile olaya yaklaştığı bu kapsamda değerlendirilebilir. Bölgesel ve ulusal düzeyde ele alındığında genişleme ve kapsam açmazları konunun hassasiyeti hakkında da fikir vermektedir.

Sanat kodlanmış bazı verileri kullanarak alımlayıcıyı etkiler. Sanatçı eserle birlikte onu var eden farklı kanalları bu amaçla etkileşime açar. Sanatçı sanatını oluşturma sürecinde kendi yetilerinden önce eğitsel verileri sanatsal üretimlerinde bu kodları kullanır.

Sanat ve eğitimin amaçları düşünüldüğünde (sanat,) yalnızca sanatçı yetiştirmeyi hedeflemez, genişleyen perspektiften bakıldığında, sanatın işlevsel amaçlarının toplumsal hedefler genelinde eğitime katılması hedeflenir. Bu eğitimsel amaçların politika olarak destelenmesi önem arz eder. Eğitim iktidarlar için kültürel ve sanatsal gelecek ütopyasında, sosyal ve entelektüel gelişim ve değişim için bilgi toplumuna dönüşme hedefini de desteklemektedir. Bu doğrultuda her birey için temel hak olarak görülen bilgi ve beceri eğitimi eşitlikler kapsamında görülmektedir. Neo-Liberal genişleme sürecinde sınırların git gide erimesiyle, toplumların sanayi üretimine dayalı modeller sonrası, bilgi üretimi odaklı kültürel modellere ve üretim pratiğine ihtiyaç duymaktadır. Bireyin esnek ve farklı düşünce biçimlerini kullanarak öğrenme süreçlerini etkili kullanımı toplumsal hedefler çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu durum sanat için eğitimin her kademesinde toplumsal çıkar temelli niyetler etrafında herkese sunulan eşitlikle ele alınan bir eğitimsel müfredat ile, ulus aşırı evrensel birlikteliği önermektedir. Eğitim içinde, özel bir alan olan sanat eğitiminin reformist görüşün bir uzamı olarak görülmektedir.

Bölgesel çapta ele alındığında ise gelecek, ulusal kalkınma hedefleri demokrasi ve insan haklarının eşitlikle ve ekonomik refahın yaygınlaştırılabileceği yenilikçi düşünce biçimleri dahilinde ele alınması düşünülmektedir. Genel eğitim fikirleri içinde bu nedenle sanat eğitime gerekli desteğin sağlanması önerilmektedir.

Konuya müdahil olan tüm bileşenler işbirliği ile genel bir niyetle hareket ettikleri görülmektedir. Herkesin eğitime eşit, kapsamlı ve adil biçimde buluşması için sanat eğitiminin eğitimin her kademesinde ulaşılabilir olması amaçlanmaktadır.

3. Çağdaş Sanat İçeriği Toplum İlişkisi

Sanatın eğitime uygulanması eğitimde fırsat eşitliği sağlamak adına ve insani bir hak olarak önem taşımaktadır. Kültürel mirasın dolaşımının yalnızca egemen sınıf niyetlerine değil tüm toplum çıkarlarına göre şekil alması bu doğrultuda önem taşıdığı gözlenir.

Çağdaş sanatın klasik estetik değerlere karşı oluşu ve içeriğinde yer alan farklı enformasyonel alanların varlığı neticesinde karmaşık ilişkiler ürettiği gözlenir. Bu durum farklı zamanlara ait verilerin bir birleri ile olan yakınlığından da kaynaklanmaktadır. Geniş bir perdeden ele alınan bu karmaşık ilişkiler zamanın sunduğu imkânlar da dikkate alındığında, sanatsal bilginin yarattığı politik durumlar ve karşıtlıkları öne koyarken, sanatta etkili bazı dönemsel özelliklerin silikleşerek anakronikleşmeye başladığı gözlenir. “Çağdaş” zamansal bir niteleme olmanın dışında bu kez bağlamı da içine alarak genişlemekte ve her şeyin sanatın merkezine çekildiği bir formata dönüşmektedir Nietzsche tanımlamalarında da yer bulan “Çağdaş”ın, bu yönden zamansız bir zamana ait olduğu gözlenir. (Agamben, 2015). Ona göre çağdaş hem içinde bulunduğu ana, hem de başı ve sonu belirsiz bir şimdide öykünür. Çağdaş bu yüzden bütün zamanlarda olan ve olacak olan genişlikte bir şimdileştirir.

Sanat için çağdaş olmak ara geçişliliğin ve geçirgenliğin sembolüdür. Bu tanım e-flux'ta Julieta Aranda, Brian Kuan Wood ve Anton Vidokle tarafından “Çağdaş Sanat Nedir?” sorusu ile dillendirilir. Ortaya benzer bazı tanımlamalarla üretilen bilgi ilişkilerinin şekillendirdiği yeni düşünceler çıkmaktadır. Çağdaşın tanımsal olarak, zamanın müzeler genelinde pratikle ilişkilenen bazı ortak sınıflandırma biçimlerinden doğduğu belirtilir. Yine Çağdaş için zamanı tanımlama içinde ele alan bu düşünce, şimdii ise tepkili, dinamik, farkında, vakitli, sürekli hareket halinde ve modadan uzak olan üretim biçimlerinin ortak bir tasniflenme biçimi olarak göstermektedir. (Aranda, Wood, & Vidokle, 2015). Bu nitelikler “Modern” bilgi ilişkilerinin de bu kapsamda yeniden şekil alacağına da ön habercisi olmaktadır. Artık zaman adına üretilen bilgi ilişkileri, modernlik ve sonrasına atıflandırılmaktadır. Modern hakkında

bilgi ilişkilerinin tanımlanmasında; Cangül Tosun ve Fatih Keskin, modernite adına ortaya konan düşünceleri değerlendirirken uzmanlık, akıl ve bilginin yetkin olduğu profesyonellik düşüncesinin döneme hakim olduğunu aktarırlar. Modernliğin tanımlaması ile birlikte ortaya çıkan akılcılık düşüncesi insanın ikna edilmesinin önemsendiğini gösterir. Modern bilgi, rasyonelliğin bilgi ilişkisi bağlamında “akılcı” olma temelinde eleştirel bilgi üretimi yerine onaylayan ve izleyen öznenin önemine atıfta bulunmaktadır. (Tosun & Keskin, 2014). Modern bilginin işlenmesi bağlamında aklın öncülüğünde üreten olarak uzmanlaşma önemsenmeye başlamıştır.

4. Çağdaş Sanatın Toplumsal Yapıları

Eğitim ve bilginin çağdaş sanat ilişkilerinin belirlenmesinde doğurduğu farklı toplumsal kavramların öznesi olan öncesi ve sonrası biçimli tasniflendirmede, kültürel kodlar önem taşımaktadır. Getty Müzesi internet sitesinde yer alan benzer bir tanımlamaya göre de bu konunun Çağdaş sanatın kendi içinde benzer bazı ortaklıklarının olduğunu iddia ediyor ve bu ortaklıkları açıklarken de; ilk olarak benzer kültürel faktörlerden ziyade kültürel farklılığın önemsendiği çokkültürlülüğü ortaya koyuyor. Ayrıca yine geçmiş düşünceden farklı olarak teknik anlamda da yaşanan teknolojik iyileşmenin verdiği avantajların da sanata katıldığını bunun ise sanatın sınırlarını genişlettiğinin de tespiti olarak aktarılmaktadır. Üstelik çok yönlü bir bütüncül genellemenin de bu süreçte önemsendiğinin de önemi yine bu tanımlamada vurgulanmaktadır. Sanatçıların da bu bakımdan kullandıkları sanatsal araçlarla, bu işleyişe katıldığını, bugünün toplumunda bu durumun genel kapsamlı ve farklılıklar temelinde eserlere konu olarak yansıtmaya çalışıldığının da altı çizilmektedir. (The J. Paul Getty Museum, 2015). Benzer sanatsal tanımlamaların içinde ortaklıkların vurgulanması ile kimlikler yeniden tanımlanmaktadır.

Sanatsal bilgi içinde yer alan kapsamın gelişerek içeriğinin karmaşıklaşması ile birlikte yeni bilgi politikalarından doğan bir sanat dili oluşmaya başlar. Bu karmaşık dilin anlaşılabilirliği noktasında ise öncül bazı enformasyonel altyapıya ihtiyaç vardır. Hatta bu bilgiyi çözümlemede görsel bir belleğin dışında sosyolojik, felsefi, hatta pozitif bilime öykünen ve bilgi işlemeye kadar uzanan karmaşık bir hal aldığı aklı gelebilmektedir.

Resim 3. Liam Gillick 14. İstanbul Bienali “Uygulamalı Hidrodinamika” Duvar Üzerine Bernoulli Denklemi

Liam Gillick 14. İstanbul Bienali için gerçekleştirdiği çalışmasında İstanbul Boğazı'nın en işlek rotalarından biri olan bölge üzerine İstanbul Modernin dış duvarına sıvıların akışkanlığı ile ilgili bir denklemi uygulamıştır. İstanbul Modern'in belki de en çok görülen kısmına, bu kez denizden, çalışmasını konumlandırarak müzeye ulaşmada deniz üzerinden alternatif bir rota önermiştir. Ancak belki akla gelen en önemli soru bienal ve çalışmadan habersiz biri için bu çalışmanın ne anlam ifade ettiğidir? İçeriği anlamak için yalnızca sanattan anlamak yetmiyor bu kez sıvıların akışkanlığı ile ilgili de bir bilgi sahibi olmanız gerekiyor.

Bilgi ilişkilerinde yine önemli bir gelişme de kurumsal yapılarda meydana gelen bazı gelişmelerin sanatsal yapılara yaptığı etkidir. Ali Artun, galerilerin sanat piyasasına egemen olmaya başlaması ile birlikte müzayede geleneğinin sona erdiğini dile getirir. Kapitalist kültürel düzenin modern bilgi rejimi, üretimi bilgi ve politik değerler üzerinden yapılandırarak kurumsallaşmanın yapısı içinde görür. Sanatın "esareti"nin galerilerin egemenliği ile birlikte sona erdiğini ve böylelikle sanatın liberalleşerek özerkleşmesinin maddi koşullarını oluşturduğunu aktarır. Böylelikle kısmen hegemonyacı bir baskının oluştuğunu ancak bu durumun kendi içinde yine sınırlandığını da açıkça belirtmektedir. (Artun, Sunuş/ Sanat Piyasası ve Sanatın Özerkliği, 2015). Sanatsal liberalizmin kavramsal sınırlarının çizildiği bu tanımlamada, sanatın kısmen özgürleşen öznel dili vurgulanır, ancak bu öznel dilin tam manasıyla bağımsız olmaması aynı zamanda düzenin içinde çelişkilerinin olduğunu da kanıtlamaktadır.

Sanatsal kurumların yapılanmalarında göze çarpan bir başka husus da sanata yüklenen işlevsellik düşüncesidir. İşlevsellik kurulan bu kısmi bağımlılık sanatın geçmişten bugüne hep karşıt temelli ilerleyişi ile de çelişmektedir. Ali Artun, sanatın bütün modern kurumları reddedişini, kendini boşluğa alma olarak tanımlamaktadır. Sanatın bilinen kurumsal anlamda sonunu hazırlayan bu durumu sanat piyasasında kurumsallaşmanın reddi ve kapitalist kültürel baskıya karşı bir duruş olarak değerlendirmektedir. Sanatın temsil sorunu sonrası içeriğin sınırlarından uzaklaşarak mevcut toplumsal bağlarını yeniden kurgulamak için bir takım olaylara ve deneyimlerle ilişkilenebilir. Artun, bu anti tavır alma görüşünü, sanat için özerklik ve egemenlik arasında süren tekrarlar etrafında ele almaktadır. (Artun, Sunuş/ Sanat Piyasası ve Sanatın Özerkliği, 2015, s. 30). Geçmişe öykünmede belirlenen bazı kuralların oluşu kuralsızlığın da rastgele olmadığını bir ispatıdır.

Değişen sanatsal bakışın, kavramsal tanımlar ve değerlerin içeriğini de etkilemesi terminolojik görüş farklarının oluşmasına yol açacaktır. Bugün gelinen noktada sanatın Güncel ve Çağdaş gibi yerine ikame tanımlar kullanılıyor olsa da, kullanım biçimleri arasında ince bir fark olduğu gözlenir. Mehmet Yılmaz, kişisel bakış açıları dışında "Güncel" ve "Çağdaş" kavramını birbirine yakın iki kavram olarak konumlandırmaktadır. Aynı zamanda Güncel ile kast edilen ilgili olarak "bugün yapılan, zamanımızı yansıtan sanat" gibi bir üst başlığın daha doğru olduğunu belirtmektedir. (Yılmaz, 2012, s. 46). Güncel ve Çağdaş olsun bu iki yapıda da mevcut olan durumun konu ve kapsamdan ziyade ortak bir zaman tasviri oluşudur. Müzelerin eserleri yerleştirmede sınıflandırmak için kullanılan tasnif düşüncesine benzer bir dizilimi akla getirir.. Ancak burada tam bir benzerlik, aynılık aranmamaktadır.

Çağdaş sanatın genel kabul gören sanatsal argümanın ürünlerinden farklılaşma çabası, onun aynı zamanda birbiri ile çelişen durumlardan da beslendiğinin kanıtıdır. Graham Whitham ve Grant Pooke gibi araştırmacılar, çağdaş sanatın "toplumsal politik ve ekonomik değişikliklere özellikle medya, artan toplu üretim, yaygın tüketim ve meta kültürü, çevre sorunları, savaş, etnik sorunlar, ulusal ve bireysel kimlik ile şirketlerin ticari pratikleri içinden" dünyada değişen gerçeklik tasavvurundan da beslendiğini belirtirler. (Whitham & Pooke, 2013, s. 753). Çağdaş sanat içinden beslendiği farklı toplumsal katmanların uzandığı yeni mecralara ulaşarak kendi biçimini yeniden defalarca tanımlamış ve her tanımlamada yenilenerek çıkmıştır. Çağdaş sanatın modernliğin beslediği temel değerlere sırtını dönme niyeti böylelikle yeniden kendi var etmesi ise açıkça modernliğe karşı elde ettiği bir durumdur. Kültür üretiminin, piyasa şartlarının oluşumundan her tür kabulü içine alan bir genişlemeyle ilerlemektedir.

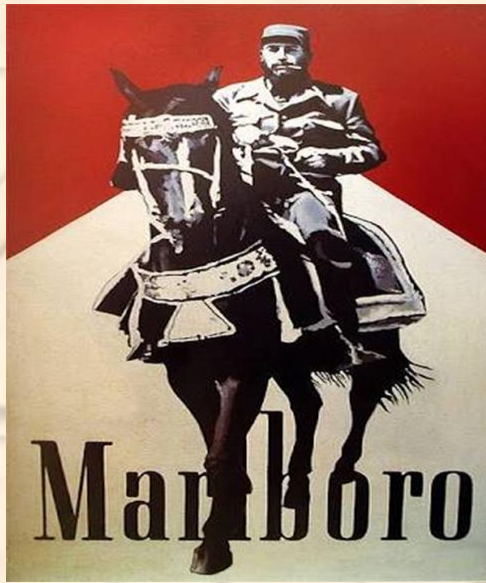
5. Çağdaş Sanatta Eğitim ve Bilginin Niteliği

Çağdaş sanat içeriğine katılım adına fark edilmelerini sağlayan şeyin ise bu tanımlamalarda geçen özelliklere olan yatkınlıkları olacaktır. Bu sanatsal genişlemede piyasa adına kabul görmek için bazı ortak dili konuşmak, durumu en baştan kabullenerek belli bir yazgının izini sürmeyi de gerektirmektedir. John Baldessari "İngres ve Öteki Hikayeler" adlı kitabında "Sanat Tarihi" isimli kısa öyküsünde bir ressamın piyasa koşullarında kabul görmek için giriştiği hikayeyi aktarırken, uğranması gereken durakların altını çizer. Galeri dışında eserlerini sunma imkânı bulamayan sanatçı, galerileri gezerek eserlerini sergilemelerini ister ancak eserlerinde sanat tarihi olmadığı gerekçesi ile galeri sahipleri sanatçıyı reddeder. Sanatın merkezi olarak kabul edilen New York'a yerleşen sanatçı durmadan resim yapar ve sanatçıların bulunduğu hemen her ortamda bulunur. Sanat üzerine uzun soluklu okumalarından sonra da pes eder.

Son olarak çalışmalarını galeri sahiplerine göstererek onların olurlarını alır. (Lynton, 2009, s. 338). Bu kısa öyküde teknik beceri dışında piyasada var olan genişleyen ağı montajlanmanın zorunluluğuna vurgu yapılmaktadır.

Kültürel bir çevreye müdahil olmanın gerekleri bu durumda açıkça vurgulanır. Sanatçı için tarihi değiştirmek adına üretimlerinin oluru ancak birliktelik çerçevesinde kabul gören sanatçı ağlarına katılmaya dayanmaktadır. Bu durum ise piyasa merkezinde kabul gören merkeze yakınlık ile paralellik taşır.

Çağdaş sanatın sıklıkla gündem üzerinden politik öykümler merkezinde güncel figürleri kullanarak eleştirel içeriğe sahip imgeler oluşturduğu bilindik bir argümandır. Ancak yeni başlayan kültürel kodların ve toplumsal durumların Neo-Liberalizmin amaçları doğrultusunda kendi içinde çelişen ve saplantılarla dolu halleri ile ayrıştığı gözlenir. Kültürel farklılaşmanın kendini var eden temellerini eleştirebilmeyi meşru kılan yapısı; çokkültürlülük olarak melezleşen, her şeyin kabulü çizgisinde, farklılık addedildiği bu dönemde farklılaşmaların öncesinde korkulan imgelere sarılmaya kadar birçok durum meşruluk kazandığı dahi kaydedilir. Jose Angel Toirac Küba Lideri Fidel Castro'nun imgelerini kullanarak ticari markalarla yeniden tasarladığı, korkulan tezatlıklardan beslenen işler üretmiştir. MoMA gibi müzeler için bu gibi sanatçıların çalışmalarının korkulan yanları örtülmekte ve koleksiyonun genişlemesi için kültürel melezleşmenin bir uzantısı olarak kabul görmektedir.

Resim 4. Jose Toriac “Tiempos Nuevos(Yeni Zamanlar)”

Çok kültürlülük şemsiyesi her düşüncenin kabul gördüğü sanat dünyasının yaptığı aşırılıklar bu çerçevede genel kabul sınırları içinde Castro örneğinde olduğu gibi zararlı bulunmaz.

SONUÇ

Çağdaş sanatta üretilen içeriğin taşıdığı bilgi ve bu bilginin topluma ulaşmasına aracılık eden eğitim bileşenlerinin önemi ortadadır. Fakat çağdaş sanatta yer alan bu unsurların modern ve öncesi kullanımında olduğu biçimde benzer bir içerikle beslenmesi pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca bu içeriklerin çağdaş sanatın yapısı gereği bazı belirsizlikler barındırdığı da ortadadır. Çağdaş sanat ile ilişki kurması beklenen bilgi ve çağdaş sanatın tüm karmaşık yapısı dikkate alındığında beklentileri karşılamasında kafa karışıklığına yol açmaktadır.

Sonuç olarak çağdaş sanatın vaat ettiği beklentileri karşılaması konusunda gerekli içeriği sağlaması adına atılacak adımların büyük bir titizlikle atılması gerektiği görülmektedir.

Kaynakça

- Acar, B. (2014, Mart 31). Çağdaş Sanat Nefret ve Cehalet. Lebriz: <http://www.lebriz.com/pages/lstd.aspx?lang=TR&sectionID=1&articleID=1200> adresinden alınmıştır.
- Agamben, G. (2015, Nisan 3). Çağdaş Nedir? E. A. Artun, & N. Özge içinde, Çağdaş Sanat Nedir? (s. 41). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altındış, E. (2015, Temmuz 3). Uzmanlardan İstikrar Dersleri. Nisan 25, 2016 tarihinde Radikal: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/emrah-altindis/uzmanlardan-istikrar-dersleri-1390096/> adresinden alındı
- Aranda, J., Wood, B. K., & Vidokle, A. (2015, Mayıs 8). What is Contemporary Art? Issue Two. E-Flux Web Sitesi: <http://www.e-flux.com/journal/what-is-contemporary-art-issue-two/> adresinden alınmıştır
- Artun, A. (2015, Eylül 9). Sunuş/ Sanat Piyasası ve Sanatın Özerkliği. E-Skop: <http://www.e-skop.com/skopdergi/sunus-sanat-piyasasi-ve-sanatin-ozerkligi/2612> adresinden alınmıştır
- Erciyes, C. (2014, Mart 24). Radikal Hayat. Çağdaş Sanattan Nefret Ediyorum: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cem-erciyes/cagdas-sanattan-nefret-ediyorum-1182843/> adresinden alınmıştır
- Julieta Aranda, B. K. (2012, Şubat 11). What Is Contemporary Art? (K. İz, Düzenleyen) Nisan 24, 2016 tarihinde E-skop Sanat Tarihi Eleştirisi: <http://www.e-skop.com/skopbulten/cagdas-estetik-what-is-contemporary-art/554> adresinden alındı
- Lynton, N. (2009). Modern Sanatın Öyküsü. (C. Çapan, & S. Öziş, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mercin, L., & Alakuş, A. O. (2007). Birey ve Toplum İçin Sanat Eğitiminin Gerekliliği. D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 14-20.
- Seçkin, a. (2015, Nisan 22). Aylın Seçkin & Genco Gülan Söyleşisi. Artlog50.net: <http://artlog.art50.net/2015/04/okul-sergisi-soylesi/#.VxudVTCLTIU> adresinden alınmıştır
- Stallabrass, J. (2013). Sanat A.Ş. (E. Soğancılar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- The J. Paul Getty Museum. (2015, Kasım 18). About Contemporary Museum. Kasım 18, 2015 tarihinde Education At Getty: http://www.getty.edu/education/teachers/classroom_resources/curricula/contemporary_art/background1.html adresinden alındı
- Tosun, C., & Keskin, F. (2014, Mayıs). Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Anahtar Sanayi Bakanlığı: <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/modernite-baglaminda-bilgi-iktidar-ve-uzmanlik-iliskisi/761> adresinden alınmıştır
- Whitham, G., & Pooke, G. (2013). Çağdaş Sanatı Anlamak. (T. Göbekçin, Çev.) İstanbul: Optimist Yayınları.
- Yılmaz, M. (2012). Modern, Çağdaş, Güncel, Postmodern. E. M. Yılmaz içinde, Sanatın Günceli Güncelin Sanatı (s. 33-58). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Article Info	ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	Minimalist Müziğin Elektronik Müzik Üzerine Etkisi	
Corresponding Author	Ruken GÜLERYÜZ Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik ASD, Kompozisyon Bölümü rukenguleryuz@gmail.com	
Submission Date Admission Date	27/01/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	GÜLERYÜZ, R.. (2018). Minimalist Müziğin Elektronik Müzik Üzerine Etkisi , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link:	ORCID NO:

Minimalist Müziğin Elektronik Müzik Üzerine Etkisi

Ruken GÜLERYÜZ¹

¹Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik ASD, Kompozisyon Bölümü
rukenguleryuz@gmail.com

ABSTRACT:

Effect of Minimalist Music on Electronic Music

Minimalism, in modernism, is an important art movement, which emerged in America in 1960s. Opposite to the intense statement of abstract expressionism, Minimalism emphasizes purity, simplicity, clarity and objectivity. It is influenced by the mysticism and spiritual philosophy of the East. In music with a similar approach it is aimed to achieve pure, simple, hypnotic impact creation. Therefore it uses simplification of melody, form, instrumentation, and notation. It elaborates the general sensation of the work without allowing the focus of audience. This approach exists specifically within the sub categories of our daily electronic music such as IDM, Chill Out, or Ambient. While, Minimalists represent this with partitür, electronic musicians actualize this through the creation of “loop”, small motifs that are juxtaposed in sequence with the help of musical programs in digital environment. This study will examine the common ground of the production of Minimalism and Electronic Music and mention briefly the reasons.

KEYWORDS: Minimalism, phasing, loop, electronic music, Steve Reich

ÖZET

Minimalizm, modernizm içerisinde, 1960’larda Amerika’da ortaya çıkan önemli bir sanat akımıdır. Soyut dışavurumculuğun yoğun anlatımına tepki olarak, sadeliği, yalınlığı, netliği, objenin obje olma özelliğini vurgular. Doğu’nun mistisizminden ve ruhani felsefesinden etkilenmiştir. Müzikte benzer bir yaklaşımla, eserlerde yalın, sade ve hipnotik bir etki yaratılması amaçlanmıştır. Armoni, melodi, form, enstrümantasyon ve notasyonda sadeleştirilmeye gidilmiştir. Dinleyicinin odaklanmasına imkân verilmeksizin, eserin genel duygusunu yakalamasına özen gösterilmiştir. Bu yaklaşım, özellikle günümüz elektronik müziğinin IDM, Chill Out ya da Ambient gibi bazı alt türlerinde de varlığını sürdürmektedir. Minimalistler bunu partitür üzerinde sunarken elektronik müzisyenler dijital ortamda müzik programlarıyla “loop” adı verilen küçük motiflerin art arda getirilerek, yavaşça değiştirilmesi şeklinde gerçekleştirirler. Bu çalışmada Minimalizm ile Elektronik müzik üretimindeki ortak noktalardan bahsedilecek ve nedenlerine kısaca değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Minimalizm, evreleme, döngü, elektronik müzik, Steve Reich

Minimalist Müziğin Elektronik Müzik Üzerine Etkisi

GİRİŞ:

Minimalizmin pek çok sanat akımında olduğu gibi kendisinden önce var olan sanat akımlarının bir kısmından etkilendiği ya da bir kısmına tepki olarak çıktığı söylenebilir. 1920'lerden sonra fotoğrafın ortaya çıkışıyla, gerçekçiliğe duyulan tepki sonucu sanatçılar, iç görü, hayal gücü, çağrışım ve imgelemeye önem vermeye başlamış, bu yaklaşım da sürrealist ve dışavurumcu akımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1960'lara gelindiğinde ise sürrealizmin biçime ve duyguya verdiği aşırı öneme tepki olarak gerçekçilik olgusu yeniden gündeme gelmiştir. Yoğun olarak işlenen imgelemler, yerini yeniden gerçeklik arayışına bırakarak Minimalizmin oluşmasına zemin hazırlayan, nesnellik, işlevsellik ve sadeliğin vurgulandığı Konstruktivizm, De Stijl, Supermatizm ve Pürizm gibi akımların doğmasına neden olmuştur. Dışavurumcu yapıtlarda her ayrıntıda göze çarpan yoğun varoluşsal anlam kaygısına karşın, Minimalist yapıtlarda rasyonel bir yaklaşımla simetri ve düzen öne çıkmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri kendisini dünyaya ispatlamış kapital bir güç olmasına karşın sanat alanında Avrupa etkisinden kurtulamamıştır. Sanat alanındaki bağımsızlık arayışları Amerikan kökenli sanatçıların öncülüğünü yaptığı, sonraları uluslararası bir sanat hareketine dönüşecek olan Minimalizmin çıkışında etkili olmuştur. Teknolojiyle birlikte hızlanan ve tüketimi benimseyen toplumsal hayatın karmaşası içerisinde, doğunun Zen ve Budizm kültürünün sadeliğini, yalnlığını ve sessizliğini vurgulayan felsefesiyle Minimalizm, toplum tarafından kolayca benimsenmiştir. Yalın strüktürler ve post-kübit plastik anlayış hâkimdir. "Cool Art", "ABC Art", "Serial Art", "Primary Structures", "Art in Process", "Systemic Painting" gibi terimler Minimal Sanat kapsamında sıklıkla kullanılmış, ancak hiçbirinin "Minimal" sözcüğü kadar açıklayıcı olmadığı söylenebilir. Malevich ve Mies'in öncülük ettiği bu sanat anlayışı, 1960'larda bir grup Amerikalı sanatçı ve düşünür tarafından kavramlaştırılmıştır.

1. Müzikte Minimalizm

Müzikte Minimalizm, 1960'larda Amerika'da çağdaş müzik türlerinden biri olarak, Avrupa Serializmi'ne ve John Cage'in de içinde bulunduğu New York School'a tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kısa sürede San Francisco ve New York'un alternatif mekânlarında ilgi görmeye başlamış, Amerikada bir grup besteci tarafından yaygın olarak tercih edilir bir hale gelmiştir. Bu etkileşim, Louis Andriessen, Karel Goeyvaerts, Michael Nyman, Gavin Bryars, Steve Martland, Henry Gorecki, Arvo Part ve John Tavernar gibi Avrupalı bestecileri de etkisi altına almıştır.

Erken dönem Minimalistlerden La Monte Young ve Terry Riley, Cage'in deneyseliliğinin devamı gibi görülmekteydi. Terry Riley'den sonra Minimalizm akımı özellikle Steve Reich, John Adams, Philip Glass, Michael Nyman, Louis Andriessen gibi bestecilerle gelişim gösterdi.

"Minimal Müzik" terimi ilk defa 1968 yılında Michael Nyman tarafından, bir eleştirmen olarak Londra'da gittiği bir konserde Danimarkalı bir besteci olan Henning Christiansen'in eseri ile ilgili verdiği bir röportajda kullanılmıştır. Bunu Türkiye'de vereceği bir konser öncesinde Akşam gazetesine verdiği röportajında şöyle anlatır:

Evet, "Minimal Müzik" terimini 1968 senesinin Ekim ayında, tarihte ilk kullanan eleştirmen bendim. Terimi de aslında tesadüfen buldum. O tarihte herkesin aşına olduğu "Minimal Sanat" teriminin müzikteki karşılığı oldu.

Bu terimi, başlangıç olarak dinleyiciye ciddi bir ayrıcalık tanımayan ancak zeki dinleyicinin çağdaş tını ve işleyiş arayışını tatmin edici, pop müzik ve dünya müziğinin kültür turizminin kısıtlamalarının ötesine geçen bir müzikal zeka olarak tanımlayabiliriz. (Kavuşan, 14.12.2012)

Nyman, "The Piano"(1993) filmine yazdığı müzik ile Minimalist müzikte kendisine önemli bir yer edinmiştir. "The Piano"da soru ve cevap olarak iki cümle yer alır. Bu cümlelerin tekrarlarından örülmüş birkaç akorlu, sade bir armoni ve form ile akıcı bir müzik yaratılmıştır.

La Monte Young'ın 1958 yılında seslendirilen "Yaylı Trio"su ilk Minimal eser olarak kabul edilir. Parça dizisel bir teknikle yazılmış, süresi uzun notalar ve suslardan oluşmaktadır. Eser viyolada do diyez notası ile başlar, keman ve çello, re ve mi bemol sesleriyle viyolaya eşlik eder. İlk notası ortalama dört dakika sürmektedir, sonrasında ise dört ölçü sus gelmektedir. Young bu çalışmasında Webern'in müziğinden etkilendiğini belirtmiştir. (Eaton, 2008,15)

Webern'in müziğindeki Puantalist üslup ile Minimalist üsluptaki durağanlık ve yalınlığın benzerliği bu etkiyi yaratmış olabilir.

Morton Feldman'ın "Four Piano Pieces" (1957) eserinde dört piyanist aynı notayı belirlenen farklı tempolarda çalar, böylece kompozisyonun sonuçlandırılmasını sanatçılara bırakır. Eser bu şekilde rastlantısal olduğu için geleneksel kesin notasyon fikrinden uzaktır. (Nook, 2017) Aynı yaklaşım Terry Riley'in "In C" sinde de kullanılmıştır.

Terry Riley'in çalışması "In C"de (1964), orkestranın her üyesi, öngörülen zamanda müziğe katılır. Bu eser tek bir partitür sayfasında bazıları sadece bir ya da iki gibi birkaç notadan oluşan, elli üç motiften oluşur. Süre belirtilmediği için notaların azlığına rağmen, parça bir saat kadar sürebilir. Terry Riley'in "In C" adlı eserinde doku ilk olarak kısa, tekrar eden ritmik kalıplardan oluşur. Parçada uzun melodik cümleler yoktur ve ritim genellikle tekrarlarla seslendirilen onaltılık notalardan oluşur.

The image displays the musical score for Terry Riley's "In C". The score is written on a single staff in treble clef, with a key signature of one sharp (F#). The title "in C." is written at the beginning. The score consists of 53 numbered measures, arranged in 10 lines. The notation is minimalist, featuring a variety of rhythmic patterns and rests. The copyright information at the bottom right reads: "© 1964 Terry Riley © 1989 Celestial Harmonies".

Şekil 1. Terry Riley, "In C"

Minimalizmde kompozisyon yaratımı ve müzikal algı, serializmden oldukça farklıdır. Serial yani dizisel müzikte, art arda sıralandığında uyumlu bir etki oluşturulmamasına özen gösterilerek bir dizi yaratılır ve dizinin her sesine eşit oranda önem verilir. Belirli bir sesin baskınlığından, tonalite ve tonal duyuştan özellikle kaçınılır. Oysa minimal müzikte bunun tam tersi yaratılmaya çalışılır. Görsel sanatlara benzer şekilde, müzikte akademik yaklaşımla üretilen eserlerdeki karmaşık ritim, dizi ve armoniden tamamen uzaklaşılarak, sadelik ve basitliğe önem verilir. Az malzeme ile sade bir müzik yaratımı amaçlanmıştır. Bunun için kısa ve sade bir ezgi, birkaç akor, modal bir dizi, basit ritim kalıpları kullanılır. Atonal ya da on iki tonlu dizilerden, uzun melodilerden ve karmaşık akor, motif ve ritimlerden kaçınılır. Diğer bir ifadeyle bir eserin Minimalist bir stilde yazıldığı söyleyebilmek için o eserde diatonik bir dizi, sade bir armoni, sabit ve düzenli ilerleyen bir ritmik devinimin olması gerekir. Melodiyi ise uzun cümleler yerine

yinelenen kısa motiflerin ritmik döngüsü oluşturur. Değişen ve gelişen form yerine tekrarlardan oluşan bir form kullanılır. Motif kalıpları tekrarlı bir form yapısı içerisinde küçük değişikliklerle dönüştürülür.

Amerikalı bir akademisyen ve müzik eleştirmeni olan Kyle Gann Minimalist müzikte olması gereken birtakım özellikleri şu şekilde sıralamıştır;

- a) Statik armoni
- b) Kısa motiflerin tekrarı
- c) Devamlı bas
- d) Aşamalı süreç
- e) Evreleme(motif kalıplarının kaydırılması)
- f) Yer değiştirerek elde edilen dizilim
- g) Sabit bir tempo
- h) Statik enstrümantasyon
- i) Basit tonalite kullanımı, (Young, Conrad, Niblock, ve Riley gibi erken Minimalistlerde ortak bir özelliktir fakat Reich ve Glass'ın uyguladığından farklı olarak ayrılmaktadır).
- j) Batı etkisi dışındaki müzik veya kültürlerden etkilenme (Young, Riley, ve Glass Hint müziğinden, Reich, Africa davullarından etkilenmiştir). (Newmusica, 2017)

Minimalizmde ritim; armoni, kontrpuan ya da melodinin geleneksel önemine bağlı bir müzik unsuru olmaktan öte, armoni ve melodiden daha baskın ve daha önemli hale gelmiştir. Poliritim kullanımı yaygındır. Ritim geçmişte de bazı besteciler tarafından ön planda kullanılmıştır. Chopin, karmaşık ritmik kombinasyonları “rubato” gibi tempo değişim terimleriyle elde etmiş, Scriabin ise biraz daha ileri giderek eserlerinde çapraz ritimler kullanmıştır. Scriabin'in ritimlerde uyguladığı bu değişimler ritmik kalıpları ön plana çıkartır. Igor Stravinsky'nin müziğinde de benzer şekilde poliritimlerin sıklıkla kullanımı ile ritim öne çıkar. Messiaen, palindromik ritimler, eklenen ritmik öğeler, eser içerisinde ritmik canonlar ve Reich'in da kullandığı genişleme ve eksiltme gibi teknikleri eserlerinde yoğun bir şekilde uygulamıştır.

Minimal müzik 1960'lı yıllarda oluşmaya başlar ancak tekrarlama(repetition) tekniğini müzik tarihinde farklı örneklerde görmek mümkündür. Bach, Beethoven, Stravinsky, Satie ve Stockhausen'in müziklerinde tekrarlamalar, ostinato ya da varyasyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

Minimal müzik; Yerli Amerikan, Afrika ve Uzak Doğu müziklerinden, Zen ve Budizmden, bant kayıtlarından ve Pop Art'tan etkilenmiştir. 1970'li yıllarda batılı besteciler esin kaynaklarını Afrika ve Uzak Doğu ülkelerinin tınlarında aramaya başlarlar. Japonya, Bali, Endonezya, Hindistan ve Afrika müziklerine büyük ilgi duyulur. Bu toplumların geleneksel müziği, çalgıları, ritimleri ve form yapıları ile batı müziğine yeni tınlar kazandırılır. Minimalist besteciler bu müziklerin etkisinde büyüdü, kendinden geçiren bir müzik yaratmayı amaçlamışlardır. Akılda kalıcı karakteristik bir melodi ya da ritim etkisinden uzak, ayrıntıdan ziyade bütüne dair bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Büyüleyici ve derin düşüncelere daldıran tekrarlı Java ve Bali gamelan müziği, bestecilere basit fazların tekrarlarıyla kompleks form oluşturulabileceği fikrini vermiştir.

Minimalizm akımının en bilinen bestecileri Steve Reich ve Philip Glass kabul edilir. Reich, ritim kalıplarına yoğunlaşmış, “phase shifting”(faz kayması-evreleme) tekniğiyle ritim üzerinde oynamalar yaparak hipnotik bir etkiye ulaşmıştır. Bunun yanı sıra Glass bu etkiyi çoğunlukla alışılmışın dışında armoniler ve formda anlaşılması zor değişikliklerle elde etmektedir. Psiko akustik bir etki yaratma çabası vardır.

Tekrarı bolca kullanan Minimalist bestecilerin eserlerinde uyguladığı statik ve uyumlu armoni, küçük aralıklar, statik ritim ve belirsiz değişiklikler ortaya meditatif bir müzik çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu etki nedeniyle Minimal besteciler “New York Hipnoz Okulu” olarak da adlandırılmışlardır. (Strickland, 2000, 242). Hipnotikler arasında La Monte

Young, Terry Riley, Steve Reich ve Philip Glass bulunur. Örneğin Steve Reich Piyano Phase adlı eserinde, hipnoz etkisini ritimdeki fark edilmesi zor küçük değişikliklerle oluşturmuştur.

Minimalist müzik, gelenekselden farklı bir dinleme tekniği gerektirmektedir. Dinleyicinin, eserin melodisini ya da ritmini hatırlaması pek mümkün değildir. Belirli bir müzik fikrinin anlatımından ziyade bütüne dair soyut bir etki bırakma amacı taşınır. Farklı temalar, motifler, zıt yapısal birimler, ses ilişkileri, zıtlıklar, gerginlik ve gevşeme gibi diyalektik bir süreç ve net bir kuliminasyon(zirve noktası) yoktur. Zaman algısı, bir çeşit soyutlama ile uzun süre belirsiz ve sabit kalır.

Reich'in "Six Pianos" eserinin partitürü doğaçlamaya yer vermeyen kesin bir notasyona sahiptir. Tekrarlamaların oldukça yavaş bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmesi, eserde herhangi bir odak ve baskınlık hissini ortadan kaldırır. Bir dinleyici için dinlemesi biraz zor bir çalışmadır. Ciddi bir yoğunlaşma gerektirir çünkü ritmik vurgu ve motiflerdeki ufak değişiklikler, yeni motifler ve kombinasyonlar ortaya çıkarır. Örneğin, orkestra tarafından seslendirilen sekizlik notalarla örülü bir ölçülük motif kalıbı piyanoda adım adım eklenen tek bir notayla değişime uğrar. Bu motif kalıbı, ikinci piyano tarafından farklı bir vuruşta getirilerek tekrarlanır ve böylece yeni bir ritmik kalıp oluşur.

Gana'ya yaptığı gezi esnasında karşılaştığı Afrika müziğinin ritmik kalıpları ve tekrarları, Reich'in kompozisyon tekniği ile yapısal olarak güçlü benzerliklere sahiptir. Reich, bu gezi ile vurma çalgılara karşı olan ilgisini fark ettiğini, bunun yanı sıra akustik çalgıların elektronik çalgılarla birlikte kullanımında daha zengin bir tının ortaya çıkabileceği fikrinin oluştuğunu belirtir. (Carter, 2008,68-69) Reich, kendi müziğini hipnotik olarak tanımlar.

2. Elektronik Cihazlarla Yeni Tını Arayışları

1960'lı yılların ortalarından itibaren kayıt cihazlarının Minimalist eserler üzerinde etkisi büyük olmuştur. Terry Riley tekrar eden akustik enstrümanları ve ritmik kalıpları genişletmek için basit ses kayıt cihazlarından tasarlanan bant looplarını kullanır. İlk olarak bant loop'u 1961 yılında Mescaline Mix adlı eserinde, "delay(gecikme)" yardımı ile konuşma kayıtlarını tekrarlayarak ve katlayarak yavaş yavaş dönüştürmek için kullanmıştır.

Reich, Riley'nin "She Engrends Me" (1963) gösterilerinde yer almış ve Riley'nin ilk konserlerinden biri olan "In C"de çalmıştır. In C'de uyguladığı modüler yapı, enstrümanların bir sonraki motife geçmeden önce birçok kez aynı motifi tekrarlaması, Reich'in ilgisini çekmiştir. Riley'nin küçük motif ve cümlelerde uyguladığı ekleme, çıkarma ve tekrarlarla müziği dönüştürmek için kullandığı bu teknikten çok etkilenmiştir. Reich ilk olarak faz kaydırma çalışmasını iki Wollensack ve bir Ampex teyp kayıtlarıyla yapmış, daha sonra, bantlardan birini tutarak ve birinin dönme hızını kontrollüce değiştirerek istediği sonuca ulaşmıştır. Reich'in erken dönem eserlerinin içeriği esasen Riley'in içeriğiyle aynı olmasına rağmen, bunların oluşturulma biçimi farklıdır. Reich'in bantta tekrar eden motif kalıpları kullanarak yarattığı ilk eseri "It's Gonna Rain"dir (1965) ve evreleme fikrinin ortaya çıkmasına sebep olur. Come Out, It's Gonna Rain ve Piano Phase gibi yapıtları devrim niteliğindedir. Bu çalışmalar Reich'in enstrümantal müziğini ve sonraki eserlerini etkiler. Enstrüman ağırlıklı eserlerinin bir bölümü, bu kayıt döngüsü tekniğinin simülasyon denemesidir.

1966 sonlarından itibaren Reich, canlı elektronik müzik performansları gerçekleştirmeye başlamıştır. Elektronik ilgisinin nedeni, elektronik tınların akustik tınlarla birlikte kullanımının malzemeyi ve dolayısıyla da tınıyı zenginleştirmesidir. Steve Reich'in eserleri "Live-Looping" hareketi üzerinde çok önemli bir rol oynamıştır. Elektronik enstrümanların kullanımı, tekrarlayan form anlayışına uygun olduğu için Minimalistler tarafından kullanılmıştır.

• Kayıt Teknolojisinin Gelişimi

1877'de Thomas Edison tarafından, seslerin kaydedilmesini ve tekrar edilmesini sağlayan ve plak çaların ilk hali olan fonografi icat edilmiştir. İlk elektronik enstrüman olarak kabul edilen "Telharmonium" ise 1906 yılında Thaddeus Cahill tarafından bulunmuştur. 1920'de Leon Theremin tarafından "Theremin" ve 1928'de Maurice Martenot tarafından "Ondes Martenot" geliştirilmiştir. Lee DeForest 1906'daki "Audion(vakum tüpü)" ve 1915'de amplifikatör ve sentezleyicinin önemli bir parçası olan "Elektronik Osilatör"ü bulmuştur. Manyetik Bant ise ilk olarak 1928'de bulunmuş ancak Alman AEG şirketi tarafından geliştirilerek 1935'te ilk "Bant Kayıt Cihazı" olarak piyasaya sürülmüştür. Sentezleyiciler ve bant kaydı Musique Concrète'in ortaya çıkmasında ve elektronik müzikte önemli bir etkiye sahip olmuştur. Daha sonra RCA ve Moog Music şirketleri 1950 ve 1960'larda elektronik müzikte farklı tınlar

üretebilmek için yeni cihazlar geliştirmişlerdir. (Stawarz, 2007, 10) Mikroçipler ve nano teknolojilerin müzikte kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, dijital sentezleyiciler ve daha güçlü bilgisayarların kullanımına geçilmiştir. 1979'da Avustralyalı bir firma olan Fairlight CMI, dijital olarak saklanan ses verilerini derlemek ve kullanmak için "dijital sentezleyici"yi geliştirmiştir. Müzik üretimi dijital alana doğru kaymaya başlamış ve 1982'de ilk "Kompakt Disk"ler piyasaya sürülmüştür. 1984'te MIDI (Musical Instrument Digital Interface)'nin piyasaya sürülmesi dijital müzik ve bilgisayar müziği için önemli bir adım olmuştur. Böylece elektronik müzik üretiminde büyük kolaylık sağlanmıştır. Bilgisayarlar ilk olarak 1950'lerin ortalarında müzik uygulamaları ile kullanılmıştır, ancak erken modeller hem büyüktür hem de programlanması zor olmuştur. 1980'lerde CD'lerin(Compact Disc) üretimi ve bilgisayarların yaygınlaşmasıyla birlikte elektronik müzik üretimi oldukça ucuz bir üretim modeli haline gelmiştir. Bu durum günümüzde de geçerliliğini koruyarak daha güçlü ve hızlı bilgisayarlar ile durumu daha da kolaylaştırmıştır. 1986 yılında Miller Puckette tarafından geliştirilen MAX-MSP programı müzisyenlere sahnede canlı performans gerçekleştirme olanağı sağlamıştır. (Stawarz, 2007, 11)

Paris'teki Studio d'Essai'nin yayıncısı ve kurucusu olan Pierre Shaffer, 1948 yılında, gramafon kaydı ile uğraşırken, plak üzerinde oluşmuş toz ve çiziklerin kaydı bozması sonucu takılıp tekrarlanması, ileri atlaması gibi deforme olmuş tınıdan ilham alarak kendi deyimiyle tesadüfi bir şekilde "Musique Concrete"i keşfetmiştir. Pierre Schaeffer ve Pierre Henry 1949'da bir araya gelerek "Groupe de Recherche de Musique Concrete"i kurmuşlardır. (Stawarz, 2007, 3) Manyetik bant üzerinde müzik oluşturmaya, kaydedilmiş sesleri manuel olarak manipüle etme ve düzenleme yollarını denemeye başlamışlardır. Pierre Boulez, Karlheinz Stockhausen, Oliver Messiaen, Darius Milhaud ve Edgard Varese gibi besteciler GRMC stüdyosunda pek çok kayıt çalışması gerçekleştirmiştir. (Stawarz, 2007, 4) 1950'lerin başında Schaeffer'in stüdyosu Oliver Messiaen, Edgard Varese ve Karlheinz Stockhausen gibi dönemin ünlü bestecileri için bir çalışma ortamı haline gelmiştir. Stockhausen 1952 yılında d'Essai Stüdyosu'nda fonojen ile ilk elektroakustik çalışması olan "Etüde"ü bestelemiştir.

Bantlarla yapılan çalışmalar ve elektronik sesler tüm dünyaya yayılmış ve yavaşça popüler kültüre sızmaya başlamıştır. Elektronik müzikte yeni gelişmeler; beraberinde, belirli bir müzikal fikre sahip zaman kesitinin tekrarlanması ile elde edilen loopların (döngü) ortaya çıkmasını sağlamıştır. Manuel olarak üretilen looplar günümüzde bilgisayar programlarıyla zahmetsizce yapılabilmektedir. Akustik bir enstrüman tarafından seslendirilen tekrarlarda tempo ya da gürlükte mutlaka değişiklikler duyulmakta ancak elektronik bir ortamda looplar yardımıyla yapılan tekrarlar birebir aynı olarak duyulmaktadır.

1960'larda savaş sonrası özellikle Avrupa ve Amerika'da toplumsal olarak daha aktivist ve yeni fikirlere açık sosyokültürel bir ortam vardır. Bu durum müzik için de geçerlidir. Steve Reich, La monte Young, Philip Glass, Terry Riley gibi Minimalist bestecilerin ticari başarıları da bu süre zarfında popüler müzik üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.

Deneysel müzik türlerini tanımlamak için kullanılan Krautrock, Almanya'da 1960'ların sonunda ortaya çıkmış ve özellikle 70'lerde İngiltere'de popülerliğe ulaşmıştır. Gitarlarda sentezleyiciler ve elektronik dokular yaygın olarak kullanılır. Elektronik donanım ve daha sonra da yazılımın ucuzlaştırılması yeni pop, rock ve elektronik müzik programlarının patlamasına neden olmuştur.

Detroit'te doğan Susumu Yokota 1980'lerin sonundan itibaren Minimalizmi yeni oluşan "Tekno" kültürüyle birleştirmiştir. Yaptığı çalışmalarla Amerika'daki birçok Minimalist DJ ve prodüktöre öncülük etmiştir. Bu isimler arasında Ryuichi Sakamoto, Ryoji Ikeda gibi Japonların yanı sıra Kanadalı ünlü prodüktör "Plastikman" olarak bilinen Richie Hawtin de bulunmaktadır. Hawtin, 1990'larda "Minimalist Tekno" akımının gelişiminde ve tüm dünyaya yayılmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Almanya'dan çıkan bazı elektronik müzik grupları arasında; Kraftwerk, NEU!, Tangerine Dream ve Einstürzende Neubauten gibi isimler yer alır. Bu grupların müzikleri sadece Almanya ve Avrupa'da değil tüm dünyada ilgi görür ve büyük kitlelere ulaşır.

Elektronik müzik, Minimal Müziğin armoni ve formdaki sadeliğinin, popüler müziğe üretim aşamasında kolaylık getirmesinin yanı sıra, dinleyicilere kolayca ulaşabilmesi ve finansal anlamda grup müziğine nazaran maliyetinin daha düşük olması nedeniyle, albüm şirketleri tarafından kolayca benimsenmiştir. Bu gibi nedenlerden dolayı tercih edilen ve teşvik edilen bir tür olmuştur. Almanya'da kurulan ve bu türü destekleyen plak şirketlerinin ardından "Minimalist Tekno" tüm Avrupa'ya yayılır.

Sentezleyicilerin ve dijital enstrümanların yavaş yavaş müziğe dahil olmasıyla birlikte gece klüplerinde DJ'ler looplar yardımıyla müzik yapmaya başlar. Plak çalar, başlı başına bir enstrüman olarak kullanılır. (Stawarz, 2007, 7) Tekno

ve House müzisyenleri ilk elektronik müzik enstrümanlarından biri olan Roland TB-303 sentezleyiciyi çalışmalarında kullanmaya başlar ve ortaya Acid House türü müzik çıkar. Acid House 80'lerde dans müziği kültüründe büyük bir etkiye sahip olmuştur. 1990'ların sonlarına doğru The Orb ve Aphex Twin gibi deneysel tınılara yönelen müzisyenler, Ambient türünden etkilenen ve Chill-Out ya da diğer adıyla IDM (Intelligent Dance Music) müzik türünde çalışmalar yapmaya başlamışlardır. (Stawarz, 2007, 8-9) Bu müzik türü kompleks davullar ve etkileyici melodilerin birleşiminden oluşmaktadır. Aphex Twin ve Autechre, elektronik müzik türünde yaptıkları etkileyici deneysel kompozisyonlarla bu türün en önemli müzik prodüktörleri arasında yerlerini almışlardır.

2000'li yıllarda ise Minimalizm yeniden House akımıyla fakat bu defa farklı bir şekilde birleştirilir. Ricardo Villalobos, Akufen, Vladislav Delay, Michael Mayer, Dimbiman ve Isolee "Minimalist House" akımının yeni öncüleri olarak kabul edilir. Almanya'da yeşeren bu akım günümüzde kendini "Minimalist Tech House" olarak gösterir. (Wordpress, 2013)

Autechre olarak bilinen Sean Booth ve Rob Brown'un, "Incunabula" ve "Amber" albümleri, Steve Reich'in Minimalizminden etkilendikleri Minimal Tekno türünde albümlerdir. "Chiastic Slide" albümünde faz kaydırma tekniği kullanılmıştır. Dijital vuruşlar ve tekrarlayan seslerden üretilen bir müzik ortaya çıkmaktadır. (Scaruffi, 2017)

Monolake ve The Field gibi bazı Tekno müzisyenlerinin çalışmaları Glass'ın Minimalist yaklaşımına benzerlik göstermektedir. (Lehto, 2017, 9) Monolake'in 1999'da çıkardığı "Gobi" isimli bir parçalık EP'si, deneysel ve Ambient kategorisinde satışa sunulmuştur. Bu EP'de ritim belirsizdir, bu nedenle durağan bir his uyandırır ve kullanılan materyal ile müziğin tamamı ele alındığında Minimal olduğu söylenebilir. 2003'te çıkardığı "Momentum" ve 2001'de çıkardığı "Cinemascope" albümlerinde yer alan parçalar Minimalistlerdeki gibi bol tekrarlı, ritmin ön planda olduğu ve hipnotik bir etkidedir. The Field'in 2007 çıkışlı "From Here We Go Sublime" albümünde yer alan "Mobilia"da yavaş yavaş açılan melodik ve ritmik bir faz kullanılmıştır. (Lehto, 2017, 10) Ritimler değişkenlik gösterebilir. Her iki örnek de hipnotik ve tekrarlayan looplardan oluşan basit yapıdadır. The Orb, Minimal Müzikten etkilenerek, Reich'in 1987 yılında yayınlanan "Electric Counterpoint" adlı eserini elektronik müziğe uygun olarak remixlemiştir. The Orb'un bu remixi orijinalinden çok daha fazla insan tarafından bilinmektedir. Reich, daha sonra eserlerinin farklı DJ'ler tarafından remixlendiği "Reich Remixed" adlı bir albüm yayınlar. Buna benzer bir şekilde Four Tet'in (Kieran Hebden) 2001'de piyasaya sürdüğü "Pause" albümünde yer alan çoğu parçada Minimalist etkileri duymak mümkündür. 2012 yılında çıkardığı "Pink" albümü de ritmin ön planda olduğu, bol tekrarlı duyusuyla, Minimalist etkideki elektronik müziklere uygun bir örnektir. Ambient ve Drum'n'Bass sanatçısı Aphex Twin, 1992 çıkışlı "Selected Ambient WorksII" albümünde Glass'tan ve Reich'in müziğinden etkilendiğini belirtmiştir. Albümde yer alan parçalarda tekrarlardan oluşan bir form anlayışı hâkimdir. Müzik adım adım ustalıklı evrilir. Bu albümde, Reich'in ilk olarak 1980 yılında "Come Out" adlı eserinde uyguladığı evreleme (phasing) tekniği, tekrarlı form ve bunun yanı sıra, insan sesinin manüpilasyonu da duyulur. Birkaç istisna dışında SAW2'de melodik evreleme ile ritim yaratılmıştır. Tema, Reich'ta olduğu kadar gelişmiş değildir, daha primitif bir yapıda kalır. Ancak her iki besteci de geleneksel olmayan modern bir gelişme ile tonal armoniyi kullanmıştır. Aphex Twin'in birlikte çalıştığı isimler arasında Björk, U2, Massive Attack gibi dünya çapında önemli gruplar ve sanatçılar yer alır.

Aphex Twin'in yanı sıra Glass'tan etkilenen diğer müzisyenler arasında Kraftwerk, Neu, Tangerine Dreams, David Bowie, Brian Eno ve Donna Summer gibi önemli isimler yer almaktadır. Tekno'nun hızlı vuruşları ve tekrarlayan kesitleri teknolojik sekvensörler ve midilerle birlikte, akustik kayıtlara göre çok daha kolayca üretilmektedir. Elektronik müzik prodüktörlerine göre Minimalist stil "Elektronica" türü için öncül olarak tanımlanır. (Carter, 2008, 62)

Reich'in ilk bant çalışmaları, özellikle de "It's Gonna Rain" (1965) ve "Come Out" (1966), Amerikalı DJ'lerin ve Dj Spooky gibi Hip-Hop sanatçılarının modern cut-up (kes-yapıştır) tekniği üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Carter'in tezinde yazdığı üzere McClary, Minimalizmin yirminci yüzyıl müzik akımları içerisinde Hip-Hop ve Elektronik müziğin temelini oluşturduğunu belirtmiştir. (Carter, 2008, 63) Hip-Hop' ı diğer türlerden farklı kılan özellik, tekrarı ve önceden kaydedilmiş sesleri kullanmış olmasıdır. Hip-Hop Minimalist Müziğin karakteristik unsurlarıyla benzer bir uyum içerisindedir. Reich'in da kullandığı loopları kullanarak biraz daha farklı bir şekilde, tekrarlı bir alt yapı üstüne konuşma üslubu ile ritmik bir uyum yakalanmaya çalışılır. Hip-Hop'taki breakbeat (düzensiz ritim tekniği) kullanımı Minimalist stilin unsurlarıyla güçlü bir uyum içerisindedir. Tekrarları yaratmak için loop cihazları kullanılır. Katz bunu şöyle açıklamıştır: "Steve Reich'in San Francisco'daki bant looplarını denedikten on yıl sonra Bronx' taki Hip-Hop DJ'leri, aynı plağın iki kopyası arasında kendi döner tablasında(turtable) ileri-geri geçiş yaparak bir müzik parçasının süresiz olarak tekrar edilebileceğini buldu. Bu tekrarlanan müzik parçaları da looplar olarak adlandırıldı ve rap müzikte enstrümantal eşlikteki temel yapısal birim haline geldi" (Carter, 2008, 79-

80) Katz'ın bu açıklamasına ilaveten bu durumun hemen hemen tüm elektronik dans müziği türleri için geçerli olduğu söylenebilir.

Bir diğer elektronik müzik türü olan Trance Müzik'te ekrarlarla dinleyicide kaybolma hissi uyandırılmasına önem verilmiştir. Bu etki temporal lob, hipokampus ve amigdala'nın şiddetli aktivasyonu veya tekrarlayan hiper stimülasyonu, bilinç durumlarının değişmiş hallerine neden olabilir. (Agres, 2017, 2) Tekrarlayan ritmik unsurlar, beyin ağlarının dinamik olarak yeniden yapılandırılmasına ve potansiyel olarak altta yatan trans durumlarına neden olabilir. Böylece dinleyiciler de bu durumdan haz alıyor olabilir.

Erken dönem IDM kayıtlarında ağırlıklı olarak diyatonik armoni, minimal vuruşlar(beatler), tekrarlayan melodiler, uzun süreli devam eden salkım akorlar ve bas yürüyüşleri(drone) yer alır. Benzer diğer bir nokta da, tekrarlarla birlikte motiflerin basitten karmaşığa doğru gelişimidir. (Carter, 2008, 112) Örneğin House müzik doğası gereği modülerdir ve besteleme sürecinde ekleme ve çıkarmalardan meydana gelmektedir.

Dub, Disko, Hip-Hop ile başlayan ve Elektronica ile devam eden türlerin hepsinde elektronik elementler tekrarlı olarak kullanılmıştır.

- a) Ritim, genel olarak melodi ve armoniden daha baskındır.
- b) Müzikal olmayan ses ve gürültüler kullanılır.
- c) Tekrar, form olarak kullanılır.
- d) Statik, durağan armoni tercih edilir.
- e) Minimal bir armoni üzerine basit melodilerden oluşur.
- f) Eklemeli ve çıkarmalı bir besteleme yöntemi kullanılır.
- g) Genişleyen bir form kullanılır.
- h) Bir tür trans ile hipnotik bir etki yaratılmak istenir.

Yukarıda sayılan özellikler Minimalist Müzikteki özelliklerle pek çok açıdan örtüşür. Kullanılan materyalin farklılığı elektronik müzikte çok geniş tını üretimine imkân vermektedir. Bu durum, elektronik müziği tını olarak 60'lardaki Minimalistlerin müziklerindeki tınılardan daha zengin yapmaktadır. Buna karşın akademik ve felsefik açıdan zayıf kalmaktadır.

Genel olarak bakıldığında elektronik müzik prodüktörleri, Reich ile benzer besteleme tekniği kullanırlar. Tekrarlamamanın kullanılması Electronica'nın temel bir özelliğidir. Robin Rimbaud (aka-Scanner), kompozisyonlarında Terry Riley ve Steve Reich'in tekrarlamalarından etkilendiğini belirtmiştir. (Carter, 2008, 157) DJ Spooky'nin (Paul Miller) çalışmalarının çoğunda tekrar, statik armoni ve ritmik yapı kullanımı Minimalist bestecilerin kullandığı teknikle örtüşmektedir. (Carter, 2008, 190)

Minimalizm ve Electronica'da, deneysel müzik geleneğinin etkisinden ziyade, piyasa güçleri ve maddi teşviklerin etkisi büyük olmuştur. Piyasa güçleri ayrıca Dub Reggae ve Hip-Hop' taki müzik materyalinin tekrarlı kullanımı ile House ve Tekno'da elektronik materyalin kullanımını önemli ölçüde etkilemiştir. Klüp patronları arasında yeni müzikler için yüksek bir talep vardı. Çünkü bu yeni müziği üretmek için elektronik materyal ve önceden kaydedilmiş malzeme ile daha az emek harcanarak, gerçek müzisyenlere gereksinim duyulmadan daha ucuza müzik üretilabiliyordu. Üstelik dinleyici de bu durumdan memnun görünüyordu. Sahnede sadece bir kişi ile büyük kitleleri transa geçirecek kadar etkili bir müzik yaratılarak saatlerce dans edilebilir bir eğlence ortamı oluşturulabiliyordu. Bu durum klüp sahipleri için adeta bulunmaz bir fırsattı.

Elektronik müziğin yanı sıra Minimalist stil, Rock müzikte; Velvet Underground, John Cale, Tony Conrad ve Popol Vuh ile, Caz'da; Mal Waldorn, John Surman, Marilyn Crispell, Keith Jarrett, Terje Rypdal, Jan Garbarek, Giovanni Di Domenico, Trygve Seim, Arve Henriksen, Eberhard Weber, Richie Beirach, Susanne Abbuehl ve Nik Bartsch ile anılır. (Botha, 2017, 8)

SONUÇ

Yapılan araştırmalar, analizler ve kaynak taramaları sonucunda Minimalizmin günümüzde sadece yaşam alanlarına sunduğu yalınlıkla değil aynı zamanda, özellikle elektronik müzik türlerinde yarattığı sadelik fikriyle de etkisini sürdürdüğü görülmektedir. Müzikteki bu etkinin günümüze kadar ulaşmasında ve devam etmesinde sayılabilecek en önemli faktörler; dinleyiciye kolay ulaşması, üretim maliyetinin düşük olması, eğlence sektöründe talep görmesi ve belki de en önemlisi dinleyiciyi meditatif bir etkiyle büyülemesidir. Müzikte ulaşılmak istenen sadelik yalınlık anlayışı, dinleyicide hipnotik etki oluşturması suretiyle, belirgin bir odak algısından uzaklaştırmayı hedefler.

Ritmin Psikoakustik etkisi dinleyicide bir tür trans etkisi yaratmakta ve hipnotik bir duygu durumuna neden olmaktadır. Bu etki hem Minimalizmde hem de elektronik müzikte hissedilebilmektedir. Her iki türde de eserler, belirgin bir motifin ya da tonalite hissini baskınlığından uzak, devinimsel bir dönüşüm hissiyle sürekli ancak fark edilemeyen bir değişim geçirmektedirler. Minimalistler bunu partitür üzerinde sunarken elektronik müzisyenler dijital ortamda müzik programlarıyla “loop” adı verilen küçük motiflerin art arda getirilerek, yavaşça değiştirilmesi şeklinde gerçekleştirirler. Bu tekniğin kökenine inildiğinde, ritmik dokunun hakimiyeti görülmektedir. Minimalizmde kullanılan sade armoni ve form ve formda uygulanan evreleme tekniğinin yanı sıra ritim hepsinden çok daha önemlidir. IDM ve Ambient gibi alt türlerine ilham kaynağı olmuş ve öncülük etmiştir.

KAYNAKÇA:

- Botha, M.2017, **A Theory of Minimalism**, London, Bloomsbury Publishing
- Carter, D.2008, **Clever Children: The Sons and Daughters of Experimental Music?**. Queensland Conservatorium Griffith University,Tez
- Eaton, R.M.D.2008, **Unheard Minimalisms:The Functions of the Minimalist Technique in Film**, The University of Texas at Austin, Tez
- Stawarz, J. 2007, **Redefining Electro-Acoustic: Applying Techniques From Electronic Music to the Composition of Pivot, an Acoustic Work for Percussion Quartet**, Edith Cowan University, Tez
- Emmerson, S. 2007, **Living Electronic Music**, De Montfort University, Leicester UK, Hampshire, Ashgate Publishing Limited, Tez
- Young, A. 2007, **Rhythm in Electronic Music**, Canada, Éditions Musique SISYPHE, DOI: 10.13140, Tez
- Kavuşan K., 14.12.2012, **Minimal Müziğin İsim Babası Michael Nyman**, Akşam Gazetesi, İstanbul
- Agres, K. , Dorien Herremans vd. 10.01.2017, **Harmonic Structure Predicts the Enjoyment of Uplifting Trance Music**, Frontiers in Psychology, DOI: 10.3389/fpsyg.2016.01999
- Strickland, E. 2000, **Minimalism Origins**, Bloomington, Indiana University Press, ISBN:978-0-253-21388-4

Elektronik Kaynaklar

<https://nmbx.newmusicusa.org/minimal-music-maximal-impact/2/>

nook.at/minimal/en/repetition

<https://www.scaruffi.com/vol7/fridge.html>

<https://www.scaruffi.com/vol6/autechre.html>

<https://tr.wordpress.com/>

<http://www.ottolehto.com/wp-content/uploads/2014/01/Otto-Lehto-Minimalism-Philip-Glass-Electronic-Aesthetics.pdf>

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Bingöl ve Munzur Üniversitesinde Açılan Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümleri ve Bu Bölümlerin Üniversitelerine Katkıları	
Corresponding Author	Hatip ERDOĞMUŞ Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, hatip-12@hotmail.com	
Submission Date Admission Date	11/01/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	ERDOĞMUŞ H., (2018). Bingöl ve Munzur Üniversitesinde Açılan Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümleri ve Bu Bölümlerin Üniversitelerine Katkıları , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	
		ORCID NO:

Bingöl ve Munzur Üniversitesinde Açılan Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümleri ve Bu Bölümlerin Üniversitelerine Katkıları

Okutman Hatip ERDOĞMUŞ¹
Öğr.Gör. Şeyhmuz ORKİN²

ABSTRACT:

The Contributions of Zaza Language and Literature Departments of Bingöl and Munzur Universities to Their Universities

It is estimated that there are around five million Zazas in Turkey living in various cities most of whom dwell in the districts of Bingöl and Tunceli. In this respect Zazaki should be accounted as the third widely spoken language of Turkey. In the last fifteen years many legal obstacles preventing people from teaching their mother tongues have been removed as the country is passing through a process of “democratic expansion”. Since 2002 various attempts have been made and a series of changes have taken place as a result of European Union alignment framework. Zazaki like the other unofficial languages has benefitted from new regulations of “the law related with the usage of traditional languages and dialects”. At the first stage the permission of education was restricted to private schools. However the next significant step was the establishment of language and literature departments. YÖK (The institution of Higher Education) approved the opening of Zaza Language and Literature Department in Munzur University (it was Tunceli University then) in 2011. This university began accepting students in 2012 and the students attending the mentioned department were in a state of great excitement. In the following year Bingöl University established the same department and accepted students too. The first graduates were naturally from Munzur university. At the present time the department of Zazaki language and literature is available only in the two mentioned universities. Thus they have become the centres of Zazaki studies and activities for those who have an interest in this field. In this study our aim is to make a general evaluation of the mentioned two departments and to discuss their possible contributions to the universities. In this context we have prepared a questionnaire and shared it with our students. Through the help of this questionnaire we have obtained various data such as the interest of students for their department and the possible advantages of the departments for their universities and cities.

¹ Okutman, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, hatip-12@hotmail.com

² Öğretim Görevlisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, seyhmus.orkin@gmail.com

Keywords: Zazaki, Language, Department, University, Bingöl, Tunceli.

ÖZ

Türkiye’de; Bingöl ve Tunceli Zaza yerleşimi bakımından önemli merkezlerdir. Ayrıca bu iller dışında farklı kentlerde yaşayan yaklaşık beş milyon Zaza nüfusunun olduğu tahmin edilmekte. Bu sayıya göre Zazaca Türkiye’de en çok konuşulan üçüncü dil olma özelliğini kazanmaktadır. Son on beş yıla bakıldığında Türkiye’de “Demokratik Açılım” temelinde farklı dillerin öğretilmesi noktasında bunların önündeki birçok engel yasal anlamda kaldırıldı. 2002’den itibaren AB uyum çerçevesinde birçok değişiklik yapıldı. “Türk vatandaşlarının günlük yaşamalarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi” hakkındaki yönetmeliğin değiştirilmesiyle birlikte diğer diller gibi Zazacanın da öğretilmesinin önü açıldı. İlk olarak özel eğitim kurumlarında bu dillerin önü açıldı. Daha sonraki önemli adımlardan biri, bu dillerle ilgili üniversitelerde bölümlerin açılması oldu. 2011 yılında Munzur Üniversitesinde (o zaman Tunceli Üniversitesi) Zaza Dili ve Edebiyatı bölümünün açılması izni YÖK tarafından onaylandı. 2012-2013 döneminde öğrenci almaya başlayan bu üniversitemize öğrenciler tarafından yoğun bir ilgi gösterildi. Bir sonraki yıl Bingöl Üniversitesi de Zaza Dili ve Edebiyatı bölümünü açarak bu bölüme öğrenci almaya başladı. İlk mezunlarının geçen yıl Munzur Üniversitesi tarafından verilen bu bölüm şu an sadece bu iki üniversitemizde bulunmaktadır. Farklı yerlerde yaşayıp bu dile ilgi gösterenlerin eğitim alabilecekleri birer merkez haline geldi bu iki şehrimiz. Çalışmamızda, sadece bölgede iki üniversitede açılan bu bölümün genel bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra bölümün bulunduğu üniversiteye kazanımları ele alınmıştır. Bu bağlamda bölümü tercih eden öğrencilere yönelik bir anket düzenlendi. Her iki üniversiteden, bu bölümün farklı sınıflarında okuyan, kırk öğrenciyle anket yapıldı. Bölümde okuyan öğrencilere yönelik yapılan bu ankette; sorulan sorulara alınan cevaplardan yola çıkılarak öğrencilerin bölüme karşı ilgileri, bölümün bulunduğu üniversiteye, şehre katkısı ortaya koyulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Zazaca, Dil, Bölüm, Üniversite, Bingöl, Tunceli

Giriş

Üniversitelerin, birçok ülkede buldukları kentlerde sosyo-ekonomik açıdan canlılık yarattığı ve kentlerin gelişimine katkıda buldukları ileri sürülmektedir. (Görkemli, 2011: 30). Ülkemizde de özellikle 2006’dan sonra üniversitesi olmayan her kente üniversite açıldı. Temelde sosyo-ekonomik eşitsizlikleri giderme ve kentleri canlandırma açısından, oranı değişmekle birlikte; özellikle kent dışından gelen öğrenci ve personelin etkisiyle kentlerde üniversitelerin etkisi belirgin olarak hissedilmektedir. (Ergun, 2014:216). Üniversiteler, bulunduğu kent ve bölge için; insan kaynakları, bilgi, eğitim, iş ve sosyal hizmetler konusunda önemli kurumlardır. Yaptıkları harcamalar, istihdam ettiği personel ve sahip olduğu öğrenci dinamiği sayesinde şehrin ve de bölgenin ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Akademik ve idari personelinin yanında, bünyesinde barındırdığı önemli sayıdaki öğrencinin sosyal yaşantılarını devam ettirebilmek için yaptıkları harcamalar, şehir ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bunlarla birlikte; kent alanının büyümesi, kentsel fonksiyonların çeşitlenmesi ve birçok istihdam alanlarının yaratılması, konut piyasasının canlanması, kentsel alan kullanımında önemli yapısal değişimler yaratması da sayılabilir. Ancak yeni kurulan üniversitelerin bu değişimlerdeki etkisi ve bu etkinin boyutu, küçük veya orta büyüklükteki bir kentte çok daha rahat algılanabilirken, büyük kentlerde bunu belirlemek daha güçtür. (Işık, 2008: 123). Bazen öğrencilerin üniversiteyi tercih etme nedenleri arasında daha özel sebepler olabilir. Bu sebeplerden biri de öğrencinin ilgi alanına giren bir bölümün sadece belirli üniversitelerde oluşundan kaynaklı olarak farklı üniversite alternatifini sunmamasıdır. Bu özel durumda, öğrenci şehri ya da üniversiteyi beğenmese bile, bireyleri o üniversiteyi tercih etmek zorunda bırakır. Böyle durumlarda şehrin coğrafi, fiziki koşulları önemli olmayıp bölümün kendisi öğrenciyi oraya çekebilmektedir. Bu bölümleri tercih eden öğrenciler, aldıkları çok yüksek puanlar ve bu puanlarla daha büyük kentlerin üniversitelerine girebiliyorken onlar, bunu tercih etmeyip istedikleri bölümün bulunduğu kentteki üniversiteyi tercih etmektedir. (Erdoğan, 2016:42). Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümü de bu şanslı bölümlerden biridir denilebilir. İlk olarak 2012 yılında Munzur Üniversitesinde açılan ve aynı yıl öğrenci almaya başlayan bu bölüm 2013 yılında da Bingöl Üniversitesinde açılarak ek kontenjanla öğrenci almaya başladı. Şu an sadece iki üniversitede aktif halde bulunan bu bölüme karşı yoğun bir talebin oluşması üzerine, bölüm kısa süre içerisinde dikkatleri kendi üzerine çekmeyi başardı. Bölüme karşı olan ilgi haliyle bölümün yerleşme puanlarını da yükselterek bölüm, üniversitelerin yüksek puanlarla öğrenci alan bölümleri arasına girmeyi başardı.

Bu çalışmada; Türkiye’de Zazaların yaşadığı coğrafyaya, bölümün açılmasının önündeki engellerin kaldırılarak nasıl buraya gelindiğine, bölümün işleyişine ve bölümün bulunduğu üniversitedeki durumuna değinilmektedir. Bingöl ve Munzur Üniversitesinde bu bölümü okuyan öğrencilere birkaç sorudan oluşan bir anket uygulanarak öğrencilerin;

bölümü tercih etme sebeplerini, tercih sıralamalarını, bölüme karşı ilgilerini, bölümün ve Zazacanın geleceği ile ilgili düşüncelerini, bölüm ve üniversite memnuniyetleri ortaya koyulmaya çalışıldı. Alınan cevaplardan yola çıkılarak Zaza Dili ve Edebiyatı bölümünün üniversiteye, üniversitenin bulunduğu şehre katkıları irdelenmeye çalışıldı.

1- Türkiye’de Zaza’ların Yaşadığı Coğrafya

Günümüzde Zaza şeklinde genel kabul gören isim bölgesel olarak Dımılı, Kırd ve Kıрманç şeklinde de kullanılmaktadır. (Alanoğlu, 2016:696). Farklı isimlerle anılmakla birlikte Türkiye’de yaklaşık olarak dört beş milyon Zaza’nın yaşadığı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye sınırları içerisinde en çok konuşulan üçüncü dil olarak da Zazaca dikkat çekmektedir. Bugün Bingöl, Tunceli (Dersim), Diyarbakır, Elazığ ve Erzincan Zazaların yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. (Alanoğlu, 2016: 698). Selcan, Zazaların Doğu Anadolu’nun Kuzey Fırat yöresinde 37,8°- 42° enlem ile 37,8°- 40° paralelleri arasında yaşadıklarını belirtmiştir. Selcan’a göre Zaza dilinin (geleneksel olarak) konuşulduğu bölge, Doğu Anadolu’nun Kuzey Fırat yöresinde olup, 37,8°- 42° enlem ile 37,8°- 40° paralelleri arasında kalan bölgedir (Selcan, 2004). Bunun dışında Türkiye’nin farklı ilçelerinde de hatırı sayılır bir Zaza nüfusunun olduğunu ve bu dilin konuşulduğu da bilinmektedir. Örneğin; Zaza (Sivas), Varto (Muş), Mutki (Bitlis), Siverek(Şanlıurfa), Gerger(Adıyaman), Tekman-Hınıs(Erzurum) bunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca Türkiye’nin birçok şehrine ve Avrupa’ya göç etmiş hatırı sayılır bir Zaza nüfusu da mevcuttur.

2- Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümünün Önündeki Engellerin Kaldırılması

Türkiye’de 2002 yılından sonra, Ak Partinin iktidara gelmesiyle, ülke yeni bir kulvara girdi. Ülkede birçok alanda sosyal ve kültürel değişimler meydana geldi. Ülke; önceki vesayetçi, tutucu, dar çerçeveden çıkıp demokratikleşmenin önündeki engellerin tek tek kaldırılmasıyla birlikte özgürlüklerin alanını da genişletmiş oldu. Birçok farklı kimliğin yaşadığı bu topraklarda birlikte, kardeşçe yaşamının kökleşmesi ve köklerinin sağlamlaşması için bu kimliklere dönük birçok demokratik hamleler gerçekleştirilmeye başladı. Özellikle 2002-2012 yılları arasında geçen on yıllık zaman dilimi Türkiye tarihindeki en geniş demokratikleşme adımlarının atıldığı dönemdir denilebilir. Bu süre zarfında ülkenin siyasal ve sosyal düzeni üzerindeki vesayet perdesinin kaldırılması ve Türkiye demokrasinin evrensel standartlara yükseltilmesi yönünde oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır. (SDE, 2012: 4). Bu minvalde 03.08.2002 tarih ve 4771 sayılı kanunla vatandaşların, resmi dil olan Türkçenin yanında günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilmelerine ve yine günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerin öğrenilmesi için, 8.6.1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere özel kurslar açabilmelerine imkân sağlayan hükümler getirilmişti. Dil konusundaki bu açılım daha sonraki dönemlerde sürdürülmüştür. (Hakyemez, 2012: 36). AB uyum paketleri çerçevesinde 5 Aralık 2003 tarihinde Resmi Gazetede önemli bir yönetmelik yayınladı: “Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi hakkında yönetmelik”. (Resmi Gazete:2003, 25307). Böylece farklı dil ve lehçelerin önündeki engel de kaldırılmış oldu. 2008’den sonra da “Demokratik Açılım” temelinde birçok adım atıldı bunun sonucunda; üniversitelerde, farklı dil ve lehçelerle enstitü kurulması ve seçmeli ders konulması uygulamasına başlandı. 2010 yılından sonra üniversitelerde Yaşayan Diller Enstitüleri, Fen Edebiyat/ Edebiyat Fakülteleri bünyesinde eğitim veren dört yıllık Kürt Dili ve Edebiyatı, Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümleri açılmaya başlandı. Aktay, üniversitelerde yaşanan bu süreci dil, edebiyat ve kültürün tanınması, temsili ve canlandırılması için önemli fırsatlar sağladığını vurgular. (Aktay, 2012:111).

3- Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin Açıldığı Üniversiteler

Milli Eğitim Bakanlığının 2012 yılında yayınladığı Seçmeli Dersler Genelgesi ile dileyen öğrenciler, “Yaşayan Diller ve Lehçeler” adı altında seçmeli ders olarak kendi anadillerini öğrenebilme fırsatı yakalamıştır. Böylece Zazacanın okullarda ders olarak okutulmasının önü açılmış oldu. İlk olarak 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılı’nda başlayan Yaşayan Diller ve Lehçeler seçmeli dersini Türkiye genelinde 18 bin 847 öğrenci seçti. Bu öğrencilerden 767’si Zazaca’yı tercih etti³. Zazaca’ya dair en önemli ve kayda değer gelişmeler daha çok üniversitelerde olmuştur. Zira 2011 yılından itibaren üniversitelerde Zazaca ile ilgili çalışmalar yapan ve eğitim veren enstitüler ve lisans bölümleri açılmaya başlanmıştır. Bugün itibariyle bakıldığında Bingöl, Tunceli, Mardin, Muş ve Diyarbakır illerindeki üniversitelerde Zazaca lisans ve yüksek lisans eğitimi veren bölümler, anabilim dalları bulunmaktadır (Varol:2015, 1074). İlk enstitü 2010 yılında Mardin Artuklu Üniversitesinde açılırken 2011 yılında da Bingöl Üniversitesinde Yaşayan Diller Enstitüsü açıldı. 2012 yılında Munzur Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde Zaza Dili ve

³ <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-15927sgc.pdf>, Erişim:18.07.2017

Edebiyatı Bölümünü açtı, aynı yıl ek yerleştirmeye öğrenci aldı. Bir yıl sonra da Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümleri adı altında Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümünü açtı.

3.1 Munzur Üniversitesi

Munzur Üniversitesi, yıllarca Avrupa’da yaşayan, Zazaca üzerinde çalışmalar yapan hocaları üniversiteye getirerek Edebiyat Fakültesi bünyesinde Zaza Dili ve Edebiyatı Lisans Bölümünü 2012 yılında açtı, bölüm aynı yıl ek yerleştirmeye TS-2 ile ilk öğrencilerini (41 kişi) almaya başladı. Ek yerleştirme olmasına rağmen yine de üniversitede en büyük puanla (378,940 puan) öğrenci alan bölüm olmuştur. Aynı yıl Türk Dili ve Edebiyatı bölümü en yüksek 362,666 puanla öğrenci aldı. Sonraki yıllarda bölüme yerleşme puanları sürekli artış gösterdi. Şu ana kadar en küçük 276,58290, en büyük 427,53168 puanla öğrenci almıştır. Taban puan bazen küçük olsa da üniversite kendi puan türü olan TS-2’de en yüksek tavan puanla öğrenci alan bölüm olarak dikkat çekmiştir. Kendisine en yakın bölüm olan Türk Dili ve Edebiyatı bölümüyle arasındaki fark bazı yıllarda yetmiş puandan daha fazla olduğu görülmektedir. Taban puanının bu kadar küçük olmasının sebebi bölümü tercih eden genel öğrenci sayısının düşük olmasıdır. Sayının düşük olmasındaki en önemli neden bölümün eğitim dilinin Zazaca olmasından kaynaklanmaktadır. Tercih eden adaylar ya Zazacayı biliyorlar ya da bu dile karşı özel bir ilgi gösteren adaylardır. Ama bölümde okuyan öğrencilere bakıldığında ilk özelliğin tercihlerde daha öne çıktığını söylenebilir. Bölümdeki istatistik dağılımı daha iyi görebilmek için Munzur Üniversitesi Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümüyle ilgili 2016’da yapılan şu analizi de paylaşmakta fayda var: “Programın taban puanı 288,30611, tavan puanı 417,41189 ve başarı sırası 259.039 oldu. Programı toplam 137 aday tercih etti. Bu adayların yaklaşık %37’si (50 aday) programa ilk 3 tercihi arasında yer verirken, ilk 3 tercihinden yerleşen aday sayısı 11 olarak gerçekleşti. Kontenjan başına düşen toplam tercih oranı 6,52 iken, programa ilk 3 tercihinde yer veren adayların kontenjana oranı ise 2,38 oldu. Adaylar, programa tercih listelerinde ortalama 8. sıradan yer verirken, bu programa yerleşen adaylar ise tercih listelerinde programa ortalama 6. sıradan yer verdiler. TS-2 puanıyla öğrenci alan bölüm kontenjan başına program tercih eden aday oranı ile ölçülen rekabet konusunda beşinci %20’lik dilimde. Taban puan olarak TS-2 puanı ile alan programlar arasında puan olarak dördüncü %20’lik dilimdedir. Program adaylar tarafından tercih edilebilirlik konusunda ise ikinci %20’lik dilime girmektedir.”⁴

Üniversite, 2016 yılında Zaza Dili ve Edebiyatı bölümünün ilk mezunlarını verdi. Hala aktif olan bu bölüm her yıl mezunlar verirken yeni öğrenciler de almaya devam etmektedir. Bölüm başkanlığını yürüten Yrd. Doç. Dr. Zülfi Selcan bölüme olan yoğun ilgiyi şu şekilde aktarmakta: “Başka bir bölüm okuyan üniversite mezunları, ilgilerinden dolayı ayrıca Zaza Dili ve Edebiyatı’nı okumak için üniversitemize kaydoluyorlar. Bunlar eğitim, hukuk, işletme, tıp, vs. gibi branşları okumuş yüksekokul ve üniversite mezunlarıdır. Meslek sahibi olup da okumak isteyenler oldukça fazladır. Bir kısım öğrencilerimiz mesleki çalışmasını yürütmekle beraber bölümümüze kaydolup okumaktadır”.(Selcan:2017). Bölüme 2012’den 2016 yılına kadar toplam 185 kontenjan ayrılmıştır; 2012 ve 2013 yıllarında yerleşenlerin hepsinin mezun olduğunu düşünürsek bölümde şu an tahmini olarak 103 kişi devam etmektedir. Bu yıl ayrılan 31 kişilik kontenjan ile bu sayının 134 olması tahmin edilmektedir.

3.2 Bingöl Üniversitesi

Bingöl Üniversitesinde Zaza Dili ve Edebiyatı lisans bölümü açılmadan önce Yaşayan Diller Enstitüsü açılmıştır. Üniversitenin resmi sayfasında enstitü ile ilgili olarak şu bilgiler paylaşılmıştır: “Enstitü Müdürlüğümüz, Bingöl Üniversitesine bağlı olarak 03.07.2011 tarih ve 27983 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2011/2018 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş olup şu anda Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı ve Kürt Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı alanlarında hizmet vermektedir. Enstitümüz 2012 yılından itibaren eğitim öğretime başlamıştır”.⁵ Bingöl Üniversitesinde Munzur Üniversitesinden farklı olarak enstitü de açmış ve bu enstitüde Zaza Dilinin yanında Kürt Diline de yer verilmiştir. Üniversite Zazaca alanında ilk öğrencilerini yüksek lisans düzeyinde almış daha sonra Fen Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatı bölümünde Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nı açmış bu anabilim dalına lisans öğrencilerini 2013-2014 eğitim öğretim döneminde ek yerleştirmeye TS-2 puanıyla 31 öğrenci almıştır. Bu yıl ilk mezunlarını veren bölüm, aktif olarak devam edip YÖK’ün tahsis ettiği kontenjan dâhilinde her yıl 31 öğrenci alımını gerçekleştirmektedir. Şu ana kadar en küçük 283,24992 (2015 yılı), en büyük 453,66685 puanla (2015 yılı) öğrenci almıştır. Aynı yıl Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü en büyük 354,57052 Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü ise 382,95835 puanla öğrenci almıştır. Puanlara bakıldığında Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümünün kendi alanında, en

⁴ <http://www.parlakbirgelecek.com/tr/programlar/109510165-munzur-universitesi-zaza-dili-ve-edebiyati> (Erişim:20.07.2017)

⁵ <http://www.bingol.edu.tr/tr/akademik/enstituler/yasayan-diller-enstitusu/genel-bilgi> (Erişim: 20.07.2017)

yakınındaki bölüme yaklaşık 80 puan gibi bir farkla öğrenci aldığı görülmektedir. Taban puan bazen küçük olsa da üniversitede kendi puan türü olan TS-2’de en yüksek tavan puanla öğrenci alan bölüm olarak dikkat çekmiştir.

Bölümün genel olarak en küçük puanla en büyük puan arasındaki farkın bu kadar yüksek olmasının sebebi bölümü tercih eden aday sayısının sınırlı oluşundan kaynaklanmaktadır. Bölümün eğitim dili Zazaca olduğundan bölümü tercih eden öğrenciler, bu dili bilenler ya da bu dile karşı özel ilgi gösteren öğrenciler olmuştur. Bölümdeki istatistik dağılımı daha iyi görebilmek için Bingöl Üniversitesi Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümüyle ilgili 2016 yılında yapılan şu analizi de paylaşmakta fayda var: “Programın taban puanı 288,54166, tavan puanı 423,03854 ve başarı sırası 258.169 oldu. Programı toplam 192 aday tercih etti. Bu adayların yaklaşık %32’si (60 aday) programa ilk 3 tercihi arasında yer verirken, ilk 3 tercihinden yerleşen aday sayısı 15 olarak gerçekleşti. Kontenjan başına düşen toplam tercih oranı 6,19 iken, programa ilk 3 tercihinde yer veren adayların kontenjana oranı ise 1,94 oldu. Adaylar, programa tercih listelerinde ortalama 9. sıradan yer verirken, bu programa yerleşen adaylar ise tercih listelerinde programa ortalama 7. sıradan yer verdiler. TS-2 puanıyla öğrenci alan bölüm kontenjan başına program tercih eden aday oranı ile ölçülen rekabet konusunda beşinci %20’lik dilimde. Taban puan olarak TS-2 puanı ile alan programlar arasında puan olarak dördüncü %20’lik dilimde. Program adaylar tarafından tercih edilebilirlik konusunda ise ikinci %20’lik dilime girmektedir”.⁶

4. Öğrencilerin Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümüne Eğilimleri Araştırması

Üniversite ve bölüm tercih kararı, başta tercihi yapacak olan bireyler olmak üzere, onların ailelerini hatta ülkeyi etkileyebilmekte, bu nedenle üzerinde durulması gereken bir konu olarak görülmektedir. Tercihlerinde; üniversite, fakülte, bölüm veya üniversitenin bulunduğu şehir gibi birçok faktör etkili olabilmektedir. Yeni açılan üniversiteler, yerleşmiş ve büyük üniversitelere göre, etkileyici faktörler açısından, birçok konuda dezavantajlara sahiptirler. (Erol, Yergin & Mercan, 2012: 2). Ancak üniversite kendi özel koşullarını göz önünde bulundurarak farklı bir vizyonla öğrencileri tercih konusunda etkileyebileceklerini belirtmişlerdir. Bu kapsamda Bingöl ve Munzur Üniversitelerinde bu bölümü okuyan öğrencilere birkaç sorudan oluşan bir anket uygulayarak öğrencilerin; bölümü tercih sebeplerini, tercih sıralamalarını, bölüme karşı ilgilerini, bölümün ve Zazacanın geleceği ile ilgili düşüncelerini, bölüm ve üniversite memnuniyetlerini ortaya koymaya çalıştık. Bunun için de her iki üniversitede bu bölümü okuyan kimi öğrencilere eğilimlerini ortaya koymaya dönük bir anket yapılmıştır. Anketteki sorulara alınan cevaplardan yola çıkarak bazı değerlendirmelerde bulunuldu. Ankette sorulan sorular, uzman kişilerin görüşleri alınarak hazırlanmıştır. Alanın uzmanlarınca hazırlanan anketin sonuçları aşağıda detaylı şekilde ele alınmıştır.

4.1 Okuduğunuz Bölümü Seçme Nedeniniz Nedir?

Yapılan araştırmalarda üniversitelerde bölüm seçimi yapan öğrencilerde okul danışmanı, aile, arkadaşlar, öğretmenler ve basında çıkan haberlerin etkili olduğu sonucuna varmışlardır (Özyürek, Atıcı:2002,39). Biz, bölümü tercih eden öğrenciler üzerinden yaptığımız araştırmada bundan farklı bir sonuca ulaştık. Öğrencilerin yarısından fazlası bölümü seçme nedeni olarak bölüme karşı olan ilgilerinden dolayı bölümü tercih ettiklerini söylemişlerdir. Öğrencilerin bu eğilimi aynı zamanda bölüme karşı adayların bilinçli bir şekilde yaklaştığı izlenimini güçlendirmektedir.

Tablo 1	
Bölüme karşı olan ilgi	%65
İş bulma imkânının fazla olması	%15
Anne baba veya tanıdıklarının yönlendirmesi	%26
Şehrin cazip olması	%2,5
Üniversite giriş puanının yeterli olması	%7,5

⁶ <http://www.parlakbirgelecek.com/tr/programlar/102010252-bingol-universitesi-zaza-dili-ve-edebiyati> (Erişim: 20.07.2017).

4.2 Bu Üniversite Kaçınıcı Tercihinizdi?

Bu soruya öğrencilerin %77,5'inin üniversiteyi ilk iki tercihleri arasında gösterdiklerini söylemesi önemlidir. Burada ilk iki tercihi almamızın sebebi bu bölümün sadece 2 üniversitede bulunması ve öğrencilerin ilk tercih olarak yerleştikleri üniversitenin kazanılmaması durumunda diğer üniversiteyi de tercih etme ihtimallerinin oldukça yüksek olmasındandır. Çünkü sadece iki üniversitede bu bölüm var. Öğrenciler farklı üniversitelerin farklı bölümlerini tercih etme puanına sahipken bunu yapmayı ilk iki tercihlerine bu bölümü öncelediklerini söylemek mümkündür. Bu veriden yola çıkarak öğrencilerin bu üniversiteleri tercih etmelerindeki en büyük etkenin üniversitede bu bölümün olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Tablo 2	
Birinci Tercihimdi	% 60
İkinci Tercihimdi	% 17,5
Diğerleri	% 22,5

4.3 Bu Bölüm Kaçınıcı Tercihinizdi?

Öğrencilere %65'i ilk iki tercihleri arasında bu bölümü tercih ettiklerini söylemiştir. Bu rakam oldukça yüksek denilebilir. Bu rakamdan yola çıkarak öğrencilerin, bölümün bulunduğu üniversiteyi düşünmeksizin sadece bu bölüme yerleşmeye odaklandığını söyleyebiliriz. Üniversite tercihi ile bölüm tercihi arasındaki oranın fazla olmaması önemli bir sonuçtur. Ayrıca bu soruya cevap verenlerin %52,5'inin bölümü ilk tercih olarak vermesi de önem arz etmektedir.

Tablo 3	
Birinci Tercihimdi	% 52,5
İkinci Tercihimdi	% 12,5
Diğerleri	% 35

4.4 Hangi Bölgeden Geldiniz?

Bu soruya verilen cevapta öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden geldiği görülmektedir. Öğrencilerden %85'i bu iki bölgemizden gelmiştir. Bu oran Zazaların yaşadığı coğrafya bağlamında düşünüldüğünde anlaşılır olabilir. Buradan yola çıkarak bu bölümde okuyan öğrencilerin tamamına yakınının Zaza olduğunu söyleyebiliriz. Marmara bölgesinden geldiğini söyleyenler de Zazaların yaşadığı coğrafyadan göç edenler olduğunu söylemek mümkündür. Netice itibarıyla şunu da görmek mümkün; Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümü dışardan, farklı bölgelerden, öğrenci çekmeyi başardığı gibi yüksek puan alan öğrencilerin de dışarıya, farklı üniversitelere, gitmesini önlemiş görünmektedir. Bu durum hem şehre ekonomik bir katkı sağlamış hem de yüksek puanlı öğrencileri çekerek kaliteyi arttırmıştır.

Tablo 4	
Doğu Anadolu Bölgesi	%57,5
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	%27,5
Marmara Bölgesi	% 15

4.5 Bu Bölümü Tercih Ettiğiniz İçin Memnun Musunuz?

Öğrencilere bölümleriyle ilgili memnuniyetleri sorulduğunda yarısından fazlası bölümden memnun olduklarını söylemiştir. Bu durum, öğrencilerin bölüm tercihlerinde pek de pişman olmadıklarını göstermektedir. Bu sonucun Tablo 6'daki sonuçla aynı olması da önemlidir. Bölümden memnun olan öğrenciler aynı zamanda üniversitelerinden de memnun olduklarını söylemektedir.

Tablo 5	
Evet	%62,5
Hayır	%37,5

4.6 Bu Üniversiteyi Tercih Ettiğiniz İçin Memnun Musunuz?

Bu soruya verilen cevaplardan çıkan sonuç, üniversite ve bölüm memnuniyeti araştırmalarını yapanların ulaştığı sonucu doğrular niteliktedir. Yapılan araştırmalarda öğrencilerin çoğunun okudukları üniversiteden ve bölümden memnun oldukları sonucu çıkarılmaktadır (Korkut-Owen, Kepir, Özdemir, Ulaş, Yılmaz,2012:144). Genel memnuniyet; eğitim-öğretim, yerleşke yaşamı, akademik destek, mesleki gelişim fırsatları öğrenme kaynakları ve kurumun yönetsel işleyişi ile ilgili tüm alanların bileşkesidir(Karadağ, Yücel, 2017:12).

Tablo 6	
Evet	%62,5
Hayır	%37,5

4.7 Bölümü bitirdikten sonra iş bulma kaygınız var mı?

Bölümü bitirdikten sonra iş bulma kaygısının yüksek oluşu dikkat çekmektedir. Bölümden mezun olanların çoğunun umudu öğretmen olarak atanmak ancak Zazacanın seçmeli ders oluşu, dersin öğretmen ihtiyacı sayısını düşürmektedir. Öğretmen ihtiyacı dersi seçen öğrenci sayısına paralel olarak belirlenmektedir. Derse olan ilgi, dersin seçmeli olarak okutulması talebinin artması, doğrudan öğretmen sayısını etkilemektedir. Son dönemlerde dersin seçilmesine yönelik öğrencilere ve velilere yönelik yapılan kampanyalar dersi tercih edenlerin sayısını arttırmıştır. Ancak yine de istenen sayıda öğretmenin atanmasını sağlayamamaktadır. Bazı okullarda dersi verebilecek öğretmen olmadığı için öğrenciler tarafından ders seçilememektedir. Bunun önüne geçmek için Milli Eğitim Bakanlığı bu ders için kontenjanı arttırıp atanmış hocaları ihtiyacın olabileceği belirli merkezlerde tutarak, norm kadro gibi, bu sıkıntıyı giderebilir. İş bulma imkânı ve atanması kolay olan bölümler daha çok tercih edilmekte, bu bölümler yüksek puanlarla öğrenci kabul etmektedir. Zaza Dili ve Edebiyatı tüm bu olumsuzluklara rağmen hala taban puan olarak yüksek puanlarla öğrenci almayı başarmaktadır. Ancak birkaç yıl sonra de bunun böyle devam edeceğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bunun için yetkililerin şimdiden tedbir alması yerinde olacaktır.

Tablo 7	
Evet	%77,5
Hayır	%22,5

4.7 Bu Bölümü Okumaları İçin Çevrenizdekilere de Tavsiye Eder Misiniz?

Öğrencilere bu soru sorulduğunda öğrencilerden çoğuna yakınının bu soruya olumlu cevap vermesi öğrencilerin bölümden memnuniyetlerini de göstermektedir. Tablo 7'de iş bulma kaygısını fazlasıyla taşıyan öğrencilerin buna rağmen bölümden soğumamaları ve çevrelerindeki bölüme yönlendirmeleri oldukça önemlidir.

Tablo 8	
Evet	%70
Hayır	%30

4.9 Bu bölümün geleceğini parlak görüyor musunuz?

Bu maddeyi Tablo 7’de “Bölümü bitirdikten sonra iş bulma kaygınız var mı?” sorusuna verilen yanıtla birlikte değerlendirmek gerekir. Bu soruya yanıt olarak %77.5 “Evet” diyerek işsiz kalma, iş bulamama kaygılarının ne kadar yüksek olduğunu göstermişlerdir. İş kaygısı taşıyan insanlar geleceğe negatif bakar. İş bulamama korkusu ve çeşitli sorumluluklar kişide kaygı yaratıcı etmenlerden bazıları olarak sıralanabilir. (Şanlı Kula, Saraç:2016,229). Bölümü okuyan öğrencilerde de doğal olarak bu kaygının, iş bulamamanın, hâkim olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 9: Bölümün geleceğini parlak görüyor musunuz?	
Evet	%40
Hayır	%60

4.10 Zazacanın Geleceği İle İlgili Ne Düşünüyorsunuz?

Bölümün geleceğini parlak görmeyenlerin oranı fazla olsa da Zazacanın geleceği ile ilgili umudunu yitirmeyenlerin sayısının %50’den fazla olması dikkat çekicidir. UNESCO’nun da raporlarında belirttiği gibi Türkiye sınırları içerisinde konuşulup kaybolma tehlikesi altında olan dillerden biri de Zazacadır. Bunun kuşkusuz birçok önemli sebebi vardır. Yazılı edebiyatının çok geç oluşması, kırsal kesimde yaşayan nüfusun azalması, teknolojik gelişmelerin hızla artması sonucunda televizyonun, köyler dâhil olmak üzere, yaygınlaşması. Ebeveynlerin köyde ve bilhassa şehirlerde Türkçeyi öğrendikten sonra çocuklarına kendi ana dillerini sadece asgari alanda aktarması, dilin kullanım alanına ve doğal aktarımına darbe vurmuştur. Ailelerde nesiller arası dilsel kopukluk yaratılmış ve Türkçenin tercih edildiği bir çift dillilik oluşmuştur, ayrıca yaşlı nesilde ruhsal sıkıntının da arttığı gözlemlenmektedir. (Keskin, 2010:4)7. Kuşkusuz şunu da görmek gerekir; Türkiye’de Türkçenin dışında konuşulan dillerin geç de olsa okullarda okutulmaya başlanması, kamusal alanda yer edinmeye başlanması, üniversitelerde bu dillerle ilgili bölümlerin açılmış olması önemli gelişmelerdir.

Tablo 10	
Çok Umutluyum	%17,5
Umutluyum	%37,5
Karamsarım	%30
Çok Karamsarım	%15

SONUÇ:

Türkiye’de son on beş yılda temel haklar ve özgürlükler ile ilgili çok önemli adımlar atıldı. Özellikle AB uyum paketleri ile atılan adımlar demokratikleşme ile birlikte birçok alanda kendini hissettirmiştir. Bunun yansıması olarak en önemli gelişmelerden biri kuşkusuz okullarda Türkçenin dışında Türkiye’de konuşulan diğer dillerin de okullarda ders olarak okutulmaya başlanmasıdır. Bu gelişmenin tamamlayıcı olarak başta öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla, üniversitelerde bu dillerle ilgili bölümler açıldı. Bu şanslı bölümlerden biri de Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümüdür. Zazaların yoğun yaşadığı illerden Bingöl ve Tunceli’deki üniversiteler Zaza Dili ve Edebiyatı lisans

⁷ <http://www.zazaki.de/turkce/makaleler/keskin-zazacainiyeriveyarini.pdf>

bölümünü açarak toplumda bir heyecan oluşturdular ve bu dilin üniversitelere girmesini sağladılar. Yaptığımız çalışmada da görüldüğü gibi bölüm, kısa sürede öğrenci kabul eden popüler bölümlerden biri olmayı başardı. Talebin artması ile yüksek taban puanlarla öğrenci almaya başlayan bu bölüm, açılır açılmaz üniversitenin önemli bölümlerinden biri olmayı başardı. Kendi dalında üniversitenin en büyük puanla öğrenci alan bölümü oldu. Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümünün açılmasıyla; öğrencilerin aldıkları puanlarla, farklı bölgelerdeki üniversitelere rahatlıkla yerleşebiliyorlarken, bölümden dolayı Bingöl ve Tunceli'yi tercih etmeleri üniversiteye katkılarının yanında şehrin de ekonomisine önemli katkılar sundukları görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin sayısının artmasıyla birlikte şehirlerin yerleşim alanları genişlemekte, konut ve ulaşım araçlarının sayısında önemli artışlar sağlamaktadır. Bu bölüm, Bingöl ve Tunceli gibi küçük ve sert iklime sahip olan şehirlerde imar ve ulaşımın yanında; kapalı sosyal mekânların, kafelerin, ticari mekânların artmasını sağlayarak şehrin sosyo-ekonomik yapısına katkılar sunmuştur.

Kaybolma tehlikesi altında olan Zazacanın, özellikle üniversite öğrencileri tarafından, sokaklarda kamusal mekânlarda konuşulması, dili sosyal hayatta yeniden canlı kılmaktadır. Geç dönemde yazıya geçen ama sözlü gelenekte güçlü olan Zazacanın bu iki şehirde, özellikle orta yaşın üzerinde olanlar tarafından yoğun olarak konuşuluyor olması, bölümü okuyan öğrencilere dille ilgili çalışma ortamını da hazırlamaktadır. Zaza Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin, Zazacanın yoğun konuşulduğu bu iki ilimizde olması; eskiden kullanılan ama şu an yeni nesil tarafından bilinmeyen kelimelerin canlı belleği olan yaşlılar ve dille ilgili akademik çalışmalar yapan öğrencilerin aynı ortamda bu iki tecrübelerini paylaşmalarına imkân sunarak dili canlı kılarak onun yok olmasını engellemektedir. Yapılan araştırma sonucunda, bölüme yerleşen öğrencilerin bilinçli bir tercihle bu üniversitelere geldikleri görülmüştür. Bölümün açıldığı üniversitelerin sadece iki üniversite ile sınırlı olması; üniversitenin ve şehrin küçük olması, şehrin coğrafyasından kaynaklı kimi dezavantajlara rağmen öğrencilerin bölümü tercih ettikleri görülmüştür. Ancak tüm öğrencilerde olduğu gibi burda da iş bulamama kaygısından dolayı son yıllarda bölümde okuyan gençlerin geleceğe dair karamsar oldukları görülmektedir. Bölüm üzerindeki bu negatif havayı, öğretmen atamalarında bölüme ayrılacak olan kontenjanın artırılmasıyla gidermek mümkün olabilir.

Kaynakça

- AKTAY, Yasin, 2012, "Demokratikleşmenin Sosyolojik Analizi", Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, s.97-120.
- ALANOĞLU, Murat, 2016, "Zazalar", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt, Ek. 2, TDV Yayınları, İstanbul, s.696-698.
- GÖRKEMLİ, H. Nur, 2011, Üniversiteler ve Kent Ekonomisi, Selçuk Üniversitesi Örneği, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- ERDOĞMUŞ, Hatip, 2016, "Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümleri ve Üniversitelerine Katkıları" , Muş Alparslan Üniversitesi, (Muş, 28-30 Eylül 2016), ÜNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı- Sosyal Kalkınma, Muş, s.41-50.
- ERGUN, Cem, 2014, "Üniversite ve Kent İlişkisi Üzerine Görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği" Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi/31, Burdur, s.216-237.
- EROL, Abdullah; YERGİN, Haluk; MERCAN, Mehmet, 2012, "Üniversite Öğrencilerinin Üniversite Tercihlerinin Belirleyicileri: Hakkâri Örneği", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi/4(2), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), 1309-8012 (Online) .
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, 2012, "Türkiyede Son 10 Yılda (2002-2012) Demokratikleşme Sürecinde Atılan Adımlar", Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, s.7-42.
- KARADAĞ, Engin; YÜCEL, Cemil, 2017, Türkiye Üniversite Memnuniyet Araştırması [TÜMA], Üniversite Araştırmaları Laboratuvarı, Eskişehir, s.1-65.
- KESKİN, Mesut, 2010, Zazacanın İrani Diller Arasındaki Yeri ve Özellikle Dersim'de Olan Durumu ve Yarını, <http://www.zazaki.de/turkce/makaleler/keskin-zazacanınyeriveyarini.pdf>, (Erişim:22.07.2017).
- KORKUT OWEN, Fidan; KEPİR, Didem; ÖZDEMİR, Serap; ULAŞ, Özlem; YILMAZ, Olcay, 2012, "Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Seçme Nedenleri", Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi/8(3), Mersin, s.135-151.

IŞIK, Şevket, 2008, “Türkiye’de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ 10(3), İzmir, s.159-181.

RESMÎ GAZETE, 05 Aralık 2003, sayı 25357.

SDE, 2012, “Türkiye’nin Demokratik Dönüşümü”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, s.1-48.

SELCAN, Zülfü, 2004, Zaza Dilinin Gelişimi, <http://zilfiselcan.net/2016/11/12/zaza-dilinin-gelisimi/> (Erişim: 15.07.2017).

SELCAN, Zülfü, 2017, “Zaza Dili ve Edebiyatı Hakkında”, <http://zilfiselcan.net/2017/06/20/zaza-dili-ve-edebiyati-hakkinda/> (Erişim:19.07.2017).

ŞANLI KULA, Kamile; SARAÇ, Turan, 2016, “Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(33), s.227-242.

ÖZYÜREK, Ragıp; ATICI, Meral, 2002, “Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi Kararlarında Kendilerine Yardım Eden Kaynakların Belirlenmesi”, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi/2(17), Ankara, s.33-42.

VAROL, Murat, 2015, “Cumhuriyetten Günümüze Zazacanın Eğitim Faaliyetleri İçindeki Durumu”, Turkish Studies/10(3), Ankara, s.1071-1078.

Kent Akademisi

Article Info	Araştırma Makalesi	 ORCID NO:
Title of Article	Şehbal Dergisinden Günümüze Tüketim Kültürü ve Magazin Dergiciliği Analizi	
Corresponding Author	Yasin SÖĞÜT , Ahi Evran Üniversitesi, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapıcılığı Bölümü, yasin.sogut@ahievran.edu.tr	
Submission Date Admission Date	09/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	SÖĞÜT Y., (2018). Şehbal Dergisinden Günümüze Tüketim Kültürü ve Magazin Dergiciliği Analizi, Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	

Şehbal Dergisinden Günümüze Tüketim Kültürü ve Magazin Dergiciliği Analizi

Öğr.Gör. Yasin SÖĞÜT¹
Prof.Dr. Celalettin AKTAŞ²

ABSTRACT:

With the 19th century, the economic and political revolutions of revolutionary changes in the conditions of production and sales resulting from the development of new technologies have further increased the effectiveness of the media in people's consumption preferences. The media has become an important means of transporting new products from different places and cultures to other societies, rather than merely usual news. At the forefront of these innovations, the magazines provide information on many different areas, such as culture, clothing, art, literature and entertainment, as well as the daily news of popular people. In this context, the concept of magazine can be explained as a type of publication used by the dominant forces in influencing large masses. Although the magazine press in our country is more developed after the 1960s, when liberal economic policy developed, In the post-constitutional period, examples of the first consumption culture studies are seen. "All" magazine, which is the best selling magazine magazine in September 2017, and "Şehbal" magazine dated 1914, which was one of the first magazine magazines of the period, were selected as samples for the purpose of evaluating the change which is as much as the daily life. It is also thought to be an important example in the literature in terms of determining the elements of consumption of the study. In this context, it is aimed to determine the latest situation of today in our country with the traces of the first development period of the magazine press in our country.

KEYWORDS:

Consumption, Culture, Media, Magazines, Şehbal Magazine

ÖZ:

XIX. yüzyıl ile birlikte ekonomik ve siyasi devrimlerin yeni teknolojilerle gelişmesi sonucu üretim ve satış koşullarında devrimsel değişimlere neden olması insanların tüketim tercihlerinde medyanın etkinliğini daha da arttırmıştır. Medya sadece gündelik haber veren bir mecra olmaktan öte, farklı yerler ve kültürlerden yeni ürünlerin başka toplumlara taşınmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Bu yeniliklerin başında gelen dergiler popüler insanların sıradan gündelik haberlerinin yanında kültür, giyim, sanat, edebiyat ve eğlence gibi pek çok farklı alan hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda magazin kavramı, geniş kitlelerin etki altına alınmasında egemen güçler

¹ Ahi Evran Üniversitesi, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapıcılığı Bölümü, yasin.sogut@ahievran.edu.tr

² İstanbul Ticaret Üniversitesi, Medya ve İletişim Sistemleri Bölümü, caktas@ticaret.edu.tr

tarafından kullanılan bir yayın türü olarak açıklanabilir. Ülkemizde magazin basını daha çok liberal ekonomik politığın geliştiği 1960'lı yıllar sonrasında gelişmiş sayılsa da, II. Meşrutiyet sonrası dönemde ilk tüketim kültürü çalışmalarının nüvelenme örnekleri görülmektedir. Günümüze kadar yaşanan değişimin daha iyi değerlendirilebilmesi için Eylül 2017 itibarıyla en çok satan magazin dergisi olan "All" dergisi ile dönemin ilk magazin dergilerinden olan 1914 tarihli "Şehbal" dergisi örneklem olarak seçilmiştir. Ayrıca çalışmanın tüketimin nüvelenme unsurlarının belirlenebilmesi açısından literatürde önemli bir örnek olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmada ülkemizde magazin basınının ilk nüvelenme dönemi izleri ile günümüzde oluşan son durumun tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Medya, Magazin Dergileri, Şehbal Dergisi, All Dergisi.

GİRİŞ:

Tüketimin günümüzde hayatın normal akışı içinde doğal bir süreç olduğu düşünüldüğünde geçmişten günümüze yaşanan değişimin anlaşılması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Tüketimin yaşadığı değişim ihtiyaç merkezli olmaktan çıkarak, ürünler üzerinden statü ve grupları temsil eden imaj ve semboller şeklinde değişim gösterecek birçok sayıda etkenle etkileşime girmiştir. Tüketimin yaşadığı değişim üretim-tüketim dengesini değiştiren bu etkenlerle başlayarak, endüstriyel gelişim ve kapitalizmin sürece eklenmesiyle sadece ihtiyaçların karşılandığı makul bir mekanizması olmaktan öteye geçerek, insanların tüketimde kendilerini ifade ettikleri bir yaşam biçimi şeklini almıştır. Bu anlamda tüketimi tetikleyecek mecra olarak medya (reklamlar, dergiler ve kitle iletişim araçları) vasıtasıyla insanların birer tüketici olması teşvik edilmiş ve toplumun amacının tüketmek olduğu fikrini aşıl原因an bir hayat tarzı formu beslenmiştir. Böylece insanların yeni bir hayat tarzına yönlendirilmesi sağlanarak, tüketim sisteminin döngüsel olarak işlenmesi sağlanmıştır. Bu yönlendirme işlemi bireyler üzerinde zamanla yeni tüketim kalıplarının ve kültürünün oluşmasına da yardımcı olacaktır. Tüketimin kültürel rüzgârı ile insanlar artık haz ve arzularını tüketim ürünlerinde aramakta, bir ürünü satın almak ile yetinmemekte ondan hemen sonra başka yeni bir ürünü almak için çaba göstermektedirler. Tüketim ürünlerinin toplumsal alanda görünür olmasını sağlayan Kitle İletişim Araçları (KİA) bu noktada önemli bir işlevsel göreve sahiptir. Bu araçların içinde "dergiler" ve "magazin konusu" tüketim alışkanlıkları ile yeni ürün önermeleri açısından kullanılan önemli alanlardır. Tüketimin sadece bir alışveriş olmadığı noktasından hareketle magazin kavramı ve dergiler ciddi önermeler içermektedir. Dolayısıyla tüketim tercihleri ve davranışının yönlendirilmesinde magazin dergileri önemli bir rol üstlenmektedir. Bu anlamda magazin dergilerinin tüketime dair kullandıkları içeriklerin ve bu içeriklerde yaşanan değişimin tespit edilmesi, tüketimin yaşadığı süreci anlamaya bağlıdır. Magazin kavramının çıkış alanına baktığımızda ilk olarak sansasyonel gazetecilik ve bulvar gazeteciliği ile birlikte ABD ve Avrupa kaynaklı yayınlar görülmektedir. Ülkemizde ise II. Meşrutiyet'in ilanının ardından gelişen yayıncılık ekseninde magazin kavramsalı da somutlaşarak tüketim kültürünün ilk nüvelenme örneklerini oluşturarak dergiler üzerinden kendisini göstermiştir. Cumhuriyet'in ilanının ardından yazılı basın içerisinde magazin kavramı daha çok kültür ve sanat eksenli ilerlemiştir. 1980'li yıllarla liberal politikalar ivme kazanarak günümüzde bilgi çağı ile küreselleşme ekseninde gelişimini sürdürmektedir. Bu çalışma ile ülkemizde magazin basınının geçirdiği değişimin izleri ile tüketim kültürü noktasında yaşanan farklılaşma sürecinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada 1914 ve 2017 yıllarında yayımlanan ve Türk dergileri içerisinde önemli izleri bulunan dergilerden Şehbal dergisi ile son yılların yüksek tirajlı dergilerinden All dergisi örneklerinden yola çıkarak tüketim kültürü izleri noktasında magazin basını ve değişimi konuları çalışılmıştır. Bu kapsamda "Ülkemizde magazin dergileri son yüz yılda tüketim kültürü ekseninde değişimi nasıl yaşamıştır?" sorusuna cevap aranmıştır.

1. Tüketim ve Magazin İlişkisi

Tüketim, insanoğlunun varoluş ile başlayan üretim döngüsünün bir sonucu olarak doğmuştur. Farklı birçok tanım yapılabilecek olan tüketim kavramının ilk oluşum ve modellerin oluşumunda, İngiltere iç savaşı sonrası etkili olan Kalvenist yapısı ile Püriten anlayış etkin olmuştur (Gramsci,1997: 36). Tüketim kavramını kuramsal çerçevede irdelediğimizde çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Bu tanımlamaları sosyolojik, psikolojik ve ekonomik alanlar üzerinden açıklayabiliriz. Sosyoloji alanındaki toplumsal hareketlerin inceleme alanlarının ekonomi ve politik alanlar dışına çıktıkça, tüketim kavramının da; arz, talep, üretim veya faiz oranları gibi faktörlere bağlı bir salt ekonomik bir hareket olmadığı daha çok sosyal bir olgu olarak ele alındığı görülmektedir (Bocock, 2014:15). Dolayısıyla tüketimi sadece ihtiyaç, istek ve arzuların giderilmesi noktasından sadece bir hizmet sağlayıcı ekonomik bir faaliyet biçimi olarak değil, toplumsal, sınıfsal ve statüsel göstergelerin birer etiketi olmuştur (Duman, 2014:68). Ekonomik olarak tüketim; gösterge, imaj ve sembollerin de içinde olduğu sosyo-kültürel bir süreç, (Duman, 2014:70) gereksiniminden ziyade arzulara dayanan bir olgu (Baudrillard, 2001:36) ve estetikleştirilmiş ürünlerin ve hizmetlerin satın alındığı ve

tüketildiği bir dizi faaliyetler alanıdır (Zorlu, 2016:70). Ayrıca ekonomi literatüründe insanların, ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmetlerin bedel ödeyerek satın alınması olarak tanımlanır (Kadioğlu, 2014:10). Ancak bunların yanında tüketimi psikolojik ve sosyolojik yönüyle açıklayan Bocoock'ta, tüketimi "gittikçe arzular üzerinden şekillenen bir olgu olarak" vurgularken, "insanların kim olduklarını sorgulama veya kim olmak istediklerini anlama ile ilgili duyarlılıklarında etkin olmasından" söz etmiştir. Ayrıca tüketimin kültürel bir olgu olmayı da sürdürmesi kaçınılmazdır (Bocoock, 2014:10). Tüketim hakkında Marksist düşünürlerde önemli tespitler yapmıştır. Adorno, Horkheimer ve Marcuse gibi Neo-Marksistler, tüketimin başlı başına bir kültür endüstrisi oluşturduğu düşüncesi üzerinde durmuşlardır (Duman, 2014:73). Tüm bu farklı tanımlamalara rağmen tüketim kavramsalını sosyal disiplinlerin en geniş tanımlamasını yaparak açıklayan Raymond Williams'ın, 14. yüzyıl itibariyle Latince kökü "consumere" den gelen ve "yok etmek, kullanıp bitirmek, ziyan etmek, harcamak, tüketmek" tanımlaması olarak görülür (Williams, 2016:95). M. Featherstone'da ilk tanımlama olarak tüketim kavramının "tahrip etmek, harcamak, israf etmek, bitirmek" (Featherstone, 2013:51) anlamlarına geldiği konusunda Williams ile hem fikirdir. Bir başka tespit ise, D. Chaney' in "Yaşam Tarzları" adlı çalışmasında yer almıştır. Chaney tüketimi açıklarken, "insanların para kazanmak veya harcamak için yapabileceklerinden ziyade, insanların özelliklerini tanımlarken ya da konumlandırırken yararlandığı tüm toplumsal bir etkinlik" olarak açıklamaktadır (Chaney, 199:24). Tüm disiplinler açısından tanımlanan tüketim kavramı günümüzde Post Modernist yaklaşımların ortaya çıkardığı bir iç içe geçmişlik durumu üzerinden tek bir yönde irdelemek veya sadece bir bilimsel alandan değerlendirmek eksik bir tanımlama olacaktır. Dolayısıyla tüketimi farklı disiplin alanlarının da içerdiği geniş bir çerçevede tanımlamak gerekmektedir. Bu noktadan hareketle tüketim, gerçek veya sanal bir ihtiyacı karşılamak amacıyla, herhangi bir ücret karşılığında alınan mal ve hizmetlerin kullanımınıdır (Odabaşı, 2013:16). Tüketim aynı zamanda sosyal alanda etkin olduğundan tüketimi sağlayan bireylerin statüsünün, zevklerinin, kimliğinin ve sosyal ilişkilerinin işaret ve kodu olarak sosyal iletişim süreçlerinin içerisinde de yer alır (Warde, 2005:132). Bu açıdan bakılırsa insanlar arasında "alışveriş" bir başka anlamıyla "satın alma" ve "kullanma" gibi kısmen zıt iki kavramı içermektedir (Odabaşı, 2013:17). Bu kavramlar tüketim bir alışverişten öteye geçerek sosyal hayat içerisinde insanların sadece mal alışverişini değil aynı zamanda beşeri ilişkiler düzeyinde bir değer taşınımını da sağlamaktadır. Tüketim eylemine başka bir tanımlama da Veblen'in "Aylak Sınıfın Teorisi" eserinde bahsettiği yaklaşımında görülür. Veblen, tarihi gelişim süreci içerisinde modern dönemle birlikte insanların "gösteriş tüketimi" kavramı ile kendilerini diğer insanlardan farklı kılmak için tüketim eylemini gerçekleştirdikleri ve bu sayede bir statü elde etme yoluna gittiklerini belirtmektedir. Tüketim kavramını bir işleyiş ve akış içinde bölümleyerek anlamlandırmak hem gelişen evrelerini daha net görebilmeyi hem de sürecin nasıl gerçekleştiğini bütüncül olarak görebilmemizi sağlayacaktır. Bu noktadan hareketle tüketim şimdiye kadar görülmemiş biçimde kültür kavramının temelini yerleşmiştir. Böylece "tüketim sosyolojisi" çalışmalarında kullanılan somut ürünlerin anlamlandırılması, simgesel değiş-tokuş ile sosyal kimliği buluşturmasının yanında sosyal yaşamında şekillendirmesinde kültür çalışmalarını arttırmıştır. Sosyoloji temelinde birçok alanda çalışması bulunan G. Simmel, "Para Felsefesi" adlı eseri ile kültür, toplum, ekonomi, iktidar ve yaşam biçimleri alanında literatüre önemli bir fikirsal alan açmaktadır. Simmel ekonomik değerlerin ve eylemlerin bireysel ve toplumsal oluşumun ruhunu oluşturduğunu savunmaktadır. Özellikle para ekonomisi üzerinden yaptığı çalışmalarda parayı salt bir ekonomik araç olmanın yanında onu bir değişim ve değer koruma aracı olarak da gündelik yaşamda önemli bir yere koymaktadır (Simmel, 2014:23-102). Ekonomik değiş-tokuşun yani tüketimin bir doğası olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu süreçte Simmel, bir değer oluşumuna dikkat çekerek bireyin fedakârlık sürecinden geçerek tüketim sayesinde bir nesne oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bireysel açıdan ise insanlar para ile başlayan bu etkileşim sonucunda; tüketim davranışını sergilemekte, ekonomi dolaşımında yer almakta, ödeme yükümlülüklerine sahip olmakta, kendini ve ailesini güvence altına almaya çalışmakta, ekonomik olanakları ve tüketim tercihinine göre kullanmaktadır (Simmel, 2015:65-76).

Gelişen tarihi süreçte 20. yüzyıl ortasında ilk olarak ABD, İngiltere ve Avrupa üzerinden kitlesel tüketim yaygınlaşmıştır. Tüketim döngüsünü sağlayarak ekonomik sistemin çalışmasında temel unsurların başında ise çalışan ücretli işçi sınıfı yer almaktadır. Bu gruplar hem çok çalışan hem uysal kişilikleri ile tüketimin temel işleyişi sağlamaktadırlar. Bu grupların oluşturduğu kitleler, tüketim aracılığıyla yeni ihtiyaç ve arzularının tatmini temelinde hedonist bir yaşam tarzına uygun eğitilen kişilikler haline almışlardır. Bu yaşam tarzlarını destekleyen reklamlar, magazin basını, dergiler ve radyolar tüketmeye yönelik bu tarzı yayarak insanlarda davranışsal sonuçlar oluşmasına yardımcı olmuştur (Featherstone, 1991:172). Medyanın güçlü bir örgütlenme ile topluma girdiği ve geleneksel kültüre göre çok daha etkin olduğu bir yapılanma içinde bulunduğu düşünüldüğünde, tüketim kültürünün özellikle Batılı toplumlarda egemen bir değer haline geldiği kolaylıkla anlaşılır. Tüketimi kültürel dizgelere oturtan kitle iletişim araçları, kendi kültürünün de tüketime bağlı olarak kavranmasını mümkün kılmada önemli bir işlevi yerine

getirmektedir. Medyanın içselleştirdiği bu konuma bağlı olarak üstlendiği görev, gerek magazinleşen içeriklerle ve gerekse magazin programlarında ön plana çıkarılan reklamlar aracılığıyla ürün ile müşteriye buluşturması ve beraberinde sermaye sahibine satış imkânı sağlamasıdır. Sözlük tanımlamasında magazin, para aşırma, yoldan çıkarma ve başka alana sokma gibi tanımlanır (Bayraktaroğlu, Uğur, 2011:8).

Magazin gazeteciliği ise, haber vermenin yanında asıl işlevinin eğlendirme olduğu kabul edilen bir alandır. Fikri ve siyasi haber gazetelerine nazaran magazin haberleri daha geniş toplumsal kitlelere seslenmektedir (Tokgöz, 2015:425-426). Bir başka deyişle eğlendirirken aynı zamanda belirli konular ve içeriklerle bilgi vermeyi amaçlayan magazin yayıncılığı, boş vakitlerin eğlencesi hoş bir zaman tüketicisi olmuştur (Dağtaş, 2006:101). Dolayısıyla magazin haberleri veya içerikleri eğlence amaçlı bir tüketim aracıdır. İlgi çekici olabilmesi açısından renkli fotoğraflar ve farklı tasarımlar kullanılması okuyucuyu cezbedebilmesi açısından önemlidir (Uzel, 2008:43). Magazin haberlerinin ilmi-fikri haberlerden daha fazla dikkat çekmesi, popüler olması hem içeriği ve tasarımı, hem de ulaştığı kitlenin genişliğinden kaynaklanmaktadır. İçeriklerinde yer verdikleri haberlerin ünlü kişiler üzerinden toplumu etkilemesi son derece güçlüdür. İnsanlar bu hayatlara karşı ilgi ve merak duygusuyla hareket ederek ulaşılan kitlenin hacmini genişletmektedir. Bu ünlüler hakkında hazırlanan içeriklerde hayatları ve yaşam biçimleri hakkında ciddi olmayan eğlence tarzı haberler yapılmaktadır (Akgün, 2011:69). Bu kitlelere ulaşmak için magazin haberleri yayın mecralarına göre farklı şekillerde sunulur.

Tablo 1

Magazin Haberciliği Sunum Biçimleri

Gazetenin vitrin sayfaları ile hemen tüm sayfalarda başka haberlerle birlikte,
Gazetelerin magazin için özel olarak oluşturdukları sayfalarında,
Gazetelerin ek çıkan içeriklerinde,
Magazin gazetelerinde,
Magazin dergilerinde,

Kaynak: (Ş. Soygüder, Türk Basınında Magazin, 2003)

Bu mecralar, ünlüler ve yaşam tarzlarını toplumda bilinir kılmakla beraber tüketim odaklı yaşam tarzı magazin ve magazinleşme süreci ile toplumda daha popüler hale gelmektedir. Tüketim kültürü ve onun toplum nezdinde yaygınlaşmasını sağlayan magazinleşme süreci birçok işlevi yerine getirmektedir. Bunlar, medyanın eğlendirme işlevi, insanları oyalama ve rahatlatma stratejileri kapsamında sözel anlamlandırmalar ile süslenmiş bir imgesel anlamlar bütünlüğüdür. Bu sayede toplum içerisinde kitlesel anlamlandırmalar ve yönlendirmeler yapılmaktadır. Bu anlamda magazin dergilerinde hazırlanan haberler genelde “renkli haber” adıyla yapılır. Bu haberler toplumda kitlesel beğeni kazanacak şekilde ilgi çekici ve eğlendirici şekilde hazırlanarak içeriğinde konular barındırır.

Tablo 2

Magazin Yayıncılığı Kaynakları

Popüler Kişi/ Kişiler	Ünlü Sosyal Medya Hesapları	İnternet Siteleri
Lüks Mekânlar	Popüler Caddeler	Alışveriş Merkezleri
Basın Ajansları	Film Setleri	Özel İstihbarat
Oteller	Eğlence Mekânları	Tatil Merkezleri

Kaynak: (Meb, Tv Magazin Haberciliği, Megep 2007 yararlanılarak geliştirilmiştir.)

Bu kitlesel etkiyi sağlayabilmek adına magazin haberleri içeriklerinde üç temel betimleme unsuru taşımaktadır. Bunlar; hareket, yer ve insan başlıkları altında toplanır. Yazımsal alanda etkileyici olan betimleme unsuru, haber içeriğindeki mekânın okuyucuda bir fikir oluşturabilmesi için ayrıntısı ile betimlenmektedir. Diğer haberlere nazaran daha çok isim ve sıfat kullanılarak popüler kişilerin bilinirliği daha kalıcı hale getirilir. Magazin basınının ilgi odağında bulunan kişiler 3 grupta değerlendirilir (Soygüner, 2003:214-216).

Tablo 3

Magazin Basını İçeriklerindeki Kişiler

Ünlüler: Kamuyunun tanıdığı; kamu görevlileri, siyasetçiler, yazarlar, sanatçılar, sporcular, iş dünyasının ileri gelenleri gibi ünlü kişilerdir. Belli bir nedenden dolayı kamuyunun ilgisini üzerinde toplayan, dikkat çeken, kendileri hakkında bilgi ihtiyacı duyulan kişilerdir.

Sıradan insanlar: Kamuya mal olmuş kişilerden olmayan, kamuyu ilgilendiren bir olayla anılan kişilerdir.

Arka sayfa/kapak kızları: Gazetelerin arka ya da üçüncü sayfalarında yer alan, görselliğe hitap eden uydurma haberlere konu olan kişiler (genellikle bayanlar).

Magazin basını içerikleri, tüketim kültürünün yaygınlaşmasını sağlayacak bir işleve sahiptir. Bu noktada televizyon ve sanal ortamlar, birçok haberin magazinsel formata dönüştüğü topluma sunulduğu ve bir kitlesel beğeni ürünleri havuzunun oluşturulduğu mecralardır (Ergül, 200:138). Dolayısıyla magazin dergilerinde hazırlanan içerikler belirli bir toplum kesiminin tüketim alışkanlıkları ve yaşam tarzlarına odaklanmış ve topluma tüketim odaklı bir yaşam şekli olarak sunulmuştur (Dağtaş, 2006:257).

2. Ülkemizde Magazin Basını Süreci

Cumhuriyet dönemi öncesi magazin izlerini Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde görmektedir. Bu kapsamda yayınlanan ilk dergi Resimli Kitap'tır (Topuz, 2015:389). Ancak kapsamı ve içerik genişliği açısından toplumda popüler olan ilk dergiyi Şehbal Mecmuasıdır. Buna ek Şehbal mecmuası baskı-fotoğraf kalitesi açısından, Osmanlı içinde büyük bir boşluğu doldurmuştur (Prator, 1996: 55-65). İstanbul basınında o dönemde dikkat çeken en önemli isimlerin başında gazeteci Sedat Simavi, Şehbal mecmuası'nın yanında 1919 yılına kadar birçok mizah dergisinde hayat bulmasında önemli katkı sağlamıştır. Bunların başlıcaları - 1916-1917 "Hande" isimli mizah dergisi, 1918 - 1919 aralığında sadece 59 sayı yayınlanabilen "Diken", ayrıca birer sayı çıkan "Hanım", "İnci" ve "Yeni İnci" isimli kadın magazin dergileridir. Dönemin sıralanabilecek başka dergilerini, Zekeriya Sertel'in "Büyük Mecmua" isimli resimli magazin, Mehmet Rauf tarafından çıkarılan "Süs" isimli kadın magazin dergileridir (Duran, 1998:151). Osmanlı devletinin yıkılışının ardından cumhuriyetin ilanı ile savaş ve fakirlik içinde olan halk, yazılı basın tarafından hazırlanan haberleri takip ediyordu. Bu mecralarda toplum tarafından beğenilen kişiler konu ediliyor yaşama tarzları, beğenileri ve tercihleri topluma aktarıyordu. Bu süreçte toplumun sosyal yaşamına adına magazin dergileri önemli bir katkı sağlamıştır (Büyükbaykal, Büyükbaykal, 2007: 53). Cumhuriyet dönemine bakıldığında ilk yayımlanan magazin dergisi olarak Sedat Simavi'nin "İnci" dergisidir. Aynı yıllarda yayımlanan "Resimli Ay" dergisi de dergicilik tarihi açısından önemli kaynaklardan birisidir. (Arberkli, 2011: 101). Sedat Simavi'nin yayımladığı bir başka dergi ise, dönemin kriz ve zorlukları içinde çıkan "Yedigün" dergisidir ki bu dergi magazin dergiciliği açısından önemli bir duraktır (Arberkli, 2011: 101). Bu dergi ilk olarak 36 sayfa çıksa da kısıtlı imkânlar ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar nedeniyle ancak 20 sayfa basılmıştır. Sonraki yıllarda bol fotoğraflı, roman, edebiyat ve magazin yazıları içerikleriyle tirajını 50 binlerin üzerine kadar çıkarmıştır. Dergi 1950'li yıllara kadar yayın hayatına devam etmiştir (Duran: 1998:191). 1950'li yıllarla birlikte siyasetin değişim rüzgârı magazin alanına da yansımış ve içeriklerde sinema da kendine yer bulmaya başlamıştır. Bununla birlikte toplumsal alanda da değişim süreci hızlanarak günümüz tabiriyle "sosyete kesimi" ortaya çıkmaya başlamıştır (Büyükbaykal ve Büyükbaykal, 2007: 53). 1950-70'lı yıllara gelindiğinde içeriklerde yaşanan değişimin izleri net bir şekilde görülmektedir. İçeriklerdeki bölümlemelerde yaşanan azalmalar günümüze yakın magazin basını anlayışının temelleri sayılmaktadır (Ekin, 2010: 128). 1980 darbesi ve ardından oluşan siyasal ortam ile Türkiye yeni bir

yapılanma sürecine girmiştir. Bu süreç 1990'lı yıllarda somut değişimleri ortaya çıkarmış ve ilk özel medya kuruluşları ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar geniş kitlelere hitap ederken magazin alanında yaptıkları programlarla magazin basınının etki alanının ciddi oranda genişlemesine neden olmuşlardır. Ayrıca bu kuruluşlar programlarında futbolcu, siyasetçi vb. popüler kişilerin hayatlarını haber yaparak günümüz magazin haberciliğine en yakın içeriklerin ortaya çıkmasında önemli katkılar sağlamışlardır. Bu süreçte magazin haberleri için gazetelerin ayrıca ekler çıkararak (Hürriyet'in "Kelebek", Milliyet'in "Cadde" ve Sabah'ın "Sabah'la Günaydın") magazin basınının dergileşme sürecinin ilk adımı atılmıştır. 1990'lı yılların sonunda gazetelerden ayrı olarak haftalık ve aylık yayımlanan magazin dergileri vitrinlerdeki yerini (Alem, Hafta Sonu, Hello, All, Şamdan Plus) almıştır. Günümüzde bu dergilerin satış oranları ise ortalama 10 bin ile 70 bin adet arasında değişmektedir. 2017 yılının Şubat ayında en yüksek satış oranına sahip magazin dergisi 70.000 adet satış rakamına ulaşan All dergisi olmuştur. 2000'li yılların getirdiği teknolojik devrim ile magazin basını kendine çok daha geniş bir mecra bularak, hem daha geniş kitlelere ulaşma imkânı kazanmış hem de daha bireysel içerikler yapılı hale gelmiştir. Teknolojinin getirdiği en önemli kazanım dergi yayıncılığı için son derece düşük maliyetlere çok daha fazla sayıda bireye ulaşma imkânı olmuştur. Dergilerin kendi web siteleri, akılları telefon uygulamaları ve çevrimiçi işlemleri sayesinde tüketiciye daha hızlı, kişisel ve sürekli güncel olarak bilgi verilmektedir.

3. Yöntem ve Bulgular

Yapılan çalışma ile Türkiye'de magazin basınının yaşadığı değişim ile tüketimin nüvelenme döneminin izlerinin tespit edilebilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma yöntemi olarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, psikolojiden, gazeteciliğe kadar birçok bilimsel alanda araştırma yapmak için kullanılan bir yöntemdir. Yöntem, davranışlar üzerinden bir değerlendirme ve gözlemden ziyade, bireyler yâda kurumlar üzerinde iletişim materyalleri aracılığıyla bir çözümleme yapmak üzerine kuruludur (Öğülmüş, 1991:215). İçerik analizi yönteminde aynı zamanda yazılı dokümanların ve söylemlerin, belirli bir kurallar sistemi içinde hangi sıklıkla tekrarlandığının tespitini sağlar (Aziz, 2014:133). Bu anlamda içerik analizi yönteminde sıklıkla kullanılan kategorileri " yön", "konu", "hedef", "aktör", "şeklinde gruplandırılmıştır (Holsti, 1968:596-691). İçerikler kategorilere ayrılarak sınıflandırma işlemi yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında Şehbal ve All dergileri hakkında yapılan inceleme ve değerlendirme yönteminde "konu" esaslı kategorileri kullanılarak içerik analizi kodlamaları belirtilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de değişen tüketim kültürünün magazin dergilerine nasıl yansıdığına ortaya konulması da amaçlanmaktadır. Tüketim ve tüketim kültürü yirmi birinci yüzyılın dünyasını şekillendirmesi ve kişilerin mutluluk düzeyi, yaşam tarzı, kültürel seviyesi gibi değişkenlerle doğrudan bağlantılı olmasından ötürü önemli bulunmaktadır. Tüketim ve tüketim kültürü ile ilgili çeşitli disiplinlerle bağlantılı olarak yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Ancak tüketim kültürünün bu dönemsal alanda dönüşümünü ve tüketim kültürünün nüvelenme dönemini inceleyen bir başka araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu araştırma önemli bulunmakta ve Türkiye'nin tüketim kültürü anlamında geçirdiği değişim ve dönüşümü, magazin dergileri örnekleri üzerinden ortaya koymaktadır. Çalışmada dönemin ilk magazin dergilerinden olan "Şehbal" mecmuasının 1913 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve satış rakımları açısından 2017 yılında birinci sırada yer alan "All" dergisinin 2017 yılı Mart, Nisan ve Mayıs sayıları örneklem seçilerek içerik kodlaması yapılmıştır. Türkiye'nin tüketim kültürü anlamında geçirdiği değişimin magazin dergilerinde yer alan sektörel sayılar, haber sayısı, reklam sayısı ve fotoğraf sayıları yönünden veriler toplanarak içerik kodlama yapılmıştır. Bu veriler sayısal ortalamaları alınarak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Şehbal dergisi 15 günlük aralıklarla çıkan, kurucusu Hüseyin Sadeddin Arel'dir. Bir Osmanlı dönemi dergisi olan Şehbal 1909'dan 1914'e kadar 100 sayı yayımlanmıştır. Her konuda yazının ve fotoğrafın bulunduğu bugün ki dergilerin ilk örneklerindedir. Şehbal dergisi içeriklerinde yapılan çalışmada özellikle, kadın hakları, teknoloji, tıbbiye, sanat, siyaset ve toplumsal konulara değinen makalelere geniş yer ayrılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu son dönemi II. Meşrutiyet yıllarında yayımlanan derginin düşünsel yaklaşımı yenilik ve hürriyet odaklı bir yayın tarzı olmuştur. Ayrıca derginin yayın politikası batı kaynaklı içeriklerle itihhat terakki cemiyetiyle örtüşen bir çizgi izlemektedir. Çağdaşlaşma ve yenilenmenin yanında o dönemde mevcut olan kültür değişimi yakşalımına giriş bölümünde genişçe yer vermiştir. All dergisi ise Doğan burda yayın grubu bünyesinde yayımlanmaktadır. İmtiyaz Sahibi Om Yayıncılık Reklamcılık İletişim Hizmetleri şirkettir. Genel Yayın Yönetmeni Sila Güven olan dergi aylık çıkmaktadır. All dergisi moda ve alışveriş konsepti üzerinden yayın yaparak 2017 yılında kendi alanında en yüksek satış rakamına sahip olmuştur. Şehbal ve All dergisi örnek sayıları kullanılan reklam sayıları, fotoğraf sayıları, haber başlık sayısı ve reklam veren sektörler başlıkları altında 4 konuda incelenmiştir.

4. Dergilerde Kullanılan İçeriklerin İncelemeleri

Magazin alanında ülkemizde bir ilk olarak değerlendirilen Şehbal mecmuasında o yıllarda reklamlara yer verilmesi tüketim açısından önemli bir işaret olmaktadır. O dönemde batı kaynaklı tüketim ürünlerinin ekonomide hızla kendine

yer bulması dergicilik alanında da yansımaları göstermiştir. Bu noktada Şehbal içeriğinin geniş olması, ciddi organize ve kaliteli bir baskıya sahip olması zaman koşulları göz önüne alındığında reklam alabilen bir magazin dergisi olmasını kolaylaştırmıştır. Derginin çoğunlukla son iki sayfası reklam için ayrılmış ve sayfanın tamamı kullanılmamıştır. Dergide yayımlanan bu reklamlar reklamcılık ve basın tarihi açısından da çok değerlidir. Günümüze gelindiğinde All dergisi üzerinde yapılan taramalarda reklam sayısının 993 kat arttığı anlaşılmıştır. Reklamların kapladığı alan ve içerikleri noktasında değerlendirildiğinde ise derginin hemen hemen her sayfasında bir veya birden çok reklama yer verilmiştir. Gelişen bu süreçte, dergilerde yayımlanan reklamlarda bilgidan öte görsellik ön plana çıkarken renk ve tasarım noktasında yaşanan değişimlerde reklam sektörünün gelişimini göstermektedir. Şehbal dergisinde her sayfa başına düşen ortalama reklam sayısı 3,33 iken, Bu sayı All dergisinde ortalama 293'e çıkmıştır. Yaşanılan bu büyük değişim dijital çağın bir sonucudur.

Tablo 4

Şehbal ve All Dergileri Reklam Sayıları

	Yıl	Mart	Nisan	Mayıs	Ortalama
Şehbal Dergisi	1913	4	3	3	3,33
All Dergisi	2017	291	301	287	293

Tüketimin ülkemizde özellikle 1950'li yıllarla başladığı yaklaşımının aksine, II. Meşrutiyetle birlikte yaşanan batılılaşma hareketleri dergilerde bir yaşam tarzı önerisine yol açmıştır. O tarihlerde bile magazin dergiciliği üzerine hazırlanan içeriklerde reklam uygulamalarını görmek bu noktada nüvelenme döneminin çok daha önceki yıllara uzandığını bir göstergesi niteliğindedir. Günümüzde görsellik ön plana çıkarak medya alanında en sık tercih edilen araçlardan birisi olmuştur. Bu alanda dergiler dijital çağ ile birlikte ciddi bir dönüşüm süreci yaşamaktadırlar. Okur ilgisi ve çekicilik gibi farklı birçok nedene bağlanabilecek görsellik magazin dergiciliğinde en etkin araçların başında gelmektedir. Bu alanda yaşanan ciddi değişimin bir başka yansıması olarak içeriklerde kullanılan fotoğraf sayılarında da görülmektedir. Ayrıca All dergisi internet ve dijital dönüşümle birlikte sadece basılı bir derginin ötesinde sosyal medya hesaplarını kullanan, akıllı telefonlarla uyumlu şekilde okunabilen bir yayın ortamını sağlamaktadır. Dergiler bu alanda çok hızlı şekilde gelişen teknoloji ile yeni imkânlar kazanmış ve artık uygulamalar aracılığıyla (Turkcell dergimiz gibi) eski sayılarının bile ulaşılabildiği bir interaktif ürüne dönüşmüştür. Dijital çağın getirdiği bu yeniliklerle tüketiciler her alanda bilgi bombardımanı altına girmişlerdir.

Şekil 1. Şehbal Dergisinde Yayınlanan Reklam Örnekleri

Şehbal dergisinden günümüze değişim konularının başında gelen görsellik unsuru kullanımı dijitalleşme ile birlikte hız kazanmıştır. Özellikle reklam içeriklerinde dikkat çekme, ilgi uyandırma ve hatırlama gibi konuların ön plana çıkması görselliğin daha fazla kullanım alanına sahip olmasını sağlamıştır. Şehbal dergisi ve dönem dergileri ürünlerin kullanımı ve tercih değişimlerini sağlamanın yanında, o dönemin teknolojik imkânları nedeniyle topluma ulaştırdıkları içeriklerde daha çok fikir aşılama üzerinde üretim yapmışlardır. Günümüzde ise artık bu aşama geçilerek fikir benimsetme ve tazeleme odaklı içeriklere yer verilmektedir. Bu zihinsel altyapı üzerine geçmişten günümüze yaşanan değişim görsellik, tasarım ve etkileyicilik açısından Şehbal ve All dergilerinde reklamlar üzerinde anlaşılmaktadır.

Şekil 2. All Dergisi Reklam Örnekleri

Bu açıdan bakıldığında reklam içeriğini oluşturan görseller, fotoğraf aracılığıyla daha ilgi çekici hale getirilmektedir. Şehbal dergisi ile All dergisi içeriklerinde ki değişimler bu alanda da görülmektedir. Şehbal dergisinde bir sayıdaki ortalama fotoğraf kullanım sayısı 46 iken, All dergisinde bu sayı ortalaması bir sayıda 433 fotoğraf şeklinde gerçekleşmiştir. Bu büyük farkın değişen içerikler, daha fazla haber, daha fazla sayfa sayısı gibi nedenleri olmakla birlikte, magazin dergilerinin etki alanlarının genişlemesi konuların artması ve kitlelerin daha fazla farklı konulardaki içerikleri takip etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 3. Şehbal Dergisi Fotoğraf Örnekleri

Tablo 5

Şehbal ve All Dergileri Fotoğraf Sayıları

	Yıl	Mart	Nisan	Mayıs	Ortalama
Şehbal Dergisi	1913	41	47	50	46
All Dergisi	2017	422	450	428	433

Dergilerin içeriklerindeki değişimleri özellikle haber başlığı altında tespit edebilmek daha uygun olacaktır. Geçmişte dergilerde farklı birçok alanla ilgili yazılar, makaleler ve şiirler bulunurken günümüzde bu alanlarla ilgili ciddi daralmaların olduğu görülmektedir. Şehbal dergisi edebiyattan, müziğe, askeri konulardan moda kadar birçok alanda farklı yazı ve içeriklere sahiptir. Günümüzde ise konu alanlarının sayıca azaldığı görülmektedir. All dergisi örneğinde dergi içeriği sadece moda ve yaşam ekseninde sınırlı kalmıştır. Tarihsel gelişim izlendiğinde dergilerdeki içeriklerde konusal alanda bir azalma olduğu nettir. Şehbal dergisi o dönemin ilk magazin dergisi olmasının yanında şiir, tiyatro, edebiyat, ünlü kişilerin hikâyeleri gibi farklı birçok alandan konu içermekte iken All dergisi ise içeriklerinde moda, yaşam stilleri, güzellik, alışveriş ve ünlüler başlıkları altında direkt tüketim odaklı içerikleri barındırmaktadır. Dolayısıyla verilecek haber içerikleri de Şehbal de bir askeri komutanın tanıtımı veya ünlü Parisli bir kadının hayatının yanında, romanlar, şiirler, tiyatro gibi içerikleri barındırırken, All dergisi haberlerinin içeriklerine bakıldığında ünlülerin neler yediği, nasıl yaşadığı, nereden giyindiği gibi direkt tüketim odaklı haberlerle sınırlanmıştır. Şehbal mecmuasının yayımlandığı dönemde tüketimin toplumda tam olarak yerleşebilmesi adına, batı tarzı yaşam biçimlerinin Türk toplumuna benimsetilmesi ve bunu sağlarken sanat, edebiyat ve gündelik yaşama dair yeni örneklerin içeriklerde kullanıldığı görülmüştür. Buradan yola çıkarak batı menşeli tüketim ve tüketim kültürü inşasının yazılı basın üzerinden hazırlanan içeriklerle topluma yansıtıldığı tespitini yapmak doğru olacaktır. Bu tespit ışığında gelişen tarihi süreç izlendiğinde günümüzde batı tarzı bir tüketim, Türk toplumunda kendine ciddi bir hâkimiyet alanı sağlamıştır. Bu alanın elde edilmesinde yazılı basın ekseninde magazin dergiciliğinde önemli bir katkısı bulunmaktadır. Bu dergilerde hazırlanan haberler özellikle belirli kişilerin ve yerlerin tanıtımı tarzında

gelişerek günümüzde ortaya çıkan magazin haberciliği anlayışının temellerini oluşturmaktadır. Şehbal dergisinden günümüze All dergisi örneklerinde incelenen sayılardaki haber başlıkları incelemesi bu anlamda önemli birer veri olarak literatüre magazin haberciliğinin gelişim sürecinin anlaşılması noktasında ciddi katkılar sağlayacaktır.

Tablo 7

Şehbal ve All Dergileri Haber Sayıları

	Yıl	Mart	Nisan	Mayıs	Ortalama
Şehbal Dergisi	1913	18	19	22	19,9
All Dergisi	2017	120	123	127	123

Şehbal mecmuası içerikleri açısından All dergisine kıyasla daha genel haber içeriklerine sahipken ve her sayısında ortalama 20 habere yer verilirken, All dergisinde bu sayı ortalaması 123 olarak gerçekleşmiştir. 1913 yılı sayısında daha uzun metinler ve konu ile ilgili birkaç fotoğrafa yer verilirken, All dergisinde haber metinleri çok daha kısa yazılırken haber sayısı çok daha fazla olmuştur. Haber içeriklerinde kullanılan fotoğraf sayıları ise, her haber başına tek fotoğraf kullanımı şeklinde değişim göstermiştir. Dergilerin temel mali kaynağı olan reklamlar yüzyıl öncesinde Şehbal mecmuasında da kendisine yer bulmuştur. Bu dergilerde ilk reklam örnekleri olması açısından önemli kaynaklardan birisidir. Dönemin reklam sayıları düşük olsa da verilen reklamların sektörel bazı incelemesinde günümüze ışık tutacak sonuçlar görülmüştür. Ortalama bir sayıda 3,33 reklam alan Şehbal dergisi reklamları sektörel olarak incelendiğinde, kadın giyim, kadın bakım, yeni mekânlar, erkek giyim ve aksesuar tanıtımı gibi yaşam tarzı alanında öneriler barındıran reklamlar tespit edilmiştir. Derginin bu alanda ilk olduğu göz önüne alındığında, II Meşrutiyet döneminin tüketim kültürü açısından önemli bir geçiş dönemi olduğu vurgulanabilir. All dergisi reklam içerikleri incelendiğinde ise, 293 olan bir sayıdaki reklam adedi sektörel bazı dağılımda, kadın giyim, kadın bakım, erkek giyim, turizm, avm, mekân ve aksesuar, restoran ve radyo kanalı tanıtımı gibi alanlarda reklamlar içermektedir. Bu değişim 1913 yılında reklamların daha çok batılı tüketim ürünlerinin topluma tanıtılması, yaşam tarzı için ev tasarımı, aksesuar kullanımı ve giyim gibi toplumu inşa edici reklamlar sunulmuştur. 2017 All dergisinde ise tüketim odaklı toplumda bireyin daha şahsi tercihlerine odaklı, ekonomik açıdan daha üst sınıflara hitap eden reklamlara yer verilmiştir.

Şekil 4. Şehbal Dergisi Sektörel Reklam Örnekleri

Şehbal dergisi ve All dergileri içerikleri açısından incelendiğinde, 1913 dönemi Şehbal dergisi daha fikri yazılara yer vermiş ve dil olarak türkçeye daha uygun içerikler sunmuştur. Ayrıca dergi metinlerinde yabancı kelime kullanımına yer vermeksizin, günümüze nazaran daha az yabancı kaynaklı içeriklere yer vermiştir. Dergide cinsel içerikli haberlerin azda olsa kullanıldığı ve daha az fotoğraf ve daha fazla metin barındırdığı görülmüştür. All dergisi içeriklerini ise, içeriklerin yaşam tarzı ve tüketim odaklı teşvik edici fotoğraf ve görsellerle hazırlandığı görülmüş, Şehbal dönemine kıyasla çok daha fazla fotoğraf kullanıldığı, metinlerin çok kısaldığı, yabancı kelime kullanımının yüksek olduğu, cinsel içerikli yayınların çok fazla olduğu ve görselliğin artarak fikri düzeyde bilgilendirmenin olmadığı anlaşılmıştır.

Şekil 5. Şehbal ve All Dergilerinde Kullanılan Cinsel İçerik Örnekleri

Dergilerin yüz yılı aşkın sürede yaşadığı değişim ele alındığında, günümüzde artık metinsel içeriklerde büyük bir azalma olduğu görülmüştür. İncelenen dergi içeriklerinde günümüzde artık daha çok görsel unsurlar kullanılmaktadır. Geçmişte fikri, ilmi ve sanatsal yazılar edebi bir dille yazılara dökülürken artık bu alanda herhangi bir içerik görülmemektedir. Küreselleşme ile birlikte markalar, şirketler ve yerel unsurlar arasında kendine daha fazla yer bulmaktadır. Yayınlar da batı kökenli içerikler azalmış gibi görünse de yerelleşmiş küresel şirketler vasıtasıyla batı tarzı tüketim ürünleri içeriklerde daha fazla yer almaktadır. Dergilerin hedef kitleleri büyümüş olmasına karşın hitap ettikleri hedef kitle yine AB grubu olarak devam etmiştir. Teknolojik ilerlemeler neticesinde ulaşım ağlarında bir artış olmuş, sayfa ve kâğıt kalitesi iyileşmiştir. Ayrıca internet ve dijitalleşme ile interaktif iletişim araçları dergi kullanımında yerini almıştır. Uzun yazı dizileri ve haberler yerini tek sayfalık kısa ve bir sayılıklı içeriklere bırakmıştır. Kişi tanıtımlarında askeri ve bürokratik kişilerin tanıtımından vazgeçilerek daha çok şarkıcılar, mankenler ve

futbolcular gibi kişilerin içeriklerde yer bulması sağlanmıştır. “Ünlü kişi” kavramında yaşanan bu değişimin de tüketim unsurunun bir sonucu olarak kitleleri yönlendirebilecek, kişilerde hayranlık uyandıran, sevilen ve beğenilen kişiler üzerinden bir yaşam tarzı önermesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. SONUÇ

İletişim ilk insanın var olduğu andan itibaren süregelen bir etkinliktir. Bu etkinlik zaman zaman siyasi, ekonomik ve askeri açıdan değerlendirilmiş ve sonrasında bir bilim alanı olarak çalışılmıştır. Özellikle Batıda fikri devrimin yaşandığı Fransız İhtilali'nin ardından yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte, üretim ve tüketim alanında önemli değişimler yaşanmıştır. Ortaya çıkan fabrikalar ve ürettikleri ürünlerin pazarlanması ihtiyacı, iletişim ve iletişim araçlarının gelişmesinde temel itici güçlerden birisi olmuştur. Bu noktadan hareketle ülkemizde de basın aracılığıyla topluma ulaşan batı tarzı tüketim ürünleri, tüketim kültürünün değişmesi ve yaşam tarzlarının bu yöndeki oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Batı tarzı tüketim anlayışının yerleşebilmesi adına 19. yüzyıl bir nüvelenme dönemi olarak görülebilmektedir. Bununla birlikte ülkemizde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler eşliğinde II. Meşrutiyetinin ilanı yazılı basın açısından bir dönüm noktası konumundadır. Bu dönemde batı tarzı tüketim kültürü ve düşünsel bir altyapının oluşturulduğu Osmanlı toplumu yazılı basın yayınlarıyla bu konuda enforme edilmiştir. Bunlardan en önemlilerinden Şehbal dergisi gibi yayınlar vasıtasıyla yeni tüketim ürünleri ve tercihleriyle tanıştıran topluma, bu yayınlar ile yeni tüketim tercihleri içerikler, kullanılan fotoğraflar, yapılan haberler ve reklamlar incelendiğinde anlaşılmaktadır. Derginin manifestosu niteliğindeki ilk çıkış amacı hakkındaki yazı da modern insanın inşası ve yeniliklerin topluma aktarılacağı konusunda önemli ipuçları vermektedir. İlk sayılarında verilen içerikte modern kadının yaşam tarzı hakkında içerikler ve bu yöndeki örnek kişilerin haberleştirilmesinden bahsetmektedir. Dolayısıyla batı tarzı tüketim ve tüketim kültürü eksenli yayınların ülkemizde Cumhuriyet döneminden çok önce 1908'li yıllarla birlikte somut olarak görüldüğünden bahsedebiliriz. Özellikle Şehbal dergisi örneklerinde Avrupalı ürünlerin çok çeşitli alanlardaki reklamları ile batı tarzı yaşam biçiminin topluma aktarıldığını vurgulayabiliriz. Ayrıca yapılan haberlerde Avrupa'da yaşayan ünlü kişilerin hayatları ve yaşam biçimleri aktararak topluma örnek bir kişilik modeli sunulduğu söylenebilir. All dergisi ile günümüze gelindiğinde ise içerik, reklam ve kullanılan tasarımlarda ciddi değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Özellikle içeriklerde artan reklam sayıları ve fotoğraf kullanımları, tüketimi teşvik edici renkli çekici ve özendirici bir şekilde topluma pazarlanmaktadır. Magazin dergilerinde yaşanan içerik değişimlerine örnek olarak, haber içeriklerinde kullanılan metinlerin kısalması ile görselliğin fazla kullanılması önemli değişimlerin başlıcaları olarak vurgulanabilir. Tüketim kültürünün özellikle cumhuriyet sonrası gelişen ekonomik şartlar ile değişime başladığını ifade etmenin yanında, tüketimin kültürel anlamlar taşıyan ürünlerinin izlerini yazılı basın açısından; 19. yüzyılın son çeyreği ile 20 yüzyılın ilk çeyreği aralığında görebilmekteyiz. Ayrıca bu dönemi “nüvelenme dönemi” başlığı altında değerlendirerek tüketimde asıl değişimin başlangıç noktası olarak sınıflandırabiliriz. 2000'li yıllardan günümüze ise; içeriklerinde daha çok, hızlı yaşam biçimleri (fastfood, (ayaküstü) - kullan at ürünler vs.), dedikodu, malayani konular, cinsellik, haz, ve arzu gibi bir popüler kültür taşıyıcısı olarak değerlendirebileceğimiz “sanal dönemin” yaşandığını görmekteyiz. Çalışmanın tüm verileri tüketim kültürü alanında nüvelenme dönemi izleri, magazinde fotoğraf ve görsel kullanımı, yaşam tarzı önerileri, sektörel reklamların gelişim dönemi ve magazin gazeteciliği alanlarında önemli verilerin elde edilmesini sağlamıştır. Bu noktada yapılan bu çalışma ile magazin dergiciliği alanında gelişen süreçte ortaya çıkan farklılaşma tespit edilerek, toplumun tüketim alanında nasıl bir enformasyona tabi tutulduğunun görülebilmesi sağlanmıştır. Ayrıca çalışmanın bir diğer amacı bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktır.

Teşekkür ve/veya Açıklamalar: Bu makale, "II. Meşrutiyetten Günümüze Türkiye'de Tüketim Kültürünün Oluşumunda Magazin Dergiciliğinin Rolü" başlığıyla, Yasin Söğüt tarafından çalışılan doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA:

- Alan, W. (2005). Consumption and theories of practice, *Journal of consumer culture*, London, Sage Pub, 5(2),132. doi : 10.1177/1469540505053090.
- Akgün, M. (2011). *12 Eylül askeri darbe sonrası gazetelerdeki magazinleşme eğilimi: cumhuriyet gazetesi örneği*, Sosyal bilimler enstitüsü gazetecilik ana bilim dalı yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Aziz, A. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baudrillard, J. (2001). *Selected writing*, çev. Mark Poster, California University Press, California.
- Bayraktaroğlu, A. ve Uğur U. (2011). Televizyon haberciliğinde magazinleşme olgusu, *SDÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (7), 8, 2011.

- Bocock, R. (2014). *Tüketim*, çev. İrem Kutluk, Ankara: Dost Yayınları.
- Büyükbaykal, G. ve Büyükbaykal C.I. (2007). Günümüzde türk basınındaki magazinleşme olgusu, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29), 53, 2007.
- Chaney, D. (1999). *Yaşam tarzları*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dağtaş, B. ve Dağtaş E. (2009). *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları, Türk Medyasından Örüntüler*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Dağtaş, E. (2006). *Türkiye 'de magazin basını*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Duman, M.Z. (2014). *Tüketim toplumu eleştirel bir bakış*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Duran, O. (1998). *Cumhuriyet öncesi ve sonrası matbaa ve basın sanayi*, İstanbul: Cem Ofset.
- Ergül, H. (2000). *Televizyonda haberin magazinleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Featherstone, M. (1991). *The Body In Consumer Culture*, yay. Featherstone, Hepworth ve Turner, The Body: Social Process and Cultural Theory, Londra: Sage Pub.
- Featherstone, M. (2013.) *Postmodernizm ve tüketim kültürü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gramsci, A. (1997). *Hapishane defterleri*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları.
- Holsti, O. L. (1968). Reading, Lindsey Gardner and Aronson Elliot (Eds.) *Content Anaylsis the Handbook of Social Psychology*, (2), (ss. 596-691) içinde. Addison Wesley Publishing.
- K.Kadıoğlu, Z. (2014). *Tüketim iletişimi süreçler, algılar ve tüketici*, İstanbul: Pales Yayınları.
- Localplanet (Cereyan), (2017). *Sektörel tiraj ve sektörde dönemsel mecra bazlı değişimler araştırma raporu*. 03 Temmuz 2017 tarihinde <http://www.cereyan.com.tr/assets/pdf/1491575587.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Odabaşı, Y. (2013). *Tüketim kültürü yetinen toplumdan tüketen topluma*, İstanbul: Sistem Yay.
- Öğülmüş, S. (1991). İçerik çözümlemesi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Ankara, 24 (1), 215, 1991.
- Prator, S. (1996). *Son osmanlı dönemi kültür tarihine dair önemli bir kaynak: şehbal mecmuası*, Tarih Boyunca Türk Tarihine Kaynaklar Semineri Bildiriler Kitabı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Simmel, G. (2014). *Paranın felsefesi*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Simmel, G. (2015). *Bireysellik ve kültür*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Soygüder, Ş. (2003). Türk basınında magazin haberlerine konu olan kişiler "kim"ler ve fotoğrafik olarak "nasıl" yer alıyorlar, *Manas Journal of Sciences*, Manas, 4 (7), 2003.
- Tokgöz, O. (2015). *Temel gazetecilik*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Topuz, H. (2015). *II. Mahmut'tan holdinglere türk basın tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Uzel, G. (2008). *Magazin basınında anne imgesi ve annelik: kelebek magazin eki üzerine bir inceleme*, Sosyal bilimler enstitüsü gazetecilik ana bilim dalı yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Veblen, T. (2005). *Aylak sınıfın teorisi*, çev: Zeynep Gültekin ve Cumhur Atay, İstanbul: Babil Yayınları.
- Williams R. (2016). *Anahtar sözcükler: kültür ve toplumun sözvarlığı*, çev. Savaş Kılıç, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zorlu A.K. (2016). *Üretim kapitalizminden tüketim kapitalizmine üretim ve tüketim teorileri*, Ankara: Glocal Yayınları.

Article Info	Araştırma Makalesi	
Title of Article	Kadınlar Dünyası Dergisinde Kadın ve Çocuk	
Corresponding Author	Samiye TUNÇ Mustafa Kemal Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Anabilim Dalı samiyetunc@gmail.com	
Submission Date Admission Date	20/01/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	SAMIYE T., (2018). Kadınlar Dünyası Dergisinde Kadın ve Çocuk , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	ORCID NO: 0000-0002-2353-5249

Kadınlar Dünyası Dergisinde Kadın ve Çocuk

Samiye TUNÇ¹

¹ Mustafa Kemal Üniv. Fen Edebiyat Fak Tarih Bölümü Tarih Anabilim Dalı
samiyetunc@gmail.com

ABSTRACT:

Women and Children in The Women's World Magazine

Women's World magazine had an important place in the press life of the Ottoman period. Especially in the modernization process in the Ottoman Empire Magazine has included many articles on women's and children's upbringing. According to this magazine, which is made up entirely of Magazine Writers and majority of the reader's women, the place of the woman in society and the responsibilities of the child are examined.

Keywords: Women's World, Children, Magazines

Kadınlar Dünyası Dergisinde Kadın ve Çocuk

ÖZ:

Kadınlar Dünyası dergisi Osmanlı dönemi basın hayatında önemli bir yere sahipti. Dergide özellikle modernleşme sürecinde Osmanlı kadını ve çocuk terbiyesi üzerine birçok makale yer almıştır. Dergi Yazarlarının tamamının ve okuyucu kitlesinin çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu bu dergiye göre kadının toplumdaki yeri ve çocuk üzerinde ki sorumlulukları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadınlar Dünyası, Çocuk, Dergi

Kadınlar Dünyası Dergisinde Kadın ve Çocuk

GİRİŞ:

Kadınlar Dünyası dergisinde kadının mevcudiyeti her bakımdan incelenmekle beraber, daha çok annelik vasfıyla ele alınmaktadır. İlahi kanun tarafından kadına yüklenen annelik vazifesinin, kadınlar tarafından hakkıyla yerine getirilmesi üzerinde durulmakta, bu vazifenin incelikleri ile bilinmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. 1913-1921 yılları arasında aralıklı olarak yayım yapan Kadınlar Dünyası, hamilelik sürecinden doğuma, çocuğun bakımına,

terbiyesine ve eğitimine kadar her meseleye ayrıntıları ile değinmekte, makaleler serisi ile kadınların istifadesine sunulmaktadır. Dergi, kadın ve çocuk üzerine, ekseriya “devamı var” olarak ifade edilen, serbesti matbaası tarafından yazılmış makalelere yer vermektedir. Yazarlarının belirtilmediği bu makaleler serisi, anne olan kadınlar için rehber niteliği taşımaktadır.

1.Kadın ve Doğum

Terbiye-i Etfal başlığı altında kaleme alınan yazılar da hamilelik süreci kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Derginin ilk sayısında yer alan “Terbiye-i Etfal” başlıklı makalede Ortalama 270–280 gün sürdüğü ileri sürülen hamilelik döneminde kadınlarda çok değişik ve alışılmadık hallerin görüldüğü ifade edilmektedir. Bu makaleye göre bir kadının çocuğunu sağlıklı bir şekilde dünyaya getirebilmesi ve tehlikelerden koruması için bazı kaidelere uymak zorundadır. Hamile olan kadınlar yeme içme zamanlarına dikkat etmeli kendisine ve çocuğuna faydalı yiyecekleri tüketmelidir².

Dergi, ikinci sayısında da hamilelikle ilgili tavsiyeler vermeye devam etmektedir. Kadınlar Dünyası hamile olan kadınlara şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

Hamile olan kadınlar giyecekleri elbiseye dikkat etmekle sorumludurlar. Giyecekleri elbise gayet hafif, kadını sıkılmayacak surette olmalıdır. Hamam ilk üç ay için önerilmemiş fakat dördüncü aydan sonra çocuğa faydalı olacağı ileri sürülmektedir. Hamam esnasında ne tok ne de aç olmalıdır. 6 ile 8 derece sıcaklıktaki su ile yıkanan hamile kadınların doğumunun kolay olacağı iddia edilmektedir. Ayrıca hamile kadınlara hızlı ve ani hareketlerden sakınmaları gerektiği önerilmiş, üçüncü ve yedinci aylarda hayvana binmesinin sakıncalı olduğu ifade edilmektedir. Hamile kadına havanın da tesiri vardır. Bu nedenle hamile kadın güneş gören, rutubetsiz ve havası kolay değişebilen odalarda oturmalıdır. Yoğun duygusal durumların da hamile kadına etkisi vardır. Fazlaca hırs, korku, hiddet, üzüntü ve fazlaca sevinç hamile kadına zarar verebilir. Bu nedenle hamile kadının her şeye ehemmiyet vermemesi gerektiği söylenmektedir³.

Hamile olan kadınlar oldukça hassaslaşırlar ve duyularında da bu hassaslaşma artar. Beklenmedik yerlerde ve zamanlarda burunlarına değişik kokular gelebilir ve özellikle de aklına gelen yiyeceklerin tadına bakmayı isterler. Bu belirtilere halk arasında “aşermek” denirdi⁴. Kadın bu dönemde taş toprak ve kömür gibi maddeleri dahi yemek isteyebilir. Bu tür maddeler kadına zarar vereceği için sadece göstermekle iktifa etmelidir⁵.

Hamilelik döneminde kadınların görme duyularının da nazik hale geldiğinden, bu dönemde daha çok güzel çocuk resimlerine bakmalarının iyi olacağı tavsiye edilmektedir⁶.

Hamile kadınlara yapılan bir başka tavsiye de; hamilelik rahatsızlıklarına karşı uygulanacak tedaviler hakkındadır. İştahsızlığa karşı ağaç matbuhu, bulantıya karşı limonata, soğuk su, bir bardak suya iki damla melisa ruhu, beşten on damlaya kadar taflan suyu damlatılmasının iyi geleceği önerilmektedir⁷.

Dergide yukarıdaki tavsiyeler yapıldıktan sonra, bunlara uyan kadınların sağlıklı bir hamilelik ve doğum geçirecekleri hatırlatılmaktadır.

Çocuğun doğumuyla beraber anne için yeni bir süreç başlamaktadır. Kadınlar Dünyası bu süreci takip etmekte anneye faydalı olabilecek yeni öneriler sunmaktadır. Yeni doğmuş bir bebeğin göbeğinin kesilmesi, temizliği, göbeğinin tımar edilmesi ve nasıl giydirileceği hususunda detaylı bilgiler verilmektedir.

²“Terbiye-i Etfâl”, S.1, 4 Nisan 1329, s.4.

³“Terbiye-i Etfâl”, S. 2, 5 Nisan 1329, s. 3.

⁴Günümüzde de halk arasında hala böyle bir anlayışın hâkim olduğu bilinmektedir.Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S.2, 5 Nisan 1329, s.3.

⁵“Terbiye-i Etfâl”, S.2, s.3.

⁶Bu anlayış hala devam etmekte olup, halk arasında hamile olan kadınlara, güzel resimlere veya güzel çocuklara bakmaları önerilmektedir. Bu tavsiyenin bir amacı da, doğacak çocuğun güzel olacağına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 2, s. 3.

⁷Bu öneriler tıbbın öngördüğü tavsiyeler olup, hala toplumda bu uygulamalar mevcudiyetini korumaktadır. Dergi de okurlarına bu bilgileri “etibbânın” tavsiyesi olarak aktarmaktadır. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 2, s. 3.

Öncelikle dergi, doğumun gerçekleşmesi sonrasında çocuk bağırmeden “habl-i sürrevisi” olarak ifade edilen göbeğinin kesilmemesi konusunda ikazda bulunmaktadır. Göbek dört parmak yukarıdan kesilmeli, keskin makas kullanılmalıdır. Eğer rahimde bir çocuk daha var ise tehlikeyi azaltmak için daha önce bağlanılan göbeğin dört parmak yukarısından yeniden bağlanılmalıdır. Bu önerilere uyulmaması halinde çocuğun hayatı tehlikeye gireceği⁸hatırlatılmaktadır.

Diğer bir konu ise yeni doğan bir çocuğun temizliğidir. Temizleme hususunda iki usulden bahsedilmektedir. Birincisi İngilizlerin diğeri ise Fransızların usulüdür. Fransız usulü; temiz bir bez ile adi zeytinyağı veya tatlı badem yağı ya da vazelin ile çocuğun her tarafını temizledikten sonra yaklaşık 28 derece sıcaklığında su ile yıkanmalıdır. İngiliz usulünde ise çocuk sadece sabunla temizlenir. Bu usullerin biriyle temizlenen çocuğun omuz ve kasıklarına “pudra” veya “nişasta” dökülmelidir. Bu yöntemle çocuğun pişik olmaması sağlanır⁹.

Dergide, göbeğin bakımına da yer verilerek; her gün göbek tımarının yapıp göbek düşünceye kadar bezlerin değiştirilmesini, ayrıca göbek düştükten sonra da yaranın kanaması halinde üzerine toz haline getirilmiş mazının dökülmesi tavsiye edilmektedir. Bu arada ebelerin yaptıkları bazı davranışlar örnek verilerek;

“Doğan çocuğun a‘zâsı gereği gibi katılamamış olacağından ba‘zı ebe taslaklarının yaptıkları gibi çocuğun a‘zâsını intizâma koymak zannıyla başını sıkamak, burnunu çekmek, çenesini basmak münâsibetsizliğine meydân vermemelidir”¹⁰ diye ikazda bulunmaktadır.

Yeni doğan bir çocuğun giyim usulünden de bahsedilmektedir. Günümüzde de hala mevcut olan kundaklama usulüne ve bu usulün çeşitlerine değinilmektedir. Osmanlı toplumunda yaygın bir şekilde kullanılan ve “sıkı kundaklama” olarak tabir edilen ilk usul, son derece zararlı görülmüştür. Çocuğun tüm uzuvlarının düzgün olması hasebiyle yapılan bu usul çocuğa sadece zarar vereceği ifade edilmektedir. Dergi ikinci usul olan İngiliz usulü kundaklama uygulamasını imkânsız olduğundan açıklama gereği duymamıştır. Adi kundaklama ise, çocuklar için en elverişli usul olarak görülmektedir. Bu kundaklama çeşidinde çocuğun her hareketi serbest kalır. Kundak koltuk altlarına götürülür ve çocuğun elleri açıkta bırakılır. Bu usul için kadınlara kesinlikle kundağın herhangi bir yerine toplu iğne koymamaları tavsiye edilmektedir¹¹.

Dergide, çocuklar için kullanılacak beşiklere de yer verilmekte ve beşiklerin nasıl olması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Osmanlı toplumunda beşiğin daha çok ahşap veya demirden yapıldığı söylenmektedir. Çocuk zamanın çoğunu beşikte geçireceğinden beşikteki yatağın temiz ve rahat olmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca döşeğin yünden ve tüyden yapılmaması, bunların yerine sıcaklığı koruduğu ve pahaları tercih edilebilir olduğundan, eğrelti otu, papra yahut mısır yaprakları kullanılması tavsiye edilmektedir. Yatakların üstü sık dokunmuş çarşaf ile örtülmeli ve sık sık değiştirilmelidir. Çocuğun yastığının ise kırk santimetre boyunda, daire şeklinde, pamuk ya da eğrelti otu ile doldurulmasının makul olduğu ifade edilmektedir. Örtüye gelince, örtü mevsimine göre değiştirilmeli, kışın biri yünden, biri pamuktan iki yorgan kullanılmalıdır. Lüzumsuz eşyalar çocuğun üzerine konmamalıdır¹².

Kadınlar Dünyası’nın kendine görev edindiği sorumluluklardan biri de, kadınları bilgilendirme ve eğitimidir. Buna yönelik bir hizmet olarak hamilelik ve doğum konusunda bazı tıbbi bilgileri paylaşmak ve çeşitli tavsiyelerde bulunmak amacıyla çeşitli yazılar kaleme alındı. Bu eğitici yazıların bir amacı da, toplumda mevcut olan bazı yanlış inançları ve cehalet içerisinde yapılan davranışları ortadan kaldırmaktır. Çünkü bilinçsizce bazı davranışlar, yeni doğan çocuklarda fiziki bozukluklara ve sakatlıklara dahi neden olabilmekteydi. Örneğin; kundaklama şekli, yeni doğan çocuğun uzuvlarını sıkma gibi davranışları sayabiliriz. Bu tür davranışlar eleştirilerek, doğru olan hareket tarzları hakkında kadınlara tavsiyelerde bulunulmaktaydı.

⁸“Terbiye-i Etfâl”, S. 3, 6 Nisan 1329, s.1-2.

⁹“Terbiye-i Etfâl”, S. 3, s.1-2.

¹⁰“Terbiye-i Etfâl”, S. 3, s.1-2.

¹¹“Terbiye-i Etfâl”, S.4, 7 Nisan 1329, s.3-4.

¹² “Terbiye-i Etfâl”, S. 4, 7 Nisan 1329, s. 4.

2. Emzirme ve Çocuk Bakımı

Anne sütünün çocuk için hayati bir önemi olması hasebiyle, dergide “*Terbiye-i Etfâl*” başlığı altında seri yazıda bu konuya da yer verilmektedir¹³.Konu bir annenin dikkat etmesi ve yapması gereken hususları hatırlatma ve bilgilendirme olmakla beraber, verilen faydalı bilgiler toplumun genel anlayışını da yansıtmaya açısından önem arz etmektedir.

Dergide “*fi’il-i irzâ’*” olarak tabir edilen emzirme fiili dört kısımda incelenmektedir. Bunlar; bizzat anne tarafından emzirilme (irzâ’-i mâderî), sütanne tarafından emzirilme (irzâ’-i gayr-i mâderî), hayvan sütüyle besleme (irzâ’-i sinâ’î) ve süt dışındaki yiyeceklerle besleme şeklindedir (irzâ’-i iştirâkî).

Yeni doğan çocuğun anne tarafından emzirilmesi hususu ile ilgili olarak, öncelikle geçmişte annelerin yaptığı bir hatanın yapılmaması konusunda kadınlara hatırlatma da bulunmaktadır. Şöyle ki; eskiden doğum yapan kadınların bir çoğu yeni doğan çocuğa, anne sütünü iki veya üç gün sonra vermeye başladıkları, onun yerine bu süre zarfında çocuğa şekerli anason, peynir şekeri gibi maddeler verdikleri, bu tür davranışın yanlış olduğu ifade edilmektedir. Yeni doğan çocuk için yapılacak en doğru şeyin, herhangi bir menfi durum hâsıl olmamışsa, bizzat anne tarafından emzirilmesidir. Anneden gelen ilk süte halk dilinde “*ağız*” olarak tabir edilmektedir ki, bu süt çocuk için çok öneme sahiptir¹⁴. Ancak bazı durumlarda da doğan çocuğun zayıf olması veya vaktinden önce doğmuş olması gibi sebeplerden dolayı, memeyi tutmakta zorlanan çocuklar da olabilir. Bu gibi durumlarda da anne sütünü kaşıkla vermek gerekir. Şayet annenin meme başları küçük veya süt akıntısı meydana gelmiyorsa, yetişkin çocuğa emzirme yoluyla bu sorunun çözülebileceği tavsiyesinde bulunmaktadır¹⁵.

Yirmi dört saat için çocuğa verilecek süt miktarı da bir cetvel mahiyetinde verilmektedir. Bu cetvel sayesinde, bir emzirmede veya yirmi dört saatte çocuğun ihtiyaç duyduğu süt miktarını tayin etmek için annelere olanak sağlanmaktadır. Çocuğu susturmak için karnı açtır düşüncesiyle sık sık meme verilmemelidir. Çocuğun ağlaması sadece açlıktan ileri gelmemektedir. Bu nedenle anne bilinçli hareket etmeli, çocuğun bakımı için yapılması gerekenleri bilmelidir¹⁶. Emzirme vakitleri ise ilk aylarda gündüz iki saatte bir, gece üç dört defa olması ve emzirme vakitlerine dikkat edilmesi tavsiye edilmektedir¹⁷.

Bazı nedenlerden dolayı annesi tarafından emzirilemeyen çocuklar sütanneye verilebilir. Doğal olarak çocuğa uygun bir sütannenin bulunması son derece güç bir durumdur. Sütannenin isteğe uygun olup olmadığı bazı tetkikler sonucu anlaşılabilir. Bu nedenle öncelikle sütannenin bir doktor tarafından muayene edilmesi gerekir. Sütannede bulaşıcı hastalığın olmaması en başta aranan şarttır. Sütannelerin yaşını da dikkate almak gerekir.Nitekim sütannelik için,yirmi ile otuz beş yaş arasında olanlar,daha faydalı olduğundan tercih edilmelidir¹⁸.

Sütannelerin mizacında bazı vasıfların olması gerekir. Tabiatı, halim selim ve her hususta vasati olan, çocuğu eğlendirmeye gücü yeten sütannelerin tercih edilmesi öngörülen karakter yapısıdır. Ahlaken tasvip edilmeyen bir kadını ev ahalisine dâhil edilmesi çocuğa zarar verebileceğinden mahsurludur. Ayrıca sütanne ile yeni doğan çocuğun

¹³Bu seri yazıların yazarı belli olmamakla beraber “Cenâb-ı Hakk biz vâlidelere çocuğunu emzirecek vesâ’iti zihne hayret verecek derecede tehyî’e etmiştir” ifadesinden kadın olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. “*Terbiye-i Etfâl*”, S. 5, 8 Nisan 1329, s.4.

¹⁴“Tabî‘at çocuğa birinci gıdâ olmak, bağırsakların sâthlarını temizleyerek kuvve-i ‘uzviyyesini uyandırmak için vâlîde memelerinden süt gelinceye kadar, rengi sarı, lüzûcetli bir mâyi‘ tahsis etmiştir, ki lisân-ı ‘avâmda buna “*âğız*” denir. Çocuğa bundan vermek fâ’idelidir”. Bkz. “*Terbiye-i Etfâl*”, S. 5, s. 4.

¹⁵“Ba‘zen çocuğa za‘yıflıktan yâhûd vaktinden evvel gelmesinden ilk günlerde memeyi tutturmak, emzirmek güç olur. Bu gibi hâlât zuhûrunda vâlidesinin sütünü kaşıkla vermek icâb eder. Eğer vâlidesinin meme başları küçük yâhûd müdevver ise çocuğa süt emzirtmek güç olur. Meme başlarını büyötmek lâzımdır. Bunun için memeyi ya büyük bir çocuğa emzirtmelidir yâhûd ecz-hânelerde satılan âletlere mürâca‘at etmelidir”. Bkz.“*Terbiye-i Etfâl*”, S. 5, s. 4.

¹⁶ “*Terbiye-i Etfâl*”, S. 6, 9 Nisan 1329, s. 4.Çocuğun alacağı süt miktarı gram olarak hesaplanmıştır.

¹⁷“Köylü kadınların yaptıkları gibi memeyi dâ’imî sûrette çocuğun ağızında bırakmak câ’iz olmadığı gibi iş ile uğraşık çocuğu aç bırakmak da câ’iz değildir. Bu gibi hâller mazarrâtı mücibtir. Birincisinde çocuk fesâd-ı mi‘deye uğrar, ikincisinde sütün su kısmını emer”. Bkz. “*Terbiye-i Etfâl*”, S.7,10 Nisan 1329, s.4.

¹⁸“...Çünkü yirmi yaşından aşağı olanların sütü şekeri az, azotlu maddesi ile yağı çok olur. Âdetâ manda sütüne benzer. Otuz beş yaşından ziyâde olanların dahi sütünde mevâdd-ı gıdâiye azdır. Suyun mikdârı ziyâdedir...”. Bkz. “*Terbiye-i Etfâl*”, S. 9, 12 Nisan 1329, s.4.

bir yatakta yatmasına da izin verilmemelidir. Zira rahatını bozmak istemeyen sütanne çocuğu yatırarak emzirebilir ve bu davranış çocuğun felaketine neden olabilir. Çocuğun emzirilmesinden sonra beşiğe konacağından emin olmak için sütanneye dar yatak verilmesi tavsiye edilmektedir¹⁹.

Bazı durumlarda yeni doğan çocuklar, anne veya sütannenin sütüyle beslenmeyi kabul etmeyebilirler. Bu gibi durumlarda da çocuğu hayvan sütü ile beslemek gerekir. Bunun için çocuğu doğrudan doğruya hayvan memesiyle emzirmeye alıştırmaktır. Çocuğa memesinden süt vermek için en uygun hayvanın merkep olduğu ifade edilmektedir. Çünkü dişi merkebin sütü insan sütüne benzemektedir. İkinci olarak keçi sütü önerilmekte olup, keçilere has olan ağır koku az olduğu için, boynuzsuz, kılları uzun beyaz veya kırmızı renkte olan keçilerin sütü tavsiye edilmektedir. Doğrudan hayvan memesiyle emzirilemeyen çocuklar ise, kaşık, emzik vasıtasıyla hayvan sütü verilebilir. İnek ve keçi sütü çocuğa verilirken anne sütüne benzemesi için, içine su ve şeker ilave edilmesinin sağlıklı olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda çocuğa verilecek sütün içine ilave edilecek su miktarı bir cetvel ile şematize edilmekte, şeker miktarı ise aylara göre dirhem cinsinden gösterilmektedir²⁰.

Bazı köylü kadınlar ise, yeni doğan çocuklarına et suyu ile pişirilmiş ekmeğin içi vermekte oldukları için eleştirilerek²¹, çocuğa altı aya kadar anne sütü dışında herhangi bir gıdanın verilmemesi tavsiye edilmektedir. Bu hususta, çocuğunu insan sütü dışında beslemek zorunda kalan annelere bilgi vermek amacıyla, Avrupa’da hazırlanan ve eczanelerde satılan çocuk gıdalarından bahsedilerek, bu gıdaların ekseriya yağı alınmış inek sütü türünden olduğu için verilmesi tavsiye edilmektedir²².

Dergide, “*fitâm*” olarak tabir edilen çocuğun süttten kesilmesi fiiline de yer vermektedir. Bu hususta, çocuğun tedrici olarak süttten kesilmesinin sağlıklı olduğu, bunun için deanne sütü ile beslenen çocuğa her geçen gün süt verme arasının uzatılması ve ilave gıdalara geçilmesi önerilmektedir. Süttten kesmenin vaktini de tayin etmek, çocuğun bünyesine göre değişiklik gösterebildiğinden, bu işleme on sekizinci ile yirmi dördüncü ayın sonunda başlanılmalıdır. Kesme işlemi, ilkbahar veya sonbahar ayları içerisinde başlanılmalı ve ilk olarak geceleri uygulanmalıdır. Şayet çocuk süttten kesilmesi esnasında zorlanmakta ise, meme başlarına sarısabır, sülfato suyu gibi acı maddeler sürülmelidir. Anne, süttten kesme sonrası süt salgısını engellemek amacıyla, sulu yiyeceklerden sakıncalı, sorun çözülmez ise kafuri merhemle memenin her tarafını ovarak üzerine zamlı pamuk bağlaması tavsiye edilmektedir²³.

Çocukların temel bakım ihtiyaçları hususunda da birtakım bilgiler yer almaktadır. Buna göre; çocukların kirlenen bezleri sık sık değiştirilmesi²⁴ ve haftada en az iki üç kez banyo ettirilmesi, bununla birlikte ilk aylarda çocukların banyo süresi, iki üç dakika ile sınırlı tutulması önerilmektedir. Çocukları tok karnına banyo ettirilmesinin sakıncalı olup, şayet süt emmişse bir saat, başka gıdalarla beslenmişse iki saat sonra banyo yaptırılmalıdır. Çocukların başında hâsıl olan kabukların giderilmesi için de badem yağı kullanılması tavsiye edilmektedir²⁵.

Çocuğun ilk defa ev dışına çıkarılması kırk günün akabinde uygun görülmektedir²⁶. Bu geleneksel anlayış halk arasında *kırk çıkarılması* olarak tabir edilmekte olup, günümüzde de halk arasında hala varlığını sürdürmektedir.

Dergide çocukların uyku düzeni ile ilgili temel bilgiler de yer almaktadır. Uykuda bulunan çocukların aniden uyandırmak sakıncalı olup, beşikteki çocuğu hızlı sallamanın da zararlı olduğu ifade edilmektedir²⁷.

Çocuk uyanık olduğu halde beşiğe konulmalı ve her ağlamasında kucağa alınmamalıdır. Çocuk her ağladığında istediği verilirse, her durumda ağlamayı adet edinir. Böyle olumsuz bir durumun oluşmasına meydan vermemek için, alınması gereken tedbirse şu olmalıdır:

¹⁹ “Terbiye-i Etfâl”, S.10, 13 Nisan 1329, s.4.

²⁰ “Terbiye-i Etfâl”, S.11, 14 Nisan 1329, s.4.

²¹ “Köylü kadınların ekseri, çocuklarına ilk haftada un ve inek sütünden yapılmış bir nevi bulamaç verirler. Bazı kadınlar ise ararot ve et suyuyla pişmiş ekmeğin içi verirler. Bu pek fenâdır”. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 12, 15 Nisan 1329, s. 4.

²² “Terbiye-i Etfâl”, S. 13, 16 Nisan 1329, s. 4.

²³ “Terbiye-i Etfâl”, S. 15, 18 Nisan 1329, s. 4.

²⁴ “Terbiye-i Etfâl”, S. 16, 19 Nisan 1329, s. 4.

²⁵ “Terbiye-i Etfâl”, S. 17, 20 Nisan 1329, s. 4.

²⁶ “Terbiye-i Etfâl”, S. 18, 21 Nisan 1329, s. 4.

²⁷ “Bazı kadınlar çocuklarını çabuk uyutmak için beşiği gâyet hızlı sallar. Bu fenâdır, Çünkü bî-çâre çocuk hem sersem, hem de mi‘desi bulanarak kusmasına sebep olur”. Bkz. “Terbiye-i Etfâl”, S. 20, 23 Nisan 1329, s. 4.

“...Bu halde çocuğun keyfine tâbi’ olmayarak ittihâz olunacak en güzel tedbîr, müsâ’ade olunabilecek arzularını mümkün mertebe kendisi istemeden evvel keşfedib icrâ etmektedir”²⁸.

Dergide çeşitli makale serilerinde; çocuk bakımı, beslenmesi, sağlığı, büyüme ve gelişmesi ile ilgili olarak annelerin istifadesine sunulan faydalı önemli yazılara da rastlanılmaktadır²⁹.

Çocukların öz bakım ihtiyaçları ile ilgili verilen bu detaylı bilgiler bir anne için rehber niteliği taşımaktadır. Çocukların bakımı sağlanırken pratik ve çözüm üretici bilgilere yer verilmekte, bunun yanı sıra yer yer toplum nazarında bilinen ve uygulanan fakat çocuk için zararlı olan geleneklere de karşı çıkılmaktadır. Osmanlı toplumunda çocuk bakımı için önerilen birçok tavsiye günümüz toplumunda da hala mevcudiyetini korumaktadır.

3. Çocuk Terbiyesi

Kadınlar Dünyası’nda, toplumsal yapıda amaçlanan değişim için kadınlara yüklenen vazifenin büyüklüğü, çocuk terbiyesi üzerine inşa edildiği görülmektedir. Kadının bu vazifesi aynı zamanda bir dönüşüm hareketiydi. Zira ana rahminden dünyaya gelen bir çocuğun, hiçbir şeye kabiliyeti olmamasına karşın, annelerin o mukaddes ellerinde şekillenmekteydi. Bunun için öncelikle annelerin ilim ve irfan sahibi olarak yetiştirilmesi elzemdi. Bu hususta dergide yayınlanan bir makalede;

“... ‘Ulûm ve ma’ârif erkeklerden ziyâde kadınlara elzemdir. Çünkü cihân-ı medeniyette nisâ kısmı pek büyük bir mevki’ tutmuştur. Bugün şâ’iri de, filozofu da, muhter’î de, pâdişâhı da kucağımızda yetiştirdiği gibi mücrim, cânî, câhilde yetişiyor”³⁰ denilmek suretiyle bir toplumun şekillenmesinde, annenin rolünün önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Azize Şadi, bir milletin yükselmesi ve ilerlemesini, şefkatli anaların kucağında terbiye alan çocukların yetişmesiyle sağlanacağını düşünmekteydi. Ancakiçinde yaşadığı toplumun, bu vazifeyi icra etmekten çok uzak olduğunu ve çocukların istenilen ölçüde yetiştirilememesinden şikâyet etmekteydi. Oysa bir toplumun tükenmesi, çocuklara verilen bu ilk terbiyenin eksikliğinden kaynaklanmaktaydı. Bu sebeple mevcut durumun vahametini hanımlara göstermek amacıyla onlara hitaben;

“Hanımlar! Evlâdlarımızın terbiye-i ibtidâ’iyeleri noksân olacak olursa şimdiden bilmiş olalım ki hem o zavallılar, hem de millet ve vatanımızı inkirâza mahkûm etmiş oluruz. Çünkü terbiye-i ibtidâ’iyesi noksân olan milletin neticesi işte şu içerisinde bulunduğumuz hâl-ı esef-engimizdir...”³¹ diyerek bu husus üzerine dikkatleri çekmektedir³¹.

Fakat çocuklara nasıl bir terbiye verilecekti? Geleneksel anlayışta terbiye olgusu yanlış anlaşılma olup, çocuğun yaramazlık etmemesi, büyüklerin yanında dilsiz gibi oturması, uslu ve sessiz durması olarak telakki edilmektedir. Oysa terbiye kavramı çok farklı manalar taşımaktadır. Bu hususta Sıdka Ali Rıza çocuk terbiyesini;

“...Hulâsa tam ma’nasıyla çocuk terbiye etmek, vatana, cem’iyyete sağlam vücûdlu, münevver fikirli, ‘âli vicdânli, güzel ahlâklı evlâd yetiştirmek demektir”³² şeklinde açıklamaktadır³².

Dergide çocuk terbiyesi ile ilgili kaleme alınan yazılarda, çocuk terbiyesinin nasıl olması gerektiği izah edilirken, aynı zamanda toplumda yapılan yanlış muameleler hususunda ciddi eleştiriler yapılmaktadır. Bu hususta özellikle Nazife İclâl tarafından kaleme alınan makalelerde çocuğun ilk terbiyesi ile alakalı ehemmiyetli bilgiler yer almakta olup, çocukların büyütülmesi esnasında uygulanan bazı yanlış metotların sakıncalarını özetle şu şekilde ifade etmektedir:

Çocuk dünyaya ağlayarak gözlerini açmaktadır. Fakat biraz büyüyen çocukların henüz küçük yaşta olmaları dikkate alınmadan ağladığı zaman susmaması üzerine anne baba tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Ebeveynin verdiği bu tepki karşısında çocuk daha fazla korktuğu için ağlamasına devam eder, bunun üzerine ebeveyni tarafından dövülür.

²⁸“Terbiye-i Etfâl”, S. 21, 24 Nisan 1329, s. 4.

²⁹Bkz. İkbâl İsmail, “Çocuklarımıza Nasıl Bakmalı”, S. 124, 125, 126; ayrıca Fransızcadan iktibas edilmiş olan ve dergide Muzaffer Refik tarafından kaleme alınmış olan makalelerde de ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. Bkz. M. Refik, “Çocuğun Beden ve Ruh”, S. 51, 68, 73, 74, 95.

³⁰Şâmlı S. L., “Hayât-ı Nisviyemizde Fikdân-ı Ma’ârif”, S.8, 11 Nisan 1329, s.3.

³¹ Azize Şadi, “Terbiye-i İbtidâ’iye”, S.19, 22 Nisan 1329, s.3-4.

³² Sıdka Ali Rıza, “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, S. 34, 7 Mayıs 1329, s.2.

Dayağın çocuk için alışkanlık haline gelmesi üzerine asıl sorun burada baş göstermektedir. Gulyabanilerle korkutulan çocuğun zamanla buna da ehemmiyet vermemesi, çocukların ahlaken noksan yetişmesine neden olmaktadır³³.

N. İclal, korku hissinin çocuk üzerinde bıraktığı bu olumsuz tesirin topluma nasıl sirayet ettiğini bu bakış açısıyla ifade etmektedir. Onun çocuk psikolojisine yönelik bir asır önceki bu tespitleri çok yerinde olup, bu bilimsel bakış ölçütü bugün dahi geçerliliğini korumaktadır.

Eğitim çağına gelmiş çocukların okula başlamasıyla çocuklarda görülen hevesin aile ilgisizliği nedeniyle tükenmesini N. İclal şu şekilde eleştiri konusu yapmaktadır:

“...Çocuk biraz okumağa başladığı vakit tabii kendisinde okumak için bir heves hâsıl olur. Lâkin ne kadar olsa küçük bulunması itibariyle bu heves muvakkat olup âilesi tarafından da ihmâl edilecek olursa büsbütün bu heves zâil olarak işi tembelliğe vurur”³⁴.N. İclal’in pedagojik anlamda ileri sürdüğü bu tespit çocuk eğitimi açısından son derece önemlidir.

Bununla beraber dergide çocuğun mürebbiyelik vazifesi sadece anneye uygun görülmemekte ikinci bir mürebbiyeye cevaz verilmemektedir. Zira çocuk annesinin elinde şekillenmeli, vatana yetiştirilmeliydi. N. İclal bu konu ile ilgili düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır:

“... Her ne olursa olsun bir çocuğun mürebbiyelik vazifesini ancak vâlide yapmalı ve bu vazifeyi başka birine ihâle etmekten sakınmalı ve hatta korkmalıdır”³⁵.

N. İclal, yine aynı makalede meslek seçiminde çocukların kararlarına saygı duyulması gerektiği üzerinde durmaktadır. Çocuk hangi mesleği icra edeceği hususunda desteklenmeli, çocuğa tamamen serbestlik sağlanmalıdır. Bu nedenle çocuğunun ticaretle uğraşmayı sadece Bab-ı âlide kâtip olmasını isteyen validelere N. İclal şu şekilde cevap vermektedir:

“...Artık ne saçma sapân, batıl fikirleri bırakmalı ve bir çocuğa meslek intihâbında temamiyle serbesti vermeli. Hatta o kadar ki ben bir kunduracı, demirciolacağım diyen bir evlâda “peki!” diye cevap vermelidir. Zira bunda daha büyük menfa‘at ve faideler vardır. N. İclal çocukların meslek seçinde özgür bırakılmasını tavsiye etmektedir.

Bir çocuğu büyüklerin yanında bulunmasını ve konuşmasını yasaklamanın yanlışlığına da dikkat çekilmektedir. Oysa çocukların, büyüklerin yanında bulunması onları ilmen ve fikren geliştirecektir. Bu esnada görülen yanlış bir fikir ve davranış ebeveynler tarafından düzeltilmesi gerekir. Toplumun terbiye usulündeki diğer bir eksikliği ise, çocuğun yalancılıkla suçlanmasıdır. Çocuğa “sen yalancı bir çocuksun, adam olmayacaksın” gibi ifadeler kullanıldığında, çocuk üzerinde olumsuz etkilere neden olacağından, ebeveynlerin bu tür sözlerden kaçınmaları gerektiğine dikkat çekilmektedir³⁶.

Terbiye sanatını bilmeyen annelerin çocuklarına haset ve kıskançlık duyguları telkin etmesi, toplumsal bir dert olarak telakki edilmişti. S.A. Rıza Bu menfi duyguların çocuğun karakteri haline nasıl geldiği üzerinde durmakta, bu hususta şu örneği vermektedir:

“Valide meselâ çocuğuna bir şey yedirmek, içirmek ister, onda rağbetsizlik görünce diğer bir çocuğa “Gel yavrum, sen ye, sen iç!” diyerek kendi çocuğunda hiss-i hased uyandırır, bu his gittikçe büyür, kuvvet bulur”³⁷.

Dergide, rekabet (istirkap) duygusunun da çocuk üzerindeki olumsuz etkisi tartışılarak, bu duygunun toplumu geliştirmesine hizmet edeceği düşüncesinde olanlara şu şekilde cevap verilmektedir:

³³ Nazife İclâl, “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Agûş-ı Maderde Alır”, S. 21, 24 Nisan 1329, s. 3.

³⁴ N. İclâl, “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Agûş-ı Maderde Alır”, S.25, 28 Nisan 1329, s.2.

³⁵ N. İclâl, “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Agûş-ı Maderde Alır”, S.29, 2 Mayıs 1329,s.2.

³⁶ “Çünkü bir çocuğa iyi olduğu ciddiyetle söylenirse o çocuk öyle görünmeye ve nihâyet öyle olmaya çalışır. Bilâkis fenâ olduğu söylenirse ümid, izzet-i nefis kırılırsa artık iyi olmaya uğraşmaz. İşte bu san‘at-ı terbiyenin bir sırrıdır”. Bkz. S. A. Rıza, “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, S. 34, s. 2. Ayrıca bu makalede, çocuk terbiyesi hususu ile alakalı Avrupalıların birçok eser telif ettikleri vurgulanmakta, buna karşılık Osmanlı toplumunun hala bu hususta lakayt kaldığı ve göreneklerinin esiri olduğu da ifade edilmektedir.

³⁷ S. A. Rıza, “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, S.36, 9 Mayıs 1329, s.3.

“...Bunun için terbiye-i etfâl mesele-i dakikasında bu vâsıtaya mürâca’at edilmeyip çocuğa “Şunlar vazifeleridir, onları elinden geldiği kadar yap!” demeli, fakat “ Falânı geçmeye çalış!”³⁸ dememelidir. Bu tavsiyeye riayet eden her anne çocuğunu kıskançlık gibi menfi duyguların pençesinden kurtarmış olacaktır.

M.Belkıs’da çocuğun alacağı ilk terbiyede şiddet usulünün topluma zararları üzerinde durmaktadır. Ebeveynlerin çocuk terbiyesi ile meşgul olurken, sabırlı ve son derece hoşgörülü olmalarını istemektedir. Çocuğa cebren bir şey yaptırmak, istenileni yapmayan çocuğun ise ebeveyni tarafından dövülmesi vb. gibi şiddete dayalı yöntemlerle büyütülen çocukların gelecekte ihtilalcı bir ruha sahip olduklarını dile getirerek;

“Evet, bu terbiye ile çocuklarımızı nezih bir rûha değil tâbi’ata medeniliğe hâkimiyet-i ictimâ’iye, dîne her şeye karşı büyük bir ihtilalcı rûhuna mâlik olarak yetiştiriyoruz. ‘Ailelerimizin içindeki hürmetsizlikde bu terbiyenin bir neticesidir. Fazla sözü zâ’id görüyorum”³⁹ demek suretiyle sosyal değerlerde meydana getirdiği yaraya işaret etmektedir. Yine o; ihtilalcı ruhla yetişen çocukların sıkıntılı bir toplumun daha fazla zeval bulmasına neden olacağını hatırlatarak, büyük bir millet olabilmek için bu tür sakıncalı yöntemlerle çocuk yetiştirmekten vazgeçilmesini ikaz etmektedir⁴⁰.

M. Belkıs’ın çocuk terbiyesinde elzem olarak gördüğü bir diğer konuda, çocuklarda dikkatin önemidir. O bu hususta, duyarlı bir toplumun meydana gelebilmesi için, ilk önce çocukların duyarlı yetiştirilmesi gerektiğini ifade eder. Ancak içinde bulunduğu toplumu, görememe hastalığına yakalanmakla suçlayarak, kâinatta her şey dikkat duygusuyla keşfedilebildiğini hatırlatır. Bu nedenle çocuğun ilk terbiyesine, dikkat olgusuyla başlanması önemlidir. Eğer çocuk dikkat fonksiyonunu gereği gibi kullanabilirse, çocukta düşünme, muhakeme ve hayal kurma gibi yeteneklerin de gelişebileceğini dile getiren M. Belkıs, bu konuda şu hususlara dikkat çekmektedir:

“Hiç şüphe yokdur ki ta’akkulun birinci vazîfesini dikkat ya’nî eşyâyı ve hadisâtı bütün ma’nâsıyla görmektir. Çünkü görmek, hissetmek olmasa ‘akl; muhâkeme, temyîz ve tahâyüül gibi vazîfelerini icrâ edemez”⁴¹.

M. Belkıs, çocuk terbiyesinde aileye mensup her ferдин müdahil olmasını, toplumun diğer bir eksikliği olarak görmektedir. Ona göre; ailenin tek hâkimi anne olmalıdır. Çocuk terbiyesine aile bireylerinden hiç kimse müdahale etmemeli, anne ise harici bir müdahaleye mani olmalıdır. Toplumda çocuğun ya her dediği yapılmakta veya hiçbir harekette bulunmasına müsaade edilmemektedir. Artık bu eski terbiye usulleri bırakılmalı, sopa ve ceza vb. gibi usullerle çocuğu terbiye etmeye çalışılmamalı⁴², bunun yerine terbiye sınırları içerisinde çocuğun her hareketine izin verilmelidir⁴³.

Bir toplumun manevi ve ruhi olarak ilerlemesini, bedeni ve maddi gelişmeye bağlayan A. Cevat’ta, sağlam düşüncenin sağlam vücutta olduğunu, bu nedenle annelerin beden terbiyesi için açılan spor kulüplerine evlatlarını göndermelerini istemektedir⁴⁴. Çünkü o, Avrupa ilerleyişini, beden terbiyesi ahlakına verdiği öneme borçlu olduğunu ve beden terakki eden her toplumun gelişmesi ve ilerlemesi de bu yolla olacağına inanmaktaydı⁴⁵.

A. Cevat’ın, çocuk terbiyesine yönelik dikkat çeken bir başka teklifi de; çocukları hayata hazırlamak için, onlara iktisadi öğretmeyi savunmaktadır. Toplumun gelişmesi ve güçlenmesi, iktisat kavramının anlaşılmasıyla

³⁸ S. A. Rıza, “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, S. 36, s. 3.

³⁹ M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’ðbin Zarârları”, S.61, 3 Haziran 1329, s.4.

⁴⁰ M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’ðbin Zarârları”, s.4.

⁴¹ M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Dikkatin Mevkî’”, S.65, 7 Haziran 1329, s.3.

⁴²“On beş yirmi sene evvel muhîtu’l-ma’âriflerin birçok sayfalarını işğâl eden ‘ilm-i terbiye-i etfâl fâsılları artık bugün ehemmiyetlerini kaybetmişdir. Çocuk sopa ile cezâ ile yola gelmez”. Bkz. M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’ðbin Zarârları”, S.70, 12 Haziran 1329,s.3.

⁴³M. Belkıs, “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’ðbin Zarârları”, S.70, s.3.

⁴⁴“...Acaba hangi vâlide çocuğunu top oynatmaya, jimnastik yaptırmaya yolladı? Eğer buna müsâ’ade etmiş olsalardı âilenin sù-i teşekkülüyle tevellüd eden nahif çocuğun adalâtını, bünyesini kuvvetleştirmiş olurlardı”. Bkz. A. Cevat, “Tereddiyât-ı Bedeniyye”, S.97, 9 Temmuz 1329, s.4.

⁴⁵“Bugün Avrupada gördüğümüz terâkkiyât-ı ‘umûmiyyenin müvellidi esbâb-ı asliyesi hep bedendeki terâkki ve tekâmüldür”. Bkz. A. Cevat, “Tereddiyât-ı Bedeniyye-2”, S.102, 27 Temmuz 1329, s.7.

gerçekleşecekti. Çünkü milli hayatın bekası parayla sağlanacak, parayı ise iktisat doğuracaktı. Bu sebeple çocukların terbiyesi bu anlayışa göre verilmeliydi⁴⁶.

Dergide, çocuk terbiyesi ile ilgili olarak, anne ve evlat arasında geçen bir diyaloga da yer verilmektedir. Diyalogda; annesi, çocuğu Adile'ye vatan ve millet sevgisini vermeye çalışarak, "Sevgili kızım ben ölürsem sen yaşarsın fakat vatan ölürse yaşayamazsın. Bunun için vatanını çok sevmelisin"⁴⁷ nasihatinde bulunarak, vatan sevgisinin bir millet için ne anlama geldiğini aşılamaya çalışmaktadır.

Yine aynı diyalogda; Bulgarların Osmanlı toplumuna yapmış olduğu zulümlerin tasviri yapılmakta ve çocuktan ülkenin düşmanlarını tanıması istenmektedir.

Elbette çocukları bu hissiyatlarla yetiştirmek ne kadar doğruydü? Ancak unutmamak gerekir ki; Osmanlı Devleti, Balkan savaşlarından henüz çıkmıştı ve toplumda oluşan hazin bir durum söz konusuydu. Bu kırılmalığın ve hissiyatın neticesinde çocuklara vatan ve millet sevgisi ile beraber, düşmanlık kavramı da öğretilmekte, hatta çocuklar büyüdüklerinde düşmanlardan milletin intikamını alması hususunda bilinçlendirilmeye çalışılmaktadır⁴⁸.

Ancak bu hissiyatın geçici bir durum olduğunun ve herkesin de aynı düşüncelere sahip olmadığını bilinmesi gerekir. Nitekim S. A. Rıza, annenin çocuk terbiyesindeki bir vazifesinin de evladını fikren terbiye etmek olduğunu, çocukların zihinlerini birtakım yalan yanlış hurafe bilgilerle doldurmanın en büyük tehlike olduğuna işaret etmekte ve çocuğa karşı doğru yaklaşımın nasıl olması gerektiğini de şu sözlerle ifade etmektedir:

"Hâlbuki çocuğunun zihnini, fikrini dâima hakikât taharrisine sevk etmek ilk terbiye-i fikriyeyi verecek olan vâlidenin en mühim vâzifelerindedir. Çocuk mâdemki bir şey, bir hakikât öğrenmek merakındadır, bu bir fırsat ve ni'mettir, kaçırmaya gelmez! Çocuğun merak etmediği bir zamânda verilmek istenilen efkâr ve ma'lûmat ise zihnine nakş olunmayıb bir kulağından girse bile derhâl diğerinden çıkar"⁴⁹.

Çocukların güzel ahlakla yetiştirilmesinin, annenin hem şahsi hem de vatani vazifesi olduğunu söyleyen A. Cevat, bu vazifeyi hakkıyla icra etmeyen annelerin vatanlarına nankörlük etmiş olacağını düşünmektedir. Bu nedenle annelerin maddi ve manevi fedakârlıkta bulunması gerektiğini, hatta artırdıkları terbiyesine harcamalarını istemektedir. Bazı kadınların çocuğunu terbiye ederken evladının mizacında meydana gelen menfilikler karşısında "Ah kardeş, ne yapsak nâfile. İnsanın hilkâtinde olmalı" vb. gibi kullandıkları ifadeleri de eleştirmekte ve bu anlayışa sahip olan kadınlara yönelik olarak şu tavsiyede bulunmaktadır:

"Sen o çocuğun edvâr-ı selâseye 'âid terbiyelerinden hiçbirini ifâ edemediğin için neticede çocuğu terbiyesiz buluyorsun. Her ne olursa olsun kabâhati dâima çocukda değil, birazda kendi kusûrlarımızda aramalıyız"⁵⁰.

Çocuk terbiyesinde anne kadar babanın da önemli rol oynadığını ifade eden Sacide Hanım, ebeveynlerin evlatlarına güzel hasletleri temsil yoluyla öğretmelerini önermektedir. Çünkü çocuklar, daha çok muhataplarını örnek almakta ve onları taklit etmektedir. Bu hususta şu sözleri sarf etmektedir:

"Vâlideler te'sîri daha çok olduğundan hep vâlidelerden bahs ediyorum. Tâbî'î buna pederde dâhildir. Çocuklarına fenâ dedikleri şeyleri yapmamalı, iyi işler yaparak onlara numûne-i imtisâl, hüsn-i misâl olmalıdırlar"⁵¹.

Kadınlar Dünyası'nda çocuk terbiyesiyle ilgili olarak ele alınan bir başka konuda mürebbiyelik meselesidir. Bu hususta, ilk terbiyesini bir mürebbiyeden alan Sadiye Hanım'ın monolog halinde kaleme aldığı mektubuna dergide yer verilmiştir. Sadiye Hanım mektubunda, ilk terbiyeyi bir hanım nineden aldığını ve terbiyesine gereken ihtimamın gösterilmediğinden yakınmakta ve toplumda var olan mürebbiyelik geleneğine karşı çıkarak;

⁴⁶ "...Demekki istikbâl-i hayât-ı millet olan çocuklarımızı muhibb-i iktisâd olarak büyütmeliyiz". Bkz. A. Cevat, "Çocukları Hayâta Hazırlamak", S.114, 18 Teşrin-i evvel 1329, s.14.

⁴⁷ "Çocuk Terbiyesi", S. 106, 24 Ağustos 1329, s.13.

⁴⁸ "Adalet kızım.ağlama.Ağlama sevgili kızım sen büyü vatanını sev düşmanlarımızdan o bî-çâre vatandaşların intikâmını al". Bkz. "Çocuk Terbiyesi", S. 106, s.13.

⁴⁹ S. A. Rıza, "Ana Mektebi Münâsebetiyle", S.31, 4 Mayıs 1329, s.2.

⁵⁰ A. Cevat, "Âile-6-", S.55, 28 Mayıs 1329, s.3.

⁵¹ Bu makalede, çocuklar yetiştirilirken annelerin dikkat etmesi gereken bazı hususiyetlere de yer verilmektedir. Bkz. Sacide, "Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?", S.105, 17 Ağustos 1329, s.5.

“O zavallı yavrucakları büyütmek, onlara yaşamayı, bilmeyi, vâzifeyi, vâlideliği öğretmek ve birtakım bî-çâreleri ahlâksız mürebbiyelerin elinden kurtarmak lâzımdır”⁵² demek suretiyle, mevcut mürebbiyelerin yetersiz olduklarını ve çocukları hayata hazırlayamadıklarını savunmaktadır.

Sonuç olarak; ailelerin çocuklarına yeterli terbiye vermediklerine dair çeşitli eleştirilerin yapıldığı yazılara dergide rastlanılmaktadır. Bu eleştirilerde çocuk terbiyesinin yeterli olmamasında başlıca sebepler olarak; tahsil görmeden yetişmesi, ilim ve irfan eksikliği, insanların gelenek baskısı altında ezilmesi, toplumdaki ekonomik sıkıntılar, ebeveynlerin yanlış tutum ve davranışları vb. gibi etkenler sıralanmaktadır.

Çocuk terbiyesindeki bu olumsuzlukların telafisine yönelik olarak dergide, anneleri bilgilendirmek amacıyla son derece faydalı bilgilerin verildiği görülmektedir. Bu yazılarda dikkat çeken hususlar şunlardır: Birincisi, çocukların ahlaki terbiye yanında, fikri, ilmi ve bedeni terbiyeden de geçirilmesinin gerekli olduğu; ikincisi, çocukların ceza ve dayakla büyütülmemesi; üçüncüsü, kadınların donanımlı bir şekilde eğitilmesinin elzem olduğudur.

4. Çocuk Eğitim

Çocuğun yetiştirilmesinde ikinci önemli kurum okullardır. Fakat Osmanlı'nın son döneminde okullar vazifelerini hakkıyla ifa edememekteydi. Çünkü yenilgiyle sonuçlanan savaşların neticesinde eğitim öğretim de sekteye uğramaktaydı⁵³. Öncelikle eğitim kurumlarının ıslah edilmesi gerekmektedir ve bunun için de her türlü fedakârlığın yapılması da şarttı⁵⁴.

Eğitim sisteminin değişmesini ve eğitimde reform tartışmasını yapan diğer bir kişi de E. S. Ali idi. O, eğitimi düzeltbilmenin ciddi bir sabır ve sebat gerektirdiği üzerinde durmakta ve çözüm olarak da şu önerileri sunmaktadır:

“Meşrûtiyetimiz henüz altı seneliktir. Şimdilik her şeyin fikdânı serî‘ bir terâkkiye elbet men‘ eder. Bugünkü mesâ‘inin iktitâfi âtide mümkündür. ‘Umûmî kavâ‘id-i tâbî‘iyye teba‘iyyet lâzım. Bugün bir mekteb açmak, dört sâ‘at zarfında vatâna hizmet edecek adamlar yetiştirmek zannederizki ancak hayâlât-ı mudhike arasında bulunabilir! Sabr lâzım, bize tembelliğin, ne de garâbetin lüzûmu var. Yalnız ‘azm ve sebât ve sabr...’⁵⁵.”

A. Haydar ise, okulların bozulmasına iki sebebin yol açtığını ifade etmektedir. Bu sebeplerden birincisi itimatsızlık, ikincisi ise düzenli olarak ücret verilmemesiydi. Ebeveynler çocuklarını okula verdikleri zaman kalben tereddüt içinde kaldıklarını ve bu sebeple de senede iki veya üç okul değiştiren çocukların okullarda aksaklıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Bozulmanın diğer bir sebebi de, düzenli olarak okul aidatlarının verilmemesiydi. Okul ücretinin verilmesi ailelere ekonomik nedenlerle çok ağır külfet getirmekteydi. Oysa eğitim demek aynı zamanda masraf demekti. Çünkü okullar varidatla mevcudiyetini sürdürmekteydi⁵⁶.

Eğitim alanındaki bu bozulmanın tamiri ve bir düzen dairesinde yeniden işler hale gelebilmesi için çeşitli yorumlar yapılmakta vefarklı çözüm önerileri sunulmaktaydı. E. S. Ali'nin kaleme aldığı bir makalede kendisine yazılan bir mektuba cevaben;

“Aldığımız bir mektûbda beyân olduğu gibi bir ma‘ârif tarhına başlamak, esâsen tezâyüd eden vergiler, gümrük rüsûmu dolayısıyla mutazarrır olan halkı bir kat daha ezmek demektir... Binâen-‘aleyh böyle olmasını muvâfik göremeyiz” diyerek eğitim vergisinin tanzimine karşı çıkmakta ve onun yerine zengin aileler tarafından oluşturulacak bir talim heyeti tarafından eğitim masraflarının üstlenilmesini teklif etmekteydi⁵⁷.

⁵² Sadiye, “Aziz Hemşirelerim!”, S.11, 14 Nisan 1329, s.3.

⁵³“Birçok senelerin yığınlarla enkâzımevânında bir de ma‘ârifharâbe-zâra dönmüş. Bir felâket ocağımız var ki zannıma göre bu, felâketlerimizi teşkil eden esbâbın biri ve belki de başlıcasıdır”. Bkz. Mevhibe Mustafa, “Ma‘arifimiz”, S.17, 20 Nisan 1329, s.3.

⁵⁴“Fakat bana öyle geliyor ki, bi’l-‘umûm şu‘abâtan evvel en ziyâde ehemmiyetle nazar-ı dikkate almaya mecbûr bulunduğumuz ve kat‘iyyetle ıslâhına muhtâc olduğumuz ve hatta her şeye takaddümen fedâkârlık edilmesi lâzım gelen bir nokta ancak ma‘ârifimizdir”. Bkz. M. Mustafa, “Ma‘arifimiz”, S.17, s. 3.

⁵⁵ E. S. Ali, “Terâkki-i Ma‘ârif”, S.51, 24 Mayıs 1329, s.2.

⁵⁶ A. Haydar, “Yine Mekteblerimiz”, S.22, 25 Nisan 1329, s.3.

⁵⁷ E. S. Ali, “Mektebler”, S.16, 19 Nisan 1329, s.1.

E. S. Ali yukarıdaki gerekçelerle eğitim vergisine karşı çıkarken, M. Mustafa ise mevcut okulların amacına uygun işlevini yerine getiremediğini ifade ederek Maarif Nezâreti'ni faal olmaya davet etmekte ve eğitim vergisini şu sözlerle savunmaktadır:

“Ben bu cevâba kökten itirâz ediyorum. Bugün milletimiz felâket anında nasıl ki hükümetimizin vaz' ettiği yüzde yigirmi beş harb vergisini bilâ-tereddüd kabûl etti, acebmaksada hizmet edecek olan bir ma'ârif vergisini red mi edecek?”⁵⁸

Osmanlı eğitim sisteminin sorgulanarak tartışmaya açılması, kusurlarının ve eksikliklerinin giderilmesi hususunda birçok kadın hemfikirdi. Kadınlar Dünyası Dergisi her alanda olduğu gibi bu mevzuda da kadınların güçlü sesiydi. Dergi yönetimi, toplumun ilerlemesini çocuklara verilecek iyi eğitimle sağlanabileceğine inanmaktaydılar. Fakat çocukların eğitimi için mevcut olan şartlar ve mahalle mektepleri çok yetersizdi. Nitekim mahalle mekteplerini S. Büran şu şekilde tasvir etmekteydi:

“Bizde mahalle mektepleri teşkîlâtı hiçbir memlekette eşini göremez bir u'cûbedir. Bir garîbe-i ma'ârifdir!... Mahalle mekteplerinin hâlini bilenler, o ekserisi ahurdan nişân veren binâları bir mezbâha-i terbiye olarak telakkî ederler ki... Haklıdırlar da!”⁵⁹

Hakikaten ne Maarif Nezâreti ne de mektepler gerçek işlevlerini yerine getirebilmekteydi. Bu sorunun farkında olan bir toplum ve bu sorunu dergiye taşıyan büyük bir kadın kitlesi mevcuttu. Kadınlar Dünyası, eğitim meselelerini dile getirmesi yanında, okullarda uygulanan öğretim usullerine de yer vermekte ve bu hususlarda kadın okurları bilgilendirmeye çalışmaktaydı. Bu konuda M. Mustafa Osmanlı eğitim kurumları hakkında şunları söylemektedir:

“Bizde tahsîl ibtidâ'î, rüşdiye, idâdî ve 'âli nâmlarıyla dört kısma ayrılmıştır ki bu sayıya bir de şu'be kısmını ilâve edersek tahsîli beş kısma taksim etmiş oluruz. İşte bu beş sınıf tahsilden en ziyâde ihtimâm edilmesi lâzım gelen şu'be kısmı ki esâstır, bu husûsda bizde tatbîk edilen bir nev'-zâd kadar bile olamadığını 'arz edeceğim’⁶⁰.

Osmanlı toplumunda şube olarak tabir edilen okulöncesi eğitim, batı medeniyetinde karşılığı *çocuk bahçeleri* olarak ifade edilmektedir. Bu okulun öğretmenleri gelişigüzel değil, yüksek tahsil gören ve birçok ilme vakıf olan kimselerden seçilmekteydi⁶¹.

Ancak yukarıda M. Mustafa'nın da ifade ettiği üzere, en fazla önem verilmesi gereken eğitimin şube kısmında olması gerekirken, bu eğitime yeteri kadar önem verilmediğidir. Nitekim S. A. Rıza da mevcut eğitim anlayışını eleştirmekte ve çocuk bahçeleri uygulamasını desteklemektedir. Ona göre, mevcut uygulamada dört yaşını tamamlayan çocukların okula alındığını oysa yedi yaşına kadar çocukları okuyup yazmakla meşgul etmek veya onları zorlamak çocukların gelişimi adına zararlı bir metottu. Aynı zamanda üç-dört yaşlarındaki bir çocuğun evde kapalı bir ortamda kalması da son derece sakıncalıydı. Bu nedenlerle;

“Yaşları üçden yediye kadar olan çocuklar için ibtidâ (azîl=melce-i etfâl) ve bi'l-âhire (jardin danfan=çocuk bahçesi) nâmıyla terbiye mektepleri açmışlardır. Bu mekteplerdeki etfâl öyle okuyub yazma ile mükellef değildirler. Çünkü bu san'atı öğrenmek için icâbeden idrâk ve muhâkemededen henüz mahrûmdurlar. Bu yaşdaki çocuklar asla sıkılmayub ferih ve fahûr büyümeli’⁶² demek suretiyle çocuk bahçeleri uygulamasını önemsemektedir.

Bahçe mekteplerinde eğitim, beden, fikir ve ahlâk terbiyesine dayanmaktaydı. Beden terbiyesi için, çocuklar mürebbiyelerinin gözetimi altında intizam dâhilinde oynatılmaktaydı. Çocukların fikri gelişimi için, onların anlayabileceği seviyede çevrelerindeki eşyalar hakkında çocuklara bilgi verilmekteydi. Ahlâki terbiye için de, iyi

⁵⁸ M. Mustafa, “Terbiye-i Etfâl”, S.17, s.3-4.

⁵⁹S. Büran, “Dâru'l-Fünûn Konferans Salonunda Osmanlı Hanımları-Tahsîl ve Terbiye 'Alemimizde”, S.102, 27 Temmuz 1329, s.4.

⁶⁰M. Mustafa, “Ma'ârifimiz”, S. 22, 25 Nisan 1329, s. 3.

⁶¹Osmanlı'da “çocuk bahçeleri” öğretmenlerine “muhafız” denilmekteydi. Bkz. M. Mustafa, “Ma'ârifimiz”, S. 22, s. 3.

⁶²S. A. Rıza, “Bağçe Mekteplerimiz”, S. 13, 16 Nisan 1329, s. 3.

düzenlenmiş hikâyeler okunmakta ve çocuklara şarkılar söylenmekteydi. Bu program dâhilinde yetişen çocuklar, iptidai mektebe başlayacak ve kısa zamanda okuma yazmayı öğrenecek hale gelmekteydiler⁶³.

Okullarda çocuk bahçelerinin oluşturulmasının gerekliliğine inanan ve destekleyen diğer bir kişi de Ana Mektebi'nin⁶⁴ de yöneticisi olan A. Haydar idi. O çocuk bahçesi uygulamasıyla ilgili yazdığı makalede; çocuk terbiyesi hakkında toplumda var olan yanlış anlayışları, öğretmenlerin uyguladıkları menfi yöntemleri ve çocuğun ruh dünyasını inceledi⁶⁵.

Kadınlar Dünyası kız çocuklarının eğitimini hususi olarak ele almaktaydı. Mahalle mektebinden sonra genellikle kız çocuklarının tahsiline son verilmekteydi. Hatta bazı annelerin “ A kızım, o kadar okuyupda kâtib mi olacaksın?” şeklindeki ifadeleri kız çocuklarının öğrenimine karşı tutumlarını göstermekteydi. Oysa bugünün kız çocukları geleceğin anneleri olarak özellikle gelecek nesilleri yetiştirme misyonunu yüklenecek onlar olacaktı⁶⁶.

Fakat aileler, on-on iki yaşlarına giren kız çocuklarını, nişan çağına girdi gerekçesiyle okuldan almaları, kız çocuklarının eğitimine bir engel oluşturmaktaydı. Bu hususta kadın yazarların, ailelere ciddi eleştirilerde buldukları görülmektedir. Bu eleştirilerde dikkat çeken bir hususta; kız çocuklarını okuldan alan ailelerin, tahsile devam eden diğer kız çocuklarının haklarında çeşitli iftiralarda bulunarak, onları da okulu terk etmeye zorlamalarıdır. Hatta bu sebeple bazı taşra okullarında, rüştiye sınıflarına devam eden hemen hemen hiç kız çocuğunun bulunmadığı ifade edilmektedir⁶⁷.

Milletin geleceği için kız çocuklarının okutulması elzemdi. Fakattüm ülkede kızlar için idadi (lise)derecesinde bir darulmuallimat (kız öğretmen okulu) ve bir de idadi bulunmakta olup, kızlar için bu mevcut okulların yeterli olduğu da söylenemezdi. Bununla beraber açılan bu okullar dahi ilk zamanlarda öğrenci bulmakta oldukça sıkıntı çektiler. Ancak sonraki yıllarda öğrencilerin yoğun talebi karşısında, imtihan usulü ile öğrenci kaydetmeye başladılar.

Kadınlar Dünyası, eğitime devam edenler yanında eğitime devam edemeyen ve evlerinde atıl durumda olan çok sayıda kız çocuğu⁶⁸ için de çeşitli okulların açılmasına yönelik yayınlar yapmakta ve bir kamuoyu oluşturmaya çalışmaktaydı⁶⁹. Bu hususta S. Büran dergiye yazdığı bir makalede; okula devam edemeyen kız çocukları ve okuryazarlıkları yeterli olmayan kadınlar için de, her mahallede dersane açılmasını önermekte ve bu teklifin Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti tarafından desteklenmesini ümit etmekteydi⁷⁰. M. Belkıs'da, erkek çocukları için açılan darüşşafaka okulunun, kimsesiz kız çocukları içinde açılmasını talep etmekteydi. Hatta bu faaliyet için erkeklerden yardım talep edilmesini ve giderler için de Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye'nin yardım edebileceğini yazmaktaydı⁷¹.

⁶³“Çocuk yedi yaşına gelinceye kadar böyle bir terbiye-i esâsiye aldıktan ve kuvve-i idrâkiyesi inkişâf bulduktan sonra bir mekteb-i ibtidâ'iyeye girerse o senelerce öğrenemeyeceği okuyup yazmayı üç ayda beller ve altı yedi senede tahsil olunagelen fûnûmü üç dört sene zarfında ta'lim edebilir”. Bkz. S. A. Rıza, “Bağçe Mektelerimiz”, S.13, s. 3.

⁶⁴Ana Mektebi'nde sınıflar; valide sınıfı, ihtiyat sınıfı, ibtidai birinci sene, ibtidai ikinci sene, rüşti birinci sene, rüşti ikinci sene, rüşti üçüncü sene olmak üzere tasnif edilmekteydi. Bu programın her sınıfında belli dersler okutulmaktaydı. Valide sınıfı günümüz anaokullarına benzemektedir. Bkz. A. Haydar, “Ders Programları”, S.23, 26 Nisan 1329, s.4.

⁶⁵ A. Haydar, “Mekteplerde Çocuk Bahçeleri”, S.28, 1 Mayıs 1329, s.2.

⁶⁶“Ey rûh mesâbesinde olan vatânın mu'azzez, mukaddes vâlideleri! Kızlarımızın okuduklarını çok görmeyelim, vatânın şeref-i istikbâlinde bunlar da hissedârdır. Herhâlde istikbâlinin te'mîni için tahsile olan ihtimâmlarını tezyîde bezl-i gayret edelim, ittihâd edelim”. Bkz. Fehmiye Çerkes Cemal, “Ezkiyâ-yı Nisvânı Yetiştirmek”, S.35, 8 Mayıs 1329, s.4.

⁶⁷ Hatice, “Kızlarımızın Lüzûm-ı Tahsîli”, S. 88, 30 Haziran 1329, s.3.

⁶⁸ M. Belkıs, “Ma'ârif Nezâretinden Büyük Bir Temenni”, S.92, 4 Temmuz 1329, s.1.

⁶⁹Örneğin, M. Belkıs dergiye yazdığı makalede şu sözleri sarf etmektedir: “Koca Osmanlığa bir tanecik mektebin ne te'sîri olabilir? Kaç kişi çıkacak da vatanlarını islâh edecekler? Bu kadar az bir kitle mâni'-i terâkkî olanlar arasında mahv olur bile”. Bkz. M. Belkıs, “Ma'ârif Nezâretinden Büyük Bir Temenni”, S. 92, s. 1.

⁷⁰ S. Büran, “Bir Teklîf”, S. 88, 30 Haziran 1329, s. 1-2.

⁷¹“Teklîfim erkek çocuklarının olduğu gibi bî-kes bî-vâye kız çocukları için ‘âlem-i İslâm'da bütün erbâb-ı hâmiyetin mu'avenetleriyle bir kız dâru'ş-şafakası küşâd etmelidir”. M. Belkıs, “Kız Dâru'ş-Şafakası”, S. 95, 7 Temmuz 1329, s. 1.

Sonuç

Görüldüğü gibi; Kadınlar Dünyası etrafında birleşen kadın aydınların bütün çabaları kız çocukları arasında eğitimi yaygınlaştırmak ve iyi bir eğitim almalarını sağlamaktır. Böylece şimdiye kadar toplumda itilen, horlanan kadınlar yerine, saygı gören eğitilmiş kadınlar yer alacak ve en önemlisi gelecek nesiller bilinçli anneler vasıtasıyla yetiştirilecektir.

Modernleşme sürecinde kadının yerini kapsamlı şekilde inceleyen Kadınlar Dünyası dergisine göre çağın gerektirdiği eğitim seviyesini yakalamak ve geleneksel bazı adet ve davranışlardan kadınların gördüğü zararı topluma duyurabilmek ve bu bağlamda kadınları bilinçlendirme adını bir dizi faaliyetleri organize edebilmek için tüm olumsuzluklara rağmen 1913-1921 yılları arasında varlığını sürdürmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Kadınlar Dünyası Dergisi

A. Cevat, “Çocukları Hayâta Hazırlamak”, *Kadınlar Dünyası*, S.114, 18 Teşrin-i evvel 1329.

_ “Tereddiyât-ı Bedeniyye”, *Kadınlar Dünyası*, S.97, 9 Temmuz 1329.

A. Haydar, “Ders Programları”, *Kadınlar Dünyası*, S.23, 26 Nisan 1329.

_ “Mekteplerde Çocuk Bağçeleri”, *Kadınlar Dünyası*, S.28, 1 Mayıs 1329.

_ “Yine Mekteplerimiz”, *Kadınlar Dünyası*, S.22, 25 Nisan 1329.

Azize Şadi, “Terbiye-i İbtidâ’iye”, *Kadınlar Dünyası*, S.19, 22 Nisan 1329

S. Büran, “Dâru’l-Fünûn Konferans Salonunda Osmanlı Hanımları-Tahsîl ve Terbiye “Âlemimizde”, *Kadınlar Dünyası*, S.102, 27 Temmuz 1329.

Emine Seher Ali, “ Mektepler”, *Kadınlar Dünyası*, S.16, 19 Nisan 1329.

_ “Terâkki-i Ma’ârif”, *Kadınlar Dünyası*, S.51, 24 Mayıs 1329.

Fehmiye Çerkes Cemal, “Ezkiyâ-yı Nisvânı Yetiştirmek”, *Kadınlar Dünyası*, S.35, 8 Mayıs 1329.

Hatice, “Kızlarımızın Lüzûm-ı Tahsîli”, *Kadınlar Dünyası*, S. 88, 30 Haziran 1329, s.3.

İkbal İsmail, “Çocuklarımıza Nasıl Bakmalı”, *Kadınlar Dünyası*. S. 124, 125, 126.

M. Belkıs, “Ma’ârif Nezâretinden Büyük Bir Temenni”, *Kadınlar Dünyası*, S.92, 4 Temmuz 1329, s.1

_ “Ma’ârif Nezâretinden Büyük Bir Temenni”, *Kadınlar Dünyası*, S. 92, s. 1.

_ “Terbiye-i İbtidâ’iyede Te’dübin Zarârları”, *Kadınlar Dünyası*, S. 61, 3 Haziran 1329,

_ ” Kız Dârü’ş-Şafakası”, S. 95, *Kadınlar Dünyası*, 7 Temmuz 1329, s. 1.

M. Mustafa, “Terbiye-i Etfâl”, *Kadınlar Dünyası*, S.17.

Mevhibe Mustafa, “ Ma’arifimiz”, *Kadınlar Dünyası*, S.17, 20 Nisan 1329.

Muzaffer Refik, “Çocuğun Beden ve Ruh”, S. 51, 68, 73, 74, 95.

Nazife İclâl, “Bir Çocuk İlk Terbiye-i Ağuş-ı Maderde Alır”, *Kadınlar Dünyası*, S. 21, 24 Nisan 1329,

S. A. Rıza, “Bağçe Mektelerimiz”, *Kadınlar Dünyası*, S.13.

S. Büran, “Bir Teklîf”, *Kadınlar Dünyası*, S. 88, 30 Haziran 1329

Sacide, “Kızlarımızın Cihâzı Ne Olmalıdır?”, *Kadınlar Dünyası*, S.105, 17 Ağustos 1329.

Sıdika Ali Rıza, “Usûl-i Terbiye Nakîsalarımızdan”, *Kadınlar Dünyası*, S. 34, 7 Mayıs 1329.

Şadiye, “Aziz Hemşirelerim!”, *Kadınlar Dünyası*, S.11, 14 Nisan 1329.

Şâmlı S. L., “Hayât-ı Nisvîyemizde Fikdân-ı Ma‘ârif”, *Kadınlar Dünyası*, S.8, 11 Nisan 1329.

Ek-I: Osmanlıca ve Fransızca Kapak (*Kadınlar Dünyası Dergisi*, S. 123, 21 Aralık 1913)

Article Info	Kitap Değerlendirmesi / Kitap İncelemesi	 ORCID NO:
Title of Article	John Stuart Mill, The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi), A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2006, 111s.	
Corresponding Author	Öğr.Gör. Ayşe Yaşar ÜMÜTLÜ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu, ayumutlu@konya.edu.tr	
Submission Date Admission Date	25/01/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	YAŞAR UMUTLU A., (2018). John Stuart Mill, The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi), A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2006, 111s. , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	

John Stuart Mill, The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi), A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2006, 111s.

Öğr.Gör. Ayşe Yaşar ÜMÜTLÜ¹

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Adalet Meslek Yüksekokulu, ayumutlu@konya.edu.tr

John Stuart Mill, The Subjection of Women (Kadınların Köleleştirilmesi), A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2006, 111s.*

ABSTRACT:

In the beginning of his book, "The subjection of Women", Mill proposes to demonstrate that it is a huge burden in front of the progress of humanity accepting one sex superior to the other as a principle, it is already wrong in itself. He conceives that admitting man superior to woman harms not only the woman but also man and children in a family. Humiliating women, damages intellectual and moral aspects of women's life and results sacrificing herself and also causes moral disadvantages in man's life like egoism and inferiority.

KEYWORDS:

Women Rights, John Stuart Mill, Ethics

ÖZ:

Kitap Değerlemesi : John Stuart Mill'in Kadınların Köleleştirilmesi Eseri Üzerine

Mill, eserin hemen başında bir ilke olarak sosyal yaşamda bir cinsin diğerine üstün kılınmasının kendi içinde zaten bir yanlış olduğunu ve insanlığın ilerlemesinin önünde büyük bir engel teşkil ettiğini göstermeyi hedeflediğini belirtir. Erkeğin kadına üstün kabul edilmesinin sadece kadını değil, ailede çocuğun da zarar görmesine sebep olacağını iddia eder. Kadını aşağılamak, kadının yaşamında entellektüel ve ahlaki yönlerde zarar verecek ve kendini kurban etmesine neden olacaktır. Üstelik bu durum erkeğin de egoist olmakla neticelenecek ahlaki zararlarına sebep olacaktır.

Anahtar Kelimeler: iKadın Hakları, John Stuart Mill, Etik

* Esere dair incelemelerin çok az bir kısmı *John Stuart Mill/ Herbert Spencer Karşılaştırmasında, Özgürlük, Adalet ve Sosyal Evrim*, Mana Yayınları, İstanbul, 2015 kitap çalışmamızda yer almaktadır.

GİRİŞ:

Kadınların Köleleştirilmesi (The Subjection of Women) (1869), John Stuart Mill'in, eşi Harriet Taylor Mill'in de etkisiyle geliştirdiği kadın hakları hakkındaki düşüncelerinin bir eseridir. Eserin yayımlandığı tarihte, Avrupa'nın geleneksel siyasi, hukuki, ekonomik ve ahlaki sistemine oldukça ağır sayılabilecek eleştiriler ve son derece radikal görülen argümanlara sahipti. Bugüne kıyasla kadın haklarının Victoria Dönemi İngiltere'si ve çağın Avrupası'na kıyasla genel olarak iyileştirilmiş olması, eserin argümanlarındaki realitenin geçerliliğini yitirmesine sebep olmamış, hatta bazıları sürekliliğini korumaktadır.

Mill, eserin hemen başında bir ilke olarak sosyal yaşamda bir cinsin diğerine üstün kılınmasının kendi içinde zaten bir yanlış olduğunu ve insanlığın ilerlemesinin önünde büyük bir engel teşkil ettiğini göstermeyi hedeflediğini belirtir. Dolayısıyla kitabın amacı adalet ilkeleri bağlamında özgürlük ve eşitlik konusunda, kadının, öncelikle İngiltere'deki konumu olmak üzere insanlık tarihindeki geçirdiği safhalarla birlikte irdelenmektedir. Mill'e göre kadının alçaltılması ahlâkî ve entelektüel gelişimine engel olarak kadında kendini kurban etmekle sonuçlandığı gibi erkekte de bencillik ve adilik gibi ahlâkî düşüklüklere sebep olmaktadır. Temel olarak bu görüşlerin detaylandırıldığı eser dört bölümden oluşmaktadır. (Mill, 1869, s.3)

Birinci bölümde adalet açısından yasaların herkes için eşit yasalar olması gerektiğini, kadınlara birtakım hakların kısmen verilmesini savunanların tutarsızlıklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu iddiaların tarihi gelişiminin kadının fiziksel özellikleri ile bağlı yargılara dayandığı ve putperestlik dönemlerinde olduğu gibi, dinlerle birlikte de devam ettiğini savunur. Mill'e göre köleleştirmek sadece köleye değil boyun eğdirene de zarar verir. Güç isteyen insanların hepsinin ilk önce bunu yakınlarında denediğini, bu nedenle birlikte bir yaşamı idame ettirdiği kadının kaçınılmaz olarak bu duruma maruz kaldığını iddia eder. Köleleştirilen her kadının kronik bir suistimal ve sindirilmiş durumu içinde olduğunu anlatır. (Mill, 1869, s. 13) Mill'e göre kadının erkeklere köleleştirilmesi evrensel bir gelenektir ve bu gelenekten ayrılmak gayri-tabii, garip karşılanır. (Mill, 1869, s.15) Üstelik gücün dayatmacılığı Mill'e göre kadınlar tarafından itiraza uğramamakta ve çoğunlukla gönüllü olarak kabul edilmektedir. Fakat hiçbir zaman köleleştirilmiş sınıflar haklarını bir kerede elde edememişlerdir; kadınlar itirazlarını bir süre sessizce sürdüreceklerdir. Doğal politik bir yasa olarak bir güç tarafından baskılananlar hiçbir zaman gücün kendisiyle mücadele etmez; mücadele baskıcı uygulamalara şikayetlerle ortaya çıkar. Kadınlar ise kocalarının hastalıklı tavırlarını şikayet etmek istemez. (Mill, 1869, s. 17) Bu nedenle Mill, kadınların erkek gücüne karşı kolektif olarak karşı koymalarını savunur. Aslında Mill'e göre erkekler sadece bir köle değil, onların duygularını da istemektedirler. Netice de ise tüm köle efendilerinde olduğu gibi erkeklerde de korku hakim olmaktadır; kendilerine has idare etmeye yönelik korkular ve dini korkular gibi. Mill tüm eski ahlak yasalarının kadınlara, başkaları için yaşamalarını öğütlediğini düşünmektedir. Tüm bu ahlak normlarının tarih boyunca başka tür kölelik yasalarının da içerdikleri türden yasalar olduklarını düşünür. Bu ve benzeri nedenlerle Mill, birinci bölümde adaletin ancak cinsiyet ayrımcılığının kaldırılması ile gerçekleşeceğine inandığını savunur. (Mill, 1869, s.25) Kadınların politik meselelerde ilgisizliklerinin ise yetersizliklerinden değil sadece eğitim eksikliğinden olduğunu vurgular. İnsanlığın gelişiminin ise kadınları erkeklerle eşitliğe yaklaştırdığına inanır. Ona göre her iki cinsin yeteneklerinin açığa çıkarılması için yeterince özgürlük sağlandığında insanlık için büyük fayda elde edilecektir. (Mill, 1869, s.28-34)

İkinci bölümde ise evlilik üzerine yasalar ve kabullere dair düşünceleri yer alır. Yine tarihten örneklerle kadının nasıl zoraki evlilik ve boşanma durumlarına maruz kaldığını anlatır. Ona göre kadın ve erkek arasında doğuştan bir eşitsizlik yoktur. O yüzden kadına oy hakkı tanınabilmesi için öncelikle kadının geçinmek için babasına veya eşine bağımlı kalmayacak şekilde eğitilmesi gerektiğini belirtir. Tıpkı erkekler gibi kadınlar da ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde duramadığı sürece kadının olması gereken yere gelmesi mümkün değildir.(Mill, 1869, s.37)

Victorya döneminde kadının konumunu düşünürsek, böyle bir dönemde Mill'in kadınlara ve haklarına dair yorumları ve kadını konumlandırışı kesinlikle sıra dışıdır. Bu dönemde kadının konumuna dair çeşitli örnekleri tarihle de bağlı bir şekilde verir. Kadın hayatın tüm aşamalarında özgürlük ve adalet yoksunudur; her zaman erkekten alt konumdaydı. Kadınların gelir kaynağı yoktu, mülk edinme hakkı yoktu, gelir sağlayacak şartlara ulaşması imkânsızdı. Meslek sahibi olması için gereken koşullar engellenmişti. Kadının, evlenmek ve anne olmak dışında bir hak talep etmesi mümkün değildi. Miras edinirse de erkek, kadının tüm mirasını kullanma hakkına dahi sahipti. Çocuklar üzerinde söz sahibi olan sadece erkekti. Eğitim alanında ise kadın, erkekten daha az eğitim alabiliyordu, üniversitelere kabul edilmiyordu. Kadının yeri sadece eviydi ve erkeğin, eşini cinsel ilişkiye zorlamaya hakkı vardı. Erkek çok eşli olabilir, hatta karısının parasıyla metres bile tutabiliyordu. Kadının boşanma talep etmesi neredeyse imkânsızdı. En kötü durumlarda boşanma için Parlamento kararı gerekiyordu. Tüm bu koşullar, kanunlar ve gelenekler, o dönemde kilise tarafından uygun görülüp, destekleniyordu. Kadınlar bir birey olarak kabul edilmedikleri için oy kullanma

hakları da yoktu. Evli olmayan kadınlar, vergi ödeseler bile oy kullanma hakkına sahip değildi. Kadınlar politik ve karar alıcı jürilerde de yer alamazdı.

Fakat Mill, bu bölümde kadınlara oy hakkı verilmesi, özel mülkiyet hakkına sahip olabilmeleri, miraslarını yönetebilmeleri ve kamusal alandaki erkek egemen yaşama katılmaları önündeki engellerin sebep gösterilmeksizin doğru kabul edilmesine karşı çıkar. Çünkü böylesi bir durum kadını köleden de daha aşağı bir duruma getirmekteydi. Kölelerin bu bağlamda aileleriyle geçirdikleri kendilerine ait vakitleri varken, kadınların yoktu. Kadınların temel hak ve hürriyetlerinin teslim edilmemesinin bireysel özgürlüğün kısıtlanması ile toplumda ortak faydanın oluşması ve toplumun gelişmesine büyük bir engel olduğunu düşünür. (Mill, 1869, s.41-49)

Kocaların karıları üzerindeki neredeyse zorbaca erkenden söz etmeye ihtiyaç duymaz. Çünkü ona göre, kadınlar da bütün diğer bireyler gibi, aynı haklara sahip ve aynı biçimde yasal korumaya erişmeleri gerekir. Bu hususta, yerleşik sistemin ve adaletsizliğin savunucularının kullandıkları ise özgürlük davası değildir. Tam tersine onlar alenen gücün savunucuları olarak ortaya çıkmaktadırlar. Üstelik çocuklar söz konusu olduğunda da çocuklar erkeğindir. Erkek dilerse karısından uzaklaştırabilir; görme ve iletişime geçme haklarını da elinden alabilir. Mill'e göre kadınlara da boşanma hakkı ve yeniden evlenme özgürlüğü tanınmalıdır. Evlilik yasaları şehvet düşkününü insanlar için, yine şehvet düşkününü ve can sıkıcı insanlar tarafından düzenlenmiştir. Bu yasalar sadece duyguları değil, aynı zamanda ruhları da köleleştirmeyi hedeflemektedir. Kendini geliştirebileceğine ve kendi mutluluğunu keşfedeceğine inanan insanlar için engel olmaktadır. Bu yasalar evlilik sözleşmesini kadınların sosyal statülerini geliştirmelerini engelleyecek şekilde düzenlemiştir. (Mill, 1869, s.51-56)

Kitabın üçüncü bölümünde ise Mill, her iki cinsin uzlaşmayı tercih etmeleri halinde, bu tüm bireyler için mutluluk nedeni olacağını anlatır. Uzlaşma yolu ile sağlanan bu mutluluk neticesinde özgürlüklerin yasalar ile kısıtlanması da gündeme gelebileceğini söylemektedir. Aynı şekilde uygarlaşan insanlar için herhangi bir kısıtlanmanın empoze edilmesi mümkün olmayacaktır.

Mill, kadınların gelişmelerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaçları olan ilk adımın, efendileri ile kalıcı bir düzen elde etmek olduğunu ve bu aşamadan sonra artık bir koruyucu elde etmekten daha fazlasını istemek ilhamını elde edebileceklerini söyler. Oysa yasalar ve genel toplum kanaati bir bekâr kadının taciz ve zararlardan korunmak için özel bir gardiyana ihtiyacı olduğuna yöneliktir. (Mill, 1869, s. 59) Bu nedenle Mill, evlilik yasalarını eşitlik temelinde olmamalarından dolayı tamamen adaletsiz bulur.

Erkeklerin yönetim hakkına sahip olduğu, kadınların bu emirlere uyma zorunluluğu olduğu, erkeklerin hükümete bulunmalarının uygun olduğu fakat kadınların bu görevler için uygun olmadığına yönelik iddiaları reddeder. Zihinsel bir farklılıkları olmadığı ve eğitim eksikliğinden kaynaklandığı konusunda ısrarcıdır. Kadınlara sadece özgürlükleri reddeden ya da erkeklere sağlanan ayrıcalıkları destekleyen insanların bu yöndeki düşüncelerini kabul etmez. Kadınlara yapabilecekleri işi seçebilmeleri hususunda özgürlük ve eşitlik sağlanmasını savunur. (Mill, 1869, s. 68-78)

Böylece eşitliği elde eden kadının evliliği seçmesini ise mesleğini de seçmek olarak görür. Evli ve çocuklu kadının bağımsız olmasının imkânsız olduğunu vurgulayarak edinebileceği en iyi mesleğin çocuk bakımı olacağını düşünür. Bu bölümün sonunda yasaların erkeklerden yana olduğu içinde yaşadıkları döneme işaret ederek, kadınların kendilerini, kadın davasına ya da kadınların azat edilmesine adanmalarının, bu konuda onlara önemli sayıda erkek destek vermediği sürece umulmaması gerektiğini savunur.

Dördüncü ve son bölümde ise mevcut gelenek ve kurumların yıkılmasının ne tür bir fayda sağlayacağını sorgular. Kadınlar özgür olunca insanlık daha mı iyi olacaktır? Öyle birşey olmayacak ise zihinlerini bulandırmanın ne anlamı vardır ki? Böylesine soyut bir hak için sosyal bir devrim yapmaya değer mi? sorularını sormaktadır. (Mill, 1869, s.88-111)

Sonuç ;

Kadınların Köleleştirilmesi adlı eserin de yer alan savunuların en önemli yanı, adaletsiz ve haksız bir kadın-erkek ilişkisi anlayışının erkeklerin bağımsızlığına da çok ciddi zararlar verdiği iddiasıdır. Mill, “üstün olanlarla bağımlı olanlar arasındaki ilişkinin,”inatçılık, baskıcılık, kendine sınırsız ölçüde güvenme, yozlaşmış ve idealize edilmiş bencillik” gibi erkeklere özgü kötülükleri beslediğini söylüyordu.

Bunun neticesinde de başka biri üzerinde baskı kuran bir kişi kendisi de bireysel bağımsızlığını kazanamaz ya da onu

sürdüremez. Liberal kültürün gelişimi ve geleceği için bu tehlike ve engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ona göre insanlığın ahlâkî değerlerinin ve kabullerinin yenilenmesi gerekmektedir ve yolu budur. Kadın erkek ilişkileri toplumsal ilişkiler bağlamında adalet ve eşitlik temeline oturmalıdır. Hak ve eğitim eşitliğiyle gelişecek sevginin en sağlam sevgi olduğunu insanların öğrenmeleri ile gerçek anlamda bir adalet mümkün olabilecektir.

Mill'in eserinde genel felsefesindeki tavrı gibi objectif, nesnel, genel geçer bir zarar kavramsallaştırması ile kültürel ve dini normların faydaları üzerine herhangi bir irdeleme görülmemektedir. Metafizik kabullerden uzak Mill, dinleri özellikle geleneksel uygulamalar üzerinden eleştirmektedir. İnsanların din öğretilerini geldikleri gibi koruyamadıkları ya da geleneksel kabullerini düzeltmede pek başarılı olamadıkları bir gerçekliktir.

Article Info	Kitap İncelemesi / Değerlendirmesi	
Title of Article	Nutuk'ta Rauf Orbay	
Corresponding Author	Yusuf Cihat ZORBACI Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Bölümü yczorbaci@gmail.com	
Submission Date Admission Date	09/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	ZORBACI Y.C., (2018). Nutuk'ta Rauf Orbay , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	
		ORCID NO: 0000-0003-2017-131X

Nutuk'ta Rauf Orbay

Yusuf Cihat ZORBACI¹

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Bölümü
yczorbaci@gmail.com
0543 918 84 50

ABSTRACT:

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk'ün eseri olan Nutukta, Rauf Orbay hakkında yorumlar ve iddialar bulunmaktadır. Milli mücadele liderleri bazı konularda farklı düşünceleri sebebi ile ters düşmüşlerdir. Rauf Orbay hakkında ortaya atılan iddiaların en büyüğü Hilafetçi olduğu iddiasıdır. Rauf Orbay'ın muhalif bir çizgiye tam olarak geçmesi Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Atatürk'ün iddiasına göre Rauf Bey'in cumhuriyete olan inancı da şaibelidir. Büyük Millet Meclisi Hükümeti taraftarıdır. Gazetelere verdiği röportaj da cumhuriyetin kendi tabiri ile alelade bir şekilde ilan edilmesini doğru bulmamaktadır. Rauf Orbay, "Cehennem Değirmeni" adlı kitabında cumhuriyete ve demokrasiye olan bağlılığını vurgulamakta ve hilafetçi olduğu iddialarını reddetmektedir. Bu dönemde farklı şeyler söyleyenlerin "hilafetçi" olarak dışlandığını ifade etmektedir. Ali Fuat Paşa da Rauf Orbay gibi Hilafetçi-Saltanatçı olduğu iddialarını reddetmekte Mustafa Kemal bu konudaki görüşünü sorduğunda Cumhuriyet taraftarı olduğunu söylediğini ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nutuk, Cumhuriyet, Hilafet, Mustafa Kemal Atatürk, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy

1. NUTUKTA ATATÜRK'ÜN RAUF ORBAY HAKKINDAKİ YORUMLARI VE İDDİALARI

İlk Anlaşmazlıklar;

Mustafa Kemal, 22 Haziran 1919 gecesi bir genelge hazırlar. Bu genelge de Anadolu ve Rumeli milli teşkilatlarını birleştirme ve Sivas'ta bir milli kongre toplama amacından bahsedilmektedir. Mustafa Kemal bu müsveddeye Rauf Bey'in de imza atmasını ister ancak Rauf Bey kendisini bu meselede yetkili görmediği için imza atmaktan çekinir. Mustafa Kemal'in ısrarı sonrası imzayı atar. Mustafa Kemal'e göre Rauf Bey'in bu kararsızlığı ilerleyen yıllarda ortaya çıkan sorunların başlangıç noktasıdır. (Atatürk, Nutuk,2007, s.26)

Sivas Kongresi (4 Eylül 1919) düzenlenirken başkan seçimi konusunda Mustafa Kemal ile Rauf Bey arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Hüsrev Sami Bey, Mustafa Kemal'in yanına gelerek Rauf Beylerin, Bekir Sami Beylerin evinde toplandığı ve bu toplantıda Mustafa Kemal'in başkan seçilmemesi kararının verildiği haberini getirir. Rauf Bey bu düşüncesini Mustafa Kemal'in yüzüne de söyler. Mustafa Kemal arkadaşının bu isteğini duyunca Hüsrev Sami

Bey'in verdiği bilginin doğru olduğunu anlar. Yakın arkadaşı olarak gördüğü Rauf Bey'in bu tavrını yadırgar. Yapılan oylama sonrasında Heyeti Temsiliye Başkanlığına Mustafa Kemal seçilir. (Atatürk,2007, s.67)

Erzurum Kongresinde Manda Tartışmaları;

Rauf Bey, Erzurum Kongresinde şu sözleri sarf etmiştir. “ Bu manda konusu üzerine şimdiye kadar gerek basın ve gerekse başka çevreler tarafından birçok sözler söylendi. Desteği sağlayacak ülkenin Amerika olduğu dolaylı olarak anlatılıyorsa da bence doğrudan doğruya belirtilmesinde bir sakınca olamaz.” Mustafa Kemal, ne Sivas Kongresinde ne de Erzurum Kongresinde manda kabulü hakkında verilmiş bir kararın olmadığını söylemektedir. Erzurum Kongresinin yedinci maddesinde de manda kabulü hakkında bir karar olmadığı, mandayı andıracak bir mananın da çıkarılmayacağını söylemektedir. Mustafa Kemal, yedinci maddede yer alan tartışmalı kısımdan şu parçaları alarak düşüncesini savunmaktadır. Yedinci maddede “Herhangi bir devletin teknik, sınai ve ekonomik yardımını memnunlukla karşılarız.” “Milliyetin gereklerine saygılı ve memleketimizi ele geçirme emeli beslemeyen herhangi bir devlet.” (Atatürk, ,2007, s.89)

Bu sözlerde kast edilen ülkenin Amerika olmadığı, düşmanlık beslemeyen İsveç, Belçika ülkelerinin de akla gelebileceğini ifade etmektedir. Maddede mandanın değil yardımın kabul edileceğinin ortada olduğunu söylemektedir. Mustafa Kemal, Rauf Bey'in bu sözleri ışığında manda düşüncesine sıcak baktığını düşünmektedir. (Atatürk,2007, ss.90-91)

İstanbul'daki Kuvayı Milliye Başkanlarının Tutuklanması Hakkında Londra'dan gelen emir;

Meclisin İstanbul da açılmasından sonra Felah-ı Vatan grubu oluşturulmuştu. Bu gruba önderlik edenlerden bir tanesi de Rauf Bey idi. Rauf Bey'in 11 Mart 1920 tarihli Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta Londra'dan gelen emir doğrultusunda meclisteki Kuvayı Milliye taraftarlarının tutuklanacağına dair haberlerin kendisine geldiğini, ne olursa olsun sonuna kadar mecliste kalarak görevlerini yerine getirmeye çalışacaklarını yazmıştır. Mustafa Kemal cevap olarak gönderdiği telgrafta grup tarafından Kuvayı Milliye kadrosuna katılacak kişilerin ikna edilmediği durumu söz konusu ise grubun Ankara'ya dönmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak Rauf Bey ve Kara Vasıf Bey gibi kimseler bu karara uymayarak Mustafa Kemal'e göre büyük bir uysallıkla esir alınarak Malta'ya götürülmüşlerdir. İngilizlere esir düşüp Malta'ya götürülen kişilerin kurtarılması için her türlü girişimde bulunduğunu da ifade etmektedir. (Atatürk,,2007, ss.291-292)

İkinci grup kuruluyor;

Rauf 15 Kasım 1921 tarihinde Malta'daki esirlik dönemi bitmesiyle Ankara'ya gelmiştir. Gelişinden kısa bir süre sonra hükümete girip Bayındırlık Bakanlığı görevini almıştır. Kara Vasıf Paşa ile Rauf Bey bir araya gelerek hükümete “Güdülen askeri politika nedir?” sorusunu yöneltirler. Mustafa Kemal'e göre bu sorunun cevabı bellidir. “Geleceğimiz tam olarak sağlanıncaya kadar, düşmanlarla vuruşmak ve onları yeneceğimize olan kesin bir inançla savaşa devam etmek... Ancak Mustafa Kemal'e göre Rauf Bey ve Kara Vasıf Paşa savaş dışında barış seçeneği üzerinde duruyorlardı. Bakanlar kurulunda bu mevzunun tartışılmasına izin verilmemesinin ardından Rauf Bey istifaya etmiştir. Rauf Bey, Hüseyin Avni Bey, Kara Vasıf Bey, bir araya gelerek İkinci Grubu oluşturmuşlardır. (Atatürk,2007, ss.447-449)

Cumhuriyetin İlanı Sonrası Rauf Bey'in İstanbul Gazetelerine Verdiği Demeçler;

1 Kasım 1923 Tarihli Vatan ve Tevhid-i Efkar gazetelerine Rauf Orbay demeçler vermiştir. (Atatürk, Nutuk,2007, s.580)Mustafa Kemal'e göre Rauf Bey gazetelere verdiği demeçlerde Cumhuriyet rejiminin en faydalı en uygun rejim olduğunu söylemekten kaçınıyor. Rauf Bey'in rejim konusunda görüşünü şu şekilde ifade ediyor; “Milletimizin refah ve bağımsızlığının korunmasını ve aziz vatanımızın bütünlüğünü sağlayan rejimin en uygun rejim olacaktır.” Hükümet şekli konusunda ise görüşü şu şekildedir; “İsim değişikliğinin, hedefi ve amacı değiştirilebileceği inancında değilim. Bundan başka daha önceki bir hükümet şeklinin yerini alan yeni bir şeklin beğenilmesi ve ömürlü olabilmesi, ancak bir şartla mümkündür. Gideni arattırmayacak şekilde, halkın büyük çoğunluğunun isteklerine uygun olduğunu, vatanın şeref ve bağımsızlığının korunduğunu göstermek ve ispat etmektir. Aksi takdirde, isim değiştirmekle veya üst tabakada şekil değişikliği yapmakla gerçek ihtiyaçların karşılanacağını sanmak, özellikle en yakın geçmişte gördüğümüz, acı denemelerden sonra, çok büyük bir yanılma olur.” Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun üçüncü maddesinde yer alan; “Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilir. Hükümet, Büyük Millet Meclisi adını taşır.” Mustafa Kemal'e göre Rauf Bey'in arzuladığı hükümet şekli budur. (Atatürk,2007, ss.582-583)

Cumhuriyetin İlanı İle Boş Çıkan Ümitler (Halife-Devlet Başkanlığı meselesi);

Cumhuriyetin İlanından sonra Mustafa Kemal'e göre devlet başkanlığı konusunda Rauf Bey'in fikri devlet başkanının Halife olmasıdır. Ancak devlet başkanlığı makamına cumhurbaşkanının getirilmiş olması Rauf Bey ve onun gibi düşünenleri hayal kırıklığına uğratmıştır. (Atatürk, Nutuk,2007, s.584) Rauf Bey, Cumhuriyetin ilan edilmiş tarzını şu şekilde açıklıyor; Cumhuriyetin bir günde kararlaştırılıp ilan edilmesi, halkta sorumsuz kimseler tarafından hazırlanan bir rejimin bir oldubittiye getirildiği düşünce ve endişesini uyandırdı. Bu endişe pek doğal görülmelidir. Halkımızın, bundan ve geçmiş olaylardan ders aldığını ve uyanıklık kazandığını anlayarak memnun olmalıdır. Ben şahsen memnunum.” Bu demecine karşılık Mustafa Kemal, Rauf Bey'in sorumsuz kimse olarak tarif ettiği kişinin kendisi olduğunu, Rauf Bey'in kendisine sonsuz güveninin olduğunu söylemesine rağmen bu açıklamayı yapmasını kendisini hiç tanımamış olduğuna hükmedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal, hayatı boyunca halkı uyarmak ve uyandırmak için yaşayan bir adama böyle konuşulmaması gerektiğini söylemektedir. (Atatürk,2007, ss.(585-586)

Cumhuriyetin İlanı Meselesinde Rauf Bey'in Partideki Tartışmaları;

Mustafa Kemal'e göre Rauf Bey Ankara'ya geldikten sonra partide kendi düşüncesine göre faaliyete geçip Cumhuriyetin ilanını konusunu Mecliste tekrar gündeme getirmek istiyordu. Bunun için kendisi gibi düşünenleri bir araya toplamaya çalışıyordu. Bu girişimlerinden Parti yönetiminin haberdar olması neticesinde 22 Kasım 1923 günü parti grup toplantısı düzenlendi. Rauf Bey, Parti grup toplantısına Mustafa Kemal'in gelmemesini istiyordu. Bu isteğini Mustafa Kemal'e de bildirdi. Ancak Mustafa Kemal bu isteğe olumsuz cevap vererek toplantıda yerini alacağını söyledi. Mustafa Kemal, Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya yükleneceğini eğer kendisi bu toplantıda olmazsa, Rauf Bey'in taraftar bulma ihtimalinin artacağı kanaatindeydi. (Atatürk, Nutuk,2007, ss.592-593) Rauf Bey, toplantı da Cumhuriyet taraftarı olduğunu söylese de Mustafa Kemal bu söylemlere inanmamıştır. Rauf Bey'in Ankara'dan giderken Meclis Başkanı Kazım Paşa'ya “Buna engel olabilirsen, memlekete büyük hizmet etmiş olursun” dediğini bilmektedir. Rauf Bey, Büyük Millet Meclisi Hükümeti taraftarı olduğunu yinelemiştir. Bu hükümet tarzının da Mustafa Kemal tarafından oluşturulduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal bu yönetim şeklinin dönemin şartları gereği uygulandığı şimdi ise bu uygulamaya gerek kalmadığı görüşündedir. Mustafa Kemal'e göre Saltanatçı olan Rauf Bey düşüncelerini ortam ve şartlar gereği açıkça ifade edemiyor. (Atatürk,2007, ss.594-595)

Rauf Bey ile İsmet Paşa da bir tartışma içerisine girmiştir. İsmet Paşa, Rauf Bey'in Cumhuriyetin ilan edilmiş aceleyle getirildi sözünü eleştirmiş, doğal olan bir şeyin uzatılmasının manası olmayacağını söylemiştir. Ayrıca Rauf Bey'in Halifeyi ziyareti de eleştiri noktalarından biridir. Rauf Bey'in bu farklı düşünceleri ışığında partide kalıp kalmayacağını, yeni bir parti kurma girişimi içerisinde bulunma düşüncesinin olup olmadığını da soru olarak yöneltmiştir. Rauf Bey, Cumhuriyete karşı olmadığını bir kez daha dile getirmiş, parti kurma (Atatürk, Nutuk,2007, s.598)düşüncesinin de olmadığını söylemiştir. Mustafa Kemal'e göre Rauf Bey'in bu söylemleri de inandırıcılıktan uzaktı. Rauf Bey'in konuşmasını şöyle değerlendirmiştir; “Rauf Bey, konuşmasında o kadar demagoji ve safsata yapıyordu ki, sözlerinde ne kadar samimi olduğunu anlamak genel kurul için kolay değildi. Durumun Rauf Bey, İsmet Paşa çekişmesi olarak da görülmesi, görüşmelerin anlamsız bir kararla yetinilmesine yol açtığı şüphesizdir.” Görüşmeler sonrası halkın kafasında oluşan şüpheleri gidermek için gazetelerde bildiri yayınlanması, ayrıca görüşmelerin tutanağının da bastırılıp dağıtılması kararı alınmıştır. (Atatürk,2007, ss.599-600)

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Hakkında;

Mustafa Kemal, Cumhuriyet kelimesini ağızını alamayan Rauf Bey'in, arkadaşlarıyla Cumhuriyet isimli bir parti kurmasını samimi bulmamaktadır. muhafazakar ismi ile ortaya çıkmalarını daha mantıklı bulmakla birlikte Halk Fırkasından daha cumhuriyetçi daha ilerici oldukları iddialarını doğru bulmamaktadır. “Parti, dini düşünce ve inançlara saygılıdır.” İlkesi ile hareket edenlerin iyi niyetli olmadıkları görüşündedir. Partiyeye bağlı olanlardan birinin Cebirli Kürt Halit Bey'e yazdığı mektupta ki “Hilafeti yıkmak, laik bir idare kurmayı düşünmek, hep İslamlığın geleceğini tehlikeye sokacak sebepleri yaratmaktan başka bir sonuç vermez” ifadelerini hainlik olarak görmektedir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programını en hain kafaların eseri olarak nitelendirmektedir. (Atatürk,2007, s.632-633)

1.2. RAUF ORBAY'IN NUTUKTA BULUNAN İDDİALARA CEVABI

Hükümet Bunalımı ve Cumhuriyet;

Rauf Bey, 29/30 Ekim 1923 sabahı top sesleriyle uyandığında Cumhuriyetin ilan edildiğini anladığını içinden bir sesle memlekete, millete hayırlı olsun dediğini ifade etmektedir. Sabah gazeteleri eline alınca, gazetelerin Cumhuriyetin İlanını beklenmedik bir gelişme olarak gördüklerini fark etmiştir. Rauf Bey'e göre Cumhuriyetin ilanı gayet olağan Meclisin açılışından beri beklenen bir gelişme idi. Gazetelerde bahsedildiği gibi acele edilmesi de söz konusu olamazdı. Rauf Bey'e göre tek sıkıntı Meclis'te müzakerelerin dar bir zamana sıkıştırılması idi. Vatan ve Tasviri Efkar gazetelerine verdiği demeçte Cumhuriyetin münakaşa edilmesini doğru olmadığını vurgulamıştır. Rauf Bey ayrıca şu ifadeleri kullanıyor; "Kuvvetini yalnız ve yalnız milletin rey ve muvafakatinden alarak ve başka hiçbir tesir veya kuvvetin karşısında eğilmeyerek, en isabetli kararları ile millet ve memleketi her gün saadet ve selamete doğru yükselteceğine zerre kadar şüphe olmayan hükümet tarzı işte budur." (Orbay, Cehennem Değirmeni,1993, ss.134-135.)

Meclisteki Sert Tartışmalar;

Rauf Bey'e göre İsmet Paşa ile arasının açılmasından sonra Halk Fırkasında kendisinin partiyi bölmeye çalışmak ve Cumhuriyet hakkında şüpheli söylemlerde bulunduğu dair dedikoduların çıkmıştır. Bu meselelerin görüşülmesi için grup toplantısının düzenleneceği Ankara'ya geldiğini söylemektedir. Toplantının başlamasından sonra kürsüye gelen Rauf Bey şu ifadeleri kullanıyor; "Ben bazı kimseleri sevmeyebilirim, bazı kimseler de beni sevmeyebilir. Bizim eğer tenkit etmek istediğimiz bir nokta var ise bu eserdir. Benim duygularım Cumhuriyet idaresinden başka hiçbir idarenin taraftarı olmama müsait değildir. Hükümet şekli nedir sorusuna gelecek olursak, hükümet şeklimiz Reisimizin söylediği gibi Büyük Millet Meclisi Hükümetidir." (Orbay, Cehennem Değirmeni,1993, ss.137-138)Hükümet şekli ile Cumhuriyete itirazının olmadığını ifade eden Rauf Bey, Cumhuriyetin layıkıyla uygulanıp uygulanamayacağı konusunda endişeleri olduğunu ifade etmektedir. Rauf Bey, kayıtsız şartsız milli hakimiyetin sağlanmadığı, Cumhuriyet kelimesinin sözde kaldığı devletlerde ki durumu örnek göstererek o tarz da bir yapının Cumhuriyet olmayacağını söylemektedir. Hamdullah Suphi Bey, Rauf Bey'in Halifeyi ziyaret etmesini eleştirmesi sonrası Rauf Bey, Halifenin meclis tarafından seçildiğini, Halifenin kendisini davet ettiğini bu davete icabet ederek yanlış yapmadığı düşüncesinde olduğunu söylemiştir. (Orbay,1993, ss.139-140.)

Cumhuriyet Ama Milli Hakimiyetle;

Rauf Bey, Cumhuriyet konusunda ki görüşlerini genel olarak şöyle açıklamaktadır; "Rauf Cumhuriyetçidir ama Cumhuriyet mi milli hakimiyetin tekamülüdür, yoksa milli hakimiyet mi Cumhuriyetin tekamülüdür diye bir soru ortaya çıkıyor. Bir takım arkadaşlarımız kayıtsız şartsız milli hakimiyet hakkını meclisten alıp, şu veya bu makama, meclisi fesih ve kanunları ret hakkını vermesi düşünce ve temayülünü gösterdiler. İşte ben buna muhalifim." Rauf Bey iddia edildiği gibi Meşrutî Saltanat taraftarı olduğu iddialarını reddetmektedir. Halifeci olduğu iddialarının da safsata olduğunu söylemektedir. (Orbay, 1993, ss.158-159.)

Dörtler, Beşler Dedikleri;

Rauf Bey, kendisinin Refet Paşa, Kazım Paşa, Ali Fuat Paşa ile birlikte dörtler diye anılmasının doğru olmadığı bu ekibin birlikte bir hükümet kurmak niyetinde olduğu, saltanatçı, hilafetçi olduğu iddialarını kendilerini yıldırma için bir takım kişilerin uydurması olarak görmektedir. (Orbay, 1993, s.162.)

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kuruluşu ve Programı;

Rauf Bey, Halk Fırkasından ayrıldıktan sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunda yer alanlardan biridir. Cumhuriyet ismi ile bir fırka kuracaklarının duyulması üzerine Halk Fırkasının ismine Cumhuriyeti eklemeye karar verdiğini söylemektedir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programında "Türkiye Devleti, halkın hakimiyetine müstenit cumhuriyettir." "Liberalizm halkın hakimiyeti fırkanın esas mesleğidir." "Fırka efkar ve itikadı diniye hürmetkardır." Gibi maddeler bulunmaktadır. (Orbay, 1993, ss.163-165.)

Şeyh Said İsyanı ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kapatılışı;

Şeyh Said İsyanının ortaya çıkması ile birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının üzerindeki baskı artar. Fethi Bey'in aldığı tedbirleri yeterli görmeyen Halk Fırkasının bazı mebusları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını ortadan kaldırmayı düşünmekteydiler. Adnan Bey ile görüşme talebinde bulunan Fethi Bey, bu görüşmede Terakkiperver Fırkasının programında bulunan "Dini itikatlara hürmetkardır." Maddesinin Şeyh Said İsyanını tahrik ettiği bahanesi ile fırkayı kurucuları tarafından dağıtılmasını istemeye memur edilmiş olduğunu söylemiştir. Kazım Karabekir Paşa bu isteğe "Partimizi kapatmak sizin elinizdedir." Cevabını vermiştir. (Orbay,1993, ss.181-182.)

Rauf Bey, Ömer Fevzi Mardin Bey ile yaşanan mektup meselesinden sonra Kürtçülük cereyanının içerisinde hiçbir zaman yer almadığını ifade etmiştir. İsmet Paşa kabinesinin göreve başlamasının ardından Takriri Sükun Kanunu ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. Rauf Bey partinin kapatılışını şu şekilde açıklıyor; "Nihayet sıra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına geldi. Ankara İstiklal Mahkemesi Riyasetinin bir emri ile 14 Nisan sabahı fırkanın İstanbul Merkez şubesiyle ve diğer şubeler zabıta kuvvetleri tarafından ani bir baskınla aranıp taranarak işgal edildi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını dini siyasete alet etmekle itham etmişlerdi." (Orbay,1993, s.194.)

2. NUTUKTA ALİ FUAT CEBESOY

2.1. NUTUKTA ATATÜRK'ÜN ALİ FUAT CEBESOY HAKKINDAKİ YORUMLARI

Genelkurmay Başkanlığı Meselesi;

Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa, İsmet İnönü'nün Genelkurmay Başkanı olmasına karşıydılar. Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'nın bu atamaya karşı çıkmasının nedenini kendisine şöyle açıkladığını ifade ediyor. "Kendileri daha önce benimle birlikte çalışmışlar. Fakat İsmet Paşa sonradan katılmış. Oysa bundan önceki konuşmalarında sırası ve yeri geldiği için bildirmiştim ki, İsmet Paşa, benim İstanbul'dan ayrılmamdan önce benimle iş birliği yapmıştı. Daha sonra Anadolu'ya gelmiş ve birlikte çalışmıştık." Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'nın da bu göreve İsmet Paşa'nın getirilmesini doğru bulduğunu söylemektedir. (Atatürk, 1993, ss.314-315)

Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliğine Atanması ve Batı Cephesi Komutanlığı Meselesi;

Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'nın batı cephesine komuta edemeyeceğini anladıktan sonra Ali Fuat Paşa'ya görev olarak Moskova Büyükelçiliğini vermiştir. Batı cephesi komutanlığı da dikkatli bir çalışma gerektirdiğinden, genel askeri hareketi yürütmekte olan İsmet Paşa'ya bu görev verilmiştir. Batı cephesinden Sivas bölgesine kadar uzanan geri bölgesi, Ali Fuat Paşa'nın kurduğu cephe komutanlığı vekaleti, Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır. (Atatürk, 1993, ss.362-363)

Birinci Ordu Komutanlığı Meselesi;

1.Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın görevden alınması sonrası bu göreve getirilecek kişi konusunda Mustafa Kemal bazı adımlar atmıştır. Öncelikle Moskova Sefirliğinden dönmüş olan Ali Fuat Paşa'ya görev teklif edilmiştir. Ancak daha önceden cephe komutanlığı yapmış olduğundan bir cephe komutanının emrine girmek istememesi nedeniyle Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'nın bu görevi kabul etmediğini söylemektedir. Daha sonra bu görev Refet Paşa'ya teklif edilmiş fakat o da kabul etmemiştir. Ordu Komutanlığı görevi Nurettin Paşa'ya verilmiştir. (Atatürk, 1993, s.478)

Hükümet Başkanı Rauf Bey İle Gerçekleştirilen Görüşme;

Mustafa Kemal, İzmir'de gerçekleştirilen bu görüşmede Rauf Bey'in zafer dolayısıyla Ali Fuat Paşa ile Refet Paşa'nın rütbesinin yükseltilmesi ve uygun bir görev verilmesi isteğini dile getirdiğini ifade etmektedir. Mustafa Kemal harekate katılan komutanların terfi ettirilerek ve takdir edilerek ödüllendirildiğini ancak harekate katılmayan paşaların ödüllendirilmesinin yanlış olacağını söylemiştir. Ali Fuat Paşa, Meclis İkinci Başkanlığı görevinde bulunduğu için görevi kendisini memnun edecek bir seviyede bulunduğunu ifade etmiştir. (Atatürk, 1993, s.485)

Ali Fuat Paşa'nın Saltanat Ve Hilafet Konusundaki Düşünceleri;

Mustafa Kemal, saltanat ve hilafet konusunda Rauf Bey, Refet Paşa ve Ali Fuat Paşa'ya görüşlerini sorar. Mustafa Kemal, Rauf Bey ile Refet Paşa'nın saltanata ve hilafete bağlı olduklarını söylediklerini ifade etmektedir. Ali Fuat Paşa ise Moskova'dan yeni döndüğünü, halkın duygu ve düşüncelerini yeterince inceleme fırsatı bulamadığı için kesin bir görüşte bulunamayacağını ifade etmiştir. (Atatürk, 1993, ss.488-489)

Mustafa Kemal İle Ali Fuat Paşa Arasında Geçen Konuşma;

Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ali Fuat Paşa Mustafa Kemal'e "Senin havarilerin kimdir?" şeklinde bir soru sorar. Mustafa Kemal bu soruya şu şekilde cevap verir; "Benim havarilerim yoktur. Memleket ve millete kimler hizmet eder, bu hizmete layık ve muktedir olduğunu gösterirse, havari onlardır." (Atatürk, 1993, s.562)

Ali Fuat Paşa'nın Görevden Çekilmesi;

Rauf Bey'in hükümet başkanlığından çekilmesinden sonra Ali Fuat Paşa'da meclis ikinci başkanlığından çekilerek, ordu müfettişliğine tayinini Mustafa Kemal'den rica etmiştir. Mustafa Kemal göreve devam etmesini telkin etse de Ali Fuat Paşa siyasetten haz etmediğini belirterek isteğinin yerine getirilmesi konusunda ısrarcı olmuştur. Fuat Paşa'nın rütbesi tümgeneral idi. Komuta edeceği orduda korgeneraller vardı. Geçmiş hizmetleri göz önünde bulundurularak korgeneralliğe rütbesi yükseltilmiş ve komuta merkezi Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine tayin olunmuştur. (Atatürk, 1993, s.562)

Ali Fuat Paşa'nın Askeri Görevden İstifası;

30 Ekim günü Mustafa Kemal'e Ali Fuat Paşa'nın Konya'dan Ankara'ya geldiği haber edilir. Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'yı Çankaya'ya davet eder. Ancak Ali Fuat Paşa bu davete icabet etmez. Sonradan öğrenildiğine göre Ali Fuat Paşa'yı Rauf Bey karşılamış, arkadaşlarıyla görüşmeler gerçekleştirdikten sonra Genelkurmay Başkanlığına geçmiş ve Fevzi Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Çıkarken de Fevzi Paşa'nın yaverine bir kağıt bırakmıştır. Bu kağıtta milletvekilliğine başlayacağı için askeri görevden istifa ettiği yazılıdır. (Atatürk, 1993, s.607)

Başarısızlığa Uğratılan Büyük Bir Komplo;

Ali Fuat Paşa'nın istifa etmesinden 4 gün önce Kazım Karabekir Paşa'da hazırladığı askeri raporların gerekli ilgiyi görmediği için istifa ettiğini bildirmiştir. Milletvekilliğinden istifa ettiğini Meclis Başkanına bildiren Refet Bey'in istifasının Rauf Bey'in telkinleri ile geri çekildiğini Mustafa Kemal öğrenmiştir. Mustafa Kemal'e göre Rauf Bey'in hükümet başkanlığından çekilmesinden itibaren Rauf Bey, Refet Bey, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa orduyu ele almak için icraata girişmiş, askeri müfettişlik görevleri alarak bu amaçlarına hizmet etmeye çalışmışlardır. Bu dörtlü hükümetin izlediği politikadan memnun değildir. İstanbul'da bulunan Vatan, Tanin gibi gazeteleri kullanarak milleti hükümete karşı kışkırtmaya çalışmışlardır. Hakkari bölgesinde çıkan Nasturi ayaklanması bastırılırken İngiltere, hükümete bir ültimat vermiştir. Askeri olarak zor durumda bulunurken Kazım Karabekir ve Ali Fuat paşalar siyasete atılmayı tercih etmişlerdir. (Atatürk, 1993, ss.608-609)

Komploya Karşı Alınan Tedbirler;

Mustafa Kemal, kendisine göre hazırlanan bu komploya karşı hem askerlik hem de milletvekilliği görevine devam eden isimlerden, milletvekilliğinden istifa etmelerini istemiştir. Başta Fevzi Paşa olmak üzere, İzzettin Paşa, Ali Hikmet Paşa, Şükrü Naili Paşa, Fahrettin Paşa, Cafer Tayyar Paşa milletvekilliği görevlerinden istifa etmişlerdir. Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'ya askeri görevlerinin devir teslim işlemi gerçekleşmeden milletvekilliğine başlayamayacakları bildirilmiş ve meclisten çıkarılmışlardır. Devir teslim işlemleri gerçekleştirildikten sonra böylece Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'nın ordu ile ilgileri kesilmiştir. (Atatürk, 1993, ss.610-614)

2.2. ALİ FUAT CEBESOY'UN HAKKINDA GEÇEN İDDİALARA CEVAPLARI

Saltanat ve Hilafet meselesi;

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal ile Saltanat ve Hilafet meselesini konuşurken Mustafa Kemal'in hilafet ve Saltanatın kaldırılması konusunda görüş beyan ettiğini kendisine fikrinin sorulduğu zaman ise tıpkı Mustafa Kemal gibi Hilafet ve Saltanatın kaldırılması taraftarı olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşlerini de şöyle açıklamaktadır; "Hilafetin ilgasına gelince, saltanatla hilafet ayrılırken ve saltanat ilga edilirken hilafetin durumu hakkında ya bir beyanda bulunulmayacak ya da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetinde mevcuttur denilecekti. İki otoritenin aynı hudut içerisinde yaşayamayacağına göre hilafetin lağvı ile Osmanlı Hanedanının Türkiye'den ihracı lazımdır." (Cebesoy, Siyasi Hatıralar 2, 2002, s.67)

Ordu Müfettişliğinden İstifa Etmesi;

Ali Fuat Paşa Ordu Müfettişliği görevinden istifa ettiği için çok üzgün olduğunu söylemektedir. Ali Fuat Paşa istifasına sebep olan durumun ise hükümet tarafından kimlerle haberleştiğinin kimlerle görüştüğünün kontrol edilmesi ve takip edilmesinin bu durumu oluşturduğunu ifade etmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisi ile görüşme talebinde bulunduğundan haberdar olmadığını bütün geceyi Katip Umumi Saffet Bey'in evinde geçirdiğini söylemektedir. Komutanların istifasının arka arkaya gelmesi Ali Fuat'a göre "Gazi'nin Vehmini arttırmıştır." (Cebesoy, 2002, ss.104-106)

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kapatılışı;

Ali Fuat Paşa, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kapatılış nedenini şu sözlerle açıklamaktadır; Şeyh Sait İsyanını başta İngilizler olduğu halde Kürt Teali Cemiyeti, Vahidettin'in reisliği altında bulunan Tarikatı Salahiye Cemiyeti gibi kurumlar tahrik etmiştir. Bu isyanda muhalefetin ve basının hiç suçu yoktur. İktidar Doğu illerindeki idaresizliğini ve beceriksizliğini muhalefete ve basına yükleterek bunları kapatmak ve susturmak istemişti. (Cebesoy,2002, s.170)

KAYNAKÇA

ATATÜRK, Mustafa Kemal, (2007), *Nutuk*, İstanbul, Alfa Yayınları,

ORBAY, Rauf, (1993) *Cehennem Değirmeni*, İstanbul, Emre Yayınları

CEBESOY, Ali Fuat, (2002),*Siyasi Hatıralar 2*, İstanbul, Temel Yayınları,

Kent Akademisi

Article Info	Editöre Mektup	
Title of Article	The Manifest of The Global Street Economy	
Corresponding Author	Osman SİRKECİ Giresun Üniversitesi ¹ osmansirkeci@gmail.com	
Submission Date Admission Date	09/02/2018 / 15/03/2018	
How to Cite	SİRKECİ, O., (2018). The Manifest of The Global Street Economy , Kent Akademisi, 11 (33), Issue 1, Link :	
		ORCID NO: 0000-0002-8620-2417

The Manifest of The Global Street Economy

Osman SİRKECİ¹

¹ Giresun Üniversitesi osmansirkeci@gmail.com

Dear Editor

It is treated as "Micron Entrepreneurship" in the scientific sense that we define as street economics. We are honored to declare this new definition of economy to the world of science and economy, as it is all over the world, at our publishing Agency Kent Academy. It is very important that the Street Economy be discussed on a wide variety of platforms and is on the agenda, for all humanity. Best regards

Sayın Editör;

Sokak ekonomisi olarak tanımladığımız, bilimsel alanda "mikron girişimcilik" şeklinde ele aldığımız yeni ekonomi türünü tüm dünyada olduğu gibi yayın kuruluşunuz Kent Akademisi'nde de bilim ve ekonomi dünyasına deklare etmekten onur duyuyoruz. Modelimizin daha yaygın ortamlarda ele alınıp tartışılması bütün insanlık adına önem arz etmektedir.

Saygılarımızla.

GLOBAL SOKAK EKONOMİSİ BİLDİRGESİ

Sokakların Gölgesindeki Küresel Gerçeklik

Sokak girişimcileri barış, huzur, güven ve yaşanabilir bir dünya için birleşmelidir!

SOKAK EKONOMİSİ (S.E); Açık alanda mal ve hizmet sunumudur. Sokak, kaldırım, meydanlarda kamusal alanlarda sabit bir mekana bağlı kalmaksızın, durarak veya yürüyerek ticari, sanatsal mal ve hizmet sunumudur. Mikro ölçekli işlerdir. İktisadi ve sosyal fayda üretir. Bedensel ve zihinsel faaliyetlerdir. Yatırım sermayesi mikro ölçeklidir. İzin gerektiren veya gerektirmeyen, kayıtlı veya kayıtdışı etkinliklerdir. Sınırlı düzeyde eğitim, bilgi ve beceri gerektiren işlerdir. Dünyada 2 milyar kişinin sokaklarda çalıştığı tahmin edilmektedir.

The Manifest of the Global Street Economy

The Global Reality in the Shadow of the Street

StreetPreneurs must unite for peace, serenity, a safe and livable world!

STREET ECONOMY (S.E); SE offers the goods and services on the outdoor area. SE offers commercial, artistic goods and services on the street, sidewalk, and public streets, without standing in a fixed space, standing or walking. SE is a micro-scale business. It produces economic and social benefits. It is physical and mental activities. Investment capital is micro-scale. Permission is required or not required, registered or unregistered activities. At a limited level, education is knowledge and skill. It is estimated that 2 billion people in the world are working in the streets.

FONKSİYONLAR - FUNCTIONS

1	Sokak ekonomisi, yaşamın ve yarının ayrılmaz parçasıdır.	Street economy is an integral part of the life and future.
2	Sokak ekonomisi, piyasa ekonomisinin dışsallaştırılmış temel fonksiyonlarındandır.	Street economy is the externalized basic functions of the market economy.
3	Sokak ekonomisi, piyasa ekonomisinin aksaklıklarının tamircisi, noksanlıklarının gidericisidir.	Street economy is the repairer of the troubles of the market economy, the remedy of its deficiencies.
4	Sokak ekonomisi, dar gelirlinin yegane tedarikçisidir.	Street economy is the only supplier of low-income citizens.
5	Sokak ekonomisi, piyasa ekonomisinin koruyucusu ve uzayan ömrünün garantisidir.	Street economy is the safeguard of the market economy and the guarantee of its extended life.
6	Sokak ekonomisi, piyasa ekonomisinin hizmetkarı ve otomatik motivatördür.	Street economy is the servant of market economy and automatic motivator.
7	Sokak ekonomisi en büyük sosyal, küyerel ürün ve hizmet sektörüdür.	Street Economy is the largest social, glocal product and service sector.
8	Sokak ekonomisi mikro ölçekli doğal tarımın garantisidir.	Street economy is a guarantee of natural micro-scale agriculture.
9	Sokak ekonomisi düşük maliyetli birincil istihdam kaynağıdır.	Street economy is a low-cost, primary source of employment.
10	Sokak ekonomisi, düşük maliyetli, mikro ölçekli kütleli ürün ve hizmet üretiminin ve dağıtımının güvencesidir.	Street economy guarantee, low cost, micro scale, mass production and distribution of goods and services.
11	Sokak ekonomisi yapılan yardım ve destekleri misliyle faydaya dönüştürmektedir.	Street economy converts multiple to benefit, the aids and supports that have been made to him.
12	Sokak ekonomisi en yaygın girişimcilik okuludur.	Street economy is the most common entrepreneurial school.
13	Sokak ekonomisi, serbest piyasanın sıfır bürokrasi ile en kolay girişimcilik sektörüdür.	Street economy is the easiest entrepreneurial sector with zero bureaucracy in the free market.
14	Sokak ekonomisi girişimcilik ikliminin doğum yeri ve yaşam alanıdır..	Street economy is the birthplace and living space of entrepreneurial climate.

SORUNLAR - PROBLEMS

15	Sokak ekonomisi dışlanmakta, horlanmakta ve yadsınmaktadır.	The street economy has been externalized, despised and denied.
16	Özgün eğitim sokak ekonomisi çalışanlarının en önemli sorunlarındandır.	The special education is the most important problems of StreetPreneurs.
17	Sokak ekonomisindeki emeğin değeri, piyasa ekonomisindeki değerinden daha düşüktür.	Labor value in the street economy is lower than the market economy.

KENT AKADEMİSİ
Journal of Urban Culture and Management | Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi

ONLINE INFORMATION-COMMUNICATION AND MEDIA SERVICES

Karadeniz Yazarlar ve Şairler Derneği Yayınları (KAŞYAD) | Black Sea Writers and Poets Association Publishing

Adres: Ahmet Emin Fidan Cultural and Research Center, Evkaf Mah. Evkaf Sok. No: 34 Fatsa ORDU

Publication Technical E Mail: online@kentakademisi.com, editor@kentakademisi.com

For article submit: bilgi@kentakademisi.com , editor@kentakademisi.com

Phone / Fax: +90 425 310 20 30 | **Corporate GSM:** +90532 486 45 03

www.kentakademisi.com | <http://dergipark.gov.tr/kent>